

АКАДЕМІЯ ПОЛІТИЧНИХ НАУК
Серія «Бібліотека «АПН»

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Науково-популярне видання

Випуск 4(14) – 2019

Тематичний

Видавництво Політія
Київ – 2019

Суспільно-політичні процеси. Науково-популярне видання Громадської організації «Академія політичних наук». Київ. Видавництво Політія, 2019. Випуск 4(14)-2019. 368 с.

У виданні вміщено праці вчених, які висвітлюють фундаментальні та прикладні наукові дослідження проблем політичної науки у контексті аналізу і прогнозу суспільно-політичних процесів.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus international (Варшава, Польща)
18 грудня 2018 року.*

*Статті журналу порівнюються до публікацій
у зарубіжних фахових виданнях.*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Громадської організації «Академія політичних наук»
(протокол № 12 від 04 жовтня 2019 року)*

Журнал видається за сприяння **Юрія Павловича Бишовця**

Свідоцтво про державну реєстрацію
науково-популярного видання
«Суспільно-політичні процеси»
Серія КВ № 23948 - 13788Р від 19 червня 2019 року
видано Міністерством юстиції України

Редакційну колегію науково-популярного видання
«Суспільно-політичні процеси»
затверджено рішенням Вченої ради
Громадської організації «Академія політичних наук»,
(протокол № 8 від 15 вересня 2017 року)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Малкіна Ганна Миколаївна – доктор політичних наук, доцент.
Смоляннюк Володимир Федорович – доктор політичних наук, професор.
Ткаченко Василь Миколайович – доктор історичних наук, професор.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Мироненко Петро Володимирович – доктор політичних наук.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Горбатенко Володимир Павлович – доктор політичних наук, професор.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР

Мудрієвська Ірина Ігорівна – кандидат історичних наук.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Андрущенко Віктор Петрович – доктор філософських наук, професор.
Думенко Сергій Петрович – доктор богословських наук, професор.
Кармазіна Марія Степанівна – доктор політичних наук, професор.
Кочубей Лариса Олександрівна – доктор політичних наук, професор.
Кресіна Ірина Олексіївна – доктор політичних наук, професор.
Малиновський Валентин Ярославович – доктор політичних наук, професор.
Малкіна Ганна Миколаївна – доктор політичних наук, доцент.
Михальченко Микола Іванович – доктор філософських наук, професор.
Смешко Ігор Петрович – доктор технічних наук, професор.
Смоляннюк Володимир Федорович – доктор політичних наук, професор.
Стойко Олена Михайлівна – доктор політичних наук.
Ткаченко Василь Миколайович – доктор історичних наук, професор.
Шкляр Леонід Євдокимович – доктор політичних наук, професор.
Шуба Олексій Васильович – доктор політичних наук, професор.

AKADEMIIA POLITYCHNYKH NAUK

Seriia «Biblioteka «APN»

SUSPILNO-POLITYCHNI PROTSESY

Naukovo-populiarne vydannia

Vypusk 4(14)-2019

Tematichniy

Kyiv – 2019

Vydavnytstvo Politiia

Suspilno-politychni protsesy. Naukovo-populiarne vydannia Hromadskoi orhanizatsii «Akademiia politychnykh nauk». Kyiv. Vydavnytstvo Politiia, 2019. Vypusk 4(14)-2019. 368 s.

U vydanni vmishcheno pratsi vchenykh, yaki vysvitliuiut fundamentalni ta prykladni naukovi doslidzhennia problem politychnoi nauky u konteksti analizu i prohnozu suspilno-politychnykh protsesiv.

***Zhurnal vklucheno do mizhnarodnoi naukometrychnoi bazy
Index Copernicus international (Varshava, Polshcha)***

18 hrudnia 2018 roku.

***Statti zhurnalu pryivniuiutsia do publikatsii
u zarubizhnykh fakhovykh vydanniakh.***

*Rekomendovano do druku
Vchenoiu radoiu Hromadskoi orhanizatsii
«Akademiia politychnykh nauk»
(protocol №12 vid 04 zhovtnia 2019 roku)*

Zhurnal vydayetsya za spryannya Yuriya Pavlovycha Byshovcya

**Svidotstvo pro derzhavnu reiestratsiiu
naukovo-populiarnoho vydannia «Suspilno-politychni protsesy»
Seriia KB № 23948 - 13788P від 19 chervnia 2019 roku
vydano Ministerstvom yustytсии Ukrainy**

ISSN 2518 – 7546

Redaktsiinu kolehiu naukovu-populiarnoho vydannia
«Suspilno-politychni protsesy»
zatverdzheno rishenniam Vchenoi rady
Hromadskoi orhanizatsii «Akademiia politychnykh nauk»,
Protocol №8 vid 15 veresnia 2017 roku.

RETSENZENTY:

Malkina Hanna Mykolaivna – doktor politychnykh nauk, dotsent.
Smolianiuk Volodymyr Fedorovych – doktor politychnykh nauk, profesor.
Tkachenko Vasyl Mykolaiovych – doktor istorychnykh nauk, profesor.

HOLOVNYI REDAKTOR

Myronenko Petro Volodymyrovych – doktor politychnykh nauk.

ZASTUPNYK HOLOVNOHO REDAKTORA

Horbatenko Volodymyr Pavlovych – doktor politychnykh nauk, profesor.

VIDPOVIDALNYI REDAKTOR

Mudriievska Iryna Ihorivna – kandydat istorychnykh nauk.

REDAKTSIINA KOLEHIIA

Andrushchenko Viktor Petrovych – doktor filosofskykh nauk, profesor.
Dumenko Serhii Petrovych – doktor bohoslovskykh nauk, profesor.
Karmazina Mariia Stepanivna – doktor politychnykh nauk, profesor.
Kochubey Larysa Oleksandrivna – doktor politychnykh nauk, profesor.
Kresina Iryna Oleksiivna – doktor politychnykh nauk, profesor.
Malynovskyi Valentyn Yaroslavovych – doktor politychnykh nauk, profesor.
Malkina Hanna Mykolaivna – doktor politychnykh nauk, dotsent.
Mykhalchenko Mykola Ivanovych – doktor filosofskykh nauk, profesor.
Smeshko Ihor Petrovych – doktor tekhnichnykh nauk, profesor.
Smolianiuk Volodymyr Fedorovych – doktor politychnykh nauk, profesor.
Stoiko Olena Mykhailivna – doktor politychnykh nauk.
Tkachenko Vasyl Mykolaiovych – doktor istorychnykh nauk, profesor.
Shkliar Leonid Yevdokymovych – doktor politychnykh nauk, profesor.
Shuba Oleksii Vasylovych – doktor politychnykh nauk, profesor.

Держава, котра не дбає про розвиток гуманітарної освіти і науки, втрачає шанс сформувати громадянське суспільство та врешті отримує індиферентну масу, переставши бути народом, якому вже все одно де жити, на кого працювати, кому служити. У кінцевому підсумку держава втрачає саму себе – припиняє своє існування.

*Петро Мироненко,
головний редактор*

Микола Держалюк

**АКТИВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ УГОРЩИНИ
У РЕГІОНІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.:
ПРИЧИНИ І РЕЗУЛЬТАТИ**

ДЕРЖАЛЮК Микола Степанович

провідний науковий співробітник
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
доктор історичних наук, академік Академії політич-
них наук

Сфера наукових інтересів: всесвітня історія, історія країн Центрально-Східної Європи, історія Угорщини, міжнародні відносини та міжнародне становище України у XX ст. – початку XXI ст.

Народився у 1951 році у с. Капустинці Володарського району Київської області.

Закінчив історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка у 1973 році.

Упродовж жовтня 1974 – листопада 1978 рр. навчався в аспірантурі Інституту історії Угорської академії наук (Будапешт). 31 жовтня 1978 р. в Угорській академії наук захистив кандидатську дисертацію на тему: «Участь угорської політичної еміграції в СРСР у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.».

З лютого 1979 р. і до 1989 р. – відповідальний працівник Президії АН УРСР.

У 1989-1996 рр. – старший, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України. Після захисту в Інституті історії України НАН України у листопаді 1993 р. дисертації на тему «Угорська прогресивна еміграція в Європі у міжвоєнний період» здобув науковий ступінь доктора історичних наук.

Упродовж 1996-2011 рр. перебував на державній та дипломатичній службах.

Упродовж 2011-2019 рр. – провідний науковий співробітник Інституту історії України та ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Член Вченої ради ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» з 2013 року.

Член редакційної колегії щорічника «Україна дипломатична» при МЗС України, журналу «Проблеми всесвітньої історії» ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Обраний академіком Слов'янської академії наук (1968 р.), академіком Академії політичних наук (2018 р.).

АКТИВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ УГОРЩИНИ У РЕГІОНІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ПРИЧИНИ І РЕЗУЛЬТАТИ

Відзначається, що міжнародні відносини у Європі упродовж ХХ століття були позначені наростанням національно-визвольних змагань, значним протистоянням між великими державами. Переможці Першої світової війни, країни Антанти (Франція, Велика Британія, США), нав'язавши несправедливу Версальську систему мирних договорів, не спромоглися зробити належні висновки з уроків війни, справедливіше врегулювати міжнародні, міжетнічні та міждержавні протиріччя і подолати головне джерело антагонізму – несправедливі кордони, розчленування одних держав і народів на користь інших та виробити нові принципи взаємовідносин у Європі, які дозволили б уникнути повторення світової трагедії у майбутньому – обох світових гарячих та однієї холодної воєн.

Завдані сто років тому травми багатьом народам і державам залишилися головною прикметою в історії ХХ ст. Гострота антагонізму на міждержавному та міжнаціональному рівні збереглася й після розпаду великих і малих імперій у кінці ХХ століть та виникнення, окрім Румунії, на їх місці нових суверенних держав – України, Чехії, Словаччини, Сербії, Хорватії, Словенії, завершення трансформаційних процесів на посткомуністичному просторі.

Все це демонструється на долі Угорщини, кордони якої були сформовані у 1918-1920 рр. дуже суперечливо, адже територія Угорщини зменшилася на 2/3, а угорське населення – на 1/3. Визначені століття тому кордони не відповідали етнічним межах розселення угорської нації.

Упродовж століття Угорщина прагнула подолати цю трагедію, але безуспішно. Позиції Угорщини в регіоні після набуття членства у євроатлантичних структурах зміцніли. З'явилася можливість рішучіше відстоювати національні інтереси та права угорців у 4-х сусідніх країнах. Захист прав та інтересів чисельної (понад 3 млн.) автохтонної угорської спільноти, яка проживає у сусідніх з Угорщиною державах, стала пріоритетом її міжнародної діяльності. Угорщина прагне вирішити проблеми кількомільйонної угорської спільноти у сусідніх країнах у рамках правового поля, на двосторонній основі, при постійному і неухильному визнанні їх територіальної цілісності і суверенітету. В Угорщині цілковито підтримують право на єднання розчленованої угорської нації як одного етносу (етнонації), організаційно-правовими діями захищають угорство від асиміляції, сприяють залишенню проживання закордонних угорців на своїй рідній землі.

До дієвих форм підтримки закордонних угорців віднесено: забезпечення статусу екстериторіальності, надання подвійного громадянства (Угорщини та країни проживання), утворення автономії, яка передбачає культурно-освітні й адміністративно-територіальні принципи, колективні

та індивідуальні права спільноти; надання фінансової допомоги для культурно-освітнього, соціально-економічного розвитку територій їхнього проживання.

Ідея про автономію є серцевиною концепції про відродження Угорщини, що охоплює усі регіони розселення угорського етносу між країнами Карпатського басейну; є основою духовного життя й менталітету цього соціуму, особливо його свідомої частини. Це – ключова складова сучасної політики державотворення, духовна єдність і екстериторіальність угорської нації, незважаючи на її розчленування.

Планами автономії передбачаються різні форми й моделі автономії для угорців, які проживають у Румунії (Трансільванія), Словаччині (Південні райони), Сербії (Воєводина) та Україні (Закарпаття). Серед найголовніших:

1. Забезпечення державної підтримки розвитку національної культури і освіти закордонних угорців, функціонування угорськомовних шкіл, класів, факультетів та інститутів на території їх компактного проживання, організаційне об'єднання угорства у культурні товариства та громадські організації. Стимулювання до безплатного і масового навчання угорській мові місцевого населення переважаючого етносу, щоб підвищити кількість прихильників поглиблення взаємин з Угорщиною;

2. Надання подвійного громадянства для закордонних угорців. 3 травня 2010 р. ця процедура набула спрощеного характеру;

3. Захист та представництво інтересів зарубіжних угорців через їх представників в органах місцевої та центральної влади країн їх проживання. Перетворення громадських, культурно-освітніх організацій на політичні партії. Координація їх роботи з боку офіційного Будапешту, забезпечення ідеологічного супроводу, підтримка та контроль їхньої діяльності. Кінцева мета – забезпечити домінування об'єднаних і реасиміляційних процесів та інтеграції угорської нації у Східній Європі навколо Будапешта.

Боротьба за автономію для угорців серед усіх закордонних спільнот у Трансільванії є найбільш продуктивною. 2 млн. угорців Румунії (до 10% населення країни) складають потужний потенціал для того, щоб ця боротьба за територіальну автономію велася ефективно. Угорська меншина Словаччини позбавлена права на подвійне громадянство, на автономію, вона не має права на духовне, мовне, культурне єднання зі своїм праєтносом, матір'ю-батьківщиною – Угорщиною. Угорці Закарпаття фактично отримали широку культурно-освітню автономію, подвійне громадянство, регіональний статус угорської мови, представлені на усіх рівнях виборних органів влади в Україні; в Закарпатті завершилося створення окремої угорської освітньої території. Незважаючи на суперечки навколо мовної політики в Україні становище угорства Закарпаття виглядає не гірше, а в окремих питаннях і краще у порівнянні з Румунією, Словаччиною.

Усі заходи Угорщини, спрямовані на захист угорських спільнот у цих країнах, лише частково запобігають скороченню їх чисельності, асиміляції

і масового переїзду до Угорщини та інших країн ЄС. Серед першопричин відзначається дискримінаційна політика з боку держав у сфері економічних, соціальних та освітніх умов проживання цих етносів у порівнянні з державотворчими етносами, гірші соціально-економічні можливості, нижча народжуваність серед таких спільнот у порівнянні з панівними етносами, примусове виселення, значна еміграція і стимулювання до еміграції з боку сусідніх держав, прихована політика асиміляції національних меншин.

Боротьба за захист прав та інтересів чисельної й автохтонної угорської меншини, що компактно проживає у сусідніх з Угорщиною державах, у 20-і роки XXI ст. набула закономірного піднесення як в самій Угорщині, так і серед угорських спільнот Румунії, Словаччини, Сербії та України.

Угорщина прагне добитися формування територіальної автономії для угорців у сусідніх країнах, вбачає у цьому єдину можливість забезпечити їм повноцінні умови для розвитку на своїй рідній землі, не емігрувати і не асимілюватися. Загроза асиміляції і зникнення закордонних угорців стала головною причиною консолідації усіх провідних політичних сил сучасної Угорщини та лідерів партій і організацій закордонного угорства навколо ідеї автономії. Скорочення чисельності угорців у сусідніх державах упродовж останнього століття (1920-2019 рр.) є найбільшим, тому в Угорщини та закордонних угорців немає часу для зволікання із запровадженням автономії, бо темпи скорочення чисельності закордонних угорців такі, що через наступні 25 років сама потреба в автономії для них відпаде через їх зникнення.

Підходи Угорщини та сусідніх держав у питаннях щодо статусу національних меншин не співпадають, як це було на початку XX ст. Між Угорщиною та сусідніми державами, яких це стосується, неузгодженість підходів у питанні національних спільнот над конструктивізмом продовжує домінувати. Угорщина у 20-і рр. XXI ст. активно добивається від ЄС, США та РФ, міжнародних громадських організацій підтримки у питанні захисту прав національних меншин у Європі, надання їм автономії на землях проживання, маючи на увазі насамперед угорські спільноти. Однак усі ці намагання уряду Угорщини винести ці проблеми на рівень інституцій ЄС поки що не принесли бажаних результатів. Брюссель не переймається захистом колективних прав національних меншин на просторі ЄС, а не те, щоб шукати шляхи усунення розчленування угорської нації. Користуючись цим, Румунія, Словаччина, Україна, Сербія впевнено саботують надання автономних прав угорським меншинам, які у них проживають.

Від рівня забезпечення прав меншини залежить співробітництво Угорщини з сусідніми державами. Це особливо позначається на її взаєминах з Україною і Сербією, які поки що не входять до євроатлантичної спільноти.

Ключові слова: Центральна-Східна Європа, Угорщина, закордонні угорці, культурно-освітні умови, міжетнічні проблеми, взаємини більшості і меншості, автономія, подвійне громадянство, асиміляція, масова еміграція.

У завершальному й дуже суперечливому процесі подолання імперіалістичної стадії капіталізму упродовж XX ст. ключову роль відіграли три політико-ідеологічні центри (країни Атлантики, Німеччина/Австро-Угорщина, Росія/СРСР), які справляли визначальний вплив на світову політику у XX ст. Відносини у Європі на рубежі XIX-XX століть були позначені значним наростанням протистояння між великими державами, нечуваним загостренням національно-визвольних змагань, що призвело до Першої світової війни. Ключові серед трьох геополітичних центрів – держави Антанти (Франція, Велика Британія, США) – зверхньо захищали Версальську систему світового порядку – запоруку домінування їх інтересів. Політика двох інших центрів – країн Троїстого союзу та СРСР – формувалася на рішучому запереченні Версальсько-Вашингтонської системи. Нав'язавши переможеним країнам несправедливі умови мирних договорів, країни Антанти не спромоглися зробити належні висновки з причин світової трагедії 1914-1918 рр. та виробити прийнятні для усіх сторін принципи взаємовідносин у Європі, які дозволили б уникнути повторення світової трагедії у майбутньому. Несправедливі кордони, розчленування одних держав і народів на користь інших, кабальні умови над переможеними стали головною ознакою усього XX ст., причиною світової гарячої та холодної воєн. Жоден з цих центрів світової політики, прагнучи усунути гострі протиріччя, не спромігся справедливіше врегулювати міжнародні, міжетнічні та міждержавні стосунки і подолати головне джерело антагонізму. Завдані сто років тому рани багатьом народам і державам залишилися невиліковними для XXI ст.

З цього приводу фахівець з воєнної проблематики Мунтіян В.І. вважав, що з початку XX ст. світ розвивався у двох протилежних системах – капіталістичній та

соціалістичній. Жодна з них у своїх крайніх формах не мала перспективи і була приречена до краху. Але капіталізм проявив здатність до трансформування і набуття властивостей суспільства з «людським обличчям», а державний комунізм, яким зародився у крайній формі, таким і відійшов у небуття. Усю вину за поразку соціалізму автор покладає на бездарне керівництво, хоча насправді причиною цього були об'єктивні фактори – неприродна сутність комуністичної системи. Слушними є думки Хеллмана про те, що імперіалізм був найвищою негативною стадією капіталізму, а олігархат позиціонує себе у такій же якості у посткомуністичній системі. Висновки політолога Фесенка М.В., що жодна світова цивілізація не вижила і не піднялася на якісно новий рівень розвитку, оскільки абсолютно всі вони не пережили «пори́г гуманності» і були агресивними, у цьому відношенні також вартують уваги [1, 1) с. 70-73; 2) с. 528].

Умови Версальської системи мирних договорів були наступними: для однієї групи народів і країн, союзниць країн Антанти, кордони визначалися на їхню користь, надавалася підтримка для їхнього економічного розвитку і визнання на міжнародній арені; для іншої групи народів і країн переможеного Четверного союзу, ворогів у Першій світовій війні, нав'язувалися переважно грабіжницькі кордони, дискримінаційні воєнно-політичні та економічні умови, вони прирікалися на принизливе становище. Віце-прем'єр-міністр Угорщини Жольт Шем'єн у виступі на VIII-у зібранні світового угорства у Будапешті 15 листопада 2018 р. повідомив, що Угорщина не взяла участі в урочистостях із 100-річчя закінчення Першої світової війни у Парижі, бо її переможці своїми грубими рішеннями стали винуватцями жакливої Другої світової війни. Ми не можемо святкувати таку перемогу, в якій Угорщину, як державу, розчленували і зруйнували. Усі мають зрозуміти, що піднесення

Адольфа Гітлера та створення СРСР тісно пов'язані з політикою Версаля. Якби Німеччину не зруйнували, то у Гітлера не було б можливості прийти до влади [2].

Видатний мислитель Карл Маркс, аналізуючи революційні події 1848-1849 рр. у Габсбурзькій монархії, розкрив причини, чому національно-визвольна боротьба угорського народу не знайшла підтримки інших поневолених народів цієї монархії, зокрема семи слов'янських народів та румунів, протидія яких негативно позначилася на її результатах, а також відзначив, що династії Габсбургів Австрії та Романових Росії відіграли найбільш реакційну роль у поразці визвольної війни угорської нації. На основі цього він зробив висновки, що у майбутньому на усіх крутих поворотах історії Угорщина буде природною союзницею Німеччини.

Проголошені В.Леніним та В.Вільсоном принципи про права народів цієї монархії на самовизначення, про мир без анексій та контрибуцій реалізувалися переважно з великодержавницьких позицій. Вищесказане підтверджується долею угорської нації колишньої Австро-Угорської монархії, яка у жовтні-листопаді 1918 р. розпалася на сім нових незалежних держав – Австрію, Угорщину, Чехословаччину, Королівство сербів, хорватів і словенців (Югославія), Польщу, ЗУНР – Українську державу та нову Румунію, кордони яких у 1918-1920 рр. були сформовані країнами Антанти – переможцями війни – дуже суперечливо, що відповідало їхнім геополітичним інтересам і новому політичному правопорядку. Тріанонський мирний договір від 4 червня 1920 р. між країнами Антанти та Угорщиною, зокрема, один із несправедливих договорів Версальсько-Вашингтонської системи, відповідно до якого територія Угорщини зменшилася на дві третини, а населення країни – на одну третину.

Переможці війни – Франція та Велика Британія, найбільші світові колоніальні імперії, застосували такий гегемонізм і зверхність до переможених держав – Німеччини, Угорщини, Австрії, радянської Росії, з якими світ навряд чи коли стикався. Кордони нових держав визначалися на основі їх великодержавницьких геополітичних інтересів, грубого ігнорування базовими етнічними, історичними принципами державотворення. В основу кордонів лягли перебільшені дані делегацій Чехії, Румунії, Сербії, Польщі про етнічний склад територій, на які вони претендували, а позиція делегацій Німеччини, Австрії, Угорщини, України та інтереси Росії щодо усіх спірних територій конференцією у Парижі ігнорувалися. За даними представників Чехії у Судетській області переважали чехи, а чисельність німців складала 1 млн. чол. замість насправді 3,5 млн.; що у Південній Словаччині (Фельвідик) та Закарпатті проживало 300 тис. угорців замість понад 600 тис. чол. Дані Румунії свідчили, що у Трансильванії проживало понад 1 млн. угорців, а румунів було у два рази більше. Насправді на третині територій, на які претендувала Румунія, угорська нація явно переважала, а на решті двох третіх таких територій угорці, саси й шваби (німці), євреї, українські русини не поступалися румунському населенню. Сербські дані свідчили, що у Воєводині угорський етнос складав до 30%, а решту представляли серби, хоча угорців у цьому краї було понад 45%, а разом з німцями, євреями і русинами, вони складали незначну більшість. Викривлена етнічна картина подавалася на користь союзниць Антанти й щодо Західних України та Білорусі, Буковини, Південної Бессарабії, Південного Тіролю, області Трієст.

Країни Антанти, скориставшись перемогою над країнами Четверного союзу (Німеччина, Австрія, Угорщина,

Болгарія, Туреччина), падінням Австро-Угорської, Османської та Російської імперій, вдавшись до повної блокади Росії – вогнища комуністичної революції, карали їх за розв'язання Першої світової війни, за більшовицьку експансію у світі шляхом територіального розчленування на користь своїх союзниць, щоб значно ослабити гегемонію та унеможливити відродження їх панування у Європі та світі. Це відповідало інтересам національно-визвольних сил усіх підневільних націй Габсбурзької монархії, являлося підтримкою і сприянням з боку Антанти їх відділенню від вчорашніх метрополій. Франція, Велика Британія та США визначили нові кордони переважно на користь новоутворених чи відроджених держав; запровадили такий післявоєнний порядок у Європі, яким посилювалися позиції Італії, Польщі, Чехословаччини, Югославії, Румунії, Греції, Болгарії; блокада радянської Росії та недопущення поширення більшовицького впливу на Європу. Новоутворені держави склали для Антанти надійний санітарний кордон проти Росії та Німеччини у Східній Європі, на Балтійському і Чорному морях, стали її важливою опорою у майбутньому.

Кордони 5-и нових країн встановлювалися на вигідних для них умовах за рахунок територій Австрії і Угорщини, інших етносів, зокрема й українського. Усі ці багатонаціональні регіони із значними спільнотами Австро-Угорщини (австрійською, угорською, українською та німецькою), що потрапили до Чехословаччини, Польщі, Румунії, Югославії, Італії, не набули автономії як того вимагалось відповідними статтями Версальських договорів. Загальні території, що відійшли від Австрії та Угорщини, щодо кожної з них складали по 2/3 їх довоєнної площі. Територія Угорщини (без врахування Хорватії) зменшилася із 283 тис. кв. км до 93 тис. кв. км; населення з понад 18,2 млн. чол. до менше 8 млн.

чол. Угорщина втратила 38% промисловості, 67% національного доходу. На відірваних територіях, окрім інших народів, проживала третина угорського та австрійського етносів (3,2 млн. угорців та до 4 млн. австрійців). Складова 2/3 територій, що відійшли від Угорського королівства і на яких угорці складали велику частку, наступна: південна Словаччина, Закарпаття, Воєводина, басейн міжріччя Драви і Сави, Трансільванія, Східний та Західний Банат, західна Мараморощина. Втрати територій цісарської Австрії за площею подібні, а саме: Судетська область, Південний Тіроль, Словенія, райони Трієста (Рієки, Фіуме), Західна і Східна Галичина, Буковина, східна Мараморощина. Усі ці території переходили до Чехословаччини, Польщі, Румунії та Югославії. Статтею 80 Версальського договору та ст. 88 Сен-Жерменського договору Австрії заборонялося: порушувати нейтралітет, об'єднуватися з Німеччиною, розвивати політичні та економічні зв'язки з Угорщиною, обмежувалася чисельність збройних сил. Тріанонський мирний договір від 4 червня 1920 р. країн Антанти з Угорщиною був одним із самих несправедливих договорів цієї системи. Територія Австрії складала 84 тис. кв. км з населенням 6,5 млн. чол., а Угорщини – 93 тис. кв. км з населенням майже 8 млн. чол. Вони обидві стали малими країнами Європи.

Нечуване загострення відносин між імперіалістичними державами напередодні Першої світової війни пробудило у її кінці потужне піднесення національно-визвольних змагань поневолених народів та наростання міжнаціональних протиріч, проявилися надмірні апетити кожної молодої держави прихватити значні території вчорашньої метрополії. Національно-визвольні рухи, радикальні сили Чехії, Словаччини, Румунії, Польщі, Сербії, Хорватії, Словенії, Італії добилися вигідних для себе кордонів за рахунок Німеччини,

Австрії, Угорщини, Росії та України. На противагу їм започаткувалося комуністичне та націоналістичне піднесення серед переможених народів і країн, рушійною ідеологією яких стали інтернаціоналізм, класова солідарність, рівність народів, соціалістична федерація вільних націй без експлуататорів та імперіалістів. Велику роль у торжестві таких принципів відіграли російські та угорські інтернаціоналісти, чисельність яких у Червоній гвардії більшовицької Росії склали відповідно 50 тис. та до 100 тис. чол. при загальній 150 тисячній її чисельності весною 1918 р. Під час встановлення радянського устрою на територіях колишньої царської монархії 30 тисяч угорців загинуло. Внесок «червоних мадярів» був вирішальним у перемозі Угорської народної та радянської республік на руїнах Угорського королівства (1918-1919 рр.), у перемозі антиімперіалістичних, антивоєнних та соціалістичних ідей в Угорщині. Угорська Комуна на зразок більшовицької Росії була спрямована на перемогу соціалістичної революції в Угорщині, у Європі, на формування Угорської радянської соціалістичної федерації рівних народів колишнього королівства, недопущення встановлення імперіалістичних грабіжницьких кордонів між народами ПС Європи, що нав'язувалися Антантою. У цей період угорською нацією оволоділи більшовицькі ідеї формування багатонаціональної держави. Проголошені у Конституції УРР від 24 червня 1919 р. принципи рівності народів Угорського королівства давали шанс на збереження держави на соціалістичній федеративній основі. Оплотом УРР була радянська Росія, яка завдяки цьому вперше в історії Угорщина стала її природною союзницею.

Діяльність Комуністичного Інтернаціоналу (березень 1919 – червень 1943 рр.) засвідчила про появу третьої сили, ворожої для імперіалістичних (атлантичних і

фашистських) країн, радянської моделі облаштування світу у революційний спосіб. Ідея диктатури пролетаріату стала міжнародною реакцією крайніх лівих сил на жахливі наслідки імперіалістичної війни, несправедливий світовий порядок, неспроможність реформістської соціал-демократії Європи відповісти викликам імперіалізму та війни. ІІІ Інтернаціонал уособлював собою монолітну міжнародну організацію з центром у Москві, що прагнула революційним шляхом, при допомозі міжнародного комуністичного руху, організованого пролетаріату знищити імперіалізм як останню стадію капіталізму, запровадити вищу соціальну модель суспільного устрою, забезпечити перемогу світової соціалістичної революції, реалізувати права націй на самовизначення і незалежність, ліквідувати колоніальну систему, носіями якої виступали країни Антанти, усунути грабіжницькі умови та кордони Версальських мирних договорів, закріпити перемогу соціалізму у світовому масштабі у формі диктатури пролетаріату.

Провідну роль у боротьбі проти Версалью упродовж міжвоєнного періоду відігравали Радянський Союз, Німеччина, Японія, Італія, Австрія, Угорщина, Румунія, Болгарія та їхні правлячі політичні еліти, пронизані великодержавницькими ідеями. Головним завданням являлося подолання домінування країн Антанти та їхніх союзниць на міжнародній арені, встановлення власної гегемонії у світі, перегляд несправедливих кордонів Версалья переважно на користь пограбованих держав. Все це зближувало ці держави, робило їх союзниками, незважаючи на різну соціальну природу їх устроїв.

Усі три центри світової політики, кожен по-своєму, виходячи із геополітичних позицій, прагнули подолати негативні ознаки імперіалістичної стадії капіталізму – світові війни, жорстоку експлуатацію, колоніалізм, н

аціональний і класовий расизм. Способи реалізації таких планів у кожного з них ґрунтувалися на воєнно-політичній та економічній силі, але кінцеві завдання багато в чому співпадали, адже кожен з них прагнув закріпити гегемонію власних політичних цінностей у світі. Ідеологічні платформи цих трьох центрів розходилися. Інтернаціональний комунізм (СРСР) та національний соціалізм (Німеччини) оцінювали умови післявоєнних договорів імперіалістичними, грабіжницькими щодо усіх переможених у Першій світовій війні країн – Німеччини, Австрії, Туреччини, Угорщини, Росії, Болгарії; стали основними їх руйнівниками. У Берліні, Москві, Токіо та Римі, центрах антиверсальської політики, категорично засуджувалися встановлені кордони та нав'язані залежні й кабальні умови, розгорнулася активна міжнародна боротьба за їх перегляд. Ці два табори на чолі з СРСР та Німеччиною були тоталітарними за формами правління і спрямовувалися на повалення світової гегемонії Франції – Британії – США. Починаючи з 1934 року і аж до початку німецько-радянської війни праві, консервативні й фашистські сили у Європі мали очевидне домінування. СРСР у цей період займав вичікувальну позицію, вдавався до компромісів з кожним з двох інших блоків держав. Його метою було подолати панування країн Антанти, країн Осі, щоб знищити імперіалізм, Версальський правопорядок і розчистити дорогу для торжества нової цивілізації – комуністичної революції у формі диктатури пролетаріату. СРСР використовував протиріччя між країнами Атлантики та країнами Осі, готувався до нової світової війни між імперіалістичними державами, сприяв їх ослабленню і чекав моменту, щоб вдатися до революційного наступу на Європу і забезпечити перемогу нового устрою – соціалізму – у міжнародному масштабі. Фашистський блок країн

також тісно співпрацював з СРСР, щоб прискорено подолати панування країн Антанти, ліквідувати Версальсько-Вашингтонську систему, забезпечити формування нового народного капіталізму на тоталітарних засадах при пануванні націоналістичних і фашистських ідеологій, встановити на її принципах світову гегемонію. До 22 червня 1941 р. німецько-радянський альянс являвся стійкішим, ніж аморфне співробітництво в іншій конфігурації за участі країн західної демократії. Третій світовий центр, атлантична коаліція (Франція, Велика Британія, США), докладав зусилля для збереження і зміцнення свого домінування у світі, недопущення зближення між СРСР та Німеччиною, боротьба яких за подолання дискримінаційного становища і блокади, досягнення рівноправних відносин, а у подальшому і встановлення власної гегемонії у регіоні, а потім і на світовій арені, ставала все очевиднішою.

У залежності від моделі державного устрою кожен з трьох світових центрів формував свою стратегію і тактику на міжнародній арені; розробляв, дотримувався і втілював до життя власну стратегію і тактику, спрямовану на подолання реакційної природи імперіалізму та ліквідацію колоніальної системи. Навколо них групувалися десятки середніх і малих країн і народів, які вирішення власних національних і державницьких проблем пов'язували з діями та успіхами кожного з цих світових центрів. Атлантичні країни домагалися зберегти сформований власний світовий порядок на близьких до демократичних, правових і духовних цінностей, в надрах яких останні удосконалювалися і поступово набували все більш загальнонародного визнання у світі. Радянський Союз та Німеччина після 1918 р. опинилися у таборі переможених та ізольованих: перебували у повній блокаді і пригнобленому становищі. Завдяки запровадженню і зміцненню

тоталітарних режимів – комуністичного чи фашистського типів – цим країнам вдалося швидко консолідувати суспільство і мобілізуватися для відродження свого воєнного потенціалу та відновлення світового статусу. Практична діяльність цих світових держав та їхніх союзів упродовж 30-40-х рр. показала, що кожна з них прагнула втілити на міжнародній арені свою модель та новий порядок і вдалася до формування відповідних союзів та коаліцій: або для збереження і зміцнення панівного становища, або для зламу існуючого порядку і досягнення власної світової гегемонії. Німеччина, Японія, Австрія, Угорщина, СРСР сформували партії і режими тоталітарного типу, міжнародні й інтернаціональні союзи, нехтували принципами парламентаризму і демократії, перевагу віддавали диктаторським формам і моделям централізму в облаштуванні суспільства, що ставали інструментом реалізації планів і відповідали їхнім гегемоністським інтересам, подоланню міжнародної ізоляції та дискримінаційного становища, запровадженого Францією, Британією та США.

У політиці трьох таборів світової політики спільними виявилися наступні складові: забезпечення і зміцнення панування державних, національних і соціальних цінностей у світі конкретного блоку країн; недопущення поширення інтересів іншого блоку держав, тим більше панування і домінування у світовому вимірі; удосконалення і реформування соціального устрою, заперечення імперіалістичної системи цінностей, притаманних періоду до Першої світової війни. До відмінних елементів стратегій цих центрів слід віднести різні тактичні способи їх реалізації. Перші прагнули здійснити свої завдання більш цивілізованими методами, у яких переважали демократичні і правові, економічні, торгівельно-економічні, фінансові та дип-

ломатичні чинники. Другі і треті (комуністична та фашистська модель, відповідні ідеології) для досягнення своїх завдань спиралися виключно на тоталітарні, крайні форми правління, націоналізм, расистські та класові ідеології. Ці групи країн добивалися своєї мети не правовими, не демократичними, а революційними і путчистськими методами. Серед їх арсеналу дій: воєнно-агресивні методи, оволодіння повнотою влади шляхом встановлення диктатури партії. У практичних діях цієї групи країн переважали право сильнішого, воєнно-політичні методи, расистська і класова ідеологія, зневага до інших націй і народів, агресивна внутрішня та зовнішня політика. Визрівання і формування трьох стратегій світового порядку явилось закономірним наслідком останньої стадії розвитку імперіалізму, що породив нечуване загострення міжнародних відносин, жорстоку конкуренцію та економічну експлуатацію, піднесення національно-визвольних змагань поневолених народів Російської, Османської, Австро-Угорської, Британської, Французької та інших світових колоній, вінцем чого стали дві світові війни, що прискорили падіння колоніалізму та національного гніту, червоного, чорного і коричневого тоталітаризму, заклали основи для більш вищої стадії розвитку, поступового формування нового світового правопорядку на правових і демократичних засадах.

Перший серед трьох геополітичних центрів – Антанта незмінно захищала Версальську систему світового порядку – запоруку домінування її інтересів. Політика двох інших – комуністичного та націоналістичного спрямувань – формувалася на рішучому запереченні Версальської системи, у т.ч. й Тріанонського мирного договору. Через кілька років панівні позиції Антанти почали здуватися. Фашистська Італія, за нею комуністичний СРСР та націонал-соціалістична Німеч-

чина швидко відродили свій потенціал, взялися за демонтаж версальського світопорядку і запровадження власного. У кінці 30-х рр., коли між цими трьома центрами світової політики (англосакські країни з демократичною моделлю розвитку, блок тоталітарних країн на чолі з Німеччиною та комуністичного СРСР) склалася паритетність сил, то кожна з них почала демонструвати велику прихильність до компромісів. У часи домінування країн фашистської коаліції у Європі (1934-1941 рр.) Версальська система була демонтована, започаткувалося запровадження нового порядку, в якому найбільш активну роль почали відігравати Німеччина, Італія, Японія, СРСР, Іспанія, Угорщина, Болгарія та інші країни і народи, обділені версальськими рішеннями. Країни Атлантики, як тільки Німеччина та Японія вийшли з Ліги Націй, негайно пішли на союз з більшовицькою Росією, щоб не допустити подальшого зближення Москви та Берліну. Проте нові геополітичні умови давали для Сталіна і Гітлера різні можливості. Перший успішно розвивав співробітництво як з країнами Осі, насамперед з Німеччиною, так і з країнами Антанти. Другому вдавалося це робити лише з СРСР. Як тільки відносини СРСР з Антантою різко поглибилися і набули явної переваги, стався розлом у радянсько-німецьких відносинах. Дипломатичні ігри завершилися, усі три світові центри зайняли крайні рубежі, після яких починалося збройне протистояння. Як тільки Німеччина напала на СРСР, країни Атлантики, слідуючи уже визначеним курсом, негайно стали на бік Москви, виникла Антинімецька коаліція у складі СРСР, Британії та США. Лідерство у світовій політиці надовго перейшло до цього блоку держав.

Як це позначилося на становищі конкретних країн продемонструємо на конкретній діяльності Комуністич-

ної партії Угорщини(КПУ). Курс КПУ на встановлення 2-ї Угорської радянської республіки тривав до червня 1936 р., поки не був скасований Москвою. Відхід від безпосередньої боротьби за соціалістичну революцію і формування конфедерації народів Дунайського басейну, запропонованої ще вождем Угорської революції 1848-1849 рр. Л.Кошутом, схваленої Конституцією УРР 24 червня 1919 р., переорієнтація угорського комуністичного руху на формування антифашистського народного фронту в Угорщині проти націонал-соціалізму і хортистського режиму, збереження незалежної Угорщини і мирних відносин з СРСР, боротьбу за недопущення вступу Угорщини у війну проти СРСР засвідчили про коливання політики СРСР та III Інтернаціоналу між першою та другою групою країн, в залежності від того, який з них ставав більш вигіднішим. Поки становище СРСР залишалося під загрозою виникнення можливого альянсу інших двох центрів світової політики проти нього, Москва різко знизила активність комуністичної діяльності на міжнародній арені, вдалася до тактики підштовхування обох блоків до війни між собою, залишаючись осторонь від чергового загострення відносин і конфронтації між обома капіталістичними блоками (країнами Атлантики та країнами Осі). Москва дотримувалася позиції, що якщо війна неминуча, то хай краще вона почнеться між імперіалістичними союзами за новий переділ світу, а СРСР займе вичікувальну позицію, поки вони не видохнуться, життя людей стане нестерпним і тоді їх легко буде підбити на повстання проти ненависних буржуїв, імперіалістів – винуватців світової війни, очолити соціалістичну революцію і встановити новий соціалістичний устрій за радянською моделлю – диктатуру пролетаріату, а насправді – диктатури компартії, керівний штаб світової революції, що буде знаходитися в СРСР. Така доля імперіалізму прогнозу-

валася у планах Комуністичного Інтернаціоналу. Діяльність кожної зарубіжної компартії, серед них і КП Угорщини, була підпорядкована досягненню цих завдань, для яких використовувалися самі різні методи: вивчення становища в країні, виявлення найбільш гострих проблем, якими невдоволені народні маси, збір інформації про плани керівництва країни у зовнішній політиці, глибина співпраці з країнами перших двох блоків. Від рівня точності оцінки становища в державі залежала ефективність роботи компартії. Отримані матеріали, здобуті різними шляхами, узагальнювалися у Комінтерні і надавалися відповідні доручення як ефективно вести роботу безпосередньо у країні. Фінансування діяльності компартій та його центрального штабу цілком забезпечувалося за рахунок СРСР. Найголовнішим завданням було досягти і зберегти нерозривну єдність і згуртованість міжнародного комуністичного руху та кожної компартії навколо СРСР, відстоювати його інтереси у боротьбі проти імперіалізму. Усі дії на користь СРСР відносилися до категорії добра, а політика країн капіталістичного світу розцінювалася антинародною, імперіалістичною і класифікувалася як зло. Робота зарубіжних компартій не могла була здійснюватися у тих сферах, які суперечили великодержавницькій політиці СРСР, замаскованій під лозунгами пролетарського інтернаціоналізму. До таких сфер, що виключалися, належали національні, державницькі, територіальні інтереси окремих країн, підтримка національних урядів у відстоюванні справедливих інтересів. Разючим проявом повного обслуговування політики та інтересів СРСР у діяльності КПУ було продовження визнання Тріанонського мирного договору 1920 р. несправедливим і грабіжницьким, але невизнання повернення у 1938-1941 рр. до Угорщини територій, здійснених правлячими колами країн Осі. Така позиція КПУ була нічим

іншим, як зрадою національних і державних інтересів. Якщо позицію Москви, хоч у чомусь не могли прийняти угорські інтернаціоналісти (наприклад, на чолі з Бела Куном чи Шандором Серені), то їх знищували або арештовували. Повну залежність від політики Москви демонстрували лише керівники сталінського типу – Матяша Ракоші та Ерньо Герьо, які сліпо керувалися аргументами Москви у територіальних спорах, серед яких: найважливішим і першочерговим завданням поставала боротьба усіх комуністичних сил за недопущення змови обох таборів (країн Атлантики і Осі) проти СРСР. Ревізія кордонів у 1938-1941 рр. відбулася завдяки обопільній згоді двох світових блоків (фашистських та імперіалістичних країн), що давало підстави вважати, що вони діють спільно й в інших питаннях, у т.ч. й у підготовці до знищення соціалістичного СРСР. Тому комуністичні партії повинні були бойкотувати подібні змови імперіалізму і готуватися до недопущення розв'язування ними війни проти СРСР, захищати його і активно боротися проти воєнних планів імперіалізму та реакції. А справедливе вирішення спірних територіальних питань потрібно відтермінувати. Інтернаціональні завдання були першочерговими завданнями комуністичних партій. Спочатку треба перемогти та знищити фашизм і хортизм, забезпечити перемогу соціалістичної революції на міжнародному рівні, у тому числі й у ЦС Європі, а після цього взятися за розв'язання територіальних спорів на інтернаціональній рівноправній основі. Така позиція виглядала досить аргументованою і заслуговувала на увагу, і була б прийнятною, якби після війни вона була вирішена як обіцялося. Та уся її хибність полягала у тому, що до неї після переможної війни на користь СРСР ніколи не поверталися. У Москві забули про все, що не відповідало або шкодило її державницьким інтересам та новому порядку у післявоєнній Європі. При цьому

замовчувалося, що СРСР спільно з Німеччиною у ті роки переглядав на свою користь кордони з Фінляндією, країнами Балтії, Польщі, Румунії аж до Чорного моря. А чого вартувало визнання Москвою у 1939 р. незалежності Словаччини і невизнання Карпатської України після розчленування Чехословаччини. Антидержавна позиція КПУ щодо національних інтересів угорського народу під машкарою сприяння недопущенню участі Угорщини у війні проти СРСР, невизнання насильницького перегляду кордонів на користь Угорщини, здійсненого напередодні німецько-радянської війни при допомозі Німеччини і мовчазному нейтралітеті країн Заходу та СРСР мало єдине пояснення – Комінтерн та комуністичні партії були інструментом задовільнення поточних геополітичних та державницьких інтересів СРСР. Упродовж німецько-радянської війни КПУ активізувала роботу за припинення війни Угорщини проти СРСР, відновлення повного суверенітету Угорщини, за ліквідацію режиму Хорти і створення демократичної Угорщини, досягнення єдності національного фронту лівих і центристських політичних сил країни для забезпечення демократичних перетворень у країні [3, с. 117, 120, 132, 136].

Але слабкість її позиції у доленосних питаннях (досягнення національної єдності шляхом більш справедливого визначення кордонів), як і ігнорування права на перегляд несправедливих кордонів на користь Угорщини, відсутність демонстрації готовності до вирішення інших проблем угорського народу не дозволяло КПУ у 1938-1945 рр. не тільки очолити національний/народний фронт проти національного соціалізму, фашизму і хортизму, але й відігравати у суспільно-політичному житті країни вагомий роль. Натомість націоналістичні, патріотичні й центристські сили, які відстоювали державницькі інтереси і доби-

валися збереження прирощених територій у складі Угорщини посідали провідні позиції у суспільно-політичному житті країни. Навіть після того як не вдалася реалізація планів по окупації країни англо-американськими військами та недопущенню вступу в країну військ СРСР. Лише поразка у війні та радянська окупація змусили Угорщину відмовитися від нових кордонів 1938- 1941 рр. Важливо наголосити, що упродовж міжвоєнного періоду в Угорщині не було політичних сил, які вважали умови Тріанонського мирного договору для Угорщини справедливими. Це стосується як фашистських, націоналістичних, консервативно-правих, так і лівих (соціалістичних, комуністичних) політичних партій. Таку ж позицію займав і ІІІ Інтернаціонал, штаб світової соціалістичної революції, що активно діяв з Москви. Але перегляд цього грабіжницького договору на практиці було здійснено лише завдяки Німеччині-Італії при згоді країн великої та малої Антанти, тому з точки зору державницьких і національних інтересів Угорщини новий світовий порядок, запроваджений країнами «Осі» на чолі з Німеччиною у кінці 30-х рр. ХХ ст., виявився для неї більш значимим у порівнянні з практичною діяльністю до і після цього акту країн Атлантики та СРСР. Упродовж 2 листопада 1938 – 11 квітня 1941 рр. Угорщина спромоглася ревізувати Тріанонський договір завдяки пануванню у Європі протиантантівського альянсу країн на чолі з Німеччиною та СРСР. Сусідні з Угорщиною країни у міжвоєнний період успішно відстоювали власні державницькі й національні інтереси, сформувавши для цього між собою влітку 1920 р. Малу Антанту проти спроб Угорщини переглянути кордони. Але їхні позиції у кінці 30-х рр. виявилися програшними з тих пір як у Європі запанувала коаліція фашистських країн. Завдяки Німеччині та Італії у кінці 30-х рр. Мала Антанта припи-

нила існування, упродовж жовтня 1938 – квітня 1941 рр. відбулося значне виправлення кордонів на користь Угорщини. Саме останні, переглядаючи Версальські кордони на свою користь, допомогли й Будапешту провести ревізію кордонів із сусідніми країнами на користь Угорщини і приєднати території понад 77 тис. кв. км з населенням до 5 млн. чол.

Завдяки країнам Осі Угорщина позбавилася ярма сусідніх країн Малої Антанти (обрізаної Румунії, зниклих Чехословаччини та Югославії), її позиції в регіоні посилилися, бо у нових кордонах Угорщина знову перетворилася на середню державу. А те, що вона стала багатонаціональною, титульна нація в якій складала 77-78% населення, а національні меншини відповідно – 22-23%, що менше всього турбувало Будапешт [4, с. 162]. Якщо у повернутому до Угорщини Фельвідеку, до якого віднесено Південні райони Словаччини та 21,1% території історичного Закарпаття (12,4 тис. кв. км) та Північної Трансільванії (43,5 тис. кв. км) угорський етнос складав більшість, відповідно понад 80% та понад 52%; то у Закарпатті (11,5 тис. кв. км) та Дельвідику (Воеводині) (11,4 тис. кв. км) угорці складали меншість, відповідно 26% та 37%. Перегляд на користь Угорщини кордонів із Словаччиною та Румунією було здійснено здебільшого за етнічним принципом і у мирний спосіб, то захоплення основної території Закарпаття у середині березня 1939 р. та Воеводини у квітні 1941 р. відбулося шляхом агресії Угорщини, яка була синхронізована з діями Німеччини, особливо під час розгрому Югославії. Ревізія Тріанону торкнулася лише 43% територій колишнього Угорського королівства, втрачених у 1918-1920 рр. Доцільно уточнити зміст заідеологізованого штампу, поширеного в історичній літературі комуністичного періоду. Плани відродження «Великої Угорщини» не поширювалися на усі землі колишньої Угорської

монархії, до якої входили Трансільванія, Словаччина, Хорватія. Це унеможливлювалося через завершення формування повноцінних румунської, словацької та хорватської націй, які отримали належний міжнародний захист і відповідали статусу незалежних держав. Угорщина повернула лише ті території, на яких явно переважав угорський етнос або цьому сприяли великі країни. Карпатську Україну і Воєводину(Сербія), де угорський етнос був у значній меншості, Угорщині вдалося захопити збройно завдяки згоді усіх учасників Мюнхенської угоди та співпраці СРСР і Німеччини до 22 червня 1941 р. Угорщина знову стала природною союзницею Німеччини. Відомий угорський філософ Д.Лукач підтвердив правоту висновків К.Маркса, зроблені майже 100 років тому, що Угорщина на усіх крутих поворотах історії є природною союзницею Німеччини.

Кожна із сусідніх з Угорщиною держав (Чехословаччина, Румунія, Югославія) та їхні союзниці – СРСР, Велика Британія й США – мовчазно сприйняла ревізію кордонів на її користь і мирилася з цим до тих пір, поки новий порядок домінував у Європі і країни «Осі» на чолі з Німеччиною не вступили у війну проти СРСР. З нападом Німеччини на СРСР Москва миттєво денонсувала усі радянсько-німецькі угоди 1939-1941 рр., направила рішення уряду СРСР до уряду Великої Британії для емігрантських урядів в Лондоні про визнання Польщі, Чехословаччини, Югославії у попередніх кордонах, про невизнання за Угорщиною прирощених земель, які мали бути повернуті до сусідніх держав – Чехословаччини, Румунії, Югославії, про невизнання незалежних Словаччини, Хорватії, що мали бути відійти до складу Чехословаччини і Югославії. Усе це було зафіксовано на національному і міжнародному рівнях, що стало основною причиною вступу Угорщини 27 червня у війну проти СРСР та її активної участі у ній.

З початком німецько-радянської війни країни Атлантики та СРСР об'єдналися у Антигітлерівську коаліцію, зміцнили співпрацю задля розгрому країн «Осі», облаштування післявоєнної Європи, вирішення майбутнього Німеччини, Японії, їх союзниць, країн-жертв нового порядку та проведення кордонів у повоєнному світі уже на основі своїх геополітичних інтересів. У цьому були цілковито заінтересовані емігрантські уряди окупованих країн Європи у Лондоні. Узгодженою ставала позиція країн Антинімецької коаліції щодо відновлення суверенітету і територіальної цілісності Польщі, Чехословаччини, Югославії, Греції. Прихильніше ставлення Антинімецької коаліції до країн, союзниць блоку Осі, мало місце лише до Румунії та Болгарії, завдяки чому їхня доля вирішувалася у кінці війни більш м'якше, бо це співпадало з геополітичними інтересами Москви.

Причетність Угорщини до розділу Чехословаччини, Югославії, її активна участь у війні проти СРСР, кроваві акції 80-100 тисячних окупаційних військ в Україні у 1941-1944 рр. зміцнила негативне ставлення СРСР і його союзниць до її національних інтересів. До цього додалися антиугорська позиція правлячих кіл, впливової еміграції Чехословаччини, Югославії у Лондоні, Москві, США й Канаді. Усе це разом стало основною причиною формування серед країн антинімецької коаліції позиції про невизнання нових кордонів Угорщини, ревізованих у 1938-1941 рр. шляхом загарбання і анексії. Будапешт втрачав шанси на збереження навіть Північної Трансильванії, повернутої влітку 1940 р. від Румунії.

Усі надбання країн антиверсальського фашистського табору виявилися безуспішними насамперед через поразку у Другій світовій війні. Тоталітаризм, расизм, переважне домінування воєнної сили як способу

розв'язання міжнародних відносин та вирішення суперечливих проблем, і винищення цілих етносів та позбавлення багатьох народів права на державність, свободу і розвиток дають підстави вважати, що усі ці наслідки нагадували сутність іншого червоного тоталітаризму. Червоний і коричневий тоталітаризм були найгіршими моделями світового порядку. Ці два світові центри являли собою систему з переважанням реакційних цінностей. Наслідки реалізації обох їх моделей облаштування світу втратили актуальність і безславно зійшли з подіуму світової політики. При цьому слід пам'ятати, що інтернаціональний комунізм, фашизм, національний соціалізм явилися породженням гріхів імперіалістичної епохи та злочинних рішень країн ліберальної демократії. Хоча сама капіталістична система країн Атлантики довела свою здатність до прогресу і реформування.

Відновлення чи перегляд кордонів країнами Антинімецької коаліції здійснювалися успішно завдяки перемозі у Другій світовій війні і лише на умовах, вигідних їх державницьким інтересам: США, Великої Британії – у світовому порядку, СРСР – у Східній Європі та на Далекому Сході, Франції – у Західній Європі та Африці, інших їхніх союзниць – на регіональному рівні. Для усіх країн-жертв Версаля кордони були відновлені у попередніх межах, або встановлені у ще більш прийнятних формах.

Країни, що постали на місці Габсбурзької монархії – Чехія, Словаччина, Румунія, Польща, Сербія, Хорватія, Словенія, Італія – глибоко вшановують своє державотворення восени 1918 р. як національне свято. Натомість для Австрії та Угорщини – основних складових цієї монархії – ці дати є трагічними і вони не відзначаються, бо обидва народи зазнали непоправних територіальних втрат, які й сьогодні є відчутними. Їхні кордони були проведени далеко не за етнічним принципом, а на основі

анти: -німецької, -австрійської, -угорської позиції Антанти та її нових держав-союзниць. День підписання Тріанонського договору 4 червня 1920 р. в Угорщині, відповідно до закону Угорщини, починаючи з 4 червня 2010 р., відзначається як День ганьби (для Європи) та День національної єдності угорської нації.

Переможці Другої світової війни відновили кордони країн Європи, союзниць Німеччини, відповідно до своїх геополітичних інтересів і залежно від рівня участі у війні кожної з них. Сформовані кордони у світі після Другої світової війни (Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин) на 70% відповідають кордонам, встановленим Антантаю після Першої світової війни (Версальсько-Вашингтонська система). Кордони у Центрально-Східній та Південній Європі визначалися на користь Чехословаччини, Югославії, Албанії, Болгарії, Румунії та СРСР із врахуванням етнічного розселення словаків, сербів, хорватів, словенців, албанців, румунів, українців із цілковитим ігноруванням угорського та німецького чинників. Відповідно до умов Паризького мирного договору від 10 лютого 1947 року над Угорщиною було поновлено кордони станом на 1937 рік, тобто тріанонські кордони від 4 червня 1920 року.

Позиція країн Антинімецької коаліції сповна розкривається на ставленні переможців війни до габсбурзької Австрії, яка разом з Німеччиною та Угорщиною була звинувачена у розв'язанні Першої світової війни, за що у 1919-1920 рр. була обділена територіально, як Німеччина та Угорщина, а також більшовицька Росія. Не дивлячись на те, що упродовж 1938-1945 рр. Австрія була окупована Німеччиною і після втрати суверенітету не несла відповідальності за розв'язання Другої світової війни, як і за злочини у ній, проте жодна з відібраних від Австрії у 1918-1919 рр. територій не була повернута до її складу. Навіть Південний Тіроль, що був переданий у

1918 р. до Італії, яка у Другій світовій війні являлася ключовим гравцем блоку Осі, активним учасником ревізії Версальської системи мирних договорів та Другої світової війни. Більше того, Австрія аж до жовтня 1955 р. перебувала під радянсько-американською окупацією, й основною умовою її деокупації було закріплення за нею постійного нейтрального статусу, що зберігається й понині. Австрія стала членом ЄС, але не може бути членом НАТО, бо так велено переможцями обох світових воєн. За наслідками двох світових воєн Німеччина втратила 41%, Австрія понад 40%, Угорщина – понад 45% своїх етнічних територій. Але чому територіальні втрати Австрії, понесені у Першій світовій війні, залишилися в силі після 1945 року? Подібні проблеми вимагають всебічного дослідження, бо існуюча аргументація переможців останньої війни не переконлива. Адже внесок Габсбурзької Австрії у цивілізаційне становлення Європи Нової доби був великим, чому мали бути вдячні усі новоявлені світові центри ХХ ст. Мали би, але проігнорували це. Доцільно нагадати про позицію голови Європарламенту щодо Південного Тіролю. Новий уряд Австрії на чолі з С. Курцом (12.2017-05.2019 рр.), взявся надавати громадянство АР німецькомовній частині жителів провінції Alto-Adige (Південний Тіроль, Італія). Йшлося про 350 тисяч австрійців цієї провінції. Цей регіон був збитковим, дотаційним, поки завдяки Австрії питома вага промисловості у його економіці не стала домінуючою. На думку керівництва Італійської Республіки (ІР) таке бажання уряду Австрії «є анахронізмом, не обґрунтованим у правовому відношенні, переслідує реваншистську політику у вільній і без кордонів Європі». Як вважає Державний секретар МЗС ІР Д. Б. Ведова «громадянство на етнічній основі» може спричинити тяжкі наслідки аж до територіальних вимог, як це сталося на Балканах. Це може підірвати толерант-

ність етносів у мультикультурних країнах. Цього Італія не допустить, хоча спроби Австрії були й до цього, усі вони виявилися безуспішними. Дуже віриться, що така політика Австрії «не стане європейською моделлю». Тогочасний голова ЄП А. Таяні, громадянин ІР, розкришував цей план Австрії. Надання громадянства мешканцям Південного Тіролю, – на його переконання, – не служить примиренню і порозумінню. «У країнах Європейського Союзу є багато помилок, але епоха націоналізму завершилася», – наголосив він [5]. Станом на сьогодні, Італія не погоджується на надання подвійного громадянства для австрійської спільноти у Південному Тіролі і ніхто у ЄС навіть не хоче сказати, що австрійська спільнота, як і кожна меншина не у власній державі, має також і свої етнічні інтереси.

На відміну від мовчазної Австрії Угорщина, що зазнала подібного розчленування, виявилася спроможною виробити ідею національного єднання, яка успішно запрацювала у справі захисту розділеної угорської нації, що сталася в результаті Тріанонського 04 червня 1920 р. та Паризького 10 лютого 1947 р. мирних договорів. Доля закордонного угорства постала і залишається найболючішою проблемою для Угорщини. Інтереси угорської нації за важливістю переважають над усіма іншими складними викликами цієї країни. Будапешт погоджується з існуючими державними кордонами, але не приймає статусу розчленованості угорської нації, яка потрапила до сусідніх країн у насильницький спосіб і перебуває там як автохтонна угорська спільнота. Дана проблема й сьогодні залишається актуальною і вимагає виваженого підходу з боку усіх причетних до цього сторін.

Через податливу позицію Великобританії, США і Франції у визначенні кордонів країн ЦС Європи СРСР відіграв домінуючу роль, найкраще задовольнив гео-

політичні та державницькі інтереси власні та тих 10 країн регіону, що підпали під виключний вплив Москви. Українські, білоруські та молдовські етнічні землі, країни Балтії, значні території Пруссії, Фінляндії були приєднані до СРСР. Кордони країн Карпатського басейну є зразком особливого впливу великодержавницької політики тандему країн СРСР та Атлантики після Другої світової війни. СРСР проігнорував той факт, що у розчленуванні Угорщини у 1919-1920 рр. відіграли три головні фактори. Країни Антанти звинувачували Угорщину у її прямій причетності, нарівні з Австрією та Німеччиною, до розв'язання Першої світової війни; розглядали її як надійну союзницю Німеччини проти них; а після перемоги більшовицької революції в Росії, а потім і в Угорщині, звинувачували її у цілковитій причетності до поширення комуністичної ідеології у Європі, недопущенні реалізації права народів колишнього Угорського королівства на самовизначення шляхом збереження над ними панування у вигляді соціалістичної федерації. Вторуючи лідерам сусідніх з Угорщиною держав, вони оцінили політику УРР як агресивну і завоюницьку по відношенню до усіх народів колишнього Угорського королівства. Внесок «червоних мадярів» у перемогу та поширення у Європі більшовицького режиму був безсумнівно великим. І тільки невдячні режими, на зразок Сталіна, могли бути ігнорувати цим. З посиланням на наукову спадщину І.Валлерстайна український вчений В.Ткаченко зробив справедливі висновки, що сумнозвісні сильні держави відзначаються тим, що далеко не завжди виявляють належну повагу до суверенітету слабких [6, с. 140].

Поновлені над Угорщиною несправедливі трианонські кордони є наочним підтвердженням вищесказаного. З таким негативним політичним багажем

формування народно-демократичного, комуністичного устрою (насправді – сталінської моделі соціалізму) в Угорщині могло здійснюватися лише в умовах повного панування окупаційної радянської влади, ігнорування позиції широких верств угорського суспільства. У свідомості широких мас міцно укорінилася пам'ять про попередній хортистський режим, при якому відбувся перегляд кордонів на користь Угорщини. Для встановлення прорадянського режиму в Угорщині навіть у присутності окупаційної Радянської армії та відповідної адміністрації з весни 1945 р. не було належного політичного ресурсу. Панівні кола та партії часів М.Хорті масово емігрували, а національно-демократичні сили, діяльність яких була дозволена радянською окупаційною адміністрацією, мовчазно заперечували сталінську модель соціалізму, максимум, на що вони погоджувалися, так це на формування народно-демократичного ладу з багатопартійною системою. Провідники московської політики – угорські інтернаціоналісти в СРСР – були поголовно винищені під час репресій 30-х рр. (йдеться про кілька десятків тисяч), а кілька сот з тих, хто залишився в живих і повернувся на батьківщину, вважали себе в'язнями ГУЛАГу у часи перебування в СРСР і не могли відігравати провідної ролі у житті країни. Лише окремі з них після повернення в Угорщину, будучи сталіністами, як наприклад Матяш Ракоші, Ерньо Герьо, Йожеф Реваї, Ференц Мюнніх, брали активну участь у будівництві сталінської моделі соціалізму в країні. Їм опорою стали підготовлені в СРСР із кількох тисяч військовополонених солдатських мас кадри для поліції та державної безпеки, як вагома складова нового репресивного механізму і основний інструмент встановлення диктатури сталінського зразка. Союзна контрольна Комісія країн Великої трійки у 1945-1947 рр.

на чолі з К. Ворошиловим та окупаційні військові адміністрації на усій території Угорщини, у руках яких перебувала вся політична влада в країні, стали основними провідниками сталінських методів управління, впровадження радянської моделі соціалізму, забезпечення перемоги промосковської течії КПУ на чолі з М. Ракоші, наслідки діяльності якої виявилися жакливими і закономірно були зметені Революцією 1956 року.

Угорська Революція 1956 р., яка на перших порах спрямовувалася на реформування соціалізму сталінської моделі, звільнення Угорщини від окупації СРСР, але через неможливість досягнення цього у мирний спосіб, набула масового збройного характеру, явилася проявом народного гніву і помсти за поновлення над Угорщиною кордонів Тріанону Москві, роль якої у цьому питанні була визначальною. Збройному поваленню Революції 1956 р. радянськими військами сприяли сусідні держави. Так, лідер СФРЮ Й.Тіто у ході зустрічі 2 листопада 1956 р. з М. Хрущовим однозначно підтримав збройний сценарій СРСР по ліквідації «контрреволюції» в Угорщині, кандидатуру Яноша Кадара на посаду глави уряду цієї країни замість «контрреволюційного» Імре Надя, пообіцяв сприяти виключенню І.Надя та його групи з політичного життя Угорщини і здійснив цю акцію у шахрайський спосіб. Ним було надано політичний притулок групі І.Надя у кількості 41 особи у посольстві Югославії у Будапешті. Під час перебування групи І.Надя упродовж 4-21 листопада 1956 р. у Посольстві СФРЮ югославська сторона разом з Ф.Мюнніхом (полковник НКВС СРСР, генерал МВС УНР, кат-наглядач за Я.Кадаром) схилили І.Надя відмовитися від прем'єрства. Коли той у черговий раз відмовився, Й.Тіто узгодив з М.Хрущовим таємний план передачі групи І.Надя радянським чекістам. Гарантований від

імені Й.Тіто для І.Надя безперешкодний переїзд з Будапешта до Югославії завершився брутальним арештом його групи зразу ж після залишення території посольства СФРЮ у Будапешті 21 листопада. Усіх в'язнів було схоплено радянсько-угорськими чекістами, переведено до радянського автобуса, який відвіз їх на головну радянську військову базу у Тьокьольо біля Будапешта. М.Хрущов заздалегідь узгодив з керівництвом Румунії питання про перебування групи І.Надя на її території і наступного дня її відвезли до Румунії (замок на озері Снагов, радянська воєнна база). Усі спроби керівників СРСР, групи Я.Кадара, Румунії упродовж 1957-1958 рр. схилити І.Надя відмовитися від посади голови уряду Угорщини не дали результатів. Уряд Я.Кадара продовжував діяти нелегітимно. При наявності такого владного центру на чолі з групою І.Надя набути правочинності та консолідувати угорське суспільство уряду Я.Кадара було практично неможливо. Тому на початку 1958 р. Москвою було прийнято рішення перевезти групу І.Надя до Будапешта і розпочати над нею закритий суд за зраду соціалізму, ревізіонізм і перехід на бік контрреволюції. Більшість членів цієї команди І.Надя поступово відпускали в Угорщину, а групу у складі 4-х найближчих соратників І.Надя у квітні – червні 1958 р. у Будапешті було таємно засуджено до смерті і страчено 16 червня 1958 р. через повішення. Один з них з невідомих причин раптово помер. Роль керівництва СРСР у цьому злочині була визначальною [7, 1) с.109-139; 2) с.110-137].

За дозвіл Румунії на утримування радянськими органами на її території в'язнів – керівників Угорської революції – Москва їй гідно віддячила. Синхронно із судовим процесом над групою І.Надя готувалося виведення радянських військ з території Румунії: у березні 1958 р. було прийнято відповідне рішення на засіданні країн Вар-

шавського договору, а упродовж червня – липня 1958 р. відбулося виведення військ у дружній піднесеній обстановці, супроводжувалося масовою участю громадськості Румунії. Ця акція стала щирою платою СРСР за співучасть керівництва Румунії у brutальному викраденні і переходу на її території ув'язненого керівництва антисталінського народного повстання в Угорщині. Серед сусідніх з Угорщиною держав у цьому питанні лише Польща продемонструвала помірковану позицію. Усі інші держави світу проявили нейтралітет, мовчазну згоду.

Повалення Празької весни у серпні 1968 р. відбулося у м'якій формі за участю військ 5-ти країн-учасниць Варшавського Договору на чолі з СРСР. Звільнена від радянських військ соціалістична Румунія відмовилася від цієї участі. Зате керівники Болгарії та НДР, підбадьорені Москвою, активно підштовхнули й Я.Кадара приєднатися до збройного вирішення чехословацької кризи. На їхнє тверде переконання зволікання з подіями у Чехословаччині призвело б до контрреволюції, подібної угорській 1956 року. Вичікувальна позиція завжди слугує ворогам соціалізму і ревізіоністам. У Я.Кадара проти таких аргументів відповіді не знайшлося: угорські війська також взяли участь в окупації Чехословаччини. Так же завзято ці комуністичні країни підтримували догматичну позицію Москви проти намірів запровадити економічні реформи у Чехословаччині та Угорщині у кінці 60-х – на початку 70-х рр. ХХ ст.

Змагання за краще облаштування світового порядку між трьома центрами точилося упродовж усього ХХ ст. Упродовж Другої світової війни фашистська коаліція була розгромлена і зійшла з подіуму світової політики. У другій половині ХХ ст. безкомпромісна боротьба за гегемонію у світі перейшла до інших двох центрів світової політики – країн Атлантики і СРСР, що тривала понад 40 років.

У комуністичний період у Східній Європі домінували державницькі й геополітичні інтереси СРСР, для решти братніх країн відводилася роль послідовників пролетарського інтернаціоналізму та солідарності у межах соціалістичної системи. Курс КПРС на злиття націй, формування нової спільноти «радянських людей» на російській мові, культурі та історії для багатонаціональних соціалістичних країн, насамперед, СРСР, Румунії, Чехії, Сербії, Польщі, Болгарії, Албанії був вигідним. Слідом за Москвою у них також посилювалися великодержавницькі тенденції, прискорилося насильницька асиміляція поневолених народів та меншин. На комуністичному просторі такі поняття як етнічна ідентичність, тим паче виховання національної свідомості розцінювалися як буржуазний націоналізм, усі спроби захищати національні й державні інтереси, духовні традиції окремих народів, набули другорядного звучання, вважалися пережитками минулого, зазнавали утисків, кваліфікувалися як буржуазний націоналізм і розцінювалися як пережитки імперіалістичного минулого, а рішуча боротьба за національні права ототожнювалася з фашистською ідеологією.

Відповідно до теорії соціалістичної держави і права радянський інтернаціоналізм (насправді – гегемонізм, націоналізм і шовінізм Росії) визначався як єдиновірний магістральний курс людської цивілізації до соціалізму, якому цілковито підпорядковувалися інтереси інших країн. Всілякі спроби посилення самоідентифікації народів, етносів завідомо таврувалися як реакційне минуле і контрреволюційне явище. Офіційно міжнаціональні проблеми відносилися до політики кожної братньої країни, розглядалися виключно як їхня внутрішня справа, зовнішнє втручання у ці питання виключалися. І все ж виховання соціуму на національних і патріотичних традиціях у країнах соціалістичної спів-

дружності не вдалося цілковито паралізувати і підмінити інтернаціоналістськими постулатами.

Домінування у міжнародній та внутрішній політиці соціалістичних країн замаскованих великодержавницьких мотивів особливо у сфері міжнаціональних відносин, обмеження прав національних меншин, насильницька асиміляція за наслідками були не кращими від попередньої епохи. Різнилися тільки зміст дієвих механізмів масової асиміляції інших народів та меншин у кожній багатонаціональній комуністичній країні. Пролетарський інтернаціоналізм набув удосконалення у вигляді соціалістичної співдружності. СРСР, Румунія, Югославія, Китай, інші країни утаємничено втілювали до життя подібні постулати у своєму державотворенні, активно формували мононаціональне суспільство шляхом асиміляції не державотворчих етносів та національних спільнот.

Мова й культура колишніх панівних націй (німецька, угорська, «русская», сербська) у габсбурзькій, югославській та радянській імперіях домінували, культурно-мовні інтереси недержавних етносів ігнорувалися, навіть у тих місцях, коли вони проживали уже як меншини. Після розпаду цих імперій у 1918-1920 та 1991-93 рр. з'ясувалося, що значна їх частина потрапила до нових незалежних держав і їхній статус звівся до рівня, хоч і значної, але офіційної меншості. Після цього вони і до останнього часу не змирилися з новим порядком речей, зокрема з переважанням культури і мови інших менших, які відтоді перетворилися на панівні нації. У системі нової державності їм приходить жити серед чехів, румунів, сербів, словаків, хорватів, боснійців, словенців, як і усіх народів колишніх радянських республік.

Комуністичний лад, як і вся система на чолі з СРСР у 90-і роки ХХ ст., зазнав поразки і у ході мирних оксами-

тових революцій був демонтований, багатонаціональні держави – СРСР, СФРЮ, ЧСР – розпалися. У кінці XX століття реакційні властивості імперіалістичних і тоталітарних моделей, носії яких прагнули до світового панування, відійшли у минуле. На світовому подіумі залишився єдиний центр на чолі з США.

Атлантичні країни упродовж XX століття здобули закономірну стратегічну перемогу, а Німеччина і Росія зі своїми союзниками зазнали поразки: перша у гарячій, друга у холодній війнах і відійшли на другорядні ролі. Для Німеччини, Росії, Угорщини та їх союзниць об'єднуючим фактором у світовій геополітиці було у XX ст. і залишається у XXI ст. потреба створення європейського континентального блоку проти США, Британії та їх прихильниць. Москва прагне до зміцнення альянсу країн БРИКС, у якому бачить своє домінування. Відомий геостратег РФ О.Дугін чітко вибудував шлях Росії до світового успіху. Створення осі Москва – Берлін стало б найважливішою і ефективною протипагою їх єдиному спільному ворогові – атлантизму, сприятиме формуванню чотирьох геополітичних центрів: об'єднаної Європи і Росії, Атлантики, азійського регіону, ісламського простору, усуненню однополярного домінування США і Британії на міжнародній арені.

Слід визнати, що справді на сучасному етапі проглядаються певні ознаки зміцнення тандему Німеччини та Росії, як і намагання поставити ЄС на службу Німеччини і Росії. Останні спільними зусиллями заблокували у 2008 р. процес вступу України до НАТО, відмовили у постачанні зброї для оборони України після вторгнення РФ на її територію, запізно запровадили санкції проти агресії РФ. Мінськими угодами А.Меркель фактично закріпила присутність інтересів РФ в Україні; піратське захоплення українських моряків залишається без належної реакції з боку Німеччини, Пів-

нічний потік 1 та 2 підтримується, ведеться двояка політика щодо України перед США і Британією, триває активне співробітництво Німеччини та Росії у сфері воєнно-промислового комплексу. Квола політика ЄС у війні РФ проти України свідчить, що ідея формування осі Москва-Берлін не тільки існує, а й набирає реального розвитку.

О.Дугін вбачає в існуванні незалежної України значну перешкоду на шляху досягнення геополітичного домінування Росії та Німеччини над країнами Атлантики, що рівнозначне нанесенню потужного удару по геополітичній безпеці Москви, вторгненню на територію Росії. Він підкреслює, що «Україна як держава не має ніякого геополітичного змісту», що «Подальше існування унітарної України недопустиме. Автор прямо погрожував Україні: співробітництво Росії та Німеччини повинне вивести Україну з-під впливу атлантизму, Україну слід буде розчленувати на свої сфери впливу, бо українська проблема є головною і самою серйозною, яка стоїть перед Москвою. Інші питання можна буде вирішувати у перспективі, а українське питання треба вирішити негайно [8, с. 377, 379, 382].

Подібним чином діяли і діють щодо України царська, комуністична і путінська Росія. Сучасна агресія РФ нагадує про невмирущість колоніальної політики, що здійснювалася, зокрема проти України, у минулому, яка у нових умовах може знаходити певне розуміння у деяких західних сусідніх держав України. Проте жодна із них не дозволяє собі діяти подібним чином, хоча їхня робота по захисту своїх геополітичних інтересів проводиться активно. На противагу російським екстремістам відомий філософ О.Ципко українського походження (Москва) у своїй статті «Чи хочуть великороси війни?» ще у 1996 р. застерігав, що вся проблема у тому, що нинішня РФ не є ні історичною Росією, ні СРСР, а є держа-

вою, яка з'явилася на світ лише у грудні 1991 року. Щоб не сталося катастрофи у відносинах між РФ та Україною російській політичній еліті треба навчитися нести відповідальність за свої рішення і поступки, навчитися поважати українців та їхню державу. «І лише у цьому випадку, – наголошував О.Ципко, – не відбудеться самого страшного, не відбудеться хорватизації України». На жаль, при владі у РФ перебувають сили, які не можуть змиритися з падінням СРСР.

На основі аналізу причин краху комуністичної системи як одного з центрів світової політики і розпаду радянської імперії у кінці ХХ ст., більшість дослідників зробили об'єктивні висновки. Воєнно-політичні, економічні, міжнаціональні, дипломатичні та міжнародні принципи взаємовідносин носили виключно тоталітарний характер, який після тривалого застосування призвів до переважно реакційних наслідків, що виявилися неприйнятними і несумісними з правовими, демократичними цінностями, загальмували прогресивні реформи і розвиток, прирекли даний центр на відставання від світових процесів. Система виявила обмаль універсальних цінностей для майбутнього розвитку людства, привела комуністичне суспільство на узбіччя світової цивілізації. При цьому аргументи наводилися досить переконливі, які торкалися основних сфер життя блоку комуністичних держав, доведено, що криза системи охопила засадничі принципи суспільства, усі сфери суспільного життя усіх країн, починаючи від суспільно-політичного та соціально-економічної сфери і закінчуючи ідеологією.

Соціалістичний лад в СРСР отримав справедливі характеристики: тоталітарна політична система, централизоване управління, державна форма власності під ширмою суспільної власності, експлуатація всього трудового населення на рівні кріпацтва, потворна

структура економіки при повному домінуванні важкої і оборонної галузей промисловості, жалюгідне фінансування легкої і харчової промисловості. Це був по суті «державний капіталізм», в якому капіталістом виступала держава – єдиний власник, роботодавець, правоохоронець, суддя, податківець, отримувач прибутків і експлуататор [9, с. 195]. На думку українського правознавця Б.Мельниченка трансформаційні перетворення носили революційний характер, що швидко завершилися докорінною ломкою попередньої державно-правової моделі, яка за його визначенням була «комуністичним тоталітаризмом» [10, с. 121-122, 154].

Серед першочергових причин загибелі радянської імперії був надмірний її мілітаризм та всесилля військово-промислового комплексу. Мілітаризація СРСР виявилася не тільки явищем більшовицького періоду, а й національною природою Російської імперії, її східно-азійська сутність; вона сягала обсягів радянського ВВП небачених у світі масштабів. У ВПК було зосереджено понад 60 відсотків промислових потужностей, в СРСР випускалося окремих видів озброєння у 5-10 разів більше, ніж у США, а витрати на оборону становили до 30% ВВП (у США – 6,5%). У сфері військового комплексу була задіяна понад третина всього працездатного населення (у країнах Західної Європи – 6%). У виробництві продукції машинобудівної промисловості, наприклад, 65% становила військова продукція, 30% – промислове обладнання і лише 5% – товари для населення [11, с. 189].

Сучасні дослідники сприйняли ліквідацію та розпад комуністичного ладу і системи, який вони постійно передрікали, як закономірний і об'єктивний процес. Епоха тоталітаризму та імперіалізму завершилася їх демонтажем через неспроможність до прискореної трансформації у кінці ХХ ст., проведення докорінних реформ в

умовах третього періоду технологічної революції. С. Хантінгтон серед багатьох факторів виділяє «кризу легітимності авторитарних і тоталітарних систем» як головну причину падіння соціалістичної системи і розпаду СРСР. Атлантичні країни захистили цивілізацію і надали їй новий поштовх для розвитку шляхом домінування принципів поваги до різних геополітичних та геоекономічних центрів, поглиблення глобального співробітництва, забезпечення рівності у взаємовідносинах США, Європи, Японії, Китаю, Індії та Росії [12, 1) с.368; 2) с.50-51; 3) с.190, 191, 206, 303].

З цього випливає важливість, а часом і визначальність геополітичного та геоекономічного чинників. Так, країни ЄС і Великої Сімки справляють домінуючий вплив на процеси трансформації у країнах ЦСЄ, що забезпечило для цього регіону переважно позитивні результати, тоді як на пострадянському просторі вплив РФ є вагомим або й переважаючим, що в цілому породжує негативні та реакційні наслідки. На думку відомого угорського політика і вченого Петера Балажа на момент вступу країн ЦС Європи до ЄС (2004, 2007 рр.) доля ВВП на душу населення найбільш розвинених країн цієї групи (Польщі, Чехії, Словенії, Угорщини) складала в середньому 50 відсотків у порівнянні з розвиненими країнами спільноти, в інших ця частка була ще меншою, а у Болгарії та Румунії вона сягала 30 відсотків. «З таким значним відставанням ще ніхто серед членів ЄС не починав процесу прилучення до спільноти» і не завершував його так успішно [13, с. 159].

Більш вагомою з точки зору наукового обґрунтування виглядає позиція відомих вчених, які вважають, зокрема, що третя хвиля демократизації у світі (1974-1991 рр.) поклала кінець тоталітарним режимам і започаткувала демократичні транзити у країнах ЦСЄ. Зовнішні чинники відіграли більшу ніж внутрішні роль

в оксамитових революціях у країнах ЦСЄ, тоді як внутрішні фактори посіли ключову роль на пострадянському просторі. У перших найголовнішими стояли завдання: правова держава, конституційний устрій, модернізація, повний суверенітет, вступ до ЄС; на пострадянському просторі – демонтаж тоталітарного устрою, досягнення державності, забезпечення основ демократії. Відтоді кількість виборних демократій у світі збільшилася з 45 у 1970 р. до більш ніж 120 наприкінці 90-х рр. ХХ ст. Хоча у ході вирішення різного рівня завдань там і тут були досягнуті різні результати реформ та сформувалися не однакові моделі форм правління [14, 1) с. 206; 2) с. 184, 203]. Результати четвертої хвилі технологічної революції обминули пострадянський простір. Режим В.Путіна заклав першооснову для швидкого формування реакційного режиму, процес фашизації суспільства РФ триває і набуває логічного завершення. В.Ткаченко прямо закликає робити негайний вибір між інтересами класу олігархів та класу зубожілих і знедолених мас (прекаріату), антагонізм між якими наростає і стає вибухонебезпечним у планетарному масштабі. Найгострішою потребою стає знищення загальної соціальної несправедливості, що також стосується й нинішньої України [15, с. 215-228].

Підтверджується всесилля закону про неминучість падіння світових багатонаціональних імперій. Спочатку національно-визвольний розвиток у ХІХ ст. набув у Європі очевидного домінування, після нього упродовж всього ХХ століття розпад імперій, консолідація націй і формування національних держав набував усе масштабнішого характеру, хоча й відбувався дуже хворобливо і суперечливо. Радянський Союз являв собою найжорстокішу тоталітарну систему, що ні в якому разі не йшла у порівняння з СФРЮ, ЧСР, тому й залишився

останньою на той час імперією у світі. Зближення, скасування чи злиття націй та виникнення наднаціонального суспільства й появи нової спільноти – «радянський народ», як передвіщали кремлівські ідеологи на основі певного теоретичного підґрунтя марксизму-ленінізму, не відбулося. Безнаціональне суспільство як і теорія про наявність двох антагоністичних класів у кожній нації (експлуататорів та пригноблених) ніхто у світі ці поняття так і не зміг доказати і науково обґрунтувати, тоді як практика розвитку цивілізаційних центрів їх досить переконливо спростувала. Під поняттям «пролетарський інтернаціоналізм» приховувався «русский» шовінізм і диктат «русского» етносу й асимільованих ним елементів як панівної нації на території всієї імперії. Насправді в СРСР під виглядом інтернаціоналізму усіма репресивними, примусовими й прихованими засобами насаджувалося й закріплювалося панування однієї нації – «русских» та всього, що створювалося ними. Це була русифікація усіх народів СРСР, й закріплення їх у статусі нової історичної спільноти «радянський народ». Цю політику здійснював партійно-державний апарат на чолі з КПРС та силові органи влади всесоюзного і республіканського рівнів.

У кожній країні ЦС Європи малися великі традиції державного і суверенного розвитку, демонструвалася висока консолідація еліт навколо національних інтересів задля: подолання попереднього режиму, запровадження правового устрою, ринкової економіки, сприяння модернізації з метою прискореного подолання відставання від розвинутих держав, надолуження втраченого після Другої світової війни, особливо у період комуністичного режиму. Інтереси держави, нації, громадян і суспільства перебували у правлячих кіл постсоціалістичних держав вищими, ніж у багатонаціональному СРСР, в якому 120 націй і народностей не мали своєї

державності і перебувати у колоніальному стані [16, с. 203, 211].

Внаслідок трьохсотлітньої колонізації відбулася де-націоналізації української еліти. В оцінках відомих науковців і політиків наголошується наявність розколотої нації на україномовну та російськомовну Україну. В умовах тимчасової відсутності національної єдності Українська держава зберігає унітарний характер. Виходом із такого стану досвідченим Ф.М.Рудичем вбачалося у децентралізації державного управління, розширенні прав регіонів, з одночасним підвищенням їх відповідальності. Наголошуючи на багатонаціональному характері України (понад 100 національностей, 75% населення складають українці), він все ж вважав, що в Україні суб'єктом права на самовизначення є не титульна нація, а народ в цілому, не етнічна спільність, а поліетнічне громадянське суспільство. Щоб не допустити від'єднання частини східних і південних регіонів від України слід рішуче відкинути націоналістичні концепції «української України», «України для українців» чи ідеології України титульної нації. Автор закликав владу України до поміркованості і поступовості: неприпустимість націоналістичної внутрішньої політики, штучне і прискорене нав'язування української мови як державної у всіх сферах суспільного життя, виправлення помилок у трансформаційний період і запровадження моделі ефективного розвитку головних галузей економіки країни, гнучке поєднання інтересів двох геостратегічних парадигм – євроатлантичного і євразійського центрів [17, с. 36-37].

Сучасні політологи РФ прагнуть реанімувати проект «великої російської нації», незважаючи на те, що він став уже анахронізмом. В.Третьяков намагається використати ідею про два державотворчі народи України – український та російський. І якщо інтереси росіян бу-

дуть в Україні ігноруватися, то це, на його думку, завершиться розпадом нинішньої України. Під порушенням прав росіян він має на увазі повну українізацію, витіснення російської мови з усіх сфер, окрім побутової, політичне гетто, повний розрив відносин з Росією, вихід із СНД, євроатлантичну інтеграцію України. Як правильно наголошує В.Ткаченко, це – відверта ідеологічна анти-українська концепція позиція. І правлячі кола України мають реалізовувати стратегію спільної громадянської ідентичності, подолання між різними регіонами відчуження та консолідації [18, с. 165, 171, 177].

На закономірне занепокоєння, а чому це українська еліта така сліпувата до усіх цих осучаснених вимог О.Міллера, В.Третьякова, В.Тишкова і десятків їм подібних, адже це ворожі претензії до суверенної України, прямі неоколоніальні випадки з боку РФ, є серйозне пояснення. Для такої позиції українських інтелектуалів і патріотичної еліти є об'єктивні підстави. Вони спокійні, бо переконані, якщо РФ у нинішніх процесах глобалізації не знаходитиме місця, то це буде насамперед її проблемою, а не світової цивілізації, а якщо політичну карту світу й буде колись істотно перекроєно, то Росія скоріше виявиться стороною, що програє [19, с. 306].

Табачник Д.В. вважав, що період правління Л.Кучми – «це політично стабільний режим з елементами тоталітаризму, що характеризується успішним реформуванням та високими темпами росту економіки і соціальних гарантій, що забезпечив формування і поступальний розвиток громадянського суспільства на протязі десяти років і перетворив Україну із держави де-юре на державу де-факто». Тогочасний віце-прем'єр-міністр України Д. Табачник також наголошував, що «ми не хочемо чесно признатися, що українське суспільство формувалося як двокультурний, біполярний регіон», що

в Україні по суті склалося дві культури, два субетноси, що складають українську націю. Його заклики, на кшталт, що Україна не може собі дозволити РФ продовжувати тенденцію, що виникла у другій половині ХХ ст., на виключну приватизацію величезного пласта української російськомовної культури, є явно недостатніми [20, с. 12-13].

Двокультурного біполярного становища насправді в Україні ніколи не було. Мало місце політико-правове забезпечення умов для панування російської культури в Україні, якому гідно протистояла народна культура української нації, патріотичної інтелігенції та окремі представники керівних органів влади. Правова основа, начебто проукраїнська, була лише декорацією, усе вирішувалося негласно політичними і таємними органами. В радянській Україні було зреалізовано теорію В.Леніна про дві культури, лише навиворіт: російська культура в Україні обслуговувала панівну верству, а українська культура як об'їдки, зберігалася для народних мас, простих трударів і нелояльної до інтернаціоналізму інтелігенції.

При правлінні Л.Кучми в Україні сформувався олігархічний капіталізм, правлячий клас виник завдяки грабіжницькій приватизації загальнонародної власності, здійсненній саме при ньому. А глибоке переконання Л.Кучми, якби не було запроваджено олігархату, то не було б і сьогоденньої України, лише зайвий раз підтверджує цілковиту його причетність до такого стану речей в Україні. Справді, сьогодні у світі визнається існування 4-х типів сучасного капіталізму – олігархічного, державно-бюрократичного, організаторсько-представницького та підприємницького. Є розуміння того, що Україна перебуває на стадії «дикого капіталізму» в його існуючій олігархічній формі, подібній до латиноамериканської [21, с. 142].

Але насправді куди там латиноамериканській моделі рівнятися до вітчизняної олігархічної форми правління, яку очолюють еліта і партійно-адміністративний апарат комуністичного режиму. Куди тій Латинській Америці до червоних керівників! Тому не дивно, що такі правителі України в умовах трансформаційних перетворень спромоглися лише до масового пограбування і привласнення державного майна, коштів та ресурсів. Замість демократичного і правового суспільства склався штучний клас власників і обібрані громадяни. Це не дикий капіталізм XIX ст., це те, чого в історії ще не було, цей устрій ще не заслужив навіть на власну назву. Вважається, у ході реформ в Україні сформувався олігархічний режим, в якому інтерес до збагачення став визначальним явищем всього суспільства. Жахлива пропорція між багатими і бідними як 15% проти 85% немислима для сучасної правової держави у Європі. Нове панство України не спромоглося виробити і реалізувати не тільки стратегічної концепції побудови сучасної держави, воно нездатне були уособленням національних і патріотичних цінностей, неспроможне навіть зрозуміти, чи була Україна колонією Російської імперії і у зв'язку з цим визначитися щодо нинішніх відносин з нею. Виходячи з оцінки політико-правового, адміністративного, кадрового, соціально-економічного, воєнно-технічного, структури промислового і галузевого розвитку, міжнародного, ідеологічного, культурного, освітнього, релігійного становища упродовж останніх трьох століть України перебування під владою Росії, Польщі та Австрії, вона була колоніальним придатком цих монархій; першої, найбільш реакційної, і других – більш поміркованих. На щастя, проектів асиміляції і винищення української нації упродовж ХУІІІ-ХХ століть не вдалося реалізувати на основних теренах розселення

українського етносу ні у царській Росії, ні у Речі Посполитій, ні у Габсбурзькій монархії. Українська нація пережила і перемогла колонізаторів, духовних інквізиторів, імперіалістів, фашистів, комуністів, але на цьому переможному шляху зазнала страшних руйнацій і втрат. Адже вона майже втратила свою національну еліту, пережила навіть політику апартеїду у складі комуністичної імперії. І до нинішнього часу подолання наслідків колоніалізму, як і українізації, очищення від нашарувань нерідної панівної спадщини, особливо у регіонах, що входили до царської Росії та радянської імперії, ще триває і далеке до завершення. На жаль, українська політична еліта та патріотичні кола інтелігенції у цьому стратегічному для українства питанні навіть не дійшли до єдиного і консолідованого визнання колоніального становища України, а не те, щоб спромогтися реалізувати завдання, які випливають із трагічної історії, та виробити якісні ідеологічні постулати для ефективного подолання наслідків минулого, прискорення у завершенні перевороту у національній свідомості усіх складових сучасної української нації.

В.М.Ткаченко не тільки дотепно констатує, що «ми не шкодуватимемо разом з О.Міллером за тим, що масштаби й темпи асиміляції українського етносу в ХІХ ст. виявилися недостатніми, аби забезпечити безумовну перемогу проекту великої російської нації», але й наголошує на причинах такого краху: відсталість, реакційність і слабкість потенціалу до прогресу, неспроможність формувати відносини, ідеологію у царській імперії, які хоча б мінімально задовольняли потреби інших народів.

Радянізованій еліті України притаманними були: висока освіта імперської закваски, великий управлінський досвід, домінування «русских» та других на-

родів у її середовищі, а звідси й інтересів загально-союзного, а не національно-українського характеру, висока виконавська дисципліна й завзяття, але з низьким рівнем національної самосвідомості, державного патріотизму, непомірно розвинуті апетити до хижацького збагачення. Для чужеродців, як і для керівників України, інтереси українського народу були чужими і незрозумілими, вони стали такими ж. Зросійщені і суржикові вищі кола нової еліти України спромоглися лише забезпечити свої хижацькі інтереси – зосередити у своїх руках критичну масу політичної влади, майна, адміністративних органів влади та ЗМІ. Брак відчуття відповідальності перед своїм народом не дозволив цій еліті виробити свою філософію як основу державницької доктрини. Наслідком їх діяльності став жахливий рівень майнової поляризації українського суспільства, що вже досяг критичної межі й продовжує зростати [22, с. 368-369].

Дехто з угорських політологів вважає (Міхай Лайош), що в Україні склався кастовий устрій на наднаціональній основі. Підстав для такої позиції вистачає: кричуща майнова нерівність, масова корупція, бездіяльність судової системи, економічний занепад, збіднення населення, а також мовні закони, які, на думку Будапешта, грубо порушують права національних меншин. Українська держава володіє великим економічним, людським і природничим потенціалом, реалізації якого перешкоджають як міжнародний фактор, так і великі вітчизняні суперечності, роздвоєння внутрішнього характеру. Завданням еліти є забезпечити умови для згуртування її громадян, вироблення цілісності розуміння національних інтересів. Україна має стати насамперед проукраїнською, а у передбачуваній перспективі – союзницею західної цивілізації на чолі з Великою Британією і США.

Міжнародні відносини зазнали докорінних змін на рубежі ХХ-ХХІ ст. завдяки тому, що із 3-х центрів переміг перший. Атлантичні держави зробили не тільки найбільший внесок у подолання реакційних складових двох інших центрів світової політики (фашистського та комуністичного), але й спромоглися витворити нові міжнародні принципи, більш прийнятні для значного загалу людської цивілізації. Оцінка значимості і вагомості геополітичної діяльності атлантичних країн має бути об'єктивною. Зміцнення американської моделі суспільного устрою та впровадження і поширення її найбільш прогресивних і демократичних складових на міжнародній арені закономірно відіграли позитивну роль для більшості країн і народів. Інтелектуальним камертоном, що задавав тон у пошуках світових аналітиків відповіді на сучасні виклики, по праву вважається Ф.Фукуяма (вчений США японського походження), який не тільки спрогнозував торжество ліберально-демократичної моделі суспільного ладу у всесвітньому масштабі, але й вважає її «остаточною формою правління». Цей напрям суспільно-політичної думки по праву претендує на універсальну систему облаштування сучасної цивілізації: охоплює найширше коло взаємовиключних цінностей, політичних течій, правові засади, плюралізм у всіх сферах суспільно-політичних та соціально-економічних відносин, побудований на домінуванні принципів справедливості [23, с. 362-363-364-365].

З остаточною ліквідацією світової колоніальної системи, центром якої була Європа – Франція, Велика Британія, Іспанія, Італія, Португалія, Голландія, з розпадом багатонаціональних імперій – СРСР, Чехословаччини, Югославії та демонтажем комуністичної системи – міжнародні відносини вступили у новий період свого розвитку, в якому, можливо, нарешті вдасться виробити

прийнятні форми для врегулювання й гострих міжнаціональних відносин. Серед оптимальних шляхів її вирішення є забезпечення умов для збереження та повноцінного розвитку угорських автохтонних спільнот у сусідніх державах.

У той же час практика посткомуністичних держав уже внесла корективи у висновки М.Фрідмана, Ф.Фукуями, інших відомих світових експертів, які ще вчора вважалися універсальними. Дюрозель Ж.-Б., наприклад, помилився, коли вважав, що найімовірніший шлях історичного розвитку – це той, котрого не передбачали [24, с. 792].

Виявляється, що це не зовсім так. Історичні процеси мають свої закономірності, вони не зникають безслідно, а переходять в іншу якість. Одні із складових цих процесів мають тупиковий шлях розвитку, але інші постійно перебувають у розвитку та удосконаленні, поглинають ті, що викинуті на обочину магістрального розвитку, а, збагатившись, прогресують під дією універсальних законів діалектики та при значному впливі людського суб'єктивного чинника. І логіка розвитку історії людства, перспективи цивілізації чітко проглядаються на прикладі історії ХХ ст. Передбачуваність історичного розвитку існує при умові, якщо застосовуються надійні методи аналізу та відповідні джерела інформації. Зокрема, виявляється, що принципи верховенства права, формування політичної еліти на основі класичних знань і центристських ідей про першочерговість розбудови сильних та ефективних державних інституцій – це найголовніші завдання молодих країн у протистоянні новим непередбачуваним викликам у ХХІ столітті [25, с. 368].

Попередній досвід багатонаціональних державних утворень і нинішня політика мононаціональних держав, в яких проживають значні меншини, переконує,

що абсолютного узгодження інтересів між пануючим та підлеглим етносами рідко коли вдавалося досягати в рамках спільної держави. Державні утворення упродовж ХУІІІ-ХХ ст. стали втіленням національної ідентичності громадян, а націоналізм і національно-визвольні рухи вимагає рахуватися з головним політичним принципом, утвердивши необхідність збігу етнічних кордонів з політичними. Міжнаціональні проблеми впливали із двох ключових складових суспільства (титульної нації та меншини) і у минулому не були розв'язані й залишилися у спадок ХХІ століттю. У протистоянні між асиміляційною політикою правлячих кіл багатонаціональних монархій та покореними народами, які відстоюють свої культурно-освітні права, з'являлися і посилювалися дві діаметрально протилежні ідеології: шовіністична державотворчих націй та національно-визвольна покорених етносів. В залежності від потенціалу кожної з цих двох протилежностей наставали відповідні наслідки: перемагала панівна нація і зберігалася єдність держави, або вона зазнавала поразки, відбувався розпад країни на національні суверенні суб'єкти.

Ці дві головні тенденції притаманні й посткомуністичним країнам ЦС Європи та усуненню домінування Радянського Союзу у цій частині Європи. На цьому просторі ідейний вакуум поступово заповнили націоналізм, релігійний фанатизм, неофашизм, реваншизм. Західні ліберальні цінності виявилися далеко не у всьому придатними для цієї частини Європи. Країни швидко влилися у транснаціональний світ, але поряд із зміцненням демократичних і правових процесів, успішною інтеграцією до євроатлантичної спільноти, у багатьох з них елементи авторитаризму почали переважати над ліберальними моделями; посилювалися міжнаціональні суперечності, реанімувалися націоналізм

і насилля. А на просторі колишніх багатонаціональних імперій – СРСР та Югославії – розгорілися локальні війни і конфлікти, окупації та анексії, що у черговий раз ускладнили у цьому регіоні запровадження цивілізаційних засад міжнародних відносин і міжнародного права. Одні вдаються до вирішення міжнаціональних питань з великодержавницьких позицій при переважанні методів сили і порушення суверенітету сусідніх держав (Росія, Сербія, Албанія), другі – до цивілізованих методів та організаційно-правових заходів, обмежуються захистом лише прав своїх національних спільнот у сусідніх державах без порушення поки що їх суверенітету (Угорщина, Польща, Румунія, Австрія).

Проблеми національних меншин, зокрема «русской», німецької, угорської, румунської, як і кожної іншої, мають ґрунтовно вивчатися, щоб відповідні державні відомства України перетворилися із пасивних статистів на ініціативних лідерів, спроможних до практичного і вчасного регулювання міжнаціональних відносин на цивілізаційному рівні. Слід визнати, що це ключ до глибокого розуміння політичних процесів у країнах, від яких у минулому значна частина територій і населення відійшли до новоутворених держав, так і політику нових держав, де національні меншини складають значну частину державотворчого соціуму. У даному випадку йдеться про російську, угорську, румунську спільноти у сусідніх з ними країнах. Посилення боротьби за інтереси цих меншин, надання їм культурно-освітніх прав та адміністративно-територіальних автономій, подвійного громадянства, домінування у політиці Росії, Угорщини, Румунії положень про єдність етнонації, екстериторіальність її розділених частин, незалежно від місця проживання, часткове ігнорування національним законодавством і кордонами держав, в яких вони проживають, у перспективі

може призвести до посилення вимог і зазіхань на історичні території, де ці етноси проживають.

Ігнорування сучасними процесами у міжнаціональній сфері неприпустиме: кожен розчленований етнос, який у попередні часи представляв провідну роль на континенті чи у регіоні, несе велетенський потенціал і якщо його вчасно не зрозуміти і не спрямувати у цивілізоване правове русло розвитку, то руйнація може стати нечуваною за наслідками.

Відторгнення від Сербії автономного краю Косово, визнання його «незалежності» 24-ма з 28-и країн членів ЄС та половиною країн членів ООН, як і збройне захоплення Росією територій суверенних держав (Молдови, Грузії, України), агресія проти інших країн засвідчили, що міжнародні відносини і у посттрансформаційні часи не спроможні забезпечити функцій колективної безпеки і гарантій державного суверенітету [26, с. 323].

Значним поштовхом для активізації Угорщини у захисті національних прав угорських спільнот послужило проголошення у березні 2008 р. незалежності Косово, загарбання РФ північних регіонів Грузії, окупація Придністров'я, анексія Криму та окупація східних районів України. Патріотичні й радикальні угорські організації висунули вимоги надати широку автономію для угорських меншин у Румунії, Сербії, Словаччині та Україні. Угорські спільноти сусідніх країн не схильні використовувати ці обставини на свою користь, але вимагають від країн-метрополій широкої автономії для свого збереження, існування й розвитку.

Правляча еліта і свідомі верстви населення Угорщини солідарні з політикою правлячої ФІДЕС у підтримці закордонного угорства. Після третьої перемоги на парламентських виборах 12 травня 2014 р. В.Орбан в інавгураційній промові відзначав: «Угорське питання не було розв'язане з часів Другої світової

війни. Ми розглядаємо угорське питання як європейське питання. Угорці, які проживають у Карпатському басейні, мають право на подвійне громадянство, колективні права і на автономію». До поняття «Карпатський басейн» угорська сторона включає угорців Угорщини, Румунії (Трансільванія, Ердей), Словаччини (Південна Словаччина, Фельвідик), Сербії (Воєводина, Дельвідик), України (Закарпаття, Карпатоїа).

Заяви Будапешта, що без вирішення «угорського питання» нормальний розвиток країн Карпатського басейну, та й всієї Європи, неможливий, звучать постійно з різними відтінками, а не тільки в День національної єдності 4 червня кожного року, що для угорців став днем ганьби. Для таких оцінок були значні підстави. Родоначальники Версальської/Паризької системи мирних договорів 1920 та 1947 рр. не змогли встановити оптимальні кордони, а з ними й розв'язати гострі міжетнічні проблеми [27].

Із 15 млн. загальної кількості угорців у світі понад 12 млн. осіб проживає у ЦС Європі: понад 8,3 млн. в Угорській державі; 2,5 млн. осіб як автохтонне населення – у сусідніх державах; 1,5 млн. осіб як діаспора – в інших країнах світу. Така специфічна трьохвимірна форма екзистенції цієї нації склалася на початку ХХ ст. і зберігається й у нинішні часи.

У 2011 році чисельність усіх народів Карпатського басейну складала 25,7 млн. осіб, з них угорці – 10,4 млн. чол. (40,5%). 8,3 млн. чол. з них проживали в Угорщині та до 2,5 млн. у сусідніх з нею державах. Важливо, що серед 10 млн. населення Угорщини угорська нація складає понад 8,3 млн. чол. (83,7% населення країни). До 1,7 млн. чол. (або 16,3%) складають інші етноси (роми, словаки, німці, євреї, серби, румуни та інші) [28].

Стійка тенденція з другої половини ХХ ст. до зниження народжуваності в Угорщині та значна еміграція

з країни і приплив до неї інших етносів, що прискорилося після її вступу до ЄС, загрожує перетворенню Угорщини на багатонаціональну державу. Твердження, що угорці складають 97% населення Угорщини відповідають минулій дійсності. Скорочення чисельності угорців у самій Угорщині і найбільше падіння чисельності угорських закордонних спільнот стало вирішальним чинником рішучої боротьби за збереження угорської нації та забезпечення повноцінного розвитку угорських спільнот у сусідніх державах. Слід відзначити, що уряд В.Орбана у 2018 р. досяг головної мети у національній політиці: завдяки матеріальній підтримці понад 2,2 млн. закордонних угорців (упродовж 2017-18 рр. на це було витрачено понад 60 млн. дол.), наданню їм подвійного громадянства кількість населення в самій Угорщині досягла 10 млн. чол., а осіб угорського походження за кордоном з подвійним громадянством склала 1 млн. чол. Сучасні румунські, словацькі, сербські, українські родини регіонів, де проживають угорці, при пануванні королівської Угорщини у минулих поколіннях мали у своїй родословній значно більше угорців, ніж сьогодні. Привабливість паспорта Угорщини як країни ЄС і спрощена процедура його отримання відчутно сприяє відродженню угорськості на таких теренах. Над процесами асиміляції і еміграції закордонних угорців почали посилюватися і переважати реасиміляційні явища. Прагнучи на початковій стадії не допустити влиття угорців у соціуми сусідніх країн, остаточно асимілюватися і стати будівничим матеріалом для інших націй, Будапешту вдалося переломити згубну тенденцію на позитивну: угорці почали відроджуватися. Але згодом з'явилася інша не менш страшна проблема: зростання масової еміграції угорців із сусідніх держав, а також із самої Угорщини переважно до країн Західної Європи та Пів-

нічної Америки. Спрощене набуття громадянства Угорщини допомогло повернути до угорства тих осіб, які мали угорців у 3-4-у поколіннях свого родоводу. Без цього закону уже сьогодні у переважній частини з них плавно завершувалося б асимілювання. Модифікований закон про прискорене набуття громадянства поширюється на тих негромадян Угорщини: у яких у подружньому житті були особи – громадянин Угорщини або у кого є підтвердження про угорське походження, хто володіє угорською мовою; хто 10 років перебуває у шлюбі з особою, яка на момент подачі заяви на отримання громадянства Угорщини була громадянином Угорщини; хто 5 років перебуває у шлюбі з особою, яка на момент подачі заяви на отримання громадянства Угорщини була громадянином Угорщини та у них народилися спільні діти. Крім того, такі особи, які отримують спрощене подвійне громадянство, не повинні були мати судимості, не становити суспільної та національної небезпеки для Угорщини.

Слід відзначити, що подвійне громадянство допускається у понад як 40 країн світу. Серед них – Британія, США, Греція, Угорщина, Румунія, Сербія, Литва, Латвія, Туреччина та інші. Понад 100 країн цього не передбачають. Серед таких – Австрія, Естонія, Китай, Німеччина, Норвегія, Польща, Словаччина, Україна, Японія.

Сучасна Угорщина активно прагне навестати втрачене, добивається вивести питання опіки та захисту національних меншин Європи на рівень інституцій ЄС, щоб переломити негативні тенденції: зупинити асиміляцію угорців у сусідніх державах та масовий виїзд з місць їхнього проживання. Угорщина не приймає світових тенденцій, зокрема щодо незворотності і неминучості асиміляції усіх національних меншин. На противагу цьому за підтримки Угорщини після її вступу до ЄС

угорські закордонні спільноти активізувалися задля усунення обмежень для їх розвитку та уникнення асиміляційних процесів, успадкованих із старої епохи, посилили боротьбу за розширення культурно-освітніх прав для них як етносів, які автохтонно і компактно проживали у сусідніх країнах. Однак, усі спрямовані заходи Угорщиною на те, щоб подолати подібні несправедливі проблеми в регіоні, лише частково допомагають запобігти скороченню чисельності угорської нації у цих країнах, її асиміляції чи переїзду до Угорщини та інших країн ЄС. Серед першопричин відзначається дискримінаційна політика з боку держав у сфері економічних, соціальних та освітніх умов проживання цих етносів у порівнянні з державотворчими націями, гірші соціально-економічні можливості, нижча народжуваність серед таких спільнот у порівнянні з панівними етносами, примусове виселення, значна еміграція і стимулювання до еміграції з боку сусідніх держав, прихована політика асиміляції національних меншин.

Сусідні держави й у нинішні часи продовжують безкомпромісну політику, вироблену ще на початку ХХ ст., в якій домінують підпорядкованість статусу національних меншин державницьким інтересам, верховенство права держави, громадянина над національними чинниками. Угорщина та угорські спільноти з цим не погоджуються і прагнуть гармонізації відносин всередині кожної держави, добиваються недопущення другорядності щодо національного питання. Заходи Угорщини по сприянню розвитку угорських національних меншин, захисту її прав у сусідніх державах, з одного боку, та критичне сприйняття угорських заходів у ЄК чи недопущення реалізації її планів у Румунії, Словаччині, Україні, інших країнах, з другого боку, підтверджують, що між Угорщиною та сусідніми державами, яких це стосується, неузгодженість підхо-

дів у питанні національних спільнот над конструктивізмом продовжує домінувати.

Посттрансформаційні країни радикальним чином позбавилися тоталітарного минулого, національно-патріотичні і державницькі ідеології у їхньому житті знову стали визначальними. В Угорщині на кінцевій стадії модернізації сформувалася нова політична, економічна й духовна палітра суспільства, відбулося поступове укрупнення політичних партій, їх чисельність скоротилася з 65 до 20, викристалізувалася триполюсна система правоцентристського, консервативно-християнсько-центристського та лівого спрямувань [29, с. 88-94].

У ХХІ ст. правоцентристський напрям суспільно-політичного життя Угорщини став домінуючим, найкраще відповідає внутрішнім і зовнішнім інтересам угорської нації та держави. Лідерство нових опозиційних сил (УДФ, СВД, ФІДЕС) і прогресивного крила правлячої Соціалістичної партії(СПУ) та їх здорова конкуренція стали оптимальною умовою у досягненні консенсусу щодо ефективного використання членства у ЄС і НАТО для забезпечення державних і національних інтересів, спрямованих на формування правового устрою, парламентської форми правління, прискорення розвитку та модернізації економіки, подолання розриву між рівнем розвитку країн ЦС Європи та розвинених країн Західної Європи, а також досягнення конструктивного діалогу із сусідніми державами щодо забезпечення культурно-освітніх прав багаточисельної угорської національної меншини, яка компактно проживає у Румунії, Словаччині, Сербії, Україні.

Особливої уваги у цьому відношенні заслуговує діяльність правоцентристської партії – Союзу молодих демократів «ФІДЕС», яка у ХХІ ст. стала найвпливовішою політичною силою країни, відіграла провідну

роль у суспільно-політичних перетвореннях на завершальному етапі, у консолідації та духовному об'єднанні угорської нації всередині країни та закордонних її частин у сусідніх державах. Чотириразова її парламентська більшість на чолі з Віктором Орбаном (1998-2002, 2010-2014-2018-2022 рр.) – закономірне явище в історії угорської нації та держави. Упродовж 2010-2018 рр. розвиток Угорщини був результативним, завдяки якому держава та угорська нація не тільки почали набувати, а й набувають привабливості та успіхів в регіоні. Прем'єр-міністр Угорщини В.Орбан, відходячи від мультикультуралізу, транснаціоналізму, лібералізму та євро-інтернаціоналізму, віддає перевагу національним і християнським традиціям, завдяки яким угорці, як провідна нація у Карпатському басейні, мали найбільші здобутки до розпаду Габсбурзької монархії. Після 1920 р. угорська нація, як і кожна інша підневільна нація, спільнота чи етнос упродовж XX ст., зазнали величезних втрат, то у нинішніх умовах прагнення керівництва Угорщини спрямовані на відродження угорського етносу як самодостатньої, християнської і об'єднаної нації в Європі, успішне формування якої започаткувалося з часів короля Святого Іштвана на початку XI століття [30].

У роки правління коаліції на чолі з ФІДЕС значно активізувалася робота щодо підтримки, захисту прав угорських спільнот, які проживають у Румунії, Словаччині, Сербії, Україні. Упродовж 10-х років XXI ст. відбулася реалізація положень Закону Угорщини «Про закордонних угорців», що вступив в силу 01.01.2002 р., яким спрощувалися умови їхнього перебування на території Угорщини, набуття громадянства Угорщини та отримання віз до країн ЄС, надавалися значні пільги для культурно-освітнього, соціально-економічного розвитку закордонних угорців та територій їхнього проживання,

посилювалося відродження угорських спільнот у сусідніх країнах, консолідація їх навколо своєї історичної батьківщини. Це були перші важливі кроки стратегічної мети – забезпечити домінування об'єднавчих і реасимиляційних процесів та інтеграції угорської нації у Східній Європі навколо Будапешта.

Запровадження цього закону з самого початку викликало активну чи мовчазну незгоду у сусідніх державах. У Румунії, на думку Ласло Тьокеша – лідера угорців Румунії, депутата парламенту країни, спротив його застосуванню зняв маску з політики по формуванню у Румунії гомогенної однорідної в національному відношенні країни шляхом асиміляції угорців або примусу їх до масової еміграції. У Словаччині було прийнято ряд поправок до законодавства з метою нейтралізації його дії. Хоча лідер угорців Словаччини Міклош Дураї вважав, що цей закон не суперечить законодавству сусідніх держав, а спрямований виключно на те, щоб створити сприятливі умови для залишення проживати угорців на їхній землі, виправити помилки, що сталися внаслідок нав'язаного Тріанону 4 червня 1920 р. Голова ТУК Закарпаття Міклош Ковач оцінював цей закон як видатний документ з точки зору збереження та розвитку угорської нації та її держави, який демонструє, що у нації є сили і бажання для об'єднання і єднання Батьківщини та її національних частин, які проживають у сусідніх державах.

Відповідно до реалізації цього закону на початку 2011 р. було видано понад 900 тисяч «Посвідчень закордонного угорця», яким перший найважливіший крок до набуття закордонним угорством громадянства Угорщини. Серед них: понад 540 тис. у Румунії, 165 тис. – Закарпатті, майже 120 тис. – Словаччині, понад 100 тис. – Воєводині (Сербія). Робота по видачі посвідчень, відповідно до рішень уряду Угорщини, забезпечувалася

авторитетними товариствами закордонних угорців сусідніх держав.

Наступним кроком активної підтримки закордонного угорства стало забезпечення йому подвійного громадянства – Угорщини та країни проживання. Уряди лівого спрямування уподовж багатьох років зволікали з цим. Політика подвійного громадянства почала ефективно проводитися до життя завдяки правоцентричним силам і наполегливому домаганню партій і організацій закордонних угорців. Проведений 5 грудня 2004 р. в Угорщині референдум щодо подвійного громадянства виявився невдалим через низьку явку учасників. Натиск закордонних товариств та правоцентристських сил в самій Угорщині зламав опір правлячої Соціалістичної партії. Політичні й громадські організації закордонних угорців доводили, що пільгами на працевлаштування в Угорщині, що надавалися Посвідченням закордонного угорця, скористалася незначна частина угорців. А от за отримання громадянства Угорщини висловилося переважна більшість закордонних угорців із сусідніх країн. Запевнялося, що набуття подвійного громадянства не спричинить масового переїзду до Угорщини та країн ЄС. Це відповідало лише частковій дійсності.

Цілком закономірно в Угорщині тривалий час зволікалося прийняття рішення про спрощене надання подвійного громадянства. До уваги не бралось те, що більшістю країн ЄС подвійне громадянство визнається, окрім Австрії, Данії та Німеччини, що у світі майже 100 країн визнають подвійне громадянство. Хоча значна кількість держав, зокрема арабські країни, не визнають подвійного громадянства. Влада побоювалася, що Угорщина не витримає, якщо майже 3 млн. закордонних угорців набуде подвійного громадянства, які після цього отримають виборчі права, що

змінить політичну палітру Угорщини. Доводилося, що поняття громадянства відноситься до категорія держави і права, а не до нації, народу, етносу. І тільки той має право на громадянство Угорщини, хто є її постійним мешканцем. Прогнозувалося, що надання подвійного громадянства призведе до масової еміграції та зникнення угорського автохтонного етносу із земель сусідніх держав. В якості протидії цьому вживалися заходи, щоб у набутті подвійного громадянства домінували: духовне єднання угорських частин розчленованої, але єдиної нації; наміри продовжувати проживати на своїй рідній землі у сусідніх державах, а не як спрощений засіб для переселення в Угорщину чи в інші країни ЄС.

Масова видача Посвідчень закордонного угорця, що відбулося під час першого урядування ФІДЕС в Угорщині, не спровокувала відчутного обезлюднення територій проживання угорців у сусідніх державах та їх переїзду в Угорщину. У той же час Посвідчення стало першим важливим кроком до єднання угорців Карпатського басейну. А набутий досвід з видачею Посвідчень та отримані наслідки були ефективно використані після другої перемоги ФІДЕС на парламентських виборах у квітні 2010 року. Забезпечення інтересів угорських закордонних спільнот нечувано актуалізувалося у 20-і роки ХХІ ст. після прийняття Основного закону (Конституції) Угорщини та біля 30 конституційних законів у розвиток положень Основного Закону, що вступили в силу з 01 січня 2012 р. і склали нове законодавство Угорщини. В країні завершився трансформаційний період. Особлива увага належить модифіковану Закону Про угорське громадянство від 1993 р., що вступив в силу з 01.01.2011 р.

У преамбулі Конституції дана обіцянка берегти й розвивати єдність розчленованої в результаті несправед-

ливого Тріанонського мирного договору від 4 червня 1920 р. угорської нації. Висловлено впевненість, що угорська національна культура збагатить багатоманітність європейської спільноти, повагу до свободи і культури інших народів, прагнення до співробітництва з усіма народами світу. Конституційними положеннями проголошувалася транскордонність угорської нації, незалежно від місця її компактного проживання (в Угорщині, чи у сусідніх країнах). Визнавалося право на єднання розчленованої угорської нації і задовільнення інтересів угорства як єдиного етносу (етнонації), а закордонні угорці – невід’ємною складовою угорської нації, що відіграють державотворчу роль у її історії, вживалися заходи щодо запобігання асиміляції, скорочення чисельності угорських спільнот у цих країнах, та масового переїзду до Угорщини.

Проведений аналіз чинного законодавства Угорщини дозволяє визнати, що ряд статей Основного Закону та прийняті у його розвиток конституційні закони, зокрема положення про громадянство, статус закордонного угорця, тільки опосередковано свідчать про ігнорування Угорщиною норм національного права сусідніх держав і не дають підстав для таких категоричних тверджень. А його норми, що: «Угорщина, керуючись ідеєю єдності угорської нації, несе відповідальність за долю угорців, які проживають за її межами», «Угорщина захищає своїх громадян», «У кожного угорського громадянина є право на захист Угорської держави під час його перебування за кордоном», «Громадянина Угорщини не можна вислати з території Угорщини. У будь-який час він може в’їхати з-за кордону на Батьківщину», «Кожен угорський громадянин зобов’язаний захищати Батьківщину», відображають суверенне право Угорщини, не передбачають посягання на територіальну цілісність та суверенітет інших

держав і не дискримінують як міжнародного, так і національного права.

Угорщина взялася вирішувати проблеми кількомільйонної угорської спільноти у сусідніх країнах у рамках правового поля, на двосторонній основі, при постійному і неухильному визнанні їх територіальної цілісності і суверенітету. Державні органи, політичні партії й громадські кола Угорщини цілковито підтримують право на єднання розчленованої угорської нації як одного етносу (етнонації), організаційно-правовими діями захищають угорство від асиміляції, сприяють залишенню проживання закордонних угорців на своїй рідній землі. Заходи Угорщини спрямовані на відстоювання прав своїх співвітчизників у сусідніх державах, на підтримку їх культурно-освітнього і соціально-економічного розвитку, набуття подвійного громадянства та формування автономії.

Угорцям сусідніх держав забезпечується екстериторіальний статус; право на отримання громадянства Угорщини за спрощеною процедурою, незалежно від місця проживання (в Угорщині, чи у сусідніх державах). До цього ця процедура тривала до півтора року, відтепер – лише три місяці. Нове законодавство практично передбачає надання громадянства для усіх осіб, незалежно від національності, незалежно від того, в якому поколінні у родині був угорець, основне якби предки були громадянами Габсбурзької монархії, Австро-Угорщини чи Угорщини 1939-1945 рр. Закордонні угорці, які набули громадянства Угорщини, відповідно до Закону Про вибори депутатів Національних зборів Угорщини отримали право на участь з 2014 року у парламентських виборах Угорщини за пропорційними списками, незалежно від наявності постійного помешкання на її території.

Отримані у 10-і роки ХХІ ст. посвідчення закордонного угорця стали основою для прискореного набуття у

20-і рр. подвійного громадянства Угорщини, попит на яке набув масового характеру. Станом на 15.03.2012 р. 150 тис. закордонних угорців Румунії, Сербії та Закарпаття стали громадянами Угорщини, залишаючись громадянами країни проживання, а у березні 2015 р. ця кількість перевершила 0,67 млн. чол. З них 66% – із Трансільванії, 17% – Воєводини, 14% (94 тис. чол.) – Закарпаття. За повідомленням Віце-прем'єр-міністра Угорщини Ж.Шем'єна станом на 15 листопада 2017 р. понад 1 млн. закордонних угорців отримали угорське громадянство, склавши присягу на вірність Угорщини. З них 870 тисяч представляють угорці-автохтонні мешканці сусідніх з Угорщиною країн, а 132 тисячі угорці – представники діаспори, що проживають у зарубіжних країнах світу в якості емігрантів [31].

Процес масового набуття подвійного громадянства завершився у 2018 р. Станом на травень 2019 р. понад 1,05 млн. закордонних угорців (найбільше з Румунії та Сербії, 140 тисяч із Закарпаття) набули громадянства Угорщини, не виходячи з громадянства країни проживання. Кількість угорців з подвійним громадянством Словаччини та Угорщини залишається незначною. За півтора місяці до ухвалення змін до закону Угорщини про громадянство Словаччина внесла 17 липня 2010 р. упереджувальні зміни до національного закону. Відтоді у СР забороняється подвійне громадянство і передбачається автоматичне позбавлення таких осіб словацького підданства. Припускається, що лише кілька сотень угорців СР отримали громадянство Угорщини, як і те, що біля 100 осіб, які залишилися проживати на території СР, втратили словацьке громадянство й були оштрафовані.

Важливим стало досягнення політичного консенсусу серед політичних еліт Угорщини щодо визнання матеріальної допомоги закордонним угорцям як однієї з

важливих умов збереження їх у сусідніх країнах. Реалізація цього напрямку започаткувалося паралельно із процесом запровадження подвійного громадянства для закордонного угорства. Серед пріоритетів цієї політики слід виділити три вузлові його складові: фінансова, інвестиційна підтримка угорських закордонних спільнот; розвиток прикордонної інфраструктури; індивідуальна фінансова підтримка більшості категорій угорського населення країн Карпатського басейну (медичної, культурно-освітньої сфери, дітей угорськомовних садочків і шкіл). Упродовж 2010 – 2017 рр. допомога зросла в десятки разів. Для закордонних угорців виділяється 100 млрд. форинтів, 1% коштів річного бюджету Угорщини, що є не великими витратами, враховуючи, що кожен третій угорець проживає за межами нинішніх кордонів Угорщини. У 2016-2017 рр. Угорщиною було вкладено 888 млн. форинтів на розвиток 110 підприємств та установ закордонних угорців, насамперед Трансільванії(Румунія), Південної Словаччини, Воеводини (Сербія), до 17% – угорців Закарпаття.

Угорщина, Румунія, Сербія, Хорватія, Словенія на законодавчому рівні спростили процедуру набуття подвійного громадянства для представників свого етносу, який проживає за кордоном. Все це відбулося насамперед тому, що їхні закордонні етнічні спільноти багаточисельні. Для Угорщини, як і інших вищевказаних країн, це дуже важливий механізм об'єднання різних частин угорства з матір'ю-батьківщиною. Подвійне громадянство стало механізмом прискорення інтеграції, об'єднання угорської нації без модифікації кордонів. Законодавство Словаччини та України такого виключного права для закордонних словаків чи українців не передбачає. Порядок набуття подвійного чи другого громадянства у цих двох країнах здійснюється на загальних підставах для усіх гро-

мадян, незалежно від національного та історичного походження. Важливими для обох країн є історичні та геополітичні перешкоди.

Причини, чому захист прав та інтересів чисельної автохтонної угорської спільноти, яка проживає у сусідніх з Угорщиною державах, став пріоритетом міжнародної діяльності Угорщини, а у 20-і роки XXI ст. набув нечуваної активності, породжені століття тому через невідповідність визначених у 1919-1920 рр. кордонів нових семи держав на руїнах Габсбурзької монархії етнічному розселенню націй, що стало наслідком розчленування їх значної частини між різними країнами. Біда угорської нації не у тому, відзначав В.Орбан у липні 2003 р., що вона малочисельна, а у тому, що вона розчленована. Прагнення подолати цю трагедію упродовж століття (1920-2020 рр.) є малоуспішним, хоча у нинішні часи діяльність Угорщини щодо підтримки угорських закордонних спільнот у регіоні значно активізувалася.

Адже після успішного приєднання країн ЦС Європи до євроатлантичних структур у регіоні склалися значно кращі можливості для відродження угорської нації на усіх теренах її розселення у Карпатському басейні, захист закордонних угорців від постійної (пасивної чи активної) асиміляції з боку країн, у яких вони проживають.

Оцінюючи розвиток Угорщини після реформації, все більшого визнання набувають ті складові її спадщини, які започаткували відродження національних традицій державотворення на національно-консервативних засадах, прискорили відродження угорської нації, її соціально-економічного розвитку на просторі єдиної Європи. Прискорилося подолання національного комплексу пригніченості і входження країни у нові відносини з переможцями.

Угорщина прагне й на просторі Європи забезпечити домінування правоцентристських і християнських традицій, подолати соціалістичні, ліві і ліберальні ідеології, зміцнити Європу на засадах теорії сильних націй, відродити історичні традиції на християнських цінностях. На тверде переконання Віктора Орбана, успішною Європу завжди робили сильні нації, тому їхні духовні корені треба відроджувати і сприяти ренесансу християнської демократії та національні цінності на континенті. Починаючи з 2006 р. робота у цьому ключі набула значного піднесення в Угорщині завдяки ініціативам спікера парламенту Каталін Сілі. Започаткувалося ґрунтовне вивчення різних моделей автономії для національних меншин у світі та у Європі. До оргкомітету по роботі із зарубіжними угорцями ввійшли депутати парламенту від усіх парламентських партій. Важливим у політичному житті Угорщини стало досягнення консенсусу серед різних впливових політичних сил та еліт щодо необхідності об'єднання зусиль та дій у боротьбі за реалізацію цих завдань. Ідея про автономію не є позицією окремої політичної сили чи епізодом у житті Угорщини, це відповідь парламентських партій цієї країни на чіткі запити і настрої переважної більшості угорців, це офіційна позиція Угорщини у питанні щодо закордонних угорців, яка підтримується угорською владою, політичною елітою країни та більшістю угорців в країні та за рубежом. Автономістська активність – це не тільки відповідь еліти Угорщини на чіткі запити і настрої переважної більшості закордонних угорців, а реакція на ті тенденції й умови, в яких перебувають угорські меншини у сусідніх державах. Це – складова концепції про відродження Угорщини, що охоплює усі регіони розселення угорського етносу у Карпатському басейні; основа духовного життя й менталітету цього соціуму, особливо

його свідомої частини. А для політичної еліти – це системна позиція, реакція на нездоланну поки що травму, завдану угорству несправедливим Тріанонським мирним договором. В основі сучасної позиції Угорщини у царині державотворення лежить концепція: єдина угорська нація – єдина держава, що втілюється до життя правоцентристською партією ФІДЕС чолі з В. Орбаном. Ідеологію автономії створили не в Угорщині, а на просторі країн ЄС і давно запровадили її на практиці (Рішення Європарламенту за №1201). Угорська сторона підтримує різні моделі автономії, витворені у світі: на індивідуальній основі, як самоврядування і самоуправління, культурно-освітню, адміністративну, територіальну. Усі вони мають гнучко розвиватися і взаємодоповнюватися в залежності від особливостей конкретної країни проживання меншини. Угорщина не може відмовитися від автономії, яка на просторі ЄС для одних забезпечується, а для угорців чомусь ні. Позиція Угорщини наступна: без автономії неможливо добитися реалізації прав національних меншин. Усі заходи, які ведуть до набуття автономії, сприяють розвитку і зміцненню нації, а все, що робиться проти неї, позбавляє нацменшину можливості для розвитку і процвітання. Наслідки для нації будуть згубними і не відновлюваними [32].

Ідея автономії за версією Будапешту має три головні складові: 1. Забезпечення державної підтримки розвитку національної культури і освіти закордонних угорців, функціонування угорськомовних шкіл, класів, факультетів та інститутів на території їх компактного проживання, організаційне об'єднання угорства у культурні товариства та громадські організації. Стимулювання до безплатного і масового навчання угорській мові місцевого населення переважаючого етносу, щоб підвищити кількість прихильників поглиб-

лення взаємин з Угорщиною; 2. Надання подвійного громадянства для закордонних угорців. З травня 2010 р. ця процедура набула спрощеного характеру; 3. Захист та представництво інтересів зарубіжних угорців через їх представників в органах місцевої та центральної влади країн їх проживання. Перетворення громадських, культурно-освітніх організацій на політичні партії. Координація їх роботи з боку офіційного Будапешту, забезпечення ідеологічного супроводу, підтримка та контроль їхньої діяльності [33].

Наступним і таким же важливим кроком є досягнення консенсусу між угорськими організаціями, які представляють закордонних угорців, та сусідніми країнами, особливо щодо розуміння та мотивації такого прагнення угорської сторони. Задля досягнення успіхів у цій справі запроваджено систему економічного, політичного і культурно-освітнього сприяння. Здійснює дану політику Урядовий орган Угорщини за безпосереднім керівництвом досвідчених діячів – віце-прем'єр-міністра уряду Угорщини Ж. Шем'єна, голови комітету у закордонних справах Національних зборів Ж. Немета, уповноваженого уряду (колишнього спікера парламенту) К. Сілі, державного секретаря уряду з питань національної політики Я. А. Потапі. Працює орган злагоджено, системно і самовіддано.

У Стратегії угорської національної політики від 2011 р. автономія визначається ключовим засобом збереження угорської національної спільноти на своїй рідній землі, забезпечення умов для її щасливого й багатого життя, чисельного зростання. Автономний статус, що являється системою забезпечення у самих широких формах правової рівності меншини, є оптимальною умовою вироблення рамок для угорських національних меншин, які проживають у сусідніх країнах, для упорядкування їх внутрішньополітичного становища та співро-

бітництва з прабатьківщиною. Угорщина підтримує територіальну чи/або індивідуальну автономію угорських закордонних спільнот. Насамперед партіям закордонних угорців, закордонним угорським суспільствам потрібно порозумітися у виробленні концепції про автономію та про шляхи її реалізації. Завданням Угорщини є підтримувати конкретні спільноти у здійсненні цих концепцій, але замість них Угорщина діяти не може [34, с. 51].

Концепція угорської автономії ґрунтується на правових засадах ЄС і визнається як вища форма існування національних меншин у складі іншої держави. Угорські спільноти Трансільванії, Воєводини, Південної Словаччини, Закарпаття просять і вимагають того, що є прийнятим у міжнародному праві країн ЄС і не суперечить йому. Якщо іншим меншинам такі права на автономію доступні, а угорській ні, то виходить, що угорці перебувають у пригніченому становищі. Угорщина ніколи не погоджується з такою етнічною дискримінацією. Прагнення до автономії – це не милість, це право меншини на повноцінне життя, існування та розвиток. Цей природний статус належить кожній нацменшині, що підтверджується міжнародним правом та рекомендаціями ЄС.

Позиція Угорщини послідовна: те, що дозволено іншим, має бути дозволено й для угорців; що можна іншим, те можна й угорцям. Для сусідніх держав доводиться до відома, що угорські прагнення до автономії не спрямовані проти них, нічийних інтересів не порушують. Приклади країн ЄС підтверджують, що там, де започаткувалася автономія для меншин, там відбувається духовне, культурне піднесення, приріст економіки, покращується матеріальний стан і рівень життя усіх етносів, незалежно від більшості чи меншості. Автономія вивільняє потенціал усіх націй на розвиток і

творчі починання, сприяє стабілізації внутрішнього становища, усуненню внутрішнього напруження та усіх перепон на шляху порозуміння між більшістю та меншістю багатонаціонального соціуму.

На основі проведених в Угорщині ґрунтовних наукових досліджень склалося переконання, що єдиної концепції автономії не існує, що скільки націй в якості меншин існує в державі, стільки й варіантів моделей автономії діє. Це цілком торкається й угорських меншин у сусідніх країнах. Угорщина бачить своїм завданням допомагати кожній з них виробити найбільш притаманну їй концепцію автономії. Різними будуть концепції автономії для компактно проживаючої спільноти і для індивідуальних її представників, хто проживає окремо; різні моделі складатимуть територіальну, культурно-освітню автономію, інший варіант представлятиме культурна автономія. Передбачаються різні форми й типи автономії для угорців, які проживають у Румунії (Трансільванія, Ердей), Словаччині (Південні райони СР, Фельвідик), Сербії (Воеводина, Дельвідик) та Україні (Закарпаття, Карпатая).

Існують загальні правові та організаційні спільні положення, міжнародні та національні правові норми, культурні та релігійні особливості країни проживання угорських національних частин щодо автономії. Вони мають обов'язково лягти в основу положення про автономію. Але наповнення концепції конкретним змістом – це завдання місцевих громад, які повинні враховувати свою чисельність, спосіб буття та особливості самої країни. З боку Угорщини надається всіляка допомога для реалізації виробленої і схваленої концепції автономії конкретною угорською меншиною.

Угорщиною підтримуються різні моделі автономія, що діють у світі для національних меншин (територіальна, культурно-освітня, самоврядування, індивіду-

альна), аби наслідком їх застосування стало формуванню сприятливих умов для проживання угорських спільнот у сусідній державі. Забезпечення автономії будь-якої форми для закордонних угорців є способом вирішення наступних стратегічних завдань: збереження і чисельного збільшення угорських меншин на землях проживання як окремих національно-культурних спільнот; посилення їх поступової інтеграції з матір'ю-батьківщиною на просторі ЄС; унеможливлення їх масової асиміляції. Державний секретар уряду Угорщини з питань національної політики Я.А.Потапі доводить, що головною метою уряду у політиці щодо закордонних угорців є створення їм відповідних соціально-економічних, культурно-освітніх умов, захист їх від асиміляції, набуття ними територіально-культурної автономії як автохтонних етносів у сусідніх державах, щоб вони залишалися проживати на своїй рідній землі у сусідніх країнах, зберігали мову, культуру, традиції, історію, завжди ідентифікували себе невід'ємною частиною угорської нації. Забезпечення для них автономії відповідає європейським цінностям та сприяє стабільності і процвітанню країни їхнього проживання [35, с. 14].

Вивчивши основи міжнаціональної політики Румунії, Словаччини та України, Каталін Сілі ще у червні 2013 р. зробила наступні висновки: у сусідніх державах поняття «автономія» асоціюється з антидержавним радикалізмом та сепаратизмом. Тому вона запропонувала лише такі форми самоврядування чи самоуправління для угорців, які відповідають особливостям країн, в яких спільноти проживають. На її думку, результати тоді будуть позитивними, якщо їх приймуть не тільки угорські спільноти та Угорщина, а й інституції ЄС та країни, в яких угорці проживають [36]. Для ефективного просування угорських автоно-

містських планів у квітні 2016 р. К.Сілі за погодженням з Прем'єр-міністром Угорщини В.Орбаном було призначено на посаду уповноваженого координатора уряду у справах автономії для угорців Карпатського регіону. Слід додати, що К.Сілі – відомий на батьківщині і на міжнародній арені діяч, багаторазовий депутат парламенту, незалежний політик, центрист, на початку XXI ст. обиралася спікером парламенту. К. Сілі погодилася очолити цю складну ділянку роботи, бо формування інституційних умов для процвітання і захисту угорства на землі проживання та забезпечення для нього персональної та територіальної автономії нічого вищого у її житті немає. При керівництві К. Сілі цим напрямком дані питання перестали бути заручниками гострої політичної боротьби в самій Угорщині. «Треба довести, – заявила К. Сілі в інтерв'ю газети «Magyar Hírlap» від 4 травня 2016 р., – що під «автономією» в Угорщині нічого іншого не вбачається, окрім того, що у багатьох європейських країнах стало реальною практикою. «Ми хотіли б досягти компромісу між багаточисельною угорською спільнотою, як меншиною, та нацією більшості країни проживання, гарантії інституційних прав для національної меншини. Якщо це станеться, то вдасться зробити перший крок до розуміння». Відтоді найважливішим завданням стало: узгодження діяльності державних органів Угорщини та закордонних угорських цивільних, громадських і політичних організацій, що представляють і захищають угорські національні меншини; шляхи досягнення для них різної за формою автономії. Під її керівництвом було проаналізовано тенденції й асиміляційні процеси угорських спільнот у сусідніх державах на протязі останніх десятиліть й зроблено висновки, що у наступні 25 років неприпустимо мати подібні до попередніх часів втрати, без надання

угорським меншинам автономії врятувати ситуацію не вдасться, у такому разі питання про національні меншини відпаде само собою через їхню асиміляцію й зникнення [37].

У ході вироблення концепції про автономію К.Сілі відвідала усі центри закордонного угорства, провела консультації з керівництвом угорських спільнот за кордоном, вивчила нормативно-правову базу європейських інституцій у сфері порядку захисту національних меншин, міжнародний досвід автономістської практики, зібрала матеріали про різні форми діючої автономії. Напружено здійснювалася робота з центральними органами влади та фаховими науковими установами Угорщини, які здійснюють національну політику та досліджують національні процеси в країні та за рубежом. В результаті наполегливої організаційної діяльності у 2016 р. з'явилася фундаментальна наукова праця європейського рівня. У вступній частині К.Сілі відзначала, що одним із положень інтеграції країн до ЄС є визнання концепції автономії для нацменшин як спільного європейського світогляду, який зважає на те, що у різноманітних за історичною, мовною, культурною спадщиною націй простору ЄС неможливе запровадження тотальної централізації та гомогенізації. Європейська спільнота є багатонаціональною і багатоетнічною, в якій не тільки титульні нації мають право на процвітання, а й усі національні меншини. Але з висновків випливає, що у справі збереження закордонних угорських спільнот з боку Словаччини, України, Румунії і Сербії простежується незначний компроміс, який до того ж ніяк ними не гарантується [38, с.52].

Угорські й зарубіжні дослідники відзначають, що чисельність закордонних угорців у сусідніх державах упродовж століття, починаючи з 1920 року, мала постійну тенденцію до скорочення. Кількість відірваних від

Угорщини меншин упродовж вказаного періоду різко зменшилася: угорців від 4 млн. осіб до 2,4 млн. чол., німців – з 1,3 млн. осіб до 200 тис. осіб. Конкретно у Румунії та Словаччині кількість угорців за цей час скоротилася на третину, у Хорватії – з 120 тисяч чол. до 14 тис. осіб (у 5 разів), у Сербії та Україні – на 23-25%. У той же час простежувався постійний приріст корінних етносів у цих країнах [39, с.52].

Російський політолог Урасінова О.В. вважає, що питання угорських спільнот залишається одним із найважливішим чинників міжнародної політики Угорщини, що безпосередньо впливає на рівень стабільності у ЦС Європі. Автор вбачає у становищі угорців у зарубіжних країнах схожість ситуації з «русскоязычным» населенням на просторі пострадянського простору. Після розпаду Габсбурзької та Російської монархій у 1917-1918 рр. політика новоутворених державна їх руйнаціях була спрямована на благо «корінних націй», посилилася політика дискримінації інших народів та етносів, бо запанував феномен «міноритаризованої більшості». На думку Урасінової О.В., досвід Угорщини у боротьбі за інтереси закордонного угорства є цінним для РФ, бо становище угорців у сусідніх країнах подібне до становища «русских» у незалежних державах колишнього СРСР [40, с. 17].

Подібні думки далекі від правди. Угорські спільноти у сусідніх державах є корінними, хоча й ці території відійшли 100 років тому від Угорського королівства до сусідніх держав. А «русские» та російськомовні маси – це штучні переселенці на землі інших республік, як і виселені іномовні етноси з інших республік на територію Росії, насамперед до Сибіру, де українці, наприклад, складали понад 25% всього населення того безмежного простору. Російськомовні маси на пострадянському просторі, окрім РФ, представляють не одну

«русскую» націю, а є конгломератом різних народів, перемішаних, зросійщених і переселених 100-200 років тому до інших республік. Усі вони є не корінними етносами. Але якщо виселені до Росії усі народи були позбавлені своїх елементарних культурно-освітніх прав, піддавалися насильницькій русифікації упродовж 2-3-х поколінь, то для «русских» у колишніх республіках СРСР були створені привілейовані колонізаторські умови. Вони й сьогодні добиваються не стільки культурно-освітніх прав, скільки збереження за ними панівного становище часів імперії.

Нинішня етнополітика Угорщини ґрунтується на етнокультурному розумінні нації. Усі частини її етносу, незалежно від місця проживання, складають єдину націю – угорську. Пріоритетом політики Будапешту є не державні кордони, а історичні та етнічні межі розселення угорської нації на просторі країн ПС Європи. Правду її позиції складає те, що державні кордони, встановлені Тріанонським договором між Угорщиною та сусідніми країнами, виявилися кривдними у відношенні до угорської нації, бо далеко не відповідають історичним межам її розселення. Причиною такої несправедливості було те, що у середньовічні часи відбулося значне перемішування різних етносів у Південно-Східній Європі, що не дозволило на початку ХХІ ст. встановити справедливі кордони між новими державами. Негативну роль у цьому зіграла й імперська політика країн Антанти, переможців у Першій світовій війні, а також великодержавницька позиція представників новоутворених держав, у союзі з якими – Чехословаччиною, Румунією та Сербією – Франція та Британія виявилися більш зацікавленими ніж з Угорщиною. Розчленування угорського етносу так і не вдалося подолати. В Угорщині та сусідніх державах оцінки становища угорських спільнот не співпадають, що породжувало і породжує постійні напруження, за-

гострення відносин і навіть дипломатичні конфлікти між Угорщиною та сусідніми державами.

Однак, зважаючи на слабкість свого ресурсного потенціалу Угорщина прагне захищати інтереси своїх етнічних спільнот у правовий спосіб і при допомозі інституцій ЄС, а РФ – застосовує агресію, війну, методи тероризму, захоплює території суверенних держав. За рівнем віроломства РФ перевищує методи усіх країн сучасного світу, серед них – палестинців, курдів та ко-соварів. На нашу думку, для порівняння становища угорців та «русскаяязычного» населення у зарубіжних країнах не має підстав. Угорці є автохтонними спільнотами у сусідніх з Угорщиною державах, вони – то-тожна нація з угорцями Угорської держави. Російськомовні ж маси у країнах пострадянських держав – це не одна «русская» нація, а конгломерат націй колишнього СРСР, перемішаних і потім зросійщених на чужих землях. Усі вони не є корінними етносами на територіях колишніх радянських республік. Крім того, Угорщина захищає свої спільноти у правовий спосіб, матеріальною, культурно-освітньою підтримкою, а РФ застосовує силу, діє не правовими методами, а вда-ється до захоплення/окупації, анексії територій, на яких проживають манкурти і штучно переселені маси населення з інших регіонів колишнього СРСР.

Скорочення чисельності населення відбувається у більшості країн Європи, серед них і в Угорщині, Україні, Сербії, Румунії, Словаччині. Але якщо коли-вання чисельності державотворчого етносу не впли-ває на засадничі інституції держави: територію, суверенітет, політико-правові та духовні інституції, то у разі еміграції, асиміляції, скорочення чисельності меншини, повільного влиття її до державотворчого ет-носу сусідньої держави призведе у перспективі до її зникнення і остаточної втрати всього, що залишається

на цій землі, бо відродження угорців як етносу у сусідніх країнах буде неможливим. Така тенденція є для Угорщини недопустимою. Тим більше, коли темпи скорочення угорців у цих сусідніх державах упродовж останнього століття (1920-2017 рр.) є найбільшими. Лише у 2001-2011 рр. їх чисельність скоротиться: у Румунії з 1,43 млн. чол. до 1,09 млн. чол.; у Словаччині – з 521 тис. до 443 тис. чол.; у Воеводині – з 293 тис. чол. до 208 тис. чол.; в Закарпатті – з 157 тис. чол. до 125 тис. чол. Лише в Австрії їх кількість зросла з 41 тисячі до 57 тис. чоловік. Ці негативні демографічні процеси серед закордонного угорства, якщо не вдасться створити надійну систему їхнього залишення на рідній землі, у ближчій перспективі навряд чи зміняться [41, с.52]. Багаторічні дослідження показали, що усі вжиті економічні, фінансові, організаційні заходи лише уповільнюють, але не зупиняють тенденції до різкого зменшення чисельності угорської меншини у сусідніх країнах через низьку народжуваність, асиміляцію, що цілеспрямовано проводиться країнами їхнього проживання, масовий переїзд до Угорщини та країн ЄС. На переконання Будапешта збереження угорців у сусідніх країнах від асиміляції, що цілеспрямовано проводиться цими країнами, залежить від того чи вдасться створити для них культурно-освітню, територіальну автономію, забезпечити колективну та індивідуальну форми автономії у країні проживання, вирішити питання про подвійне громадянство, що гарантуються положеннями Основного Закону й Рамковою стратегією національної політики Угорщини, цілим рядом рішень ПАРЄ та ЄС. Пропозиції та відповідні заходи щодо вирішення цих завдань для угорської меншини в Україні (Закарпаття, Карпатойа), Румунії (Трансільванія, Ердей), Словаччині (Північний край, Фельвідик), Сербії (Воеводина, Дельвідик) постійно і

почергово ініціюються як з боку угорських товариств, так і самої Угорщини.

Вивчивши та узагальнивши міжнародний і національний досвід, світові та європейські концепції щодо автономії, тенденції та автономістські устремління закордонного угорства, команда на чолі з Ж. Шем'єном та К.Сілі дійшла до неспростовних висновків: оскільки вироблені до цього і застосовані механізми і способи підтримки та захисту закордонних частин угорської нації виявилися недостатніми і неефективними, щоб досягти кінцевої мети, і щоб переломити негативні тенденції на позитивні й успішні необхідним є формування для закордонних угорців адміністративної, територіальної, культурно-освітньої автономії. Дане завдання складає серцевину політико-правової та організаційної діяльності Угорщини. Автономія у багатьох країнах Європи – це не теоретичне питання, не захмарна мрія, а реальна дійсність. Вона корисна для обох сторін, як для титульної нації, так і нації, що перебуває у меншості, це успішний двосторонній компроміс. Надання автономного статусу розглядається єдиною можливістю для збереження закордонного угорства від зникнення (асиміляції, еміграції, чисельного зменшення через різке падіння народжуваності), за що з його боку у відповідь підвищується гарантія лояльності до держави. Віце-прем'єр-міністр Угорщини Ж.Шем'єн правий у тому, що кожна нація і кожна меншина має право на існування і життя. Якщо титульна нація повноцінно розвивається в рамках державності, то нації чи частини нації, які перебувають у державі у меншості, можуть повноцінно існувати завдяки наявності повноправної автономії. Усі заходи держави добрі, якщо ведуть до формування автономії і всі погані, що не допускають чи перешкоджають її формуванню. Для того, щоб справа автономії зреалі-

зувалася потрібно три умови: допомога Угорщини, порядок її надання має відповідати положенням чинного міжнародного права, у даному випадку права ЄС, яке є обов'язковим для країн-членів ЄС, наявність угорських закордонних національних спільнот [42, с. 11].

На думку Ж.Шем'єна, сучасною Угорщиною зроблено все у політико-правовому, фінансово-економічному та гуманітарному відношеннях, щоб підтримувати прагнення угорських закордонних спільнот до самоврядування, іншими словами – до автономії. Це насамперед гарантується положеннями Основного Закону та Рамковою стратегією національної політики Угорщини. У самих важливих питаннях національної політики, зокрема щодо підтримки закордонних угорців, у тому числі й щодо автономії, склався повний консенсус між усіма парламентськими партіями країни і що найголовніше, в угорському суспільстві також. Складовими національної політики Угорщини є: право закордонного угорства на громадянство Угорщини, їх невід'ємне право на участь у виборах до парламенту, підтримка їх у набутті автономії. Передбачається шляхом інтеграції закордонних угорських спільнот забезпечити для них автономію, щоб: 1) члени угорського етносу, які проживають за кордоном колективно чи окремо, інтегрувалися у свою спільноту; 2) інтеграція національної спільноти до політичної і громадської системи держави проживання здійснювалася колективно; 3) особиста інтеграція закордонних угорців до Угорщини здійснювалася шляхом надання їм громадянства і через закордонні угорські товариства; 4) закордонне угорство інтегрувалося до Угорщини через партійні, громадські організації; 5) об'єднана таким чином угорська нація інтегрувалася до Європи [43, с. 20].

В Угорщини та закордонних угорців немає часу для зволікання із запровадженням автономії персональ-

ного та територіального змісту для колективно проживаючих угорців, бо темпи скорочення чисельності закордонних угорців такі, що через наступні 25 років сама потреба в автономії для них відпаде через їх зникнення. У Карпатському басейні лише за останні 10 років чисельність угорства скоротилася більш як на 10%. Переломити негативну тенденцію скорочення чисельності угорського етносу, врятувати угорців від зникнення у сусідніх країнах, в залежності від їхнього місця та способу проживання спроможні лише відповідні форми автономії. На переконання К. Сілі, порятунком для закордонних угорців, які проживають компактно чи окремо, має стати формування територіально-адміністративної автономії, яка найкраще відповідає їхнім інтересам: збереженню мови і культури, залишенню проживати на землі своїх предків, уникнути асиміляції [44, с. 21].

Після другої підряд перемоги на парламентських виборах під час інавгураційної промови у травні 2014 року В.Орбан відзначав, що закордонні угорці (Карпатського басейну), тобто у всіх сусідніх державах мають право на подвійне громадянство і автономію. В залежності від рівня задовільнення інтересів меншин формуватиметься політика Угорщини щодо усіх цих країн. Повідомлення ЗМІ України, що у виступі В.Орбана йшлося лише про автономію для угорців Закарпаття, не відповідали дійсності. В.Орбан піддав критиці процеси глобалізації, наслідком якої на початку XXI ст. 15,4% населення землі позиціонує себе громадянами світу без держави і нації; протидіє ідеї єдиного «європейського котла» і мультикультуралізму, що передбачають асиміляцію меншин. Сформована в Угорщині сильна вертикаль влади в усіх сферах дозволяє енергійно вирішувати державні питання, у тому числі приділяти підвищену увагу й духовній сфері – угорській історії,

культури, мові, патріотичному вихованню, сімейним цінностям і духовному відродженню, захисту прав закордонних угорців, які проживають на своїй історичній землі, які мають право на національно-територіальну автономію.

Серед головних питань порядку денного роботи щорічних засідань у Будапешті Форуму угорських депутатів країн Карпатського басейну, керівників угорських закордонних організацій, починаючи з березня 2017 р., першочерговим стало забезпечення підтримки прагнень угорських закордонних спільнот набути автономію. Такі засідання проходять за участі Прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана, спікера Національних Зборів Л. Кьовира, віце-прем'єр-міністра Угорщини Ж. Шем'єна, міністра закордонних справ П. Сійярто, державного секретаря з питань національної політики А. Я. Потапі та інші високопосадовців Угорщини. На XVI-му засіданні Угорської постійної наради 9 листопада 2017 р. В.Орбан відзначав, що серед угорських еліт досягнуто консенсусу у стратегічних питаннях щодо закордонних угорців: надання їм громадянства Угорщини, виборчого права на обрання парламенту Угорщини, підтримки з боку Угорщини їхніх прагнень до автономії. Від боротьби за національне об'єднання ми перейшли до формування національної єдності [45].

Для досягнення мети Будапештом активно підтримуються і вживаються наступні заходи: 1) сприяння сусіднім країнам об'єднатися у євроатлантичній спільноті, що може гарантувати збереження угорської меншини від асиміляції та еміграції, залишатися на рідній землі; 2) формування пільгового законодавства Угорщини по захисту закордонних угорців, всебічна і вагома матеріальна підтримка; 3) домагання надати для компактно проживаючої угорської меншини у сусідніх країнах куль-

турно-освітньої автономії; 4) забезпечення закордонним угорцям подвійного громадянства: країни проживання та Угорщини [46, с. 36].

На 2-у засіданні Ради за автономію для угорців Карпатського басейну 22 вересня 2017 р., що відбулося у м. Надьварод (Трансільванія), обговорювалися шляхи досягнення кінцевої мети – забезпечення автономії для угорців, які проживають у сусідніх країнах. Відзначалося, що угорська спільнота Секейського краю Трансільванії (Румунія) та Закарпаття (Україна) є найбільш згуртованою серед інших угорських закордонних меншин, у тому числі й південної Словаччини та Воєводини (Сербія). Зваживши усі за і проти учасники цього засідання погодилися у тому, що найбільш сприятливі умови для здобуття автономії були й залишаються у Трансільванії (найбільш чисельна угорська спільнота, згуртована, сильні державницькі традиції), тому увага концентрується саме на цій провінції [47].

На засідання керівників угорських організацій Карпатського регіону 27 лютого 2019 р. наголошувалося, що прагнення до автономії та забезпечення прав корінних національних меншин у сусідніх з Угорщиною країнах є двома незмінними і ключовими питаннями у нинішній та наступній діяльності Форуму, розглядаються як єдина умова збереження їх на рідній землі. Відзначалося про всебічну підтримку громадських ініціатив Європи щодо виведення питання захисту прав корінних національних меншин на рівень правового регулювання інституціями Єврокомісії. У зв'язку з цим було приділено велику увагу виборам до Європарламенту у травні 2019 р., щоб якомога більше обрати угорських представників з усього регіону, щоб з'явилися можливості для зміни керівництва Європарламенту і активніше турбуватися не тільки емігрантами Близького Сходу та Північної Африки, а й корінними

меншинами Європи, у тому числі й закордонними угорцями.

Головна увага приділялася формуванню автономії для угорців Закарпаття та Трансільванії, оскільки, на думку більшості учасників Форуму, влада в Україні та Румунії найбільш активно звужує уже набуті права угорських меншин.

Захист мови навчання та її використання у місцях компактного проживання угорців є серцевиною виживання спільноти, уникнення від асиміляції. На думку угорської сторони, мова навчання усіх рівнів та використання у повсякденному житті для кожної меншин у сусідніх державах є ключовою для її екзистенції та уникнення асиміляції. Якщо ж в освітньому процесі започатковуються навчання з поступовим переходом на двомовність, то це формує небезпечне становище непомітного поступового витіснення мови меншини. Перехід на двомовність, вважається, як перший вагомий і незворотній крок до асиміляції кожної меншини у перспективі через 2-3 покоління. Закони про освіту у Румунії, Словаччині, Україні передбачають запровадження на першій стадії викладання лише окремих предметів державною мовою, а у наступному плавний перехід до двомовності у навчальному процесі, який у вузах завершиться непомітним поступовим поглинанням угорської молоді домінуючим мовним середовищем.

На думку Будапешта, школа – це найважливіша фортеця національного існування, найбільш ефективний засіб недопущення і уповільнення асиміляції. Тому збереження викладання однією угорською мовою в освітніх закладах усіх рівнів для угорських меншин у сусідніх країнах є безкомпромісною вимогою сучасної Угорщини [48, с. 48-50]. Для цього вживаються заходи, щоб угорськомовна школа у сусідніх країнах

давала кращі знання, ніж школа країни проживання меншини. Педагогічний корпус повинен бути більш кваліфікованим, ніж у сусідніх країнах, особливо щодо предметів історії державотворення, угорської національної історії, мови, традицій і культури, які обов'язково мають переважати над матеріалами з цих же шкільних предметів титульної нації. Національна історія має витіснити з духовного простору ідеї мультикультуралізму, глобалізації, європейськості, центрально-європейськості, переважати над подібними ідеями з навчальних дисциплін держави проживання. Усе це запорука збереження від асиміляції угорської молоді, виховання її як єдиної національної спільноти і невід'ємної її складової, непохитності й недоторканості становлення її свідомості, ідентифікації її виключно з національною батьківщиною. Вважається, що в освітніх установах не має допускатися довільне порівняння і конкурування між аргументами сусідніх країн та Угорщини на зразок, що школа й освіта на державній мові сусідньої держави створює кращі і ширші можливості для облаштування майбутнього підростаючого покоління закордонних угорців.

Забезпечення системи освіти меншини усіх рівнів виключно угорською мовою, в рамках національної культури та повної ідентифікації її з угорською нацією – непохитні умови збереження закордонного угорства. Наступним кроком Угорщини є сприяння розвитку економіки, культурно-освітніх установ у регіонах компактного проживання угорської меншини. Соціально-економічний та культурно-освітній рівень розвитку має бути вищим від середніх показників по сусідній країні. Кожна угорська сім'я, кожен учасник чи працівник культурно-освітньої, медичної сфери отримує додаткову матеріальну допомогу від Угорщини. Добре налагоджені система освіти, соціальної сфери

та сприяння розвитку економіки формують сильні моральні й національні позиції меншини, умови для її залишення на рідній землі і уникнення асиміляції.

Черговими кроками є сприяння поширенню угорської мови та культури серед неугорського населення, яке проживає у місцях угорської меншини і особливо регіонів, що у минулому входили до складу Угорського королівства. Безплатні мовні курси, окремі класи й групи у місцях проживання неугорського населення, як і кількомісячні літні школи та табори відпочинку для шкільної та студентської молоді в Угорщині, що спонсоруються з Угорщини, мають за мету гальванізувати процеси по відродженню історичної пам'яті про спільне минуле народів в угорській державі, прищеплення прихильності до Угорщини, як країни Європейського Союзу. З посиленням на міжнародний досвід в Угорщині вважається, що культурно-освітня автономія успішно реалізується при умові, якщо не існує очевидного сепаратистського руху в місцях проживання меншини. Основними складовими забезпечення прав національної меншини є застосування національної мови в освітньому процесі та у повсякденному житті, функціонування мови у місцях постійного проживання меншини, політичне забезпечення представництва угорців на регіональному і на національному рівнях.

Вдалося виробити спільні чи подібні сценарії реалізації автономістських планів для угорців сусідніх країн. Завдяки цілеспрямованій політиці Угорщини та керівних органів угорських спільнот вдалося консолідувати закордонних угорців навколо Угорської держави, забезпечити духовне єднання закордонних громад з їхньою історичною Батьківщиною. Досягши рівня культурно-освітньої автономії у Румунії, Словаччині, Сербії та Україні вони прагнуть поглибити свій статус і добитися адміністративно-територіальної автономії. Мотивува-

лося це тим, що для подолання несправедливого розчленування угорства, здійсненого Тріаноном, необхідним є вирівнювання умов існування меншин (без державного статусу) та титульної нації (з державним статусом), щоб права меншості законодавчо захищалися більшістю. Зазначалося, що державність – це переваги титульної нації, а автономія – переваги не державного етносу, національної меншини. Автономія є форма захисту слабкішої сторони від сильнішої в межах однієї держави.

Головні положення автономії для угорців сусідніх країн мають спільні ознаки. Це – прагнення закріпити угорську мову в культурно-освітньому процесі, надати їй регіональний статус, прирівнявши до рівня державної в межах регіону; забезпечити надання подвійного громадянства: країни проживання і Угорщини; формування сильних громадсько-політичних організацій, партій, представники яких могли би обиратися до місцевих та центральних органів влади (парламенту); сформувати адміністративно-територіальну автономію для регіонів компактно проживаючого етносу, який складає понад 10% загальної кількості його мешканців.

На всіх засіданнях, присвячених розгляду поточного становища угорських спільнот у сусідніх країнах, пошуку оптимальних шляхів реалізації автономістських проєктів, червоною ниткою проходять наступні чотири найголовніші умови, від яких залежить успіх усієї справи:

1) консолідація угорської еліти на вищому рівні в самій Угорщині та в рядах закордонних угорських організацій, їх тісне співробітництво навколо спільної мети – досягнення автономії, уникнення політики невизначеності у роботі із закордонними угорцями, недопущення імітації активної роботи за їхні інтереси, забезпечення з боку Будапешта максимальних, а не

мінімальних потреб. Досвід показав, що попередні уряди Угорщини не боролися активно за автономію для закордонних угорських громад, тому й були отримані відповідні результати: мінімальний правовий кодекс ліберального змісту, який так і не реалізовувався. Замість цього прискорилися процеси асиміляції закордонних угорців, що ставало згубним для них. Третя підряд перемога уряду В.Орбана на парламентських виборах в Угорщині у 2010, 2014, 2018 рр. дозволила посилити цю роботу на рівні ЄС, щоб задомінували позиції тих, хто за справжню угорську автономію, щоб подолати опір впливових противників у Європі, які упродовж 20-ти років гальмували запровадження такої автономії на просторі ЄС;

2) Вагомою передумовою є консолідація і підтримка угорських спільнот у сусідніх державах навколо доленосної мети, недопущення розходжень як у стратегічному, так і тактичному напрямках їх діяльності. Практика показує, що різні погляди угорських політичних партій і організацій у Румунії та Словаччині, відсутність консенсусу між ними у 20-і рр. XXI ст., не говорячи вже про наявність ознак антиугорської позиції державних органів Румунії та Словаччини, що негативно впливають на формування угорської автономії у цих країнах.

3) Найважливішим визнається потреба у формуванні широкої міжнародної коаліції на підтримку забезпечення автономістських прав для усіх корінних національних спільнот на просторі ЄС, узгодження і виведення прав національних меншин, порядку набуття ними автономії на рівень підтримки й схвалення на рівні Єврокомісії, що носитимуть не стільки рекомендаційний, скільки зобов'язальний характер для тих країн, яких дане питання прямо стосується. Справедливо вважається, що для успіху у процесі формування угорської ав-

тономії у будь-якій сусідній країні необхідна підтримка з боку великих держав та ЄС.

4) Важливим є досягнення порозуміння між Угорщиною та сусідніми державами щодо забезпечення прав угорських спільнот, у тому числі й права на автономію [49].

Активізація Угорщини у сфері міжнародної та національної політики виглядає закономірною і спонукається менше внутрішніми, ніж міжнародними чинниками. Саме останні змушують офіційний Будапешт енергійним чином боротися за долю закордонних угорців, за їх автономію у Трансільванії, Південній Словаччині, Воєводині та Закарпатті. Оцінки, що спроби Угорщини підтримувати культурно-освітні потреби угорців чи захищати права меншини у цих країнах, є порушенням їхнього суверенітету, втручанням Угорщини у внутрішні справи цих держав, носять односторонній характер. Підходи до таких обґрунтувань, оцінки ступеня готовності до вирішення усіх цих питань між Угорщиною та 4-ма сусідніми країнами постійно не співпадають, точаться дискусії. Перша вважає, що це забезпечується не належним чином, другі – що усі права для угорської меншини в цих країнах забезпечено.

Для покращення становища угорців у сусідніх країнах малися кращі можливості на початковій стадії реформ і демонтажу комуністичного устрою, підготовці до вступу країн до євроатлантичних структур. Після завершення трансформаційного періоду у сусідніх державах, зміцнення правоцентричних партій та рухів, консолідації суспільства навколо державницьких інтересів підходи до формування автономії для закордонних угорських спільнот набули більш організованої та активної протидії, що обґрунтовується національною безпекою, потребою у підтримці стабільності в державі, удосконалення

демократичних засад та забезпечення рівності усіх громадян перед законом. Наповнюючи положення Концепції про автономію новим змістом, враховуючи напрацювання інших країн, Угорщина прагне допомогти інституціям ЄС виробити й схвалити нові підходи до даної проблеми, гнучко врахувати в них позитивне право сусідніх держав та насамперед повноважних організацій, що представляють інтереси закордонних угорців, та закріпити їх у правовому полі ЄС з обов'язковим виконання.

Національна стратегія Угорщини щодо угорських меншин 2011 р. була запропонована для розгляду інституціями ЄС як така, що відповідає правовим нормам об'єднаної Європі. Ефективність і повноцінність її реалізації стане можливою, якщо проблеми нацменшин будуть виведені на рівень інституцій ЄС. Ці пропозиції стосуються інтересів більшості країн членів ЄС або тих, які туди чи до НАТО прагнуть, тому Угорщина переконана, що це рано чи пізно відбудеться і тому наполегливо добивається цього.

Незрозуміло, чому Європарламент критикував В.Орбана за: видачу угорських посвідчень закордонним угорцям, надання їм подвійного громадянства, обмеження діяльності університету Д.Сороса у Будапешті, що проводив антиугорську політику, відстоювання прав угорських спільнот у сусідніх країнах, але жодним словом не обмовлявся про таку ж саму політику Румунії, Сербії, інших держав щодо своїх одноплеменників за рубежем, що ці країни ігнорували права угорських спільнот. Невдоволення Угорщини пасивною позицією інституцій ЄС у питанні захисту прав національних меншин Європи, серед них і угорської у сусідніх з Угорщиною країнах, є закономірним. Песимістичною виглядає оцінка Крістіни Іллар (Ужгородський університет) позиції ЄС по захисту національних

спільнот. На її думку, Угорщина отримувала від ЄС належну підтримку по захисту національної меншини у сусідніх державах лише на стадії до вступу до ЄС. А після розширення ЄС дане питання для Брюсселя знову втратило актуальність. Відносини Угорщини з оточуючими державами знову погіршилися, головним чином через проблеми з національними угорськими спільнотами. «Держави, які успадкували території колишньої Великої Угорщини, – відзначає К.Іллар, – звинувачують угорські спільноти у сепаратизмі. Вимоги Угорщини щодо захисту їхніх справедливих прав не знаходять підтримки в ЄС. Угорщина не змогла навіть досягти визнання недійсними декрети Бенеша про колективну відповідальність угорців та їх примусове виселення із Чехословаччини у післявоєнні роки». Вивчений досвід перебування Угорщини у складі ЄС упродовж першого 10-ліття дозволив зробити рекомендації про те, щоб у Будапешті реально оцінили відносини в ЄС, а також із безпосередніми сусідніми державами, бо якщо цього не буде зроблено, то «Угорщина знову може втратити політичний і економічний суверенітет, який було виборено не так давно» [50, с.109-110].

Починаючи з червня 2013 р. громадською Ініціативною національних меншин Європи (Minority Safepack) упродовж півтора року було зібрано понад 1 млн. підписів громадян країн ЄС, які є корінними національними меншинами, і передано до інституцій ЄС та Європарламенту, щоб модифікувати законодавство ЄС і розширити повноваження ЄК положеннями про захист регіонів Європи, в яких значну частку складають національні меншини. Рекомендувалося, щоб ЄС з підвищеною увагою ставився до таких регіонів, бо вони відрізняються національними, етнічними, культурними, релігійними, мовними особливостями у по-

рівнянні з державотворчими націями, серед яких вони живуть. Оскільки внесені з цією метою восени 2014 р. на розгляд ЄК та ЄП звернення понад 1 млн. представників нацменшин, зокрема й про підтримку автономії для угорців Румунії, не розглядалися, то лідери угорських спільнот, зокрема Національна Рада Секейського краю (НРС) подали апеляцію до Люксембурзького міжнародному суду на ЄК за нехтування інтересами національних меншин Європи. Розгляд справи у Міжнародному суді тривав майже три роки, затягувався через протидію з боку Румунії, Словаччини та Греції, тоді як на боці НРС виступала лише Угорщина. У травні 2016 р. вищою судовою інстанцією було прийнято рішення на користь позиції ЄК. Але завдяки поданій апеляції угорською стороною дане рішення було скасоване 7 березня 2019 р.

За ініціативи громадського руху по захисту прав національних меншин Європи угорські закордонні організації упродовж 2017-2018 рр. оперативно провели новий збір 1 млн. підписів на підтримку формування національних регіонів у Європі. У лютому 2019 р. угорською стороною повідомлялося, що зібрані 1,2 млн. підписів національних меншин будуть направлені на розгляд ЄК та новообраного Європарламенту з клопотанням включити міжнаціональні проблеми до повноважень інституцій ЄС. Три угорські партії Румунії заявили 7 травня 2019 р. про свою цілковиту підтримку громадської ініціативи Національної ради секейського краю і знову взялися зібрати до 6 травня 2020 р. 1 млн. підписів представників європейських меншин, насамперед серед угорців 7 країн ПС Європи, і передати їх на розгляд інституцій ЄС та ЄК, щоб добиватися від них схвального рішення про право на формування у Європі національних регіонів, в яких компактно проживають представники національних меншин [51].

Серед сусідніх з Угорщиною країн Румунія та Словаччина активно протидіють тому, щоб компетенція ЄС поширювалася і на захист прав національних меншин у конкретних державах його простору. Україна та Сербія, в яких проживає чисельна угорська меншина, не перешкоджають національній політиці Угорщини на міжнародній арені, тим більше, коли Угорщина сприяє євроінтеграційному курсу цих обох країн.

Такі акції допомагають демонструвати усьому світу негативне ставлення Європейської Комісії упродовж 2013-2019 рр. до різних ініціатив та звернень громадських організацій країн ЄС щодо захисту прав національних меншин Європи. ЄК вважає, що проблеми нацменшин не входять до її компетенції, тому клопотання громадських організацій та ініціатив не приймалися до розгляду. Виходить, що ЄК служить державним інтересам, а не громадянам держав. Навряд чи така позиція відповідає правовим нормам і здобуткам держав сталої демократії. Адже представники Заходу запевняють, що в умовах громадянського суспільства, яке там сформувалося, держава служить інтересам суспільства, його членів, а не навпаки.

Уряд В.Орбана упродовж 20-х рр. XXI ст. активно добивається від інституцій ЄС, США та РФ, міжнародних громадських організацій підтримки у питанні захисту прав національних меншин у Європі, надання їм автономії на землях проживання, маючи на увазі насамперед угорські спільноти. Однак усі намагання уряду Угорщини винести ці проблеми на рівень інституцій ЄС поки що не принесли бажаних результатів. Через відсутність чітких міжнародних, правових норм та механізмів їх вирішення на рівні ЄС, усі ці проблеми залишаються найгострішими і нерозв'язаними. Професор права університету м. Мішкольц Т. Пругбергер вважає, що поняття автономії відповідає суті самовря-

дування, яке надається національній меншині, що компактно проживає на певній території конкретної держави. До автономії він відносить культурно-освітню систему, забезпечення колективних прав спільноти, право на застосування мови меншини на рівні з державною мовою на території її компактного проживання. Він вважає, що ця концепція має стати загальноприйнятною на просторі ЄС, визнаючи при цьому, що дане питання є дуже болісним для східної частини Європи, зокрема Карпатського басейну. Починаючи з 80-х рр. XX ст. інституції ЄС не займаються належним захистом колективних прав національних меншин на просторі ЄС, демонструють, що національні проблеми у Східній Європі не є першочерговими, і більше переймаються глобальними й економічними інтересами, що ці країни можуть дати для успіхів ЄС. Така позиція залишається незмінною. Причинами розчленування угорської нації Брюссель зовсім не цікавиться. Користуючись цим, Румунія, Словаччина, Україна, Сербія впевнено саботують надання автономних прав угорським меншинам, які у них проживають [52, с. 64-65].

Попередній досвід переконує, що жодна держава чи устрій не спроможні забезпечити й задовольнити рівні можливості та інтереси як титульної нації, так і не титульної нації, що проживають спільно в одній державі. У минулому, коли відбулися насильницькі асиміляційні процеси меншин на території великих імперій, питання національних меншин прагнули відносити насамперед до компетенції суверенних держав, в яких вони проживають. Ціна розплати за колонізацію, страждання та асиміляцію, як невідворотна форма відповідальності, все більше зростає і стає величезною. Але сучасні керманічі демократичної й ліберальної Європи, як і США, РФ, уникають не тільки

вирішення, але й обговорення принципових питань міжнаціональних відносин, не кажучи вже про їх вирішення, продовжують ставити права держави та інститут громадянства, нав'язані ними кордони вище від національних інтересів пригнічених інших народів та національних меншин. Увага глобалістів зосереджена на формуванні консолідуючих тенденцій у світі та єднання людства на основі встановлених ними правил. На перешкоді цим планам все сильніше постають національно-визвольні сили, що здолали колоніалізм, переможно розквітаючий багатомовний світ, а також наростаюча боротьба національних меншин за свої права. Глобалізм та мультикультуралізм не справджуються, проте володарі світу продовжують ігнорувати цю очевидність, у тому числі й прагненнями національних спільнот до рівноправного співіснування.

22-23 лютого 2019 р. у м. Клуж(Коложвар) – серці угорської культури Трансільванії – відбувся 14-й з'їзд найвпливовішої партії угорців Румунії – Демократичного союзу угорців Румунії. Голова Федерації національних меншин Європи (Minority Safepack) Лорант Вінце відзначав, що дана організація упродовж свого 60 річного існування не була такою близькою як зараз до того, щоб проблеми корінних меншин вивести на рівень європейських інституцій. І у цій справі важливу роль відіграв саме ДСУР.

23 лютого 2019 р. було підписано Заяву між усіма керівними органами угорських спільнот Румунії, Словаччини, Сербії (Воєводина), України (Закарпаття) про посилення співробітництва на євроінтеграційному напрямку, об'єднання закордонних угорців задля активної участі у виборах 26 травня 2019 р. до Європарламенту(ЄП), щоб добитися від європейських керівних органів започаткування роботи по захисту корінних

меншин Європи. Національна політика у новому ЄП має набути нового звучання. Угорська сторона докладає усіх зусиль, щоб справдилася кінцева мета – було прийнято закон на рівні ЄС про захист прав корінних національних меншин Європи. Підтримка з боку усіх угорських спільнот у прийнятті такого документу зростає, оскільки прагнення угорської нації мають шанси зреалізуватися у сильному ЄС, який успішно захищатиме права автохтонних меншин на континенті. Андреа Бочкор у черговий раз стала депутатом ЄП від угорців Закарпаття. На думку голови ТУКЗ Л.Брензовича, 100 тис. угорців Закарпаття, громадян України-Угорщини, хочуть взяти участь у виборах ЄП, але влада України цьому перешкоджала. Голова ДСУ Румунії Х. Келемен наголосив, що на ЄС чекає значне реформування, потрібно усе зробити, щоб у ЄП угорців було якомога більше, щоб вони стали творцями рішень ЄП, а не його страждальцями. Планувалося обрати до 40 угорських депутатів ЄП від закордонних спільнот[53]. Однак, поставленої мети досягти не вдалося.

Незважаючи на активну діяльність Угорщини у структурах Європи поки що питання про національні меншини залишається у віданні національного права суверенних держав. У Єврокомісії вважається, що міжнародне право є правом не націй, а суверенних держав. Держави між собою користуються рівними правами, але у відносинах держави і національних меншин такого статусу не передбачається, що підтверджується й актами міжнародного права. Проте в останні роки на просторі ЄС сильнішають позиції про необхідність виведення прав меншин на більш вищий рівень, що їхні колективні права мають визнаватися окремим положенням міжнародного права. Поки що значну долю (12%-14%) населення континенту (понад 60 млн. осіб, за іншими даними до 70 млн. осіб) у

500-мільйонній Європі вирішили і вирішують без нього. Усі національні меншини, окрім «русских», є корінними. Найчисельнішими національними меншинами Європи є роми (до 15 млн. чол.), «русские» (15 млн. чол.), німці (понад 8 млн. чол.), українці (понад 7 млн. чол.), угорці (3,765 млн. чол.), поляки (понад 2 млн. чол.), серби (понад 2 млн. чол.), албанці (понад 2 млн. чол.), кримські татари понад 0,4 млн. чол.

Напередодні сторіччя 1920 – 2020 рр. підписання несправедливого Тріанонського мирного договору 4 червня 1920 р., яким угорська нація була розчленована, набуває особливої актуалізації, слід чекати чергового загострення відносин між Угорщиною та сусідніми державами, піднесення випадів і протистояння з обох сторін, особливо антиугорських. На рівні Будапешту та угорських партій і організацій закордонних спільнот вирішено активними правовими методами розрубати «гордіїв вузол» і добитися автономії у різних формах для угорської національної спільноти, яка проживає у сусідніх країнах [54].

Відповідальний за національну політику у праворадикальній партії “Йоббік” Іштван Саваї у виступі в парламенті Угорщини на 98-й роковині цієї події відзначав, що «партія “Йоббік” є і буде у майбутньому конструктивною опорою у формуванні та підтримці національної політики уряду В.Орбана». Серед його пропозицій слід виділити наступне: до 100 річчя Тріанону угорський уряд має підготувати міжнародну громадську думку до того, що сусідні з Угорщиною держави у 2020 році будуть широко святкувати цю подію як справедливе рішення, а не як диктат, доводитимуть його правоту. Тому уряд В.Орбана має вжити усіх заходів, щоб довести на міжнародній арені його кривдний і несправедливий характер, для подолання якого неминучим має стати отримання на

міжнародному рівні гарантії права на набуття закордонними угорськими спільнотами автономії: для компактно проживаючих меншин – територіальної автономії, а для проживаючих розпорошено угорців – культурно-освітньої автономії. Те, що належить іншим націям, має належати також і угорцям [55].

У зв'язку з цим Державні збори Угорщини 28 травня 2019 р. постановили відзначити 2020 рік (сторіччя підписання Тріанонського мирного договору 04.06.1920 р., яким угорська держава була розділена, а нація потрапила до 5, а потім до 8 країн Європи) як рік національного єднання. Голова Комітету з проведення цих роковин К. Панчел, депутат від Фідесу, відзначив, що приниження угорської нації закінчилися, а у 2020 році лише один день, 4 червня буде днем жалоби, а усі інші 365 днів року пройдуть під гаслами консолідації і тріумфу угорської нації у Європі. Побажав, щоб усі народи ПС Європи були сильними і закликав сусідні з Угорщиною держави надати угорським спільнотам, які там проживають, колективні права [56].

Важливим був і виступ Держсекретаря МЗС Угорщини Т.Менцера 9 липня 2019 р. під час відкриття у Будапешті 24-го Угорського літнього університету для закордонних угорців (188 учасників), в якому наголошувалося, що однією з ключових засад зовнішньої політики Угорщини є підтримка угорських закордонних спільнот, захист їх прав та інтересів, а також їх представництво. Для угорців краще, коли уряд Угорщини перебуває у добрих стосунках з урядами сусідніх держав. Найголовнішою умовою збереження і благополуччя угорських спільнот у сусідніх державах є вільне використання рідної мови та освіти. Для Угорщини є неприйнятним новий закон України, який позбавляє угорців Закарпаття уже набутих до цього прав. Додавши при

цьому, що новий Президент України В.Зеленський підходить до цього питання «дуже обережно». У взаєминах з Румунією слід вирішувати справи таким чином, щоб не погіршувати співробітництво у ЦС Європі. Словаччина була названа стратегічним союзником і важливим економічним партнером для Угорщини. Стосунки із Сербією ще не були такими позитивними як зараз. Вони підкріплені тамтешньою моделлю екзистенції національних меншин, яка влаштовує угорців Воеводини [57]. Із контексту випливає, що відносини Угорщини з Україною оцінюються як найгірші серед усіх сусідніх держав; головна причина цього випливає із невдоволення Будапешту становищем угорців у Закарпатті.

Питання про автономію для угорців у сусідніх країнах (Румунії, Словаччині, Сербії, Україні) поки що не знаходить підтримки, позиції держав у цьому питанні не узгоджуються з вимогами Угорщини. Угорщина має переваги над сусідніми державами у тому, що вона є однозначною жертвою: 100 років тому 1/3 її етносу та 2/3 територій були у насильницький спосіб відібрані і передані до сусідніх держав, всупереч тому, що велика частка цих територій була заселена виключно угорським етносом. Угорщина має більше підстав добиватися забезпечення для угорських спільнот належних культурно-освітніх прав, повноцінного розвитку, набуття автономного статусу, ніж у сусідніх держав відмовляти їй у цьому.

Слід наголосити, що угорською стороною у поняття автономії вкладаються в основному культурно-освітні складові та окремі елементи територіальної автономії, а повноцінна територіально-адміністративна автономія для угорської спільноти в офіційних документах присутня лише у законопроектах угорських партій та місцевих органів Секейського краю Трансільванії, що у Румунії.

У міжнародних відносинах у ЦС Європі упродовж ХІХ-ХХ ст. домінували далеко не добросусідські відносини. Гострота антагонізму та міжнаціональних суперечностей збереглася й після розпаду великих і малих імперій у регіоні у кінці ХХ століть та виникнення, окрім Румунії, на їх місці нових суверенних держав – України, Чехії, Словаччини, Сербії, Хорватії, Словенії, завершення трансформаційних процесів на посткомуністичному просторі. Історичні паралелі між політикою метрополій щодо Volks: – deutsche, – russische, – itajanische, – rumanische, – ungarische та інших спільнот ХХ та ХХІ століть мають місце. Вони не тільки були активними учасниками обох світових воєн, а й знову, хоча й у різний спосіб, прагнуть позбутися свого пригніченого становища, відвоювати втрачені позиції, добиваються досягти рівності у взаєминах, але здебільшого з прицілом відновити попередній статус. Наближається повторення подібного у цьому регіоні й у ХХІ ст. Величезний протестний потенціал та дії угорської нації наражаються на консолідовану протидію їй з боку сусідніх держав. Аргументи обох таборів вагомі, їхні спроможності не тільки значні, але й демонструють стійку тенденцію до посилення. Оскільки внутрішній потенціал Угорщини для реалізації поставленої мети обмежений, тому вона активно і постійно шукає підтримки на міжнародній арені.

Угорці Румунії. Румунська держава виникла у 60-70-і роки ХІХ ст. під час звільнення Балканського півострова від османського панування та об'єднання Валахії з Внутрішньою Молдовою. У ході розпаду Австро-Угорщини за рішеннями Паризької мирної конференції 1919-1920 рр. і при підтримці Франції і Великої Британії до Румунії відійшли території, більші за її попередні обсяги. Приєднавши у 1913 р. Доб-

руджу (від Болгарії), восени 1918 р. – Бессарабію (від Російської монархії), Північну Буковину (від Австрії), регіони Крішани (Парціум), Марамуреш, Банат, Трансільванію (від Угорщини) територія Румунії у кінці 1918 р. збільшилася з 137,9 тис. кв. км до 295,6 тис. кв. км, а населення зросло відповідно з 7,9 млн. чол. до 14,7 млн. чол. у 1919 році. Її територія збільшилася більш ніж у 2,15 разів, а населення – у 1,88 разів. Від однієї Угорщини до Румунії було передано понад 102 тис. кв. км територій, які перевищили площу самої четвертою Угорщини (93 тис. кв. км), склавши 2/3 усіх територій, що ввійшли до складу Великої Румунії. За наслідками Версалю територія Угорщини у нових кордонах зменшилася до 30%, а населення – до 41% Угорського королівства. Питома вага національних меншин у Румунії досягала 40%, основу яких складали угорці, німці, євреї, українці. Немає жодної держави у Європі, окрім Румунії, яка б так спритно спромоглася за наслідками обох світових воєн настільки збільшити свою територію та чисельність населення і зуміла їх в основному утримати. Після остаточного відходу у 1945 р. від Румунії до СРСР Бессарабії (Молдови), Північної Буковини, а до Болгарії – Південної Добруджі її територія зменшилася на 57,2 тис. кв. км і склала 238,4 тис. кв. км, а населення 15,8 млн. чол. (1946 р.); у 2015 р. – 19,4 млн. чол. [58, с. 3]. Поєднання румунськими націоналістами упродовж 1878-1945 рр., особливо у роки обох світових воєн, державницьких прагнень з інтересами домінуючих у Європі та регіоні світових імперій (Росії, Франції, Великої Британії, СРСР), дозволило приєднати до Румунії нечувані території і перетворитися на впливову морську державу у Південно-Східній Європі, формувати нові плани для подальшого територіального розширення. Головні роль у територіальних успіхах Румунії відіграли країни

Антанти, які керувалися великодержавницькими інтересами – ослабили країни Четверного союзу, насамперед Угорщину та Австрію, які претендували на домінування у Дунайському басейні і були надійними союзницями Німеччини, та саму Німеччину, що ставала гегемоном у світі.

Принципи права націй на самовизначення чи справедливості, хоч і декларувалися, проте ігнорувалися переможцями війни. Франція та Велика Британія уміло скористалися односторонніми даними про етнічний склад населення на територіях Угорщини, Австрії та Німеччини, представлені делегаціями Румунії, Чехії та Сербії, на які усі вони претендували, і поклала їх в основу рішення Паризької мирної конференції 1919-1920 рр. не стільки заради досягнення справедливості, скільки підризу потужності останніх. За таким же принципом і величезні території Угорського королівства передавалися до Румунії, бо там, за фальшивими даними Бухареста, переважав румунський етнос. Насправді, на цих землях угорське, німецьке (сакси) і єврейське населення (понад 60%) переважало над румунським, особливо серед панівних класів та міського населення. Правлячі кола, знать, землевласники були представлені цими трьома етносами, тоді як румуни складали переважно бідніші верстви населення, селянство. Західна гілка християнства угро-саксів домінувала у релігійному житті над православними румунами. Щоб пробитися в еліту Трансільванії чи стати багатшим і влитися до середнього класу, потрібно було або мадяризуватися або онімечитися.

Між політичними, науковими, культурно-освітніми та релігійними представниками Угорщини та Румунії ніколи не вщухали гострі дискусії про право кожної із сторін на володіння Трансільванією (площа майже 90 тис. кв. км). Долю Трансільванії, як вказує один із угорських

лідерів цієї провінції Т.Гауді-Надь, вирішили Тріанонський і паризький диктати 1920 та 1947 рр., а не зібрання делегатів від кількох тисяч румунів Трансільванії 1 грудня 1918 р. Він вважає ці збори нелегітимними, упродовж 100 років Трансільванія так і не стала румунською і ніколи й не стане. На його переконання, досягнення угорцями-секеями справедливості і самоврядування є неминучим [59].

Вчений і дипломат О.Стикалін (Москва) згоден, що Тріанонський мирний договір Антанти з Угорщиною 4 червня 1920 року був в цілому несправедливим, особливо щодо її кордонів з Румунією, бо ці кордони були встановлені у 1920 р. грабіжницькі й несправедливі, нечувано загостривши міжнаціональні суперечності у регіоні [60]. На жаль, О. Стикалін не спромігся розповісти про головне: що ці ж кордони у міжвоєнний період Москва активно називала імперіалістичними й несправедливими; що за наслідками Другої світової війни уже як домінуюча держава у Східній Європі СРСР відіграв найголовнішу роль у тому, щоб ці ж несправедливі кордони між Угорщиною та сусідніми державами були поновлені. Москва невдячно забула про великий внесок «красних мадяр», на відміну від інших народів Європи, у перемогу більшовицького ладу у Росії, в самій Угорщині, у його поширення у Європі; що поразка соціалізму в Угорщині спричинила встановлення антикомуністичного режиму на чолі з М.Хорті; що Москва не вдалася до виправлення грабіжницьких положень Версальських договорів 1919-1920 рр., нав'язаних Угорщині Антантою як покарання за більшовицьку революційність. Такі історичні уроки ніколи не можуть забуватися, а мають всебічно вивчатися, робитися відповідні висновки і стати пересторогою для усіх народів, всупереч всілякому маскуванню політики РФ як у минулому, так і у нинішні часи.

Доленосною у Румунії вважається Декларація національних зборів румунів Трансільванії у м. Альба-Юлія (Дюлафегервар) від 1 грудня 2018 року про приєднання Трансільванії, провінції Кьорьошьок, області Банат та Мараморош, всього 26 історичних областей Угорського королівства (102 тис. кв. км.) до Румунського королівства. Ця Декларація була своєчасно підтримана країнами Антанти. Слід відзначити, що 1,2 пунктами цієї Декларації для усіх народів Трансільванії проголошувалися: рівні права, повна національна свобода і автономія, індивідуальні та колективні культурно-освітні, релігійні та адміністративно-територіальні права, забезпечення освіти рідною мовою (у сучасному розумінні гарантувалися права повноцінної адміністративної автономії), що умови Версальських мирних договорів вимагали забезпечення для меншин автономних прав. Зокрема, Паризьким мирним договором з Румунією 9 грудня 1919 р. Румунія зобов'язувалася забезпечити культурно-освітню та релігійну автономію для компактно проживаючої 600 тисячної угорської спільноти Східної Трансільванії (Секейський край, площа 17 тис. кв. км). Але у наступному ці положення не були реалізовані. Угорський, німецький, український, єврейський етноси цих земель були позбавлені не тільки права на самовизначення, а й на мінімальні автономні права.

Після унії Трансільванії з Румунією у цю величезну і найбільш розвинуту провінцію у масовому порядку переселялися румуни з південних комітатів. Напередодні Другої світової війни чисельна перевага угорців+саксів над румунами уже була незначною. Штучне перемішування народів (угорців, секеїв, саксів та румунів) унеможливлювало їх справедливе розведення за етнічним принципом. Відповідно до рішення 2-го Віденського арбітражу, завдяки Німеччині

та Італії, 30 серпня 1940 р. Північна Трансільванія (43,5 тис. кв. км) з 2,46 млн. чол., з яких 1,344 млн. (54,6%) були угорці, 1,068 млн. чол. (43,5%) – румуни та 47,3 тис. чол. (1,9%) німці, відійшла до Угорщини. Південна Трансільванія (понад 46 тис. кв. км) з більшістю румунів залишилася у складі Румунії. Після війни країни Антинімецької коаліції анулювали усі переглянуті кордони у 1938-1941 рр. на користь Угорщини, відновили її кордони станом на 31 грудня 1937 року і повернули відповідно до Чехословаччини Фельвідик та Закарпаття, до Румунії – Північну Трансільванію, до Югославії – Дельвідик (Воєводину).

Ключову роль у цьому відіграв блискавичний перехід Румунії 23 серпня 1944 р. на бік країн Антинімецької коаліції. Парламентом цієї країни у лютому 1945 р. було прийнято закон про статус національних меншин, мова яких у тих районах, де їхня чисельність складала не менше 30% набувала регіональної нарівні з румунською. Колективні права угорської спільноти Румунії були забезпечені відповідно до вимог міжнародних договорів 1919-1920 рр., попереду були Паризькі договори 1947 р. Виконання їх після укладення здійснювалося лише у період правління Георгіу Дежа. Прийнятою Конституцією країни 1952 р. у Трансільванії була утворена Муреш-Угорська автономна область у складі двох провінцій, яка наділялася правами автономії. 1952 року у її столиці Клуж (Коложвар) відкрилися два угорські університети ім. Бояї: юридичний та гуманітарний.

За сприяння керівництва Румунії у поваленні Угорської Революції 1956 року та подоланні її наслідків Москва вивела з Румунії упродовж червня-липня 1958 р. радянські війська і не втручалася у її внутрішні справи, у тому числі й в обмеження прав угорської національної спільноти. Цим спритно скористалися у Бухаресті. Роз-

почалося урізання прав автономії, обмеження умов на отримання освіти угорською мовою. Угорський університет ім. Бояі з 1959 р. позбавлявся статусу угорського вузу, його було об'єднано з румунським місцевим університетом ім. Бабеша і викладання запроваджувалося румунською та угорською мовами.

Автономія згасала і остаточно була скасована у 1968 р. з приходом до влади Н.Чаушеску. В країні започаткувалася реалізація національної ідеї – єдиної румуноцентричної держави. З кінця 60-х рр. комуністичною владою втілювалася до життя інтернаціональна концепція «єдиної румунської соціалістичної нації». Новою Конституцією 1965 р. обмежувалися права на застосування національних мов в адміністративно-управлінській сфері. При диктатурі Н.Чаушеску і аж до її падіння у Румунії проводилася системна масова асиміляція національних меншин, насамперед угорців Трансільванії, насильницьке спонукання їх до еміграції. У 60-і роки відбулася реалізація програми масового переселення румунів з Валахії у міста з явним переважанням угорського та німецького етносів, а за ним і запровадження румунських класів в угорських та німецьких школах з поступовим їх переведенням на державну мову навчання. Адміністративно-територіальна реформа у Румунії у лютому 1968 р. скасувала Угорську автономну область як адміністративну одиницю, політика румунізації національних меншин посилилася і у 80-і роки досягла апогею. Останньою акцією була спроба під виглядом адміністративної реформи переселити населення сільських населених пунктів, де переважав угорський етнос, в глибину країни, замінивши його румунським селянством з півдня країни. Протести з боку міжнародних організацій та світових держав заставили Румунію відмовитися від здійснення цього плану.

До загострених міжнаціональних відносин додалися й тяжкі соціально-економічні проблеми. Курс тоталітарного режиму Н. Чаушеску на цілковиту незалежність від Заходу та СРСР здійснювався волонтаристськи. Спочатку країна набралася зовнішніх запозичень, а потім вдалася до раптового погашення зовнішньої заборгованості країни (понад 10 млрд. дол. США). Мети було досягнуто дуже дорогою ціною. Відбулося різке зубожіння населення, масова еміграція угорців та німців з Румунії, що бумерангом вдарило по режиму Чаушеску, стало прелюдією революційного вибуху. У кінці 80-х рр. Трансільванія перетворилася на центр соціального і національного напруження, яке завершилося поваленням диктатури Н. Чаушеску у кінці 1989 р. у революційний спосіб. Серйозні недоліки національної політики, нагромаджені за тривалий період, образа націоналістичних почуттів, гострота румунсько-угорського протистояння, взаємні нападки у засобах масової інформації, поспішність і непоступливість у міжетнічних відносинах добре проявилися на прикладі кровавого міжетнічного зіткнення між румунами та угорцями у березні 1990 р. у м. Тиргу-Муреш (Марошвашархей), під час якого 7 осіб загинуло, понад 250 осіб зазнали поранень.

Подібні потрясіння на міжнаціональному підґрунті засвідчили про неузгодженість в Румунії прав і становища більшості та меншості. Загострення міжетнічного протистояння між румунами і угорцями у Румунії негативно позначилося на міждержавних відносинах Угорщини та Румунії, стало каталізатором поширення іредентистських проявів серед угорського населення Трансільванії. Незважаючи на відкриту націоналістичну і великодержавницьку політику керівництва Румунії проти угорської спільноти жодних активних контрзаходів з боку впливових країн і міжнародних інституцій (творців Версальської системи 1919-1920 рр., Паризької системи

мирних договорів 1947 р. та кордонів у ЦС Європі після Другої світової війни), країн соціалістичного табору, не з'являлося. Внаслідок внутрішньої антинаціональної політики Румунії у 60-і – початку 90-х рр. XX ст. та байдужості міжнародної спільноти до проблем угорської, німецької та єврейської спільнот Румунії, останні зазнали не відновлюваних культурно-освітніх, людських, етнічних та майнових втрат.

У посткомуністичний період подолання спадщини тоталітарного режиму Н. Чаушеску і відходу від політики І.Іллієску, пронизаної румунським націоналізмом і не толерантним ставленням до національних спільнот, та після перемоги у політичному житті демократичних сил становище меншин поступово почало покращуватися, відбулися значні позитивні зміни у національній політиці Бухареста. Уряд і парламент Румунії розробили законодавчу базу щодо прав національних меншин, яка формально відповідала рішенням ООН, Ради Європи, ОБСЄ та інших міжнародних організацій з цих питань.

Так, Конституція Румунії, схвалена на референдумі 8 грудня 1991 р., включала низку статей, які гарантували індивідуальні права, свободи та обов'язки представникам національних меншин. Основоположним критерієм сучасної етнічної політики Румунії продовжує залишатися концепція „унітарної національної держави”, суттєві положення якої почерпнуто із розроблених документів ще у міжвоєнний період. Так, у пункті 1-у статті 1-ї Конституції Румунії 1991 р. зафіксовано положення про те, що „Румунія є національною, суверенною і незалежною, унітарною і неподільною державою”. У статті 4-й підкреслювалося, що Румунія є спільною та неподільною батьківщиною усіх громадян, незалежно від расового та національного походження, мови, релігії, статі, поглядів, політичних уподобань, майнового стану і соціаль-

ного походження. У пункті 1-му статті 6-ї основного закону зазначалося, що румунська держава визнає і гарантує особам, які належать до національних меншин, право на збереження, розвиток та виявлення власної етнічної, культурної, лінгвістичної та релігійної ідентичності. У пункті 2-у цієї ж статті підкреслювалося, що заходи держави щодо збереження, розвитку і виявлення ідентичності осіб, які належать до національних меншин, повинні відповідати принципам рівності і недискримінації решти румунських громадян. Дані статті залишилися без змін і у оновленій Конституції Румунії, прийнятій на референдумі 18–19 жовтня 2003 р.

Крім цього, Румунія, як повноправний член низки спеціалізованих міжнародних і регіональних структур, при підписанні дво – чи багатосторонніх міждержавних документів, брала на себе зобов'язання, у тому числі і у сфері забезпечення прав національних меншин. Найбільш важливими з них є Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (підписана Румунією 1 лютого 1995 р. та ратифікована 11 травня 1995 р.), яка набула чинності 1 лютого 1998 р., а також Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин від 1992 р., підписана 17 липня 1995 р.

Завдяки безальтернативності євроатлантичного шляху у Румунії були створені сприятливі умови для формування угорських партій та організацій. Згідно з відповідними декретами, законами, постановами та рішеннями, ухваленими після грудневої революції 1989 року, представники національних меншин отримали можливості вільно об'єднуватися у політичні партії і громадські організації. Угорці Трансільванії упродовж 1989–2003 рр. сформували серйозні політичні та громадські організації. Серед найвпливовіших – Демократичний союз угорців Румунії(RMDSZ-ДСУР), Угорська народна

партія (MPP-УНП), Угорська національна рада Трансільванії(EMNP-УНРТ), Секейська національна рада (SZNT-СНР), багато громадських організацій.

Слід наголосити, що після грудневої революції 1989 р. в угорців Трансільванії з'явилися додаткові важелі впливу завдяки тому, що офіційна влада уже не могла нехтувати виборчим правом майже двомільйонної угорської меншини, згуртованої навколо ДСУР, та необхідністю дотримання Бухарестом прав людини, з огляду на проголошений тоді Румунією курс на інтеграцію до євроатлантичних структур. Досягнення такої мети у великій мірі залежало від утвердження в Румунії демократичних цінностей і дотримання у цьому контексті прав національних меншин. На парламентських виборах 1990 р. ДСУР здобув переконливу перемогу у краях компактного проживання угорської меншини і вперше сформував чисельну фракцію у парламенті країни, яка послідовно підживлювала прагнення угорців до автономії. Румунською стороною вважається, що упродовж всього постсоціалістичного періоду ДСУР як член усіх правлячих коаліцій поступово отримав для угорців Румунії майже всі права національних меншин, згідно з нормами Європейського Союзу (Румунія набула асоційованого членства в ЄС у 1995 р., а членства – у 2007 р.).

Тісно координуючи дії між собою та з Будапештом, угорські організації Румунії розгорнули з початку XXI ст. активну боротьбу за розширення прав угорської спільноти. Незважаючи на величезні зусилля, послідовність та їхні вагомі аргументи, позиція румунської еліти постійно залишається безкомпромісною у ставленні до вимог угорських організацій набути колективних прав. Симптоматично, що всі румунські парламентські партії виступають проти пропозицій Демократичного союзу угорців Румунії (ДСУР) визнати Румунію на конституцій-

ному рівні поліетнічною державою, розцінюючи це як прояв сепаратизму.

Деякі представники угорської спільноти Румунії справедливо вважають, що тимчасові невдачі та прорахунки лідерів угорської спільноти також зашкодили прийняттю законопроектів про автономію та нацменшини. Проте негативний вплив цих помилок на автономістські процеси був досить незначним. Насправді причини в іншому. Толерантна позиція влади Румунії завершилася, як тільки найвпливовіша угорська партія ДСУР у 2007 р. не потрапила до урядової коаліції. Після цього активізувалася робота масового звільнення з центральних, територіальних та місцевих органів влади службовців угорського походження.

До нинішнього часу подібні законопроекти (про автономію, про національні меншини) роками знаходяться у парламенті Румунії; не розглядаються і не відхиляються, щоб не фіксувати правопорядку забезпечення колективних культурно-освітніх прав меншин, формування автономії за адміністративно-територіальними ознаками або заборону узаконення таких прав. У той же час чинні нормативні акти Румунії, що лише дотично регулюють відносини у міжнаціональній сфері, з формальної точки зору відповідають європейським стандартам. Їх положення торкаються переважно угорської спільноти, як найбільш багаточисельної і компактно проживаючої у Румунії. У той же час інші етноси не мають можливості у повному обсязі користуватися формально задекларованими правами. Йдеться про правові можливості вибору обох палат парламенту (закон 1992 р.) та органів місцевого самоврядування (закон 2001 р.), серед яких головними є положення про те, що: в адміністративно-територіальних одиницях, де громадяни, які належать до національної меншини, складають понад 20% загальної кількості жителів, керів-

ники місцевих органів самоврядування забезпечують використання також рідної мови у відносинах з ними; у комунах або містах, де громадяни, які належать до національної меншини, складають понад 20% загальної кількості жителів, порядок денний засідань рад доводиться до їх відома рідною мовою; у місцевих радах, де радники однієї національної меншини складають не менше 1/3 загальної кількості радників, на засіданнях ради може використовуватися і рідна мова. У цих випадках голова ради забезпечує організацію перекладу на румунську мову; в адміністративно-територіальних одиницях, де громадяни, які належать до національної меншини, складають понад 20% загальної кількості жителів, рішення нормативного характеру доводяться до відома громадськості також рідною мовою, а рішення приватного характеру за бажанням повідомляються рідною мовою; керівники місцевих органів влади забезпечують виконання написів назв населених пунктів і громадських інституцій, а також загальних оголошень мовою відповідної національної меншини; на посади, до компетенції яких входять зв'язки з громадськістю, приймаюся і особи, які володіють рідною мовою громадян, що належать до відповідної національної меншини.

Такими ж завуальованими є положення про регулювання права національних меншин Румунії на навчання рідною мовою, визначені у Законі „Про освіту” № 84/1995 зі змінами від 5 січня 2011 р. Статтями 8-а, 12-а, 22-а, 118-а, 120–123-а, 125-а та 126-а передбачено наступне: освіта усіх рівнів здійснюється і мовами національних меншин; у кожному населеному пункті при необхідності організуються і діють навчальні заклади, класи чи групи з викладанням мовою національних меншин, або забезпечується, по можливості, навчання рідною мовою у найближчому населеному пункті; у початковій школі з викладанням мовами на-

ціональних меншин вивчення „Історії румунів” та „Географії Румунії” проводиться за ідентичними для класів з викладанням румунською мовою програмами і підручниками; у програмах і підручниках із загальної історії та історії румунів відображаються історія та традиції національних меншин у Румунії; у системі гімназійної освіти запроваджується, на прохання, навчальний предмет „Історія та традиції національних меншин” з викладанням рідною мовою; учням, які належать до національних меншин і відвідують навчальні заклади з викладанням румунською мовою, надається право вивчати, відповідно до закону, рідну мову і літературу, а також історію та традиції свого етносу; у закладах державної професійної, ліцейської та післяліцейської освіти викладання спеціалізованих предметів здійснюється рідною мовою, з обов’язковим засвоєнням відповідної термінології румунською мовою; у державних університетах можуть бути організовані, на умовах закону і на прохання, групи, секції, коледжі і факультети з викладанням мовами національних меншин, а також засновані багатокультурні вищі навчальні заклади із зазначенням мови викладання відповідно до положень нормативних актів; визнається право осіб, які належать до національних меншин, на заснування, відповідно до закону, власних приватних вищих навчальних закладів; міністерство національного виховання забезпечує підготовку і вдосконалення викладацького персоналу, а також видання шкільних підручників та методичної літератури відповідною мовою викладання; керівництво навчальних закладів, в яких існують групи, класи чи секції з викладанням мовами національних меншин, призначається за професійною компетентністю; у цих закладах дотримуються принципу пропорційного представництва викладацьких кадрів з числа меншин.

Із положень законодавчих актів випливає, що у Румунії освіта усіх рівнів у місцях компактного проживання угорців забезпечується рідною мовою. Це торкається усієї освітньої мережі: дитячих садків, шкільних, середніх та вищих навчальних закладів. Діти угорської національності складають у: дитячих садочках 34,7 тис. осіб, що становить 6,2% від загальної кількості відвідувачів таких закладів в цілому по Румунії; початкових школах 49,6 тис. учнів або 5,2%; гімназіях показники ідентичні; професійно-технічних училищах – 8,4%; ліцеях – 4,8% учнів; післяліцейських мастератах 3,4%; вищих навчальних закладах з угорською мовою навчання 3,8% студентів-угорців від загальної кількості у 541,7 тис. студентів Румунії. Усі освітні установи фінансуються з державного бюджету. В угорськомовних навчальних закладах румунською мовою викладаються лише такі предмети як «Румунська мова і література», «Історія Румунії» та «Географія Румунії». Проте паралельно вивчається «Історія Угорщини» та «Угорське народознавство». Крім цього, у складі румунських навчальних закладів у місцях компактного проживання угорців діють відділення та класи з угорською мовою навчання.

Факультети та відділення з угорською мовою навчання діють у таких державних вузах Трансільванії як університет ім. Бабеша-Бояі у м. Клуж(Коложвар), Медичному та фармакологічному університеті у м. Тиргу-Муреш (Марошвашархей) та в Академії театрального мистецтва „Szentgyörgyi István” у тому ж місті. Окрім цього, угорська сторона упродовж останніх 30 років домоглася заснуванню у містах Клуж(Коложвар), Тиргу-Муреш(Марошвашархей) , Орадя (Арад), Георгень та Мієркуря-Чук низки приватних гімназій, ліцеїв, коледжів та ВНЗ, в яких викладання усіх предметів відбувається виключно угорською мовою та за угорськими навчальними програмами. Угорська сторона також повністю

покриває усі фінансові втрати, пов'язані з утриманням і обслуговуванням відповідних приміщень та з оплатою викладачів та працівників таких закладів [61].

Чинні законодавчі норми не містять жодного конкретного положення про права у сфері культурно-освітнього, суспільно-політичного і соціально-економічного життя Румунії, відсутність даних про питому вагу угорських дітей у дошкільних установах, в освітніх установах, у вищих навчальних закладах, які виховуються і навчаються виключно рідною мовою, за змішаною моделлю або виключно румунською мовою. Ситуація щодо міжнаціональної політики у Румунії на ділі далека від тих оцінок, що надаються офіційним Бухарестом. А законодавчо задекларовані окремі права національних меншин, у тому числі й угорської, не мають механізмів для реалізації та контролю за їх виконанням. Загальні положення права носять декларативний характер. Зокрема, стаття 32-а Конституції Румунії гарантує „права на вивчення рідної мови і отримання освіти, відповідно до закону”. На жаль, немає законів, в яких ці права меншин виписані. На практиці, за роки після революції 1989 р., спостерігається дуже повільні зрушення у процесі відновлення навчальних закладів для представників національних меншин. Суперечності у сфері етнополітики постсоціалістичної Румунії найбільш рельєфно простежуються у відносинах титульної нації з потужною майже двохмільйонною угорською меншиною, яка проживає на території Трансільванії. Дійшло до того, що значна частина угорців Трансільванії почала вважати вивчення румунської мови як державної добровільною справою і, на їхню думку, остання нікому не повинна нав'язуватися. Більше того, вони посилено почали порушувати питання щодо визнання румунської, угорської та німецької мов офіційними у Трансільванії, а також вимагати права на місцеву автономію. Причи-

ною такого радикалізму угорців стала реакцією на постійну безкомпромісну і зверхню політику Бухареста щодо їхніх культурно-освітніх інтересів. Правляча еліта, значна частина інтелігенції та пересічних громадян сучасної Румунії негативно ставляться до подібних ініціатив меншини, здебільшого вважаючи, що вимоги автономії є сепаратизмом, оббріхуванням правової сутності державного устрою Румунії, що під маскою вимог про розширення прав угорської спільноти, демократизації її культурно-освітнього життя приховується мета „роздріблення румунської нації і цілісності її території”. Вони замовчують та ігнорують наслідки національної політики Румунії: угорська автохтонна і багаточисельна спільнота найменше асимілюється, проте чисельно катастрофічно скорочується і масово емігрує. Для вигнання і витіснення із своєї рідної землі угорства як етносу застосовуються самі різні способи і «гнучкі» методи з боку владних структур Бухареста, пронизані наскрізь великодержавницьким змістом. В таких умовах угорська нація приречена на зникнення з Трансільванії, що чітко підтверджується демографічними тенденціями. Головною причиною цього є не стільки прагнення угорців до еміграції чи їхня низька народжуваність, скільки штучна державна політика Румунії, спрямована різними способами на витіснення угорців із землі свого проживання.

Угорщині змушена постійно вносити вигідні для Румунії пропозиції, щоб остання погодилася на компромісне вирішення конкретних питань екзистенції угорців Трансільванії. Гостра боротьба точилася упродовж 2013-2018 рр. навколо планів румунської влади об'єднати угорськомовний медичний і фармакологічний університет у м. Тиргу-Муреш (Марошвашаргей) з медичним університетом ім. П.Майора румунською мовою навчання. У разі здійснення такої акції угорські

спільноти втрачали спочатку можливість готувати медичних фахівців на рідній мові, а потім і отримувати медичні послуги рідною мовою. Румунська влада згодилася відкрити заново угорський медичний та фармакологічний університет у м. Тиргу-Муреш (Марошва-шархей) лише після того як Будапешт запропонував побудувати навчальний корпус і цілковито фінансувати діяльність з 2013 р. університету «Sapientia» у м. Клуж (Коложвар) (природничий та культурологічний факультети). Заходи влади по звуженню діяльності освітніх закладів меншин усіх рівнів, особливо у провінції, обмеження діяльності католицьких і реформаторських церков у Трансільванії (духовні центри угорців), масове будівництво поруч з ними православних храмів (духовні центри румунів), вихолощення потенціалу культурно-освітніх установ, збіднення їх функціональних можливостей носять системний і масовий характер. Усе це особливо чітко підтверджується непоступливістю законодавства у жодній сфері життя національних меншин Румунії, у т.ч. й угорської.

Проводячи суворо непоступливу внутрішню національну політику Румунія у той же час рішуче і постійно посилює свій вплив на міжнародній арені, підтримуючи закордонних румунів, цілісність Молдови та її прагнення до євроатлантичної інтеграції. Політика уніонізму (об'єднання) щодо Молдови та інших земель носить офіційний характер і дає фору усім іншим країнам Європи, поступаючись лише амбіціям Росії. При цьому влада Румунії демонструє толерантну позицію щодо сусідніх держав, не ініціюючи і уникаючи загострення відносин з ними, у тому числі й з Угорщиною. Вона змушує останню ставати ініціатором напруження і ускладнення відносин, бо у внутрішній політиці Румунії підходи до становища національних меншин, насамперед угорської, залишаються незмінними: жодних колективних

прав для меншин, ніяких автономних утворень, повне домінування фактора громадянства над етнічними чинниками, формування єдиної політичної нації, забезпечення рівності усіх громадян перед законами єдиної унітарної держави. Під машкарою правової, демократичної і європейської держави нав'язується ідеологія єдиної політичної нації, єдиної мови і держави, жодного визнання і присутності етнічних чинників у суспільно-політичному житті країни. Такі пріоритети внутрішньої політики набули особливого розвитку, але без озвучення справжніх наслідків після їх реалізації при президентстві Траяна Бесеску у 2004-2014 рр.

Прийнятий Угорщиною у червні 2001 р. Закон Про статус закордонного угорця забезпечив екстериторіальний статус угорців, які проживають у сусідніх державах, що не викликало заперечення з боку Румунії, оскільки вона значно раніше, ще у 1991 р. подібним законом почала наділяти подібними пільгами румунів і молдован Молдови та Буковини. Внесок цих законів Угорщини та Румунії у відродження угорської та румунсько,молдовської спільнот, які проживають у сусідніх країнах Центрально-Східної Європи, виявився вагомим.

Активні дії Румунії, Сербії, Хорватії, Словенії у питанні про надання подвійного громадянства для закордонних відповідно румунів, молдован, сербів, хорватів, словенців започаткувалися ще на початку ХХІ ст., зразу ж після завершення реформації, значно випередивши Угорщину на цьому напрямку.

Румунія, починаючи ще з середини ХІХ ст. цілеспрямовано діяла в інтересах румунів на усіх теренах їхнього проживання: Трансільванії, Буковині, Бессарабії/Молдові, Добруджі, вважаючи їх інтегральною частиною Великої Румунії. Після втрати Північної Буковини, Бессарабії/Молдови, Південної Добруджі тимчасово у

серпні 1940 р. і назавжди у 1945 р. за наслідками Другої світової війни її національна політика залишилася незмінною: докладаються зусилля для об'єднання румунської нації в єдиній державі. Конституцією Румунії 1991, 2003 рр. на державні органи покладено відповідальність за долю румунів, які проживають колективно чи поодинокі на Балканах, у Молдові, Україні, Західній Європі. Закон про громадянство Румунії від 1991 р. сприяв збереженню закордонних румунів від асиміляції. Уже в липні 2003 р. понад 0,5 млн. громадян Молдови отримали громадянство Румунії. Серед них і 16 тис. українців та росіян. Г. Москаль стверджував у жовтні 2017 р., що біля 50 тис. українців оволоділи і паспортами Румунії, а головний військовий прокурор України А.Матіос у липні 2019 р. зазначав, що в Закарпатті проживає аж 300 тис. осіб з подвійним громадянством. За іншими даними - 120 тис. осіб Закарпаття набули подвійного громадянства. Невдоволення ЄК такою політикою Румунії змусила Бухарест внести відповідні поправки до законодавства. За таких обставин 29 жовтня 2009 та у квітні 2010 рр. (за три місяці до прийняття подібних змін до закону в Угорщині) парламент Румунії вніс зміни до Закону про громадянство, відповідно до якого спрощений порядок набуття громадянства торкався лише нащадків колишньої Бессарабії, які упродовж 1918-1940 рр. були громадянами Румунії. Пільгове отримання громадянства Румунії набуло масового характеру упродовж 20-х рр. ХХІ ст. Практично третина жителів Буковини та Молдови, предки яких у вищевказаний період проживали на цих землях, упродовж трьох місяців стали громадянами Румунії. Значна частина з тих, хто отримав паспорт Румунії, виїхали до країн Західної Європи. Бухарест цьому тільки сприяє.

На щастя Угорщини, Румунія, переслідуючи власні національні інтереси, забезпечуючи закордонних

румунів подвійним громадянством, дозволяє й Угорщині безперешкодно надавати й угорцям Румунії подвійне громадянство. У цьому питанні інтереси Угорщини та Румунії співпадають. Більше того, досвід Румунії у національній політиці, зокрема щодо закордонних спільнот, корисно використовується Угорщиною. Паспорт Румунії, Угорщини, Польщі, як країн ЄС, високо котиється серед громадян Молдови та України, інших країн не членів ЄС, і великий попит на паспорти цих країн є закономірним. Турбує інше, що на відміну від Угорщини Румунія не обнародує даних про кількість громадян України, Молдови, інших країн, які набули громадянства Румунії, не вийшовши з попереднього громадянства, посилаючись на законодавчі норми про захист особистих даних. Румунія і Угорщина користуються прогалиною у законодавстві України та Молдови, зокрема відсутністю конкретних санкцій у разі добровільного набуття громадянством України чи Молдови громадянства іншої країни.

За різними оцінками в Україні проживає біля 0,5 млн. чол., які мають друге громадянство, насамперед Польщі, Росії, Угорщини, Румунії. Млявість українських законотворців призвела до того, що у кінці 20-х рр. ХХІ ст. в окремих районах кількість власників паспортів Румунії та Угорщини на Буковині й Закарпатті є більшою від загальної кількості громадян України на цих землях, тобто там кількість громадян України з подвійним громадянством переважає чисельність громадян України.

Інститут подвійного громадянства – важливий інструмент здійснення й великодержавницької політики, спрямованої на відновлення Великої Румунії у складі Валахії, Трансильванії, Молдови, Північної Буковини, Одещини, Південної Добруджі; Великої Угорщини за рахунок об'єднання угорських етнічних земель у єдиній

Угорській державі; відновлення Російської імперії у кордонах 1991 р. Його активне застосування сусідніми з Україною державами торкається її значних етнічних земель – майже третини, незважаючи на те, що там всюди переважає український етнос.

Прогнози відомого фахівця Т.Біткової (Москва) є закономірними і цілком очікуваними, що після набуття членства у євроатлантичних структурах у 2007 р. у Румунії значною мірою домінуватимуть правоцентристські сили, як і в інших країнах ЦС Європи, серед їх правлячих кіл переважатимуть державоцентричні принципи та ідеї прискореного формування єдиної політичної нації, посиляться політика єдиної централізованої румунської держави [62]. Позиції Угорщини та Румунії щодо угорської спільноти не співпадатимуть. Перебуваючи з офіційним візитом в Угорщині восени 2008 р. Т. Бесеску, мотивуючи тим, що Румунія є мононаціональною державою, чітко відхилив клопотання Президента Угорщини Л.Шойома про доцільність надання автономного статусу для угорців з метою їх збереження і розвитку у Румунії. Зрозуміло, що така відповідь як і її аргументація не були прийняті угорською стороною. На думку Будапешта, у Румунії проживають угорці, саси, шваби, серби, словаки, євреї, українці, русини, цигани та інші меншини, які в цілому складають значну частку румунського суспільства, ними потрібно опікуватися і захищати від асиміляції та еміграції, що штучно проводиться владою цієї країни. Активні дії угорців Румунії, якого б змісту вони не були, навіть коли спрямовуються на покращення конкретних умов їх життєдіяльності, сприйматимуться правлячими колами Румунії виключно як політика іредентизму, що успішно застосовувалася Угорщиною і мала результативний розвиток у міжвоєнний період. У їх колективних діях вбачається лише загроза для Румунії, а наслідки розвитку подій:

набуття автономії веде їх до територіального відособлення від румунського суспільства, зміцнення позицій угорської спільноти у всіх сферах життя Трансільванії у підсумку спрямовані на відторгнення цієї провінції від Румунії та об'єднання її з Угорщиною. Звичайно, підводити усі починання угорської спільноти в Румунії під один знаменник сепаратизму і ревізіонізму є далеко неправильною позицією. Однобокі оцінки й підходи робляться для того, щоб нівелювати усі справедливі причини невдоволення угорців своїм становищем у цій країні, замовчувати серйозні помилки внутрішнього характеру, які влада Румунії неспроможна вирішити, що призвело до значних економічних проблем та скорочення чисельності населення. І хоча спроби угорців запровадити автономію у Трансільванії сприймаються Бухарестом негативно, проте й протидіяти цьому методами диктатури Чаушеску як і цілковито реалізовувати великодержавницькі амбіції в умовах членства в НАТО та ЄС також неможливо.

Становище угорської спільноти почало покращуватися в умовах президентства Румунії Клауса Йоханнеса (етнічного німця Трансільванії) з 12 грудня 2014 р. В країні запанували центристська ідеологія, виражена міжнаціональна політика, що й у нинішні часи домінує в країні. Великі надії покладаються на чергове обрання його К.Йоханнеса Президентом країни восени 2019 року. Проте, незалежно від того, які політичні сили перебувають при владі, головним каменем спотикання між Угорщиною та Румунією є питання забезпечення угорській спільноті автономного статусу. Така ініціатива постійно проявлялася угорськими партіями і товариствами Румунії, підтримувалася з боку офіційного Будапешту, але так же постійно і однозначно заперечувалася Будапештом. Однак, по мірі демократизації суспільно-політичного життя у Румунії можливості угорської спіль-

ноти у цьому прагненні збільшувалися. Боротьба за автономію Трансільванії у кінці 90-х рр. активізувалася після завершення політичної структуризації цієї спільноти у Румунії та входження угорських партій до парламенту. Сприятливим для захисту угорства Трансільванії є те, що у цій провінції збереглася більш вища економічна, політична та духовна традиції, вона залишається найбільш динамічно розвинутою і найбагатшою у Румунії, що дозволяє позиціонувати себе найрозвинутішою частиною цієї країни. Наявність великого економічного, політичного і духовного потенціалу у Трансільванії дозволяє угорським партіям і товариствам посилювати боротьбу за відновлення автономного статусу цієї провінції у складі Румунії. Спроби угорців запровадити автономію у Трансільванії сприймаються Бухарестом негативно. При цьому наголошувалося, що у Трансільванії досягнуто найбільшого успіху у справі набуття територіальної та культурної автономії. Угорський демократичний союз Румунії та інші партії зблизилися так, що тепер це питання вирішують з одних позицій і в одному напрямку. Запорукою цього є консенсус, спільна підтримка ініціатив та їх реалізації. Усі три області з переважаючим угорським населенням мають об'єднати зусилля для здобуття у перспективі територіальної автономії.

Активізація угорських організацій Трансільванії, посилення підтримки вимог угорських спільнот на автономію з боку Угорщини викликає всіяку протидію цьому насамперед офіційної влади Румунії. Відносини Угорщини та Румунії були і залишаються у цьому питанні переважно незгодженими. Будапешт і Бухарест діють безкомпромісно. З посиланням на Конституцію, в якій закріплено унітарний статус Румунії, 1-а стаття якої гласить, що Румунія – єдина і неподільна національна держава, офіційна влада Румунії наголошує, що створення

за національною ознакою територіальної автономії в Румунії не допускається. Представники ж угорських спільнот Румунії посиляються на 3 пункт 117 ст. Конституції, що на території Румунії можуть створюватися автономні самоврядні структури, які не суперечать чинному законодавству. Але у практичних діях Бухаресту щодо національної політики постійно домінує не інтеграція угорців (меншості) та румунів (більшості) навколо інтересів, які є спільними, і невтручання у ті сфери, які їх розділяють і не об'єднують, а прагнення до насильницької асиміляції угорства і влиття його у румуномовний соціум. З цього випливає, що кожна із сторін частково і права, і не права, обидві сторони мають підстави для боротьби за свою правоту, для якої є об'єктивні чинники у межах, що не порушують законів.

На різних форумах угорських закордонних громад постійно відзначалося, що угорська спільнота Трансільванії та Карпатського регіону є найбільш згуртованою серед угорських меншин за кордоном. Наголошувалося, що нинішня ситуація у цьому питанні нічим не краща від тієї, що була у 1995 чи у 2004 рр. Аргументованою була позиція й тих, хто вважав, що 90-і рр. були значно кращими від нинішніх. Проте усіх об'єднувала позиція, що нинішня угорська національна політика має спрямовуватися на покращення соціально-економічних умов угорських спільнот на їхній землі, щоб вони залишалися на ній проживати, забезпечення культурно-освітньої автономії. Вважалося, що найбільш сприятливі умови для здобуття автономії були і залишаються й у нинішні часи для угорців Трансільванії (найбільш чисельна угорська спільнота, її згуртованість, історичні традиції), тому головна увага концентрується саме на цій провінції. Треба спочатку об'єднати угорців Секейського краю навколо ідеї автономії. Наступними кроками стане робота по отриманню прихильності до цієї

ідеї з боку широких кіл румунської громадськості та пошук компромісу між керівництвом Угорщини та Румунії для її впровадження й узаконення.

Паралельно розглядаються й перспективні питання про набуття статусу окремого етнічного утворення з особливим адміністративним самоуправлінням у прилеглих до Угорщини районах Румунії, де угорські національні спільноти перебувають у чисельній більшості. Такі національні райони мають посилити зв'язки з етнічною батьківщиною, іншими країнами Європи та з інституціями ЄС. Насамперед йдеться про історичний регіон Угорщини – Парціум, розташований між Угорщиною та суміжними областями Румунії, де переважає угорський етнос з такими історично-культурними центрами як Орадя(Арад), Надьварод, Тімішоара (Темешвар). З боку Угорщини вважається, що товариства угорських спільнот на суміжних територіях з Румунією, де домінує угорський етнос, мають активно діяти для підвищення культурно-освітньої і адміністративної самоорганізації спільноти і доведення її до рівня державотворної нації. Кінцевою метою подібних проектів, запозичених із країн ЄС, є формування і для цих національних регіонів Румунії автономії.

Оскільки вимоги про надання автономії для усіх угорських регіонів показали, що це є нереальною справою, що у Трансільванії, наприклад, відбулися разючі етнічні зміни на користь румунської нації, представники якої стали чисельно переважати не тільки серед сучасної еліти, а й серед населення більшості її повітів (областей). Тому вся увага угорських політичних сил Румунії з початку XXI ст. зосереджується на трьох областях центральної Трансільванії (Ковасна, Харгіта та Марош), де угорці продовжують складати чисельну більшість (70% населення є угорці, загальною кількістю 670 тис. чол.), що носить назву Секейський край (Szekelyfold). Завдяки

тому, що Секейський край об'єднує в собі три повіті(області) з переважаючим населенням, він серед усіх закордонних спільнот задає тон у боротьбі за територіально-адміністративну, культурно-освітню автономію. Починаючи з 2003 р. навколо ідеї про автономію об'єдналося партійне і громадське життя не тільки місцевого угорства, а й інших областей Трансільванії. 26 жовтня 2003 р. відбулося установче засідання місцевих органів влади Секейського краю. У 2004 р. було утворено Національну раду секеїв((Szekely Nemzeti Tanacs – SZNT, НРС), яка стала неформальним керівним органом угорців центральної Трансільванії. В основу діяльності Ради лягли проекти про автономію краю, розроблені ще на початку 90-х рр. ХХ ст.

15 березня 2005 р. з'явилася відозва НРС «Чого хоче секейський народ?» з 12 пунктів. Обґрунтовувалося право угорської спільноти на самоврядування у Румунії, куди угорці потрапили протиправно 85 років тому назад. Наголошувалося, що угорці не вимагають виходу із складу Румунії. Вони добиваються права на автономію, яка уже 500 років існувала у Трансільванії. Автономія угорцям гарантувалася також і рішенням Національних зборів румунів Трансільванії 1 грудня 1918 р. У відозві вимагалася заступництво Угорщини над угорцями Трансільванії заради збереження їх як етносу на своїй рідній землі у майбутньому. Наголошувалося, що задовільнення вимог угорської спільноти Трансільванії сприятиме розквіту угорців у Карпатському регіоні зокрема та ЄС в цілому. Цей документ залишився малопочутим у Європі, незважаючи на те, що він походив із секейського краю – внутрішньої вітчизни усіх угорських спільнот Румунії.

Зате влада Румунії діє блискавично проти ініціатив угорських організацій. Як тільки ДСУР вніс 25 березня 2004 р. проект закону про автономний статус Секей-

ського краю на розгляд парламенту Румунії, його тут же відхилили 30 березня, а Верхня палата парламенту – сенат – скасувала цей проект 29 червня. Але ДСУР продовжував активно діяти. 8 лютого 2005 р. спільно з іншими меншинами було внесено законопроект про національні меншини, що мав стати конституційним законом у сфері регулювання міжетнічних відносин у країні. 18 березня 2005 р. з ініціативи ДСУР цей законопроект було обнародовано. До нинішнього часу його не було ні розглянуто, ні відхилено. Деякі угорські партії критично сприйняли законопроект про нацменшини, віддаючи перевагу досягненню автономії у Секейському краї. Парламентаризм Румунії є для угорців Трансільванії значним каталізатором для активізації дій: 12 грудня 2005 р. парламент у черговий раз відхилив 188 голосами за і 16 проти законопроект про територіальну автономію Секейського краю. Взявши довгу паузу напередодні вступу Румунії до ЄС, сенат лише через майже 7 років відхилив 25 вересня 2012 р. черговий законопроект від 12 грудня 2005 р. про територіальну автономію Секейського краю. До нинішнього часу ні нижня палата, ні сенат парламенту Румунії не розглядають законопроект про національні меншини, внесений до парламенту ще 8 лютого 2005 року.

На першому з'їзді представників місцевих органів влади у м. Одорхей-Секуйеск (Чіксереда) 5 вересня 2009 р. було проголошено національно-територіальну автономію Секейського краю у складі цих трьох повітів (областей) Трансільванії, а також схвалено гімн, прапор, герб і адміністративні межі на місцевості новоутвореної Секейської автономії у складі Румунії і направлено звернення та підготовлені відповідні документи до уряду країни підтримати дане рішення жителів цього регіону і направити їх для затвердження парламентом країни. 12 березня 2010 року 2-й з'їзд народних обранців Секей-

ського краю визнав угорську мову офіційною мовою нарівні з румунською у межах цієї автономії. 5 листопада 2010 р. у Будапешті під егідою представників уряду Угорщини відбулося чергове засідання Угорської постійної наради за участі 19 організацій угорських зарубіжних спільнот. У першу чергу було прийнято рішення про посилення боротьби за автономію та протидію процесам асиміляції. 19 листопада 2010 р. у Будапешті відбулося спільне засідання 270 членів Національної ради секеїв та парламенту Угорщини. Мета – привернути увагу угорської та світової громадськості й політичних сил різних країн про набуття Секейським краєм свого автономного статусу. Усі заходи Бухареста вплинути на цей процес і не допустити проголошення автономії були малоуспішними. Проте, офіційна влада Румунії продовжує відхиляти ініціативи про надання автономії для угорців будь-якої форми [63]. Аргументи офіційного Бухареста, на зразок, що досягнення секейців Румунії опинилися під загрозою дискредитації через дії радикальних угорських сепаратистів, не можуть бути переконливими.

13 вересня 2011 р. Угорська народна партія Трансільванії прийняла рішення про підтримку автономії у Трансільванії. Відповідні рішення та проекти про оформлення автономії були направлені до уряду Румунії, але з тих пір жоден уряд країни не брався за їх розгляд, жодна партія румунського народу, окрім угорських, не підтримує рішень про надання автономного статусу для угорців ні у Трансільванії, ні навіть у Секейському краї [64].

Голова Національної ради секеїв (Szekely Nemzeti Tanacs, SZNT, НРС) Балаж Іжак відзначав, що 19 листопада 2011 р. НРС підтримала громадські ініціативи про розробку символіки, положення про мету і завдання її діяльності на різних мовах, поширив їх серед країн Європи і отримав позитивні відгуки під час засідання у

Південному Тіролі, а також на II-у засіданні Форуму угорців Карпатського регіону у Будапешті. Громадська ініціатива прагне посилити політику для досягнення рівноправного статусу регіонів та збереження регіональних культур, добитися підвищення підтримки від ЄС тих регіонів, які мають національні, етнічні, культурні, релігійні, мовні особливості. Такі регіони треба забезпечити високо організованою системою органів виконавчої влади, організувати самоврядування, не допустити їх економічного відставання, захистити їх етнічні особливості, убезпечити асиміляцію меншин, їх відрив від рідної землі чи обмеження діяльності їх національних об'єднань, добитися рівних можливостей для їх економічного, соціального, культурного і мовного розвитку, гарантувати умови для збереження культурно-мовного різнобарв'я. Кожен регіон національних спільнот має підтягнутися до прийнятних критеріїв, вироблених для кандидатів на прилучення до ЄС.

Упродовж першого 10-ліття після проголошення НРС активність угорців зростає. Усіма 4-а угорськими партіями Трансільванії досягнуто консенсусу про те, що у цій провінції склалися об'єктивні передумови для досягнення найбільших успіхів у справі набуття територіальної та культурної автономії. Нарешті їхні оцінки у цьому питанні зблизилися настільки, що вони діють з одних позицій і в одному напрямку. Політичний консенсус угорських провідних партій став запорукою успіху, об'єднання навколо їхніх планів, проектів та ініціатив угорських спільнот, вироблення спільних акцій по їх широкій підтримці та реалізації. Станом на сьогодні найбільшим успіхом угорства Румунії є консолідація, об'єднання зусиль мешканців усіх трьох областей Секейського краю з переважаючим угорським населенням навколо політичних органів заради здобуття у перспективі територіальної автономії.

Під час лекції 5 серпня 2013 р. для слухачів літнього вільного університету у м. Тушнадфюрдьо (Трансільванія) голова ДСУР і депутат Європарламенту Ласло Тьокеш запропонував Угорщині взяти опіку над трансільванцями так, як це зробила Австрія над німцями Південного Тіролю. Це було сказано у присутності першого віце-прем'єр-міністра уряду Угорщини. Австрія такий статус закріпила шляхом укладення міжурядової угоди з Італією, в якій кордони ІР визнані непорушними. При цьому Л.Тьокеш не поставив під сумнів територіальну єдність і державні кордони Румунії. Однак, реакція Прем'єр-міністра Румунії Віктора Понти була гострою. Він назвав виступ Л.Тьокеша кримінальним поступком, за що отримав у відповідь справедливую критику за провальну політику уряду Румунії. В.Понта був невдоволений відсутністю реакції Президента Румунії, адже йшлося «про посягання на територіальну цілісність і незалежність Румунії». МЗС Румунії вважало неприпустимим, що на території Румунії проводяться заходи, на яких проголошуються ревізійні заклики, в яких під сумнів ставиться єдність, благополуччя і суверенітет Румунії; що заклики Л.Тьокеша до проголошення автономії Секейського краю, яка може відбутися під протекторатом Угорщини, проростають коренями з політики іредентизму, що здійснювалася у міжвоєнний період. Вказано, що такі погляди спрямовані у минуле, яке не повториться. Але вони можуть похитнути довіру громадян Румунії до надійності стратегічного партнерства Угорщини з Румунією, а також підірвати двостороннє співробітництво. Відповідь на все це угорського політика Румунії Л.Тьокеша була наступною: «Ми, трансільванці, по горло ситі від того, що Бухарест на ділі проводить в Трансільванії однозначну колоніальну політику. Я, як громадянин Європи і уго-

рець Трансільванії, прошу дозволити вирішувати наші проблеми нам самим, бо саме це принесе користь як для румунів Трансільванії, для угорців Трансільванії, так і для всієї країни» [65].

Напередодні 10-ї річниці проголошення Національної ради секеїв (НРС) її голова Б. Іжак обнародував 8 серпня 2013 р. звернення до секеїв, усіх угорців Карпатського басейну, Світового конгресу угорців об'єднатися і підтримати автономну секейську землю у Трансільванії. У зверненні позиція уряду Румунії у питанні щодо секейського самоврядування оцінювалася ворожою, бо порушувала міжнародні угоди про місцеве самоврядування, як така, що спрямована на ліквідацію самоврядних органів угорської спільноти, на виселення з цього краю автохтонного угорського населення та ліквідацію СНР. Б.Іжак закликав секеїв Трансільванії до загального страйку 27 жовтня 2013 р. з нагоди 10-ї річниці утворення цього самоврядного органу угорської спільноти Румунії. Вказувалося, що керівництво НРС не дозволить розділити угорців краю, протиставити їх румунам, втягнути Секейський край у румунський соціум.

Подібні масові громадянські акції просувають ідею включення міжнаціональних проблем до повноважень ЄС, посилюють боротьбу угорських спільнот Румунії за автономію для Секейського краю. Керівні органи угорських зарубіжних спільнот добиваються, щоб набуття автономії у Секейському краї було ув'язане із захистом прав усіх інших корінних меншин Європи. Це посилить аргументацію виведення цієї комплексної проблеми на рівень інституцій ЄС і забезпечення їм такого рівня підтримки, щоб у країнах, яких це конкретно торкається, їхні інтереси ніхто не міг ігнорувати. Інституції ЄС не можуть довго ігнорувати громадянську позицію багато чисельних спільнот.

На різного рівня зустрічах і форумах угорських закордонних громад постійно відзначається, що угорська спільнота Трансільванії та Карпатського регіону є найбільш згуртованою серед інших угорських меншин за кордоном, і, незважаючи на це, у середині 20-х років ситуація у цьому питанні не стала кращою від тієї, що була у 1995 чи у 2004 рр. Аргументованою виглядає й позиція тих, хто вважав, що 90-і рр. були значно кращими від нинішніх. Проте усіх неухильно об'єднує позиція, що нинішня угорська національна політика має спрямовуватися на покращення соціально-економічних умов угорських спільнот на їх землі, щоб вони залишалися на ній проживати, забезпечення культурно-освітньої автономії. Вважалося, що найбільш сприятливі умови для здобуття автономії були і залишаються й у нинішні часи для угорців Трансільванії (найбільш чисельна угорська спільнота, її згуртованість, історичні традиції), тому головна увага концентрується саме на цій провінції. Треба спочатку об'єднати угорців Секейського краю навколо ідеї автономії. Наступним кроками стане робота по отриманню прихильності до цієї ідеї з боку широких кіл румунської громадськості та пошук компромісу між керівництвом Угорщини та Румунії для її впровадження й узаконення. Об'єктивні підстави для формування автономії для угорців у Румунії існують. Але через суб'єктивну позицію Бухареста позитивних зрушень поки недостатньо.

Настирливою працею угорські спільноти більше ніж ЄП роблять для виведення представництва інтересів меншин на рівень інститутів ЄС. Як зазначала 10 травня 2019 р. К. Сілі, у Європі проживає 60 млн. корінних меншин або до 10% населення континенту, але ними ніхто на рівні інституцій ЄС не опікується. Викликає справедливе невдоволення й тим, що ЄС не відстежує політики економічної дискримінації регіонів з переважаючими

національними спільнотами. Так, Секейська земля після вступу Румунії до ЄС продовжує перебувати в економічній нерівності. Через брак капіталовкладень ВВП в областях з переважанням угорської меншини й після 2007 р. зростає у 6-10 разів повільніше від традиційно румунських областей. Без міжнародного контролю усунути економічну дискримінацію і вирівняти становище меншин у Румунії, та й в усіх інших країнах, на думку К.Сілі, неможливо [66].

Угорська сторона в інституціях ЄС не ослабляє боротьби за формування єдиної Європи вільних націй, збереження Європи християнських цінностей, протистоять політиці мультикультуралізму і лібералізму; протидіє формуванню Європи об'єднаних держав, знижуючи роль нації, сім'ї, християнства; протестує проти масової міграції в Європу представників мусульманського світу. Звичайно, у центрі уваги угорських спільнот перебуває питання про автономію Секейського краю. Керівні органи угорських зарубіжних спільнот добиваються, щоб набуття автономії у Секейському краї було ув'язане із захистом прав усіх інших корінних меншин Європи. Це посилить необхідність виведення цієї комплексної проблеми на рівень інституцій ЄС і забезпечення їм такої підтримки, щоб у країнах, яких це конкретно торкається, їх інтереси не могли ігноруватися і замовчуватися.

На засіданні Форуму угорських меншин Карпатського регіону (КМКР) 30 травня 2014 р. у Будапешті в якості позитиву відзначалися зусилля Т. Г. Надя та Ф. Кальмана у Раді Європи, спрямовані на реалізацію планів автономії у Секейському краї. Було також досить позитивно оцінено роль Європейської громадської ініціативи у справі підтримки й поширення ідей автономії. На 2-у засіданні Ради за автономію для угорців Карпатського басейну 22 вересня 2017 р., що відбулося у м. Надьварод (Трансільванія), було обговорено шляхи

досягнення кінцевої мети – забезпечення автономії для угорців, які проживають у Секейському краї. Напередодні цього засідання 18 вересня 2014 р. голова ДСУР Х. Келемен представив черговий проект про автономний статус Секейського краю, оскільки парламент до цього не прийняв попереднього проекту про культурну автономію. Слід відзначити, що в основу даного проекту лягли положення про автономію Південного Тіролю, що, за висновками угорських фахівців, успішно забезпечує права німецькомовної частини жителів цієї провінції Італії.

Протидіяти такій політиці Румунії щодо угорського етносу, унеможливити реалізацію великодержавницьких планів під силу не стільки однієї Угорщини, скільки великих зусиль європейської спільноти. Вживані заходи з боку Угорщини та угорських спільнот Трансільванії покращити культурно-освітні умови, не кажучи вже про надання територіальної автономії, поки що, з точки зору Будапешту, не приносять належних успіхів. На усі заклики угорської сторони до інституцій ЄС та Європарламенту захистити права угорських спільнот у Румунії слідує відповідь здебільшого нейтрального змісту. ЄК та ЄП дуже мало зробив для того, щоб забезпечити правовий захист національних меншин Європи в цілому і конкретно, щоб цим самим схилити й Румунію забезпечити належний захист від асиміляції, еміграції, зокрема й надати угорцям Секейського краю автономію. Колишній президент Франції Н.Саркозі, виходець з Угорщини, на запитання, чи підтримує він прагнення угорців до автономії у сусідніх країнах, висловився проти. Процеси глобалізації, що нині домінують у центрах світового економічного і політичного життя, не сприяють формуванню національних автономій, що, на думку професора правника Т. Пругбергера (Мішкольц, Угорщина), призведе ЄС до кризи. Досвід підказує, що

стабільними є держави, в яких створено сприятливі умови не тільки для розвитку державотворної нації, а й для національних спільнот, зокрема в економічній, культурно-освітній, територіальній сферах. У питаннях національної і територіальної децентралізації взамін на політику централізації він вбачає майбутнє ЄС [67, с.68,70,73]. Prugberger T. Az autonomia, illetőleg az önkormányzatiság és a kollektív jogok tartalma, jelentősege és időszerűsége. – Miskolc – 2009.

Важливою є позиція у цьому питанні вчених Псковського педагогічного університету ім О.І.Герцена Дворникова Ю.В. та Полякової С.Д., яка вартує окремої уваги. Автори вважають, що надання угорцям автономії у Трансільванії – це шлях до нормалізації відносин між Угорщиною та Румунією. Прагнення відновити Угорську автономну область у Румунії – «цілком обґрунтоване явище». Крах режиму Чаушеску – це, на їхню думку, падіння політичної та економічної системи Румунії, «але національна політика по суті справи не зазнала істотних змін». Забезпечення автономії для угорців ні в якому разі не призведе до посилення сепаратизму у Трансільванії, а навпаки, дозволить згладити протиріччя, що мають місце. Надання угорцям автономії, на переконання авторів, відповідає європейським загальнолюдським цінностям, що зміцнить позиції Румунії у Європі [68].

У кінці 2017 р. до парламенту Румунії було передано розроблений Національною радою Секейського краю проект закону про угорську автономію у трьох центральних повітах (областях) Трансільванії, що складають 4-у її частину, де угорці й у нинішні часи становлять абсолютну більшість. Переважна більшість румунських парламентарів оцінили даний проект як відкритий наступ проти «єдиної румунської національної держави», як спробу повернути усю країну до часів середньовіччя.

У відповідь прихильники проекту наголошували, що йдеться не про зміну кордонів Румунії, а про територіальну автономію угорців, яку обіцялося у всіх попередніх Деклараціях та міжнародних договорах. Автономія необхідна для започаткування конструктивного діалогу угорської меншини з державотворною нацією Румунії, для урівноваження і оздоровлення взаємин між двома етносами, збереження угорства і у майбутньому на цій рідній землі. У ході гострих дебатів нижня палата парламенту Румунії 11 квітня 2018 року 218 голосами «за» і 20 «проти» відхилила законопроект про надання автономії для Секейського краю [69].

Тогочасний Прем'єр-міністр М. Тудоше 10 січня 2018 р. вдався навіть до погроз у відповідь на прагнення угорців до автономії. За наміри вивісити прапори угорської автономії на території Секейського краю М. Тудоше пообіцяв за такі вчинки поруч з прапорами вішати місцевих винуватців цієї акції. На таку заяву Будапешт відреагував належним чином заявою Міністра закордонних справ Угорщини П.Сійярто, який зазначив: «абсолютно неприпустимо, щоб у Європі 21-го століття компактно проживаючій національній спільноті та її керівникам погрожували повішенням і смертю». Уряд Угорщини доводив до відома світової спільноти, що така заява є цілковито неприйнятною і «свідчить про те, що глава уряду Румунії не належить до ряду культурних європейських політиків» [70]. Термінова відставка М.Тудоше відвернула від непередбачуваного загострення угорсько-румунських стосунків.

Упродовж 2018 р. парламент Румунії тричі відхилив проект закону про автономний статус Секейського краю. Парламент країни не може дозволити порушення 1-ї статті Конституції, в якій зазначається, що Румунія є національною, суверенною і незалежною, унітарною і неподільною державою. НВ

Треба відзначити, що правове закріплення забезпечення прав національних меншин у Трансільванії, зокрема культурно-освітньої автономії для угорців, були зафіксовані ще у Декларації від 1 грудня 1918 р. про унію Трансільванії з Румунським королівством, у Паризькому мирному договорі з Румунією 9 грудня 1919 р., у Тріанонському мирному договорі з Угорщиною 04 червня 1920 р. та у Паризькому мирному договорі відповідно з Угорщиною та Румунією 10 лютого 1947 р. за наслідками Другої світової війни, що є чинними і зобов'язальними до нинішнього часу, проте так і не були реалізовані Румунією. Керівництво Румунії грубо ігнорує міжнародні угоди і так же грубо відкидає вимоги НПС на чолі з Т. Тібором, К. Золтаном та іншими лідерами про надання автономії для угорців цієї частини Трансільванії, кваліфікуючи їх „екстремістами-іредентистами”, що стають джерелом гострих політичних дискусій і є подразнюючим чинником для стабільності внутрішньополітичного становища у Румунії. Запитання, а де позиція європейської спільноти, країн-творців таких кордонів і хто за це відповідає? Тут слідів права, справедливості і демократії сам Господь Бог не віднайде.

У день 98-ї роковини підписання Тріанонського договору 4-го червня 2018 р. відповідальний за національну політику радикальної партії «Йоббік» І. Саваї у виступі в угорському парламенті закликав уряд В.Орбана «продовжувати у Європейському Союзі боротьбу за автономію Секейського краю» [71].

У дні вшанування 100-річчя проголошення унії Трансільванії та Румунії 1 грудня 2018 р. та напередодні іншого центенаріума у 2020 р. – Тріанонського мирного договору 4 червня 1920 р., яким угорська нація була розчленована, в результаті чого понад 102 тис. кв. км територій колишнього Угорського королівства були передані до Румунії, загострення міждержавних і міжет-

нічних відносин у регіоні чи піднесення антиугорських випадів не простежується. Святкування у Румунії «великого об'єднання» за присутності значної кількості громадськості відзначалося у Бухаресті великим військовим парадом за участю майже 4 тис. військових Румунії та 500 військових 20 зарубіжних країн, серед них – США, Британії, Франції, Німеччини, Італії, Польщі, України, Молдови. Не взяли участі у цьому святі РФ, Угорщина, Австрія, Болгарія, Іспанія, жодна країна колишньої Югославії.

На сучасному етапі усі види діяльності Угорщини та угорської спільноти Румунії спрямовані на здобуття автономії у Секейському краї для трьох повітів (областей), в яких угорський етнос переважає чисельно й організаційно, матеріально і духовно, за рівнем організації, натиску і рішучості, за результатами і досягненнями є закономірним лідером у порівнянні з угорськими спільнотами інших сусідніх з Угорщиною країнах [72].

Угорські політичні партії Румунії й організації упродовж 2018 р. провели цикл масових заходів під назвою «1000-річчя проживання угорців у Трансільванії», «100-річчя Трансільванії у складі Румунії» та «450-річчя проголошення свободи віросповідання у Трансільванії», спрямовані на демонстрацію величезного внеску угорської нації в успіхи сучасної Румунії. Подібні публічні заходи доводять, що Трансільванія середніх, нового і новітнього часів завжди випереджала Західну Європу, а сьогодення Румунія навіть у питанні врегулювання міжнаціональних відносин відстає від позитивних європейських напрацювань.

На 14-у з'їзді ДСУР 22-23 лютого 2019 р. головна увага була приділена просуванню законопроекту про корінні національні меншини і прийняття його на рівні ЄС, щоб вивести захист їхніх інтересів на рівень інституцій для кожної держави цієї спільноти. Торкнувшись

причин відсутності співпраці Угорщини та Румунії у даному питанні, віце-прем'єр-міністр Угорщини Ж.Шем'єн наголосив, що це відбувається не з вини угорської сторони. Девізом з'їзду стало визнання того, що в історії Трансільванії визначним було не тільки минуле, таким же буде й майбутнє, у трансільванських угорців також буде майбутнє.

З боку Угорщини постійно зростають обсяги коштів на розвиток економіки Трансільванії, утримання і ремонт угорських шкіл та дитячих садочків, медичних установ. Лише у 2018 р. на ці заходи було реалізовано 25 млрд. фрт. (понад 89 млн. дол. США). Значною підтримкою угорців Румунії стало наділення Єврокомісією 4-х міст Трансільванії, економічних та культурно-освітніх центрів угорців – Коложвар, Темешвар, Арад, Надьварод – таким статусом, розвиток яких фінансуватиметься з фондів ЄС. Впливати на зміну адресатів та мети виділення коштів Бухарест у цьому не зможе.

Об'єктивні підстави для створення автономії для Секейського краю є, її досягнення залежить від настирливості угорських громадських і політичних сил у самій Румунії та їх активної міжнародної підтримки. Серед багатьох партій і громадських організацій сучасної Румунії є розуміння і співчуття угорцям, як великій спільноті, яка заслуговує на більше, ніж звичайна меншина. Але майже немає надії на те, що на державному рівні Румунії буде досягнуто мінімального компромісу та згоди на запровадження їм автономії. Правлячі кола Румунії не згодні добровільно на таке правове рішення. Не випадково, справа автономії у румунському політикумі, політологічних колах, ЗМІ, серед широких громадських верств населення перебуває у цілковитому замовчуванні, незважаючи на те, що на усіх рівнях країни точиться безперервна боротьба навколо даного питання. Угорська громадянська партія (УГП) прийняла рішення

про те, що, йдучи на нові парламентські вибори у Румунії восени 2019 р., вона у черговий раз направила на розгляд парламенту проект про автономію для Секейського краю. УГП продовжує бомбардувати румунську владу вимогами угорців цього великого краю, в якому вони складають явну чисельну більшість, про надання автономії. За основу проекту цієї автономії взято модель автономії Південного Тіролю на півночі Італії, де австрійці складають понад 30% населення. За основу проекту автономії для Секейського краю взято модель автономії Південного Тіролю на півночі Італії, де австрійці складають понад 30% населення. За основними ознаками (етнічною, економічною, суспільно-політичною, історичною) вони однотипні. Відмінність між Південним Тіролем та Секейським краєм полягає лише у тому, що перший має автономний статус, а другий – ні.

Досягти згоди Румунії у питанні про автономію угорців поки що не вдається через безкомпромісну позицію Румунії. Бухарест ні за яких обставин не погоджується узаконювати автономію для угорців, закріплювати права функціонування угорської мови у місцях компактного проживання угорської спільноти в країні. Прагнення угорців до автономії будь-якого змісту та форми оцінюються владою Румунії як ворожа діяльність, сепаратизм, спрямовані на підриг і розвал єдиної румунської держави. Завдяки цілеспрямованим протидіям угорства та активній його підтримці Будапештом становище угорців Румунії в останні роки не погіршилося, але й не покращилося. На думку голови УГП Ж.Сіладі, становище меншин у Румунії упродовж 100 років не змінилося. Немає покращення і для угорців Трансільванії. Він чекає від влади Румунії «зрозумілих і відкритих сигналів» про те, що вона не хоче у насильницький спосіб асимілювати меншини, які проживають у Румунії [73].

Н. Товт (доцент Університету з міжнародних відносин, Будапешт) переконаний, що прагнення Секейського краю до автономії увінчаються успіхом через багато років. Мети буде досягнуто завдяки постійній широкій підтримці з боку місцевих жителів, політичної еліти цього краю ідеї про автономію, систематичному внесенню обраними ними депутатами на розгляд парламенту проектів про автономію. Боротьба за досягнення автономії має вестися виключно демократичними і правовими методами, враховуючи гіркий досвід тірольців, коли там мали місце й терористичні акції. На думку Н.Товта, у питанні про автономію угорцям найменше слід надіятися на підтримку ЄС та його інституцій, бо структури ЄС не бажають займатися проблемами національних меншин Європи.

У питанні щодо проектів про автономію існує суперечлива інформація. Одні джерела повідомляють, що у нинішні часи на розгляді парламенту Румунії знаходиться два проекти про надання автономії для Секейського краю. Перший розроблено УДСР та УНП(обидві є парламентськими партіями); другий – НРС. У головних питаннях обидва проекти подібні, розбіжності торкаються не принципів питань. Угорські спільноти зачекалися їх розгляду[74]. Але у виступі 23 лютого 2019 р. на з'їзді нового голови ДСУР Х.Келемена наголошувалося, що проект автономії Секейського краю розроблено ще у 2014 р., але він не вноситься на розгляд парламенту, бо для його прийняття необхідна модифікація Конституції Румунії. Оратор досить критично відзначив, що ДСУР упродовж 30-и років зробив би значно більше корисних справ для Румунії, якби його основні зусилля були спрямовані на конструктивну творчу діяльність, а не на постійний захист прав угорців та виборювання права на своє існування.

З'їзд прийняв звернення до владних органів Румунії, ЄС та міжнародної спільноти дозволити угорцям Секейського краю вільно використовувати поряд із символами Румунії й національні символи – прапори, гімни Угорщини та Секейського краю, заради збереження угорської національної ідентичності. Голова ДСУР Х. Келемен наголосив, що на ЄС чекає упродовж 5-и років значне удосконалення установчих документів. Під час їх реформування є великі шанси включити до них й правові положення про захист корінних меншин. На його переконання, без докорінних реформ правових документів ЄС і без включення до них правових положень про захист корінних національних меншин Європи, на ЄС чекає тяжке майбутнє. Кінцевою метою має стати прийняття на рівні ЄС закону про захист прав національних меншин. Підтримка з боку усіх угорців прийняття такого документу має зростати, а не падати, оскільки майбутнє угорської нації у сильному ЄС, який успішно захищатиме й права автохтонних меншин на континенті [75].

Оскільки проекти про автономію цього краю не розглядаються, то угорська еліта Румунії вдається до просування інших важливих і таких же невідкладних завдань: посилює роботу з тим, щоб прийняти законопроект про національні меншини, розгляд якого уже 14 років відкладається; розробляє і вносить до парламенту зміни до Конституції Румунії, в якій угорство має визнаватися складовою державотворення Румунської держави; підвищує роботу угорських партій та організацій Трансильванії щодо прийняття проектів про культурну автономію; у трьох областях Секейського краю, де переважає угорський етнос і керівники є угорцями, зусилля об'єднані навколо соціально-економічного і культурного розвитку угорської спільноти [76].

Разом з тим слід відзначити, що тривале зволікання і протистояння у форматі «проти» та «за» у питанні щодо надання автономії для Секейського краю у Трансільванії продовжує акумулювати небезпечний потужний потенціал. При складанні сприятливіших міжнародних умов для поки що обмеженої в діях сторони, ця історична провінція спроможна стати справжнім випробуванням не тільки для Румунії та Угорщини, а й для всього європейського континенту. Через антинаціональну політику Румунії упродовж 100 річчя після запровадження несправедливих кордонів між Угорщиною та Румунією, неналежну реакцію з боку фундаторів правопорядку у Європі, байдужість міжнародних організацій до проблем угорської, німецької та єврейської спільнот Румунії у 60-і – початку 90-х рр. XX ст., останні зазнали не відновлюваних культурно-освітніх, людських, етнічних та матеріальних втрат. Проблеми національних спільнот відносилися до внутрішньої політики суверенної держави. Пріоритет державності і громадянства над національністю особи дозволяв проводити відкриту націоналістичну й великодержавницьку політику керівництва кожної багатонаціональної держави, яких у Європі більшість.

Членство Угорщини та Румунії у євроатлантичних структурах посилило позиції першої і позбавило другу можливості вдаватися до грубої антинаціональної політики, що мала місце у Європі до кінця XX ст., можливості Угорщини у регіоні зміцніли. Порозуміння досягнуто у питаннях подвійного громадянства для румунів і молдован (громадян Молдови й України) та угорців у сусідніх державах, відкритість кордонів к рамках ЄС. Цим самим Румунія й Угорщина подолали бар'єр, що заважав формуванню духовного єднання румунської та угорської націй у регіоні. Багато спільного досягається у поглибленні економічного, торговельного співробітництва, ви-

рішенні регіональних і континентальних питань. Подібною виглядає позиція щодо підтримки України, Молдови, Сербії на євроатлантичному напрямку. Проте умови напівоб'єднаної Європи забезпечили поки що мінімальні преференції для Угорщини у формуванні наближених до рівноправних двосторонніх відносин у регіоні, особливо міжнаціональних, на жаль, рівень порозуміння у цьому питанні Румунії та Угорщини залишається незначним. Найбільше напруження між обома країнами походить від неспівпадання в оцінках становища угорської спільноти Румунії. Звинувачення вагомі з обох сторін, але більша вина лежить на румунській владі, яка є господарем ситуації.

Чергове загострення відносин породжене спробою Румунії модифікувати систему законів про адміністративний устрій країни. Попереднім законодавством повноцінне застосування мов національних меншин передбачено у тих краях, де поріг їхньої чисельності складав не менше 20%. За основу бралися дані перепису 1992 року. У нинішні часи, скориставшись тим, що кількість угорської меншини суттєво зменшилася, центральна влада Румунії прагне новою реформою знизити кількість регіонів, де поряд з румунською повноцінно використовується й угорська мова. На думку угорських організацій Трансильванії, подібна акція є складовою державної політики, спрямована проти національних меншин. Тому вони рішуче протидіють змінам даного законодавства, як і подібним недемократичним акціям. Як вважає голова парламентської Угорської народної партії (УНП) Румунії Іштван Чомортані, політика румунської еліти носить не лише антиугорське спрямування, вона цілковито непридатна для керівництва державою. На його думку, політична еліта Румунії переслідує три головні завдання: збільшення армії та таємної поліції, зміцнення державної релігії, розширення

територіальних меж держави. Її сучасні вимоги склалися у XIX ст. і залишаються незмінними. «Ми не віримо, – відзначав І. Чомортані, – що Румунія стане успішною країною без угорської спільноти. Точно так же, як не стала вона багатшою після вигнання німців та євреїв із країни» [77].

Під час зустрічі міністрів закордонних справ Угорщини та Румунії у ході засідання ОБСЄ 9 липня 2019 р. у Братиславі обговорювалися шляхи відновлення двосторонніх відносин між Угорщиною та Румунією на основі обопільної поваги і позитивної динаміки, збереження культурних та історичних цінностей. Міністри цих країн погодилися, що це вигідно обом країнам і особливо угорцям Трансільванії та Секейського краю. П.Сійярто просив свого колегу Т. Мелешкану, щоб внесені поправки до закону про адміністративне управління у Румунії не передбачали обмеження уже набутих прав угорцями на тих територіях, де питома вага угорців стала меншою від 20%, зберегти за ними попередні права на використання рідної мови [78].

Румунія у порівнянні з іншими країнами Східної Європи, у тому числі й з Угорщиною, у XXI ст. значно активніше прагне реалізувати плани об'єднання румунських земель у «Великій Румунії». Політика Румунії щодо усіх сусідніх держав пронизана ідеями Великої Румунії. А практика її здійснення проявляється найкраще щодо Республіки Молдова(РМ). В уніоністській концепції Румунії об'єднання з РМ посідає центральне місце у нинішній національній політиці цієї країни і визнається найважливішим і завершальним кроком на шляху до завершення відродження «Великої Румунії». Румунія підписала великі договори з усіма сусідніми державами (Болгарією, Сербією, Угорщиною та Україною) про визнання кордонів чинними, окрім з Молдовою. Непідписання Румунією базового політичного договору з РМ

про взаємне визнання державності обох республік, у тому числі й договору про державний кордон з РМ, дає підстави оцінювати це як її небажання визнавати суверенітет і державність Республіки Молдова, а також вважати, що Бухарест відмовляється визнавати державний кордон між двома країнами по річці Прут, виношує експансіоністські плани стосовно Молдови. Усі вищі органи влади Румунії синхронно працюють заради прискорення об'єднавчого процесу з Молдовою.

За часів президентства Т.Бесеску (2004-2014 рр.) Румунія значно посилила інтеграційну політику між румунським та молдовським соціумами на усіх напрямках – політичному, соціально-економічному, культурно-освітньому та духовно-релігійному. На урядовому рівні Румунії у 2014 р. було схвалено програму «Румунія 100», основним завданням якої було провести у 2018 р. всенародне і всенаціональне святкування 100-річчя заснування «Великої Румунії» у 1918 р. 100-річчя утворення Великої Румунії приурочене об'єднанню Мунтенії (Валахії) з трьома найбільшими румунськими землями: 27 березня 1918 р. з Бессарабією (Молдовою), 28 листопада 1918 р. – з Буковиною, 1 грудня 1918 р. – з Трансільванією. Перші два проекти в історичному плані не відбулися (відійшли до СРСР), а третій – відбувся.

28 листопада 2015 р. Президентом Румунії К.Йоханнісом було схвалено уніоністський закон «Про оголошення дати 28 листопада Днем Буковини», а 14 березня 2017 р. – уніоністський закон «Про оголошення дати 27 березня Днем об'єднання Бессарабії з Румунією національним святом», відповідно до яких у цей день щороку мають проводитися відповідні урочистості за спільної участі керівництва і громадськості Румунії, Буковини та Молдови. 28 листопада 1918 р., так званий генеральний конгрес Буковини, який в умовах військової окупації Румунії, прийняв рішення про «об'єднання» цього краю з

переважаючим українським етносом з Румунією. Населення Румунії більшістю голосів хотіло б повернення Буковини до її складу. Але реакція жителів Буковини демонструє тотальну незгоду з подібними намірами Бухареста. Якщо у Румунії 75% населення виступає за об'єднання з РМ, то у Кишиневі суспільна думка інша – унію з Румунією підтримують лише до 15% населення республіки, тоді як противників об'єднання досягає половини населення РМ (47%). На виконання цього закону 27 березня 2018 р. відбулося спільне засідання парламенту Румунії з відзначення 100-річчя об'єднання Бессарабії з Румунією за участі голови парламенту Республіки Молдова А.Канду [79, с. 27-28, 32-33]. Прихильники відновлення «Великої Румунії» не приховують претензій як на територію Молдови, так і на Чернівецьку (Північна Буковина), західну частину Одеської області, південні райони Закарпатської області України. До так званих «історичних румунських провінцій» включено також Покуття, Придністров'я та південну частину Вінницької області. Під час проведення референдуму в Україні 1 грудня 1991 р. парламент Румунії прийняв відозву, що референдум не може проводитися на румунських територіях, які були насильно приєднані до СРСР, що, мол, вони ніколи не належали Україні і по праву є румунськими. Подібні рішення Румунії суперечать міжнародним угодам за наслідками Другої світової війни, Договору про співробітництво і добросусідство між Україною та Румунією від 2 червня 1997 р., якими визнано непорушність кордонів та суверенітету обох держав.

Лідер «Нових правих» сил Румунії Т. Іонеску вважає, що «історичне румунсько-українське примирення може настати лише тоді, коли Україна поверне Румунії території, які вона отримала у подарунок від Сталіна. До того відносини між Україною та Румунією будуть як стосунки між злодієм та обкраденим». Такі заклики не відпові-

дають дійсності, адже Україна їх отримала завдяки згоді на це усіх впливових держав світу, у тому числі й визначальників нового порядку у Європі – колишнього СРСР, США, Великої Британії та Франції.

Однак, з такими планами слід рахуватися, оскільки вони знаходять підтримку на просторі РФ. Праві сили Румунії та РФ готові «двосторонніми зусиллями ліквідувати державність України, оскільки існування України як незалежної держави не відповідає інтересам ані російського, ані румунського народів». Держава Україна має добровільно відмовитися від захоплених у Румунії, Польщі або подарованих Росією регіонів, а якщо ні, то вона має бути знищена. І тоді «кордон Святої Русі зімкнеться з кордоном Румунії». Крайні праві сили Румунії визнають Крим російським, подібно тому як Північну Буковину, південну Бессарабію (західна частина Одеської області), Герцаївський край, острів Зміїний вважають румунськими землями. Вони хотіли б, щоб у Румунії та РФ взяли гору сили, які спільно погодяться на формування між Дністром та Бугом регіону «Нова Молдова», а між Бугом та Дніпром – «Новоросії». Реваншистські мрії Румунії спонукати Росію погодитися поділити між ними весь південь України – Причорномор'я та Приазов'я – є нездійсненними, але такі проекти у Румунії жевріють [80, с.36-44]. Найголовнішою протидією таким непомірним територіальним зазіханням, як і планам об'єднання Румунії з Молдовою протистоять світові гравці – США, Росія, ЄС та НАТО. Румунія не допускається ні до врегулювання Придністровського конфлікту, ні до реалізації її уніоністських(анексіоністських) планів щодо Молдови. Позиція світових центрів є чіткою і послідовною: збереження суверенітету і територіальної цілісності Молдови, України; майбутнє України та Молдови у євроатлантичних структурах як суверенних і незалежних держав у межах їх нинішніх кордонів.

Отже, боротьба за набуття угорцями статусу автономії у Румунії серед усіх закордонних спільнот є найбільш активною і ведеться вона на усіх рівнях суспільно-політичного життя. Питома вага угорців навіть у нинішній період складає до 10 відсотків населення цієї країни. До 2 млн. угорців Румунії складають потужний потенціал для того, щоб національна політика цією спільнотою здійснювалася ефективно, їхні права забезпечувалися Румунією на високому рівні, а питання територіальної автономії вирішилося позитивно. Керівництво Румунії, усі політичні партії, які представляють румунську людину цієї країни, багато роблять для культурно-освітніх потреб угорських меншин, підтримують Угорщину у наданні подвійного громадянства, але у питанні територіальної автономії для угорців цієї країни не йде ні на які компроміси: не визнає жодних автономних проєктів та окремих культурно-освітніх утворень на своїй території.

Обидві країни (Румунія раніше, Угорщина пізніше) на законодавчому рівні забезпечили надання подвійного громадянства для румунів і молдаван (громадян Молдови й України) та угорців, які проживають у сусідніх державах. Цим самим Румунія й Угорщина подолали найбільший бар'єр, що заважав формуванню духовної єдності румунської та угорської націй у регіоні.

Слід при цьому наголосити, що позиції Угорщини та Румунії у питанні про автономію для угорців Секейського краю у Трансільванії здебільшого не співпадають. Усі спроби Угорщини та угорських спільнот налагодити діалог як з правлячими, так і з громадськими колами Румунії щодо автономії поки що не стали успішними. Румунська сторона у категоричній формі не погоджується на жодні заходи задля покращення культурно-освітнього становища двомільйонної угорської спільноти. Обидві сторони перебувають у різній політико-правовій ситуації (румунська у активній, угорська

у пасивній), тому перша з них несе більшу відповідальність за розходження позицій у питаннях угорської спільноти Трансільванії.

Замість політики інтеграції угорців та румунів, поєднання інтересів обох націй Бухарест постійно вдається до насильницької асиміляції угорства Трансільванії і влиття його у румунськомовне середовище.

Бухарест ні за яких обставин не погоджується на узаконення угорської автономії та правове закріплення на цій території функціонування угорської мови. Прагнення угорців до автономії будь-якого змісту та форми оцінюється владою Румунії як ворожа діяльність, сепаратизм, спрямований на підри्व і розвал єдиної румунської держави. Становище угорства Трансільванії в останні роки не погіршилося, але й не покращилося завдяки цілеспрямованій протидії офіційній владі з його боку та активній підтримці Будапешта.

Ставлення румунської влади до прав угорського етносу у цій країні вимагає підвищеної уваги з боку міжнародних інституцій, насамперед ЄК та ЄП. Слід відзначити, що тривале протистояння у форматі «проти» чи «за» у питанні щодо надання автономії для Секейського краю у Трансільванії продовжує акумулювати небезпечний потужний потенціал. При складанні сприятливіших міжнародних умов для поки що обмеженої в діях сторони, ця історична провінція спроможна стати справжнім випробуванням не тільки для Румунії та Угорщини, а й для всього європейського континенту.

Угорці у Словаччині. Відповідно до умов Тріанонського договору 1920 р. до 1 млн. угорців відійшло до Словаччини у складі Чехословацької держави. У міжвоєнний період німці, угорці, українці були позбавлені автономії, хоча у політиці держави переважали прогресивні демократичні перетворення, але вони були більш корисними

для чехів, словаків, українців та євреїв за рахунок обмеження прав німецького та угорського етносів. З ліквідацією Чехословаччини ці процеси набули протилежних змін уже на користь німецької та угорської спільнот. Післявоєнний і соціалістичний період позначався виселенням представників цих двох етносів з країни (декрети Е.Бенеша), обмеженнями їх культурно-освітніх прав. До розпаду Чехословаччини життя угорців у цій країні проходило у боротьбі за виживання, оскільки відносини між угорським та чесько/словацьким етносами не вдалося примирити, вони постійно перебували на межі антагонізму і конфронтації. Боротьба упродовж століть між угорцями та чехами/словаками тривала за кордони, за домінування кожного з них у цій частині Європи і завершилася вона після обох воєн поразкою для угорців. Південна частина Словаччини (Фельвідик) – понад 800 тис. жителів, з яких майже 650 тис. угорців – перейшла до складу Словаччини, а Закарпаття (понад 850 тис. населенням, з них понад 200 тис. угорців) – до складу України. У перші роки після розпаду Чехословаччини і здобуття у 1993 р. Словаччиною незалежності умови для організаційного і культурно-освітнього відродження угорців склалися сприятливо. Величезна, до 600 тис. чол. угорська меншина Словацької Республіки (СР), яка компактно проживає у південній її частині (Фельвідик), суміжній з Угорщиною, могла б стати надійним містком для тісної співпраці обох держав у сучасній Європі, адже ця територія є також історичною батьківщиною і для угорців. Але складне минуле, коли Словаччина до 1919 р. входила до складу Угорського королівства, і їхні відносини формувалися за принципом метрополії та провінції, пануючого і підлеглого етносів, негативно відбилося на взаєминах між ними уже на стадії їх суверенного і незалежного розвитку. Угорська меншина, враховуючи її значну чисельність,

складає серйозну проблему для молодшої словацької держави. Однак, незважаючи на значну кількість угорської спільноти у порівнянні з 5 млн. за чисельністю СР, перевагами в історичному перших над другими, великій активності угорців у захисті існуючих прав та їх розширенні, у тому числі й у набутті автономії, угорського соціуму, на здивування, вдалося досягти не набагато більше успіхів у порівнянні із спільнотами Румунії, України та Воєводини, а по окремих позиціях вони мають й гірші результати у порівнянні з ними.

На початку XXI ст. у СР проживало 9 національних меншин, серед яких угорська (складала 459 тис. осіб або 8,5% населення країни) та циганська (106 тис. осіб, 2% населення країни) меншини є найбільш чисельними. З перших років незалежності СР угорці добиваються набуття особливого статусу у цій країні, зокрема територіальної автономії, на що словацька сторона, виходячи із свого великого сторичного досвіду, сприймає це як перший крок до сепаратизму, ізоляції від словацького соціуму, поступового відходу від Словаччини до вимог ревізії кордонів та переходу територій до Угорщини. Політико-правовими методами влада СР рішуче протидіяла розвитку процесів відчуження угорської меншини від словацької нації, створювала для угорців самі сприятливі умови у порівнянні з іншими спільнотами, наближені умови до словаків – титульної нації країни. Влада СР вважає, що при таких умовах і без автономного статусу угорська меншина не зазнає асиміляції, буде збережена від еміграції та динамічно розвиватиметься. На думку Братислави чисельність угорської меншини упродовж 1961-2001 рр. зросла на 9,35% завдяки тому, що вона належним чином забезпечена культурно-освітніми, самоврядними умовами для розвитку й збереження своєї етнічної ідентичності.

Інша думка щодо цього переважає в Угорщині. Зокрема вважається, що позитивні оцінки СР становища угорської спільноти прикрашені, а наведені статистичні дані про чисельність угорської меншини, як і про інші меншини, значно занижені. За даними Будапешта угорська меншина складає понад 550 тисяч осіб (10,8% населення СР), що на 100 тис. чол. більше від даних СР; що чисельність угорців СР упродовж 1991-2011 рр. не зростає, а зменшується, їхня питома вага серед населення СР скоротилася до 8,5% [81 с.88-89].

Питання «автономії» для національних спільнот у перші роки незалежності у Чехії (для німців), а у Словаччині (для угорців) було не прийнятним. Проте після трансформації комуністичного режиму розпочалося швидке відродження культурно-освітнього життя й національних меншин, зокрема й найчисельнішої з них – німецької (ЧР) та угорської (СР). На стадії духовного підйому лідери угорських партій та організацій СР у свою чергу також рішуче взялися за формування власної територіальної автономії і не тільки. На з'їзді представників угорських громад СР 8 січня 1994 р., проведеному у м. Комаромі (територія Угорщини), було взято курс на формування автономії у південних районах СР, де угорська спільнота складала більшість населення. У районах, де угорці переважали чисельно, вимагалось сформувати для них територіальну автономію, а угорській мові – надати статус регіональної мала і застосовування нарівні із словацькою у всіх сферах життя цієї автономії. У районах, де угорці складали понад 10%, але перебували у певній меншості, угорська мова мала застосовуватися у культурно-освітньому процесі, у повсякденному житті та у роботі державних органів влади.

Усе це було оперативно проголошено угорськими партіями та культурними організаціями ще за 10 місяців до перших виборів Національної Ради СР (парла-

менту). В умовах, коли не було завершено формування повноцінних інституцій суверенної держави, вимоги про автономію для угорської спільноти були близькими до реалізації, поки в СР не консолідувалася політична еліта, а державницько-національний патріотизм не охопив широкі верстви словацького суспільства. Але коли у СР, як і у кожній молодій країні, задомінували державотворчі процеси, активізувалися радикальні й націоналістичні течії, можливості угорської спільноти звузилися. Діяльність уряду СР на чолі з В. Мечіяром у 1994-1998 рр. позначалася різкою активністю у формуванні інституцій молодого держави, зміцненні позицій державної мови, посиленням ігнорування правами й вимогами національних меншин, навіть обґрунтованими і прийнятними. Як і слідувало було чекати, рішуча спроба проголосити автономію для угорства у південній частині СР різко посилила серед політичної еліти країни націоналізм, значну критику і невдоволення, хоча й вони часто були безпідставними. З другої половини 90-х рр. заклики про угорську автономію офіційною владою СР розцінюються як сепаратизм, спрямований на підрив єдності і розкол держави. Самі ідеї автономії, так широко поширені представниками угорських меншин у СР, мало того, що не приймаються офіційною Словаччиною, переважною більшістю словацького населення, але й вони почали втрачати популярність і серед певної частини угорської спільноти СР, хоча більша частина її залишилася послідовними прихильниками розширення культурно-освітніх прав, демократизації органів самоврядування. Якщо у 1993 р. 61% угорців СР вважали важливим забезпечення територіальної автономії для угорської спільноти, то у 2008 р. за це висловилося лише 10% опитаних, тоді як ідею культурного самовизначення підтримало 35% [82, с.96].

Таке ставлення угорців СР було спричинене двома наслідками внутрішньополітичних перетворень у країні: успіхами у реформації комуністичного устрою, формуванням правового демократичного ладу; прискоренням соціально-економічного розвитку країни після її приєднання до євроатлантичних структур; уповільненям розвитку регіонів з переважаючим угорських населенням; зниженням забезпечення культурно-освітніх прав національних меншин при одночасному припиненні адміністративно-територіальної реформи; розширенням індивідуальних прав національних меншин при позбавленні їх колективних прав; заборонаю на отримання подвійного громадянства Угорщини.

Під час урядування центристських сил на чолі з М. Дзуріндою (1998-2006 рр.) у політиці країни приймалися переважно демократичні й помірковані рішення, спрямовані на консолідацію усіх народів Словаччини. Становище угорської меншини значною мірою покращилося. Партія угорської коаліції здобувала у парламенті 10-13% місць (15, 20 мандатів, парламент складається із 150 депутатів) і входила у ці роки до складу урядової коаліції. Започаткувалася успішна співпраця між керівними органами угорців Словаччини та офіційними органами влади. Умовою участі угорських партій в урядових коаліціях було те, що угорська сторона не буде вносити на розгляд парламенту трьох ключових питань: формування й функціонування автономії для угорців, визнання недійсними декретів Е.Бенеша, створення угорськомовного університету у Словаччині [83, с. 106].

Але лідери угорської спільноти СР при великій підтримці Будапешта, витримавши певну паузу, у 2004 – 2009 рр. знову активізувалися у боротьбі за реалізацію найголовнішого з цих трьох питань – надання територіальної автономії для угорців. Надії покладалися на те, що СР

напередодні вступу до ЄС згодиться задовольнити ці демократичні прагнення угорства. Однак, завдяки прихильності ЄС, СР погодилася серед цих трьох питань лише останнє вирішити позитивно. У м. Комарно для угорців було відкрито університет з угорською мовою навчання.

Під час триразової перемоги на виборах 2006, 2012, 2016 рр. праворадикальних сил на чолі з Р.Фіцо, угорські партії, хоч і набирали 20,14,11 місць у парламенті, але до урядової коаліції уже не залучалися. Саме у ці роки влада і суспільство СР консолідувалися на державницьких засадах, відбулися значні обмеження прав національних меншин, витіснення на задній план ідей про формування автономії для національних спільнот.

Починаючи з 2009 р. започаткувалося значне напруження у відносинах між Угорщиною та Словаччиною у зв'язку із внесеними змінами до Конституції СР (прийнята 1.10.1992 р., модифікована 14.01.1999 р), які зміцнювали засадничі основи держави, і насамперед із прийняттям парламентом країни нової редакції закону «Про державну мову» 1 вересня 2009 р. (попередній було прийнято у 1995 р.). Законом передбачалося зміцнення й підвищення застосування державної мови на усіх рівнях державної політики, посилення контролю за використанням державної мови у республіці. Дозволялося використання мов меншин у місцях, де їхня частка досягала 20% населення, тобто Словаччина відновила норму, що діяла у часи Чехословаччини. Закон надав перевагу словацькій мові над усіма іншими мовами, оскільки він є «уособленням суверенітету Словацької Республіки». Громадяни країни зобов'язувалися знати усно і письмово словацьку мову, подавати звернення до державних установ лише словацькою мовою. За порушення закону особа штрафувалася від 100 до 5000 євро. Згодом ця сума буде знижена до 2500 євро, а приватні особи виключалися із переліку, за яким їх

можна притягати до відповідальності. Серйозні зауваження ОБСЄ та Венеціанської комісії словацькою стороною до уваги не бралися. Угорщина висловила занепокоєння, що цим законом серйозно дискриміновано права угорців СР. Л.Шойом висловив під час зустрічі у СР з І.Гашпаровічем (Президенти Угорщини та Словаччини) 3 серпня 2009 р. розумну думку, що «держава має також визнавати і піклуватися про ті меншини, які проживають у її складі, але є частиною іншої нації». Через кілька днів, 10 вересня 2009 р. у м. Сечені (Угорщина) відбулася зустріч прем'єрів Угорщини та Словаччини Г.Байнаї та Р.Фіцо щодо цього питання. Досягнуті домовленості не були виконані з боку СР. Міністр закордонних справ Угорщини П. Балаж порівняв цей закон за жорстокістю у ставленні до меншин з мовною політикою диктатури Н.Чаушеску у Румунії. На зібранні у січні 2010 р. 34 тис. підписів під петицією про вільне використання угорської мови у місцях компактного проживання угорців з ініціативи Угорської коаліційної партії, упродовж 2010-2011 рр. було пом'якшено обмеження на використання угорської мови. У період прем'єрства І.Радічевої 25 травня 2011 р. було знижено поріг застосування мови меншин у місцях їх компактного проживання з 20% до 15%, розширено застосування угорської мови у місцевих органах влади, органах соціального забезпечення. Але поступки меншинам СР завершилися після того як у січні 2012 р. було зібрано підписи 420 тис. осіб за виключне використання словацької мови. Голова Європарламенту Є.Бузек відзначав, що цей закон шкодить духу інтеграції, всьому ЄС, бо суперечить основам демократії, тому вірив у його модифікацію з боку уряду СР [84]. Не дивлячись на серйозні звинувачення міжнародних інституцій у тому, що цей закон СР дискримінує права угорської спільноти, у Братиславі дотримуються незмінної позиції: влада не йде на поступки у питанні

зниження ролі словацької мови як державної на користь мовам національних меншин, яким створені усі необхідні умови для культурно-освітнього розвитку.

Законодавчі зміни в інституті подвійного громадянства та візії щодо автономії у будь-якій формі відбулися у СР на випередження ідентичного прагнення Угорщини до активного запровадження на території Словаччини. Відповідно до модифікованого 17 липня 2010 р. Закону СР про громадянство, прийнятого у відповідь на модифікацію за місяць до цього ідентичного закону в Угорщині, подвійне громадянство у СР заборонялося. 1 абзац 9 статті цього закону гласить, що громадянство СР припиняється з дати добровільної подачі заяви і документів громадянином СР для набуття громадянства іншої держави. Виключення торкаються осіб, у яких друге громадянство наявне з дня народження; або які набувають його після вступу у шлюб з громадянином іншої країни.

Чіткою умовою є зобов'язання особи, яка набула другого громадянства, повідомити про це органи влади СР. За невиконання даного припису стягується штраф у розмірі 3391 євро. Для негромадян СР запроваджувалися значні обмеження на державну службу, перспективи професійного росту і керівні посади у всіх сферах життя країни.

У питаннях щодо територіальної автономії, надання подвійного громадянства для угорців позиції Словаччини та Угорщини не співпадають, а носять конфронтаційний характер. Інституції ЄС, Європарламенту та ОБСЄ не вдаються до підтримки однієї із сторін у цих питаннях. Зокрема, ними визнаються внесені відповідні правові зміни у законодавство СР щодо: порядку застосування словацької мови як державної мови; культурно-освітніх прав осіб, що належать до національних меншин, які забезпечуються на індивідуальній, а не на

колективній основі; єдиного громадянства СР при забороні подвійного громадянства.

СР на практиці демонструє готовність до діалогу про подвійне громадянство з усіма країнами, окрім Угорщини. Братислава не погоджується з пропозиціями Будапешта надавати подвійне громадянство виключно на національній основі: громадянство СР для словаків, громадян Угорщини, а громадянство Угорщини для угорців, громадян Словаччини, незалежно від місця проживання і прирівнювання їх у всіх правах з громадянами цих країн. З позиції Братислави, умовою набуття громадянства є проживання на території СР мінімум три роки до подачі заяви на його отримання. Суворими є вимоги на здачу іспитів, після подачі документів на отримання громадянства МВС СР протягом 24 місяців розглядає дане клопотання. У модифікованому законі про громадянство йдеться про те, що усі громадяни Словаччини, які проживають стабільно за кордоном і мають там житло, набуття ними подвійного громадянства тих країн є зрозумілим кроком. Це не поширюється на усі меншини, у т.ч. й угорців Словаччини, які й години не проживали в Угорщині, але можуть набути і володіти громадянством Угорщини. Братислава вважає це неприпустимим. І хоча пояснення не надто обґрунтовуються, але вони впливають із політичних питань, з історичного минулого, коли Словаччина багато століть аж до 1919 р. входила до складу Угорського королівства і зазнала значного національного гніту та асиміляції.

Головним положенням оновленого закону стало те, що особа, яка добровільно набуває інше громадянство, будучи одночасно громадянином Словаччини і проживає на її території, втрачає громадянство Словаччини. З часу прийняття у 2010 р. поправок до закону СР Про громадянство про заборону подвійного громадянства багато осіб було позбавлено громадян-

ства СР через те, що вони набули добровільного громадянства іншої держави. Станом на листопад 2015 р. втратили громадянство СР 1233 особи. Серед них – 398 чехів, 269 німців, 175 австрійців, 111 британців, 65 угорців, 2 українці [85, с.11].

У 20-і рр. робилися неодноразові спроби, переважним чином угорськими партіями і товариствами, відмінити заборону на подвійне громадянство в СР. Але усі вони виявилися поки що безуспішними. Конституційний суд СР розглядав їхнє клопотання на цей рахунок і визнав неправочинність даних положень, однак вони продовжують діяти. 27 квітня 2016 р. була чергова спроба у парламенті скасувати заборону на подвійне громадянство. Але пропозицію підтримало лише 27 депутатів із 150 членів парламенту. В Угорщині вважається, що діючі обмеження носять найтяжчі обмеження для угорців, бо вони представляють автохтонний етнос СР, хочуть громадянства й Угорщини як батьківщини-матері, залишаючись проживати на своїй рідній землі у СР. На думку угорських фахівців, саме через побоювання наслідків подвійного громадянства Угорщини у СР взагалі заборонили запровадження подвійного громадянства. Це обґрунтовується тим, що при допомозі подвійного громадянства Угорщина хоче запровадити відносини із закордонним угорством поза увагою державних органів Словаччини. З точки зору СР, подвійне громадянство порушує сформовані принципи взаємовідносин між СР та Угорщиною: Тріанонський договір від 4 червня 1920 р. про кордони між СР та Угорщиною, угоду між ЧСР та УНР 1961 р. про громадянство, базового договору про принципи співробітництва між Угорською Республікою та СР 1995 р., угоду про громадянство в країнах ЄС 1997 р., Рекомендації ОБСЄ про національні меншини, Положення Венеціанської Комісії про права національних меншин [86, с.14,16].

Постійна модифікація у 1998, 1999, 2009, 2010 рр. закону СР про освіту від 1995 року (перша спроба запровадити повне домінування словацької мови як державної у всіх сферах життя СР) була спричинена тривалою боротьбою між праворадикальними силами СР на чолі з урядами В.Мечіара і Р.Фіцо та центристським урядом на чолі М.Дзуріндою, опозиційними силами й представниками національних меншин, зокрема угорської, щодо підвищення статусу словацької мови в країні, збереження освіти на національній мові меншин, офіційного надання статусу мовам меншин у регіонах, де питома вага їх складала 10-15%. Спочатку оновлений закон передбачав застосування угорської мови в офіційних органах місцевої влади та навчання на національній мові в освітніх закладах лише в тих населених пунктах, де доля національних меншин становила не менше 20%. Спроби лідерів угорської та українсько-русинської меншин знизити цей поріг до 10% були напіввдалим, на ділі вдалося досягти згоди на це при умові 15% проживання меншини в регіоні.

Після перемоги на виборах у 2010 р. центристських сил на чолі з Іветою Радичовою (спаринг-партнер М.Дзурінди) було сформовано урядову коаліцію з Угорською партією (Híd, Míst), внесено зміни до мовного закону, відповідно до якого мови національних меншин набули статусу офіційної нарівні із словацькою в регіонах, де національна меншина складає хоча б 15% замість 20% (попередньої норми цього закону). Крім того, збережено 100% навчання угорською мовою для угорських освітніх і культурних закладів.

Але на дострокових виборах у березні 2012 р. до влади повернулися праворадикальні сили на чолі з Р.Фіцо, партнером яких уже стали не Угорська парламентська партія (Míst), а політичні кола В. Мечіара. Проте практичні дії уряду на цей раз стали більш поміркова-

ними, зокрема було збережено усі досягнення попереднього уряду, але знову було підвищено рівень застосування словацької мови в освітньому процесі угорської меншини. Зокрема, Законом СР від 20.02.2012р. було значно обмежено освітні права національних меншин на навчання рідною мовою. Дуже симптоматично, що у СР не допускаються крайнощі у сфері державного будівництва. З одного боку, у політико-правовому полі СР поняття «територіальна автономія» не визнається, а з другого боку, гальмується й політика щодо формування у СР монаціональної держави [87, 1) с.77-79; 2) с. 48,55].

Словацькою стороною не приймалася більшість рекомендацій Венеціанської комісії переглянути Закон від 20 лютого 2012 р. про мову і знизити поріг використання мов національних меншин у місцях їх компактного проживання нарівні з державною мовою з 20% до 10%. На думку ВК у законі про мови було виявлено багато невідповідностей міжнародним зобов'язанням РС. Однак, реакція представників ЄС на ігнорування СП пропозиціями ВК щодо Закону СР про мову показала, що вони питаннями меншин не переймаються належним чином.

Більш успішними були пропозиції, щоб у південних регіонах СР, де угорське населення складає до 50% населення, забезпечити різні можливості для індивідуальної та культурно-освітньої автономії. У тих же районах, де угорська меншина складає понад 50%, продовжувалася робота по формуванню адміністративно-територіальної автономії, забезпеченню колективних прав угорців на офіційне застосування угорської мови у діяльності місцевих органів самоврядування, визнання колективних прав на культурно-освітнє життя. Однак, і ці спроби, які започаткувалися ще у 90-і рр. ХХ ст., також завершилися безрезультатно. Угорські плани щодо набуття автономії особливо виявлялися нереальними як при правлінні В.Мечіара, так і Р.Фіцо. Й у нинішні часи

поки що не вдається досягти виокремлення угорських національних районів в єдину територію, підвищити адміністративно-політичні права національної спільноти.

У 2001 році у СР було прийнято закон про новий адміністративно-територіальний поділ країни, відповідно до якого керівництво СР прагне запровадити його за вертикальним принципом, з півночі на південь країни і відмовитися від нинішнього горизонтального. Головна мета реформи очевидна і спрямована на те, щоб позбавити угорство мати чисельну більшість у жодній адміністративній одиниці, як це мало місце до цього, щоб її представники не впливали на політику області і не могли продовжувати боротьбу за формування у південних регіонах Словаччини єдину угорську територіальну автономну одиницю. Це суперечить інтересам угорської меншини, яка компактно проживає на півдні РС на кордоні з «історичною батьківщиною» – Угорщиною. Вертикальний принцип раз і назавжди позбавить угорців можливості добиватися формування адміністративно-територіальної автономії за етнічним принципом. Така реформа роздробить угорські анклави, які складають більшість у південних областях СР [88, с.79]. Межі адміністративно-територіальних одиниць мали переглядатися на основі застосовування вертикального принципу замість горизонтального. Відповідно до цієї реформи угорці ставали б у меншості у всіх південних областях СР, втрачалися й позиції усіх інших меншин. У привілейоване становище потрапляли лише словаки. Усі меншини висловили незгоду з такою адміністративною реформою і об'єднали зусилля задля послідовної боротьби проти її запровадження на внутрішньому і міжнародному рівнях. Угорська сторона пропонувала сформуванню три територіальні одиниці, до яких буде включено основні райони проживання угорців. Політична еліта СР проти цього, бо у такому разі це буде на-

дзвичайною дискримінацією словаків за національною ознакою.

Наміри прийняти закон про таке територіальне адміністрування очевидні. В разі запровадження такого адміністративного поділу для угорців Словаччини не тільки шанси на формування територіальної автономії на тривалий час відпадуть, вони взагалі прирікаються на зникнення як етносу. Після такої реформи мова може йти лише про виживання угорства як етносу у РС, але не про перспективу. Тому широко розпропаговані з боку інституцій ЄС та СР ідеї про домінування об'єднуючих тенденцій на континенті, глобалізацію, переважання прав особи й індивідуальної автономії, у разі їх повноцінного набуття, над колективними правами угорської спільноти у РС, є міфами.

Угорська сторона докладает великі зусилля для отримання підтримки з боку інституцій ЄС, ЄП та РФ, щоб не допустити цієї адміністративної реформи, а СР діє успішно у цих міжнародних інституціях проти визнання права угорської меншини на формування адміністративно-територіальної одиниці на етнічній основі. Обидві сторони в останні роки перебувають у пасивному становищі щодо запровадження такої адміністративної реформи, як і формування угорської адміністративно-територіальної автономії.

СР не підписує Європейської хартії місцевого самоврядування, яке передбачає децентралізацію і демократизацію місцевого управління, передачу повноважень на місця, що є корисною усім національним меншинам. До нинішнього часу реформа не запроваджується через опір СР, незважаючи на її підтримку інституціями ПАРЕ та ЄС, а також Угорщини.

З боку СР вважається, що забезпечення прав угорської нацменшини відповідає міжнародним нормам і стандартам. У той же час угорською стороною вказува-

лося, що з початку 20-х років ХХІ ст. становище у сфері набуття закордонними угорцями самоврядування у Карпатському басейні погіршувалося.

Закон про мову СР передбачає викладання державної мови в усіх освітніх закладах країни. У школах національних меншин освіта забезпечується рідною мовою, двома мовами, словацькою мовою. Конкретніше у СР освіта для дітей угорської меншини забезпечується у 259 школах з угорською мовою навчання та у 75 освітніх закладах різного рівня на двомовній основі. У м. Комарно функціонує за рахунок СР угорський університет з виключно угорською мовою навчання. На практиці у СР для угорців сформовані культурно-освітні права та умови для життєдіяльності, можливості для розвитку національної культури, використання рідної мови в освіті, побуті, суспільному житті, формуванні та участі у діяльності громадських організації та політичних партій, які передбачаються положеннями про автономію, але все це не оформлено у правовому полі. Забезпечені можливості діяльності угорської меншини відповідають міжнародним нормам і стандартам, незважаючи на відсутність організаційно-правових форм.

Розходження між СР та Угорщиною у політиці щодо угорської меншини у СР торкаються головних питань освіти, громадянства, культури, покращення економічних і матеріальних умов її життя. Це умова її збереження, уповільнення процесів асиміляції і формування умов для реасиміляції. Керівництво Угорщини 26 квітня 2012 р. реагувало наступним чином: для збереження на тривалу перспективу угорських спільнот за кордоном потрібно сформувати інституційні умови для освіти на угорській мові і використання угорської мови на регіональному рівні їхнього проживання. Уряд Угорщини підтримує комплексно угорські спільноти і заходи задля їх збереження [89].

Лідер Словацької національної партії Ян Сльота 1 червня 2010 р. заявляв, що «Тріанонський мирний договір дав шанс іншим націям вирватися з під угорського владарювання», ним було встановлено справедливий словацько-угорський кордон. Усі заходи Угорщини щодо незгоди з умовами Тріанону означають про її політику ревізіонізму та шовінізму, доповнила заступниця голови цієї партії Анна Білоусова, підкресливши, що «Угорщина в Європі є пороховою бочкою, яка будь-коли може вибухнути».

Заяви радикальних представників угорської меншини щодо «об'єднання розділеного угорського народу» чи «об'єднання усіх угорських політичних суб'єктів в Угорщині і за рубежем задля виправлення кривдного Тріанонського договору» як і підтримка імплементації в СР закону про статус закордонних угорців, видача посвідчення закордонного угорця, реалізації модифікованого закону про спрощення набуття громадянства Угорщини, прийнятого у 2010 р. у Будапешті, в СР сприймаються як потенційна загроза для її суверенітету [90, с. 59].

Упродовж 1991 – 2012 рр. мали місце три спроби проголосити автономію у південних районах СР і створити три територіальні одиниці, в яких переважав угорський етнос. Усі вони завершилися невдачею, оскільки керівництво СР такі прагнення сприймало з політичної точки зору. Автономія розглядається як перший крок до сепаратизму і посилення відцентрових сил на півдні країни, підриив і загрозу суверенітету СР. Тому керівництво СР саботує і всіляко зволікає з переговорами на цю тему. Жорстко не допускалося застосування на території СР законів Угорщини про статус закордонного угорця, про надання подвійного громадянства. Конституцією СР передбачено лише індивідуальні, а не колективні права національних меншин, забороняється формування

територіальних одиниць за національною ознакою, чи будь-якої іншої за формою автономної одиниці.

З боку Словаччини періодично лунають вимоги змінити в угорській офіційній мові назву столиці з Пожонь на Братиславу, а Фельвідик на Південну Словаччину, вважаючи подібні назви атрибутами гегемонізму колишнього Угорського королівства, у складі якого до 1919 р. перебувала й Словаччина. Реакції Будапешта на подібні вимоги немає.

Національна угорська рада Словаччини (Фельвідіку), що утворилася 31 травня 2013 р. (очолив Ласло Комош), проголосила курс на забезпечення і поглиблення мирного співіснування з усіма народами СР, збереження угорської культури, освіти та формування органів самоврядування у регіонах компактного і значного проживання угорців. Тривалі прагнення отримати право на формування автономії чи самоврядування будь-якої форми і змісту не знаходять підтримки з боку РС. Натомість, словацька сторона вважає, що для великої угорської спільноти у СР забезпечені усі необхідні права для її повноцінного життя й розвитку. А будь-які прагнення до територіальної автономії розцінюються політичною елітою СР як сепаратизм і посягання на територіальну цілісність Словацької держави.

Це дало певні підстави угорській стороні зробити висновки: що, де з більшою, а де з меншою інтенсивністю, але послідовно у РС триває процес розбудови національної держави. Запроваджені реформи органів управління, у сфері освіти та мовної політики спрямовані на обмеження прав угорської спільноти, унеможливлення здатності її керівних органів до боротьби за автономію і подвійне громадянство. У кінцевому підсумку влада СР прагне різними методами прискорити процес асиміляції угорської меншини. Такі висновки підтверджуються: законом про порядок застосування словацької мови як

державної, схваленням парламентом СР у 2007 р. правочинності декретів Е.Бенеша, наступом на зміну системи освіти національних меншин, заборонаю подвійного громадянства, позбавленням права на автономію у будь-яких формах. На думку К.Іллар упродовж 2005-2010 рр. двосторонні відносини носили характер «локальної холодної війни». Але ЄС і словом не обмовився на захист угорців СР проти дискримінаційного мовного закону цієї країни. Як вона вважає, уряд В. В.Мечіара навіть хотів створити спільну коаліцію Словаччини-Румунії-Сербії та України проти Угорщини через неспівпадання підходів щодо рівня забезпечення прав угорських національних спільнот у цих країнах.

Враховуючи таку ситуацію, Угорщина добивається мінімізувати наслідки такої політики СР, зокрема, через інституції ЄС не дозволила провести адміністративно-територіальну реформу, що руйнувала б територіальну єдність угорської спільноти. Починаючи з 2016 р., почала виділяти щорічно понад 4 млн. євро на культурно-освітню діяльність угорців у СР, з 2018 р. ця сума склала 8 млн. євро. Політичні партії СР відійшли від прагнень набути автономії, дане поняття не вживається у їхніх законопроектах і пропозиціях. Угорська громадянська партія СР, яку підтримує партія Міст (Хід) у 2014 р. розробила концепцію про організацію самоврядування угорців, основу якої складає культурно-освітнє самоврядування для районів де угорці становлять понад 50% і для районів, де їхня кількість менша від 50%. У політиці Угорщини та партій у СР склалася консолідована позиція, що угорці СР зберуться при умові успішного отримання статусу самоврядування у повній формі [91, с.96-97].

Голова комітету у справах автономії угорців Словаччини Міклош Дураї, угорські науковці одностайні у тому, що, починаючи з середини 90-х рр. становище і можливості угорської спільноти весь час погіршувалися у пи-

таннях набуття автономії, подвійного громадянств, в організації культурно-освітнього самоврядування. На початку 90-х років угорська нація не використала сприятливих можливостей для реалізації цих планів, коли умови були значно кращими від нинішніх. Угорська меншина Південної Словаччини (Фельвідик) у питанні набуття автономії, окрім забезпечення індивідуальних та колективних прав, швидше віддаляється від неї, ніж наближається.

Угорці Південної Словаччини (Фельвідик) позбавлені права на подвійне громадянство Угорщини. У той же час угорські спільноти Трансільванії, Воеводині, України мають таке право. Словацький угорець, громадян СР, розглядається як особа, індивід та громадян, який нарівні з іншими громадянами СР може активно користуватися громадянством СР для задоволення будь-яких власних потреб на території СР та ЄС. У той же час позбавлення словацьких угорців права на подвійне громадянство Угорщини засвідчує, що у СР вони не розглядаються як представники іншої етнічної спільноти, тому й не мають права на духовне, мовне, культурне єднання зі своїм праєтносом, матір'ю-батьківщиною -Угорщиною.

Угорській спільноті Словаччини поки що вдається протидіяти новому адміністративно-територіальному поділу країни, в основі якого лежить вертикальний принцип замість горизонтального, спрямований на позбавлення домінування угорського етносу в областях та районах, а відповідно й у місцевих адміністративних органах.

Отже, завдяки активній діяльності угорських політичних партій та організацій СР у кінці 90-х – 2006-х рр. на парламентських виборах, коли вони входили до правлячої коаліції, боротьба за інтереси угорства на території СР була найбільш успішною. Починаючи з 2006 р. і до

нинішнього часу питання життєдіяльності угорської спільноти у СР лише частково задовольняє як словацьку, так і угорську сторони. Соціально-економічне становище Південної Словаччини (Фельвідик) залишається тяжким через велике безробіття, низьку долю промисловості в економіці регіонів масового проживання угорців.

Боротьба Угорщини із Словаччиною ведеться навколо трьох ключових напрямів: щодо недопущення здійснення адміністративної реформи, набуття угорською спільнотою автономії та подвійного громадянства. Це ключові складові двосторонніх відносин, які не співпадають. Угорщина вважає реалізацію за її сценарієм цих трьох чинників головною умовою збереження і розвитку угорства на території СР. Позиція СР протилежна і ґрунтується на сучасній теорії держави і права, рівності громадян, загальнолюдських цінностей, уникає етнічних особливостей. В країні сформовані умови, щоб усі її громадяни володіли рівними правами, а національні спільноти користувалися й особливими культурно-освітніми можливостями, але при повному домінуванні першого чинника. В основі позиції СР лежать лише уніфіковані загальнотворні державні принципи, а Угорщини – права громадян розглядаються нерозривно у державній та етнічній площинах, які не суперечать, а мають гармонічно відстоюватися і розширюватися. Така відмінність у позиціях обох сторін є зрозумілою. Але оскільки питання національних меншин у всі епохи, у тому числі й на просторі ЄС, відносяться до внутрішньої політики кожної суверенної держави, у даному випадку – Словаччини та Угорщини, то їх різні позиції мають бути врегульованими окремими двосторонніми угодами. У разі відсутності таких угод через небажання однієї із сторін, має діяти верховенство норм Європейської Комісії. Якщо таке відсутнє, то склада-

ється враження, що Європа, інституції ЄС, проголошуючи примат правової держави, верховенство принципів демократії, погоджуються на нерівнозначну політику щодо угорців як етносу, такого багаточисельного у сусідніх державах, серед них у Румунії та Словаччині.

Політика нового Президента СР Зузани Чапутової, обраної 30 березня 2019 р., позначається значним лібералізмом у внутрішній і зовнішній політиці. Простежується її прихильне ставлення до розширення співробітництва Словаччини із сусідніми країнами, насамперед з Польщею та Угорщиною, у тому числі й у поглибленні культурно-освітніх умов для угорської та словацької меншин у цих двох країнах.

На території Східної Словаччини проживає до 150 тис. українських русинів. Відповідно до законодавства СР русини не відносяться до українців, вони визнані окремою етнічною групою, накладена заборонена розглядати їх як єдине етнічне ціле. Важливо, що в Закарпатті проживає трохи більше 150 тис. угорців. Рівень боротьби Угорщини по захисту прав угорців Закарпаття є загальновідомим, належить до пріоритетів її міжнародної політики. А з боку України не вживаються жодні вагомі кроки по сприянню розвитку культури і освіти русинів СР, вивченню їх культури, фольклору, проведенню спільних українсько-русинських заходів. Отак собі живе осколок української нації у сусідній Словаччині, а мати – Україна за нього ніколи й не думала. Зрозуміло, чому це було у колоніальні часи. Для суверенної України позиція щодо даного питання має бути більш продуктивною.

Угорці Воєводини. Справи з автономією для меншин у Воєводині (Республіка Сербія) не так уже й файно обстоять, як про це вихваляється більшість фахівців з

цієї проблематики. Не переконливими є й аргументи, що завдяки тому, що ця провінція відповідно до Конституції СФРЮ від 21 лютого 1974 р. набула статусу автономного краю і лише на незначний час його втрачала, національні меншини тут почуваються дуже добре. Обидва краї Сербії – Воєводина (понад 2 млн. чол.) та Косово (1,6-1,8 млн. чол.) – офіційно були наділені правами, наближеними до прав 6-и союзних республік колишньої Югославії. Але при цьому Воєводина не помічається у країнах розвинутої демократії як автономна територія, політико-правова одиниця. Автономія Воєводини є лише декорацією, без жодних автономних повноважень для 15 національних спільнот, серед них і угорської, русинської, української, які спільно складають 30% населення цієї провінції.

У всіх конституціях СФРЮ та Сербії (1947, 1963, 1974, 1990, 2006 рр.) постійно велика увага приділялася удосконаленню федеративних відносин. Керівництво країни намагалося побудувати федерацію на основі самоврядування в усіх важливих сферах суспільного життя, що забезпечувало б успіхи для всіх націй і народностей у політико-правовій, соціально-економічній та культурно-освітній сферах, відносилося відповідально до задовільнення інтересів усіх 25-ти націй, етнічних груп, національних меншин, які отримали почесне титулування – народність. Інтереси народів багатонаціональної і багатоконфесійної Югославії знаходили відображення у законодавстві, незмінною тенденцією якого було постійне і суттєве розширення прав автономії.

Відповідно до положень Конституції СФРЮ 1963 року та внесених змін до неї у наступному, з одного боку, підвищувався статус країв, покращувалося становище національних меншин, а з другого боку, на законодавчому рівні применшувалося значення нації, особливо її визначальної ролі у прагненні до незалеж-

ності й державності, поширювалися міфологізовані ідеї єдності федерації, нав'язувалися переваги федеративних відносин. Доходило навіть до безпідставних тверджень про обмеження права центральних органів влади у політичній системі СФРЮ на користь органів місцевого самоврядування. Так, упродовж 1967-1971 рр. було внесено 42 поправки до Конституції СФРЮ, які розширювали суверенітет республік і країв за рахунок звуження компетенції федерації. Але це було лише деклараціями, бо усі політико-правові та організаційні заходи спрямовувалися на мінімізацію впливу відцентрових рухів і нейтралізацію факторів посилення й загострення міжнаціональних конфліктів.

Новою Конституцією СФРЮ 1974 р. союзні республіки і автономні краї наділялися ще більш широкими повноваженнями, вони набували політичної і економічної самостійності. Автономні краї перетворювалися на рівноправні суб'єкти союзної держави, окрім одного права – можливості відокремлення від єдиної держави. На думку відомих сербських правознавців, ця Конституція замість зміцнення політико-правових і адміністративних позицій сербської нації на всій території СФРЮ, навпаки, ослабила їх, бо надала іншим націям, зокрема й етнічним албанцям у Косово, які складали більшість, перспективу на досягнення автономії і незалежності. А закріплення основ суверенітету у єдиній державі за п'ятьма федеративними республіками та трьома федеративними частинами у самій Сербії (Воєводина, Центральна Сербія, Косово) стало юридичною основою для прискореного розпаду сербського етнічного простору, домінування дезінтеграційних процесів у колишній Югославії.

Для забезпечення домінування у суспільному житті країни консолідуючих тенденцій над відцентровими процесами і протидії сепаратизму керівництвом СФРЮ упродовж 80-х рр. використовувалися різні заходи (ад-

міністративно-правові, політичні, економічні, політичні, культурно-освітні, міжконфесійного порозуміння, удосконалення органів самоврядування) для зниження міжетнічного протистояння, зміцнення єдності та цілісності держави. Робилися політичні спроби зміцнення єдності націй і народностей на класовій, а не на національній основі. Так Конституцією РС 1990 р. було скасовано права автономних країв (Воєводини, Косово, Метохії), закріплених у Конституції 1963 р. Їхній правовий статус зводився до територіальної та культурної автономії для всього краю, але не для конкретних меншин.

Зміцнити консолідацію народів і народностей СФРЮ, запобігти посиленню тенденцій до незалежності і сепаратизму не вдавалося. Як показав історичний досвід, особливістю усіх політичних партій союзних республік і країв колишньої Югославії являлося те, що партійне будівництво кожної з них здійснювалося не на загальнодержавній, а на національній основі титульної нації. У партійних програмах пріоритет віддавався державотворчим націям. Такі партійно-організаційні принципи мали місце у політичних відносинах між Республікою Сербія (основна державотворча республіка і нація СФРЮ) та іншими республіками й народами на терені СФРЮ. Організаційно-партійне будівництво комуністичних партій усіх республік, країв, органів влади СФРЮ ґрунтувалося на національній основі.

Трансформаційні процеси на терені колишньої Югославії (Словенії, Хорватії, Сербії, БіГ, Македонії, Чорногорії, Косово) розвивалися в умовах міжетнічних конфліктів, воєн, властивих багатонаціональним державам Балканського півострова. Реформи розвивалися у кожній республіці-суб'єкті федерації у двох паралельних напрямках: ослабленням взаємин з центром та прагненнями титульної нації до незалежності і приєднання до

Європи. Політико-правові інституції центру і республік не встигали розв'язувати протиріччя у правовому полі. Через неможливість досягти компромісу з Сербією та сербською меншиною, що населяла інші республіки і краї та послідовно протидіяла розпаду єдиної держави, «мирного розлучення» досягти не вдавалося. Через неможливість вирішити національні, політичні та міжконфесійні проблеми та під впливом демонтажу соціалізму у країнах ЦС Європи Югославія упродовж 1990-1992, 2006 рр. розпалася на самостійні держави. Правове регулювання проблем національних меншин стало можливим лише після розпаду СФРЮ та формування нових державних утворення і набуття ними повного суверенітету [92, 1) с.101-102; 2) с. 36-38].

Хоча Воеводина та Косово мали однаковий статус у СФРЮ, проте після розпаду Югославії доля цих двох країв склалася по різному. Позиції косоварів нечувано зміцніли, а угорців – ослабли. Під дією багатьох факторів, умови й становище угорців та косоварів набули різного розвитку. Найголовнішою умовою була динаміка етнічного складу населення Югославії. У 20-і роки ХХ ст. у цій країні проживало 4,3 млн. сербів, 2,6 млн. хорватів, 500 тис. німців, 470 тис. угорців, 440 тис. албанців, 230 тис. румунів, 150 тис. мусульман. Чисельність словенців, македонців, чорногорців, боснійців не наводиться, бо не мала прямого впливу на становище цих двох країв. Після Другої світової війни чисельність німців та угорців у Воеводині різко скоротилася, а до 400 тис. албанців перебравлося з Албанії до Косово. У той же час з цього краю було витіснено 200 тис. сербів. З дозволу керівництва СФРЮ у Косово відбулася насильницька зміна етнічної структури, в албанців з'явилися усі підстави для вимагати надання автономії. З 1963 р. Косово набуло статусу автономного краю у складі Сербії. Голова Союзу комуністів Югославії Й.Тіто ініціював прийняття Конституції

СФРЮ 1974 р., якою Косово та Воєводина були наділені такими широкими повноваженнями, що вони фактично стали самостійними суб'єктами федерації. Вони отримали рівні права з іншими республіками СФРЮ, окрім одного – вони не мали права відокремитися від Сербії. А тим часом етнічні процеси у Косово складалися на користь албанців (помітний приріст албанського населення, прибуття його представників з Албанії, масовий виїзд сербів із цього краю). Чисельність косоварів у Косово весь час зростала, а сербів падала: За даними Приштини у 1981 р. в автономному краї Косово проживало 1,6 млн. чол., з яких косоварів – 77%, а сербів – до 20%. За даними Белграда у цьому краї проживало 1,15 млн. чол., з яких косовари складали 66%, а серби і чорногорці – 25%. Сербське населення продовжувало різко скорочуватися. Вжиті центром у 1991 – 1999 рр. активні контрзаходи тимчасово стабілізували становище. Внесені поправки до Конституції СР від 28 березня 1989 р. автономні краї Воєводина, Косово та Метохія втратили атрибути державності, повноваження їх органів влади звужувалися. Гальмувалися не тільки демократичні перетворення, а й посилювалися не правові авторитарні елементи управління цим краєм. Прийнята у 1990 р. Конституція Сербії звела правовий статус Косово до територіальної та культурної автономії, позбавивши його усіх елементів державності. Відбулося повернення їхнього статусу до норма Конституції СФРЮ 1963 року. Питома вага сербів стабілізувалася навколо 10% (2 млн. косоварів проти 200 тис. сербів). Але збройне втручання країн НАТО у конфлікт між косоварами і сербами виявилось корисним для перших; присутність миротворчої місії НАТО у Косово погіршувало становище сербів у наступному. На середину 20-х рр. ХХІ ст. у Косово 1,8 млн. косоварів протистоїть 120 тис. сербів (6,5% населення).

Конституція Республіки Сербія (РС) 29 жовтня 2006 р. відповідає європейським положенням: проголошує верховенство права, забезпечення прав людини та меншин, політичний плюралізм, правові основи ринкової економіки. Через нерозрішимість національного і територіального питання Конституцією РС не визнається перевага міжнародного права над національним правом у міжнаціональній сфері. У ст. 16 відзначається, що ратифіковані міжнародні договори повинні відповідати національному праву. У преамбулі Конституції РС «Косово і Метохія визначені «невід'ємною складовою Республіки Сербія». У присязі Президента при вступі на посаду ключовою є теза, що він клянеться «охороняти суверенітет і територіальну цілісність Республіки Сербія, до складу якої входять Косово і Метохія» (абзац 3 ст. 114). Конституція РС забезпечує широкі права для національних меншин, відповідає правовим нормам ЄС.

В основу Закону про громадянство РС 2004 р. було покладено Закон Держави Ізраїль «Про повернення», яким дозволяється право на подвійне громадянство, якщо при оформленні сербського громадянства не потрібно відмовлятися від попереднього громадянства. Йдеться про країни, де визнається одне громадянство. Статтею 23 закону визнається право національного походження: усі іноземці сербського походження можуть отримувати громадянство РС за спрощеною процедурою. Для іноземців набуття громадянства РС відбувається на загальноприйнятних нормах. Вимогою є проживання на території РС, знання мови, відмова від попереднього громадянства.

Великодержавницький шовінізм Сербії, розлючений втратою домінування у СФРЮ та в самій РС, з одного боку, та агресивний албанський націоналізм, натхненний демографічним вибухом албанців Косово, з другого боку, вели шляхом збройних потрясінь до посилення в

краї сепаратизму, формування автономії, набуття республіканського статусу і виходу території Космет зі складу Сербії. Міжетнічні війни на території колишньої Югославії упродовж 1990 – 1999 рр. між Сербією, з одного боку, та Хорватією, Боснією і Герцеговиною, Косово, з другого боку, в цілому дестабілізували становище на Балканах, загальмували трансформаційні процеси і уповільнили розвиток насамперед Сербії та Албанії, а також негативно позначилися на демократичних перетвореннях у Хорватії, Македонії, Боснії і Герцеговині, Чорногорії, Косово. Ці війни спричинили масу біженців, майже 600 тис. осіб із Хорватії, Боснії і Герцеговини та до 280 тис. осіб із Косово. Всього 880 тис. осіб, половина з яких – серби [93, с. 222– 223].

Найголовніші причини досягнення косоварами суверенних прав, що сталося через 35 років: значний чисельний приріст населення у краї, релігійний фанатизм і згуртованість, активність їх очільників і готовність до самопожертвування у боротьбі за незалежність; міжнародна підтримка з боку ЄС та блоку НАТО, які не дозволили Сербії збройно знищити косоварів як етнос чи витіснити їх за межі Косово.

Явна чисельна перевага косоварів, войовнича релігія, цілеспрямована робота їх воєнно-політичних організацій дозволила вибороти суверенітет і проголосити 17 лютого 2008 р. незалежність Косово. 22 країни ЄС з 28, у тому числі й Угорщина у 2013 р, визнали незалежність Косово. Натомість жодна з сусідніх з Угорщиною держав – Румунія, Сербія, Словаччина, Україна цього не допустили. Мотиви кожної з цих держав зрозумілі.

Становище угорської спільноти у Воєводині у кінці XX –XXI ст. ті ж самі часи мало інші тенденції: низьку народжуваність, високу еміграцію, різке чисельне скорочення у порівнянні з іншими народами, особливо із сербами цього краю. Їхня питома вага у Воєводині впала з півмі-

льйона чоловік (40%) довоєнного періоду до 250 тис. осіб (13%) у 2011 році, тоді як питома вага сербів у Воєводині залишалася стабільною – понад 70%. Угорці Воєводини, на відміну від косоварів, через постійне чисельне скорочення, відсутність національного піднесення не продемонстрували спроможності для проведення значних національно-визвольних акцій з метою набуття фактичної автономії, не кажучи вже про сепаратистські рухи чи боротьбу за незалежність і приєднання до Угорщини. Угорці краю навіть не змогли продемонстрували активності у відстоюванні своїх уже набутих раніше прав після того як Воєводина позбавлялася автономного статусу упродовж 2002 – 2009 рр. Автономний статус всієї провінції було відновлено Законом про автономну провінцію Воєводина Республіки Сербія з 1.01.2010 р., завдяки виключно заслугам влади РС, а не ролі провінційних лідерів Воєводини. Автономний статус цієї провінції діє й понині.

Аналіз закону про автономію Воєводини свідчить, що за змістом цей статус краю відповідає положенням «адміністративної, а не етнічної автономії», відповідно до якої усім етносам краю забезпечено рівні індивідуальні й колективні права. Самоврядування провінції здійснюється парламентом Воєводини у складі 120 осіб, що обирається на 4 роки. До його складу входять делегати від Національних рад кожної меншини відповідно до їх питомої ваги серед населення краю. Кожен етнос провінції має свої органи самоуправління, яким гарантовано права для здійснення самостійної культурно-освітньої діяльності на національній мові, функціонування ЗМІ у сучасних формах, самостійно використовувати для цього фінанси. Ці повноваження закріплюються за кожною меншиною, чисельність якої становить 15% населення провінції. Угорська спільнота має 25 місцевих представницьких органів та Угорську

національну раду (УНР) – орган самоврядування угорців краю у складі 35 осіб, в якій діє 7 постійних комісій (освіти, вищої школи і науки, інформації, мовного застосування, культури, молоді, народознавства). Вони забезпечують основні культурно-освітні сфери життя угорської меншини цієї провінції [94, с.89, 95].

Важливо, що Конституція РС 2006 р. навіть у період відсутності автономного статусу Воєводини не зазнавала змін. Статтею 75 визнаються колективні права національних меншин, які мають право на обрання органів місцевого самоврядування на 4 роки, до компетенції яких належать питання культурно-освітньої автономії, забезпечення освіти на національній мові, застосування національної мови у роботі органів управління цієї території, діяльності ЗМІ, користування фінансами. Обсяги централізованого фінансування на розвиток Воєводини передбачаються у межах не менше 7% бюджету РС, що, на думку лідерів угорської спільноти, є недостатніми [95, с.96].

Завдяки укладенню РС 29 квітня 2008 р. угоди про асоціацію з ЄС, набуттю у грудні 2009 р. безвізового режиму з ЄС та згоді ЄК не пов'язувати питання євроінтеграції Сербії з обов'язковим визнанням нею незалежності Косово і визначення статусу цього регіону курс на європейську інтеграцію РС посилюється. Позиція РС щодо визнання Косово інтегральною частиною Сербії і невизнання його незалежності залишається незмінною. Важливо, що Брюссель не передбачає вступ Косово до ЄС у відриві від Сербії, приєднання його до Албанії як і цілковитої незалежності. На цьому підґрунті складні процеси взаємовідносин між ними проходять успішно. Більше того, від Косово на даному етапі вимагається бути гнучкішим і поступливішим в діалозі з Белградом. Діалог між Сербією і Косово відновився після підписання між ними угоди 24 лютого 2012 р. Питання

вступу Сербії та Косово до ЄС є самим основним і незмінним внутрішньополітичного та міжнародного життя РС. Принципи їхнього майбутнього співіснування визначаються у межах ЄС. Вплив третіх сил на вирішення остаточних взаємовідносин між ними у майбутньому не допускається.

На 2-у засіданні Ради за автономію для угорців Карпатського басейну (РАУКБ) 22 вересня 2017 р., що відбулося у м. Надьварод (Трансільванія), справедливо відзначалося, що серед усіх країн у справі про надання автономії для угорців найбільше вдалося просунутися у Воєводині (Дельвідик, Сербія). Середня освіта угорської спільноти забезпечується національною мовою. Функціонують юридичний та технічний угорськомовні вузи у містах Сobotка та Нові Сад. Певні спроби асимілювати угорців не вдалися брутальними акціями ні при режимі Й.Тіто, ні при Сл.Мілошевичу, хоча сербський, хорватський, боснійський, словенський націоналізм негативно позначалися на становищі угорців Воєводини, Хорватії та Словенії. Але ці часи пройшли. І як відзначалося під час засідання робочої групи РАУКБ 27 лютого 2019 р. становище угорської спільноти Воєводини в цілому, як і умови для соціально-економічного та культурно-освітнього їх розвитку, стали в цілому сприятливими. Добрі міждержавні стосунки між Угорщиною та Сербією, що склалися в останні роки, головним чином позитивно відображаються на становищі угорської спільноти.

Незважаючи на сприятливі культурно-освітні та політико-правові умови для життєдіяльності угорців Воєводини відчутним є їх постійне кількісне скорочення. Припускається, що за 1941-2021 рр. чисельність угорців цього краю скоротиться з 500 тисяч осіб до 208 тисяч, у 2,4 рази, їхня питома вага впаде з 37% до 10% серед населення цього краю. Таке явище типове для

всіх угорських закордонних спільнот, але воно стало найбільш обвальним у порівнянні з подібними тенденціями серед інших етносів Воєводини. Серед причин різкого падіння кількості угорців у цьому краї (тяжке соціально-економічне становище, низька народжуваність, висока еміграція та певна асиміляція) найвідчутнішим є відсутність відчуття етнічної приналежності угорців до держави проживання, масового характеру набуло почуття тимчасового перебування у Сербії; переважають відчуженість до усього оточуючого, низька народжуваність і прагнення молоді виїхати до Угорщини чи до інших країн ЄС. Нігілізм і відчуття бездержавності цілого етносу робить його майбутнє безперспективним.

Заслуговує на увагу підтримка уряду Угорщини розвитку економіки у місцях проживання угорців цього краю. Так, у 2016-2018 рр. було виділено 50 млрд. фт. (15 млн. євро) на розвиток агропромислового комплексу, малого і середнього бізнесу. На наступні 2020-2022 рр. заплановано виділи ще 40 млрд. фт (12 млн. євро). Голова Товариства угорців Воєводини Іштван Пастор, який головує уже 15 років, 5 травня 2019 р. наголошував, що головним завданням таких заходів є формування для угорців краю сприятливим умов для проживання, збереження на своїй рідній землі, масового їх повернення на рідну землю із-за кордону [96]. Не сприятливим для угорської спільноти розцінюється рішення Конституційного суду РС 2014 р., яким фінансування діяльності Угорської національної ради не передбачається. Вказано, що зв'язки національної ради з державними органами матері-батьківщини у сфері фінансової діяльності є антиконституційними [97, с.83]. Вирішальним запобіжним фактором масовому відпливу угорства із сусідніх держав, серед них і з Воєводини, на думку угорських фахівців, має стати набуття територіальної автономії угорством у цій провінції. Від успіхів у

цьому питанні залежатиме майбутнє угорської меншини цього краю. Провідна угорська партія Воєводини – Угорська демократична коаліція – завжди стояла на позиціях набуття територіальної автономії. Попервах, виглядало так, що умови автономії Воєводини як цілого краю у складі РС є сприятливими для того, щоб добиватися подальшого розширення автономних повноважень для конкретних національних меншин, зокрема, й для угорців. Тим більше, коли для досягнення цього може бути використаним досвід забезпечення автономії сербам у Боснії та Герцеговині, а сербам у Косово. Незважаючи на подібність ситуації Белград не погоджується на подібні рішення. Сербська влада насправді пішла би на це, якби угорська спільнота продемонструвала свою рішучість у прагненні до широкої територіальної та культурно-освітньої автономії.

Органи самоврядування угорців Воєводини все активніше доводять, що врятувати угорців від зникнення у цьому краї може лише формування для них «широкої територіальної автономії», яка б наближалася за змістом до статусу косоварів у Косово. Голова Угорської демократичної спільноти Воєводини Арон Чонка саме таку автономію вважає необхідною для угорців краю і цю позицію уряд Угорщини має втілювати до життя [98, с.99].

Адже етнічної автономії конституційні акти ніколи і ніде не передбачали на території СФРЮ та на її уламках. Белградом приймаються усі нормативно-правові акти, з ним узгоджуються усі питання поточної діяльності в автономній одиниці. Між центром і автономним краєм відсутній розподіл повноважень, навіть у сфері прийняття рішень місцевого значення. У органів влади краю немає повноважень на вирішення проблем на місцевому рівні. Місцеві органи влади Воєводини вирішують лише ті питання, які до цього були схвалені у Белграді [99, с.73].

До особливої сфери відносяться міжетнічні питання, культурно-освітня діяльність, функціонування національних рад та органів самоврядування, їх фінансування. Центром регулюється діяльність усіх національних спільнот як Сербії, так і автономного краю. Виключення складає Косово, яке у збройний спосіб від'єдналося від РС і зберігає суверенний статус щодо РС, але залежне від міжнародних організацій, зокрема ЄС та НАТО.

На практичну відсутність умов для формування автономії для меншин у РС інституціями ЄС не звертається жодна увага. Однак К.Сілі підкреслила у своєму виступі 6 травня 2019 р. у м. Сobotка важливість продовження справи формування автономії для угорців Воєводини, щоб закріплені з боку РС права на культурно-освітнє, мовне і інформаційне забезпечення поглиблювалися і еволюціонували до національної автономії. Обнадійливою вважається перспектива приєднання РС до євроатлантичних структур, що сприятиме розширенню прав національних меншин, зокрема і діяльності УНР, подоланню нинішніх проблем, покращенню економічного і матеріального становища жителів краю, як і всієї Сербії, значному збільшенню припливу іноземних інвестицій, активізації діяльності політичних партій та організацій Воєводини, посиленню консолідації угорства навколо автономістських ідей, підвищенню рівня допомоги з боку Угорщини для вирішення проблем угорців цього краю. К.Сілі висловила переконання, що угорці досягнуть адміністративної автономії у Воєводині. Для прискореного економічного розвитку угорців краю урядом Угорщини передбачена довгострокова програма підтримки на суму 50 млрд. фрт. (180 млн. дол.) [100].

Однак, приклад поведінки угорців Хорватії свідчить про протилежне. Після приєднання цієї країни у 2013 р. до ЄС, чисельне скорочення угорців цієї країни через

масову еміграцію стало найбільш стрімким серед усіх закордонних угорських спільнот країн ЦС Європі.

Лідерами воєводських угорців визнається, що в умовах діючого автономного статусу Воєводини, як окремої територіальної одиниці РС, для окремих етносів, що складають понад 15% мешканців краю, легше продовжувати добиватися розширення уже діючих прав культурно-освітньої та самоврядної автономії з переважанням етнічних складових. Далі справа має розвиватися у руслі пошуку об'єднавчої ідеї для формування більшості усіх впливових меншин (насамперед хорватів, українських русинів, євреїв), які володітимуть такою ж широкою територіальною автономією на етнічній основі. Досвід взаємин РС з Косово на нинішньому етапі все більше привертає увагу лідерів угорської спільноти Воєводини та Будапешта. Після тривалої і великої об'єднавчої роботи, консолідації різних спільнот РС навколо євроатлантичних ідеалів, усе настирливішого домагання реалізації права на самовизначення націй і народностей розвиток подій в краї матиме вагомі наслідки. Шляхом волевиявлення більшості згуртованих етносів бачиться прискорення євроатлантичних процесів не тільки у Воєводині, а й у всій Сербії, що сприятиме підвищенню статусу національних спільнот спочатку у цій країні, а у майбутньому – і на євроатлантичному просторі. В цілому це призведе до ослаблення великодержавницького егоїзму у сусідніх з Угорщиною країнах, де угорські спільноти сьогодні перебувають у пригніченому становищі.

Угорці України. З розпадом СРСР та проголошенням незалежної України становище української нації та національних спільнот, які населяють Україну, стрімко покращувалося. Склалися об'єктивні умови для відродження культури, мови, політико-організаційного об'єд-

нання на національній основі усіх етносів, у тому числі й угорців Закарпаття.

Офіційна позиція Угорщини щодо України впливала з минулого суперечливого досвіду. Будапешт добре розібрався у ситуації і продемонстрував однозначну зацікавленість у формування самих коректних і здорових відносин з Україною. У минулі часи Україна ставала жертвою геополітичних протистоянь так, як Угорщина у нинішній період. Віце-прем'єр-міністр Угорщини Ж.Шем'єн чітко наголошував, що ще у часи прем'єрства Йозефа Анталла Угорщина керувалася добре сформованими національними інтересами. Насамперед тим, що між російською імперією, як би її не називали, та Заходом, який у нинішні часи уособлюється з ЄС, має бути буферна зона, саме така роль відводилася для України. Тому Угорщина негайно, першою визнала незалежність України і пішла з нею на зближення. Ж.Шем'єн підкреслив незмінність такої позиції Угорщини й сьогодні: якщо Україна потрапляє у складне становище, Угорщина завжди їй допоможе, «Угорщина завжди стоїть за незалежну Україну» [101].

У 90-і роки ХХ ст. Україна виступала ключовим партнером Угорщини серед її сусідніх держав, бо після розпаду СРСР, проголошення незалежності і демонтажу соціалістичної системи вона не була причетною до формування міжнародних відносин у Європі, зв'язаних з кривдними договорами 1920 та 1947 рр. та учасником визначення у гегемоністський спосіб несправедливих кордонів між Угорщиною та її сусідніми державами.

Період перебудови в СРСР, перші роки становлення незалежної України, формування рівноправних двосторонніх відносин між Україною та Угорщиною дозволили вивести взаємини з Угорщиною, зокрема міжнародні відносини, на вищий рівень, підписавши у Будапешті 31 травня 1991 р. Декларацію про основи

відносин між Україною та Угорською Республікою, Декларацію про принципи співробітництва щодо забезпечення прав національних меншин, а 6 грудня 1991 р. у Києві – Договір про основи добросусідства та співробітництва. Ці акти, як і Закон України Про національні меншини в Україні від 25 червня 1992 р., вивели взаємини на вищий рівень щодо захисту національних меншин, які позитивно вплинули на користь Угорщини під час укладення нею подібних базових договорів з Хорватією, Словенією, Словаччиною, Румунією у грудні 1992 – вересні 1996 рр.

Дружні двосторонні відносини України та Угорщини убезпечували загострення проблем навколо становища угорської меншини. З початком 90-х рр. XX ст. швидко сформувалася організаційно-правова основа для забезпечення колективних і індивідуальних, культурно-освітніх прав угорців Закарпаття. Прискорене покращення їхнього становища розвивалося синхронно з подіями в інших сусідніх державах, де також проживали чисельні угорські спільноти. Умови угорців Закарпаття не тільки покращувалися, а з ряду позицій ставали кращими у порівнянні з іншими сусідніми країнами.

Першим важливим кроком у відродженні угорства Закарпаття стало їх організаційне об'єднання. 26 лютого 1989 р. утворилося Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ), а 5 жовтня 1991 р. – Демократична спілка угорців України (ДСУУ). Вони відіграли важливу роль у прискоренні відродження угорців Закарпаття, забезпечення їм належних культурно-освітніх прав. Закон про мови в Україні 1989 р., Декларація про права національностей України від 1 листопада 1991 р. передбачали широкі права для національних спільнот України. Товариства угорців Закарпаття серед перших прийняли 10 вересня 1989 р. рішення про утворення автономного угорського округу з центром у м. Берегове. На Закар-

патті ці вимоги прозвучали на загальноукраїнському референдумі 1-го грудня 1991 року, де окрім опитування про незалежність України, до бюлетеня були включені й додаткові два питання щодо статусу Закарпаття: про надання краю статусу спеціальної самоврядної території та у Берегівському районі про створення угорського автономного округу з центром у м. Берегове. За незалежність України проголосувало 92,6% учасників референдуму Закарпатської області (у тому числі виборці угорської меншини, яка складала в краї 12,1% населення), за надання статусу самоврядування для Закарпаття у складі України результат склав 78,6% учасників референдуму, а з третього питання по Берегівщині – 81,4%. Результати двох останніх місцевих референдумів на рівні керівних органів України були взяті до уваги, але рішень не вчинялося. Згодом до Закону України Про національні меншини від 26 червня 1992 р. було внесено положення про право на формування «національно-культурної автономії» (ст.6). Дане положення не набуло механізмів його реалізації, однак робота угорської сторони у цьому напрямку продовжувалася. Розроблений ТУКЗ і обнародований у 1996 р. проект формування Притисянського угорського національного округу (автор – Геза Гулачі), яким охоплювалося до 72% угорців Закарпаття із 4-х прилеглих до Угорщини районів – Берегівського, частка угорців складає 67%; Ужгородського – 35%, Виноградівського – 25% та Мукачівського – 12% до нинішнього часу залишається найбільш вдалим проектом, тому й залишається не замінимим актом угорської спільноти краю у боротьбі за автономію.

Важливу роль в об'єднанні угорців Закарпаття, проведенні акцій, спрямованих на здійснення адміністративно-територіальної реформи та розширення повноважень Закарпатської області, покращення куль-

турно-освітніх умов, у тому числі й на формування угорського автономного округу у Берегівському районі, відіграло ТУКЗ та його лідери – Геза Гулачі, Міхай Товт, Міклош Ковач, Іштван Гайдош, Ласло Брензович. Помітним у сфері забезпечення автономних прав угорців Закарпаття став у 2005 р. законопроект депутата ВР України Іштвана Гайдоша про національно-культурну автономію, спрямований на розширення компетенції самоврядування національних меншин України.

Упродовж 1989-2010 рр. діячі угорської спільноти Закарпаття розробили понад 10 проектів щодо утворення автономії, яка уособлює собою культурно-освітні й територіальні принципи, колективні та індивідуальні права спільноти. Дуже важливим був проект розроблений Спілкою угорської культури Закарпаття у грудні 1990 року про створення окремої самоврядної території в Закарпатті, а у його складі передбачалося створення Угорського автономного округу з центром у м. Берегове, щоб він охоплював до 50% угорців Закарпаття. Офіційними мовами у всьому Закарпатті була би українська, а в окрузі – угорська й українська.

Українсько-угорське співробітництво бурхливо розвивалося аж до кінця 90-х рр. ХХ ст. Після прийняття Україною Європейської Хартії національних та рідкісних мов у 1999 р. (ратифікована у 2003 р.) у житті національних менших наступила правова пауза, що тривала аж до 2012 р., обумовлена зміцненням Української державності, консолідацією суспільства та формуванням політичної нації. Уряд України на період підготовки до вступу до ЄС схвалив програму «Єдність через різноманіття», в якій висловив сумніви щодо концепції національно-культурної автономії, яку прирівнюють до національно-територіальної автономії. Угорці Закарпаття на кінець 10-х рр. ХХІ ст. фактично досягли культурно-освітньої автономії, набули значних пільг як власники посвідчень

закордонного угорця і особливо подвійного громадянства, стабільно почали отримувати значну фінансову та економічну підтримки з боку Угорщини. Завдяки постійно наростаючій активності Угорщини у Закарпатті, сприянню забезпечення прав угорської меншини, розвитку прикордонного співробітництва, багаторічній фінансовій та інвестиційній допомозі угорській спільноті, остання прискорено відродилася.

У післятрансформаційний період в Угорщині значно активізувалася робота по покращенню економічного, фінансового і матеріального становища угорської спільноти у Закарпатті, забезпеченню автономного статусу, наданню подвійного громадянства та підтримці русинського руху. У кінці 10-х рр. XXI ст. на Закарпатті завершився процес масової видачі посвідчень закордонного угорця. Станом на 30 червня 2010 р. ДСУУ було видано 165 тис. посвідчень, що на 50 тисяч перевищило чисельність угорців краю (понад 150 тис. осіб). Це, найвище за питомою вагою охоплення угорства «серед усіх відірваних регіонів», було здійснено з порушеннями. Враховуючи, що цей пільговий документ видавався особам після досягнення 14-річного віку, то 165 тис. виданих посвідчень охоплювало значною мірою й не етнічних угорців. Після виявлення у червні 2010 р. значних порушень з видачею посвідчень віце-прем'єр міністр Угорщини Ж. Шем'єн та голова комітету у закордонних справах парламенту країни Ж.Немет наполягли на анулюванні угоди з ДСУУ. Починаючи з листопада 2010 р. видача посвідчень тимчасово забезпечувалася консульствами Угорщини в Ужгороді та Берегові виключно особам угорського походження. А через півроку цією функцією було наділено ТУКЗ. Для власників таких посвідчень це був перший важливий крок до набуття повноправного статусу громадянина Угорщини [102, с.73].

Станом на 2015 р. угорці Закарпаття фактично отримали широку культурно-освітню автономію, подвійне громадянство, регіональний статус угорської мови, були представлені на усіх рівнях виборних органів влади в Україні; в Закарпатті завершилося «створення окремої угорської освітньої території». Незважаючи на відсутність відповідних положень законодавства України становище угорців Закарпаття виглядало до вересня 2017 р. досить добре, не гірше, а в окремих питаннях і краще у порівнянні з Румунією (освітні умови), Словаччиною (подвійне громадянство). Із вступом Угорщини до євроатлантичних структур відносини з Україною, як і з іншими країнами пострадянського простору, не змінилися. Хоча пріоритетні позиції посіли інші сусідні країни, які, з точки зору інтересів Угорщини, менш активно підтримували угорські спільноти у питаннях громадянства, покращення культурно-освітніх умов, надання для них автономії, Будапешт продовжував активно підтримувати Україну, зокрема її інтеграцію до ЄС.

Незначний за тривалістю досвід розвитку самостійної України продемонстрував, що успіхи та демократичні перетворення країни сприяють прискореному розвитку й меншин, а кризові періоди, особливо війна РФ проти України уповільнюють такі процеси, таять в собі й небезпеку погіршення становища меншин. Чим успішнішою ставала Україна, тим кращі умови склалися для екзистенції кожної спільноти, у тому числі й угорської. Криза в Україні з початку 20-х рр. XXI ст., інспірована антидержавними, головним чином промосковськими силами в Україні, негативно позначилася на міжнаціональних та міжконфесійних відносинах, наслідком чого стали: припинення діяльності Українсько-Угорської Комісії з національних питань, ліквідація державних органів України, що опікувалися пробле-

мами національних меншин та релігії, зведення цих функцій до рівня єдиного департаменту Міністерства культури України.

Роки незалежності України наочно засвідчили, що наростання кризових явищ, економічної нестабільності, загострення внутрішньополітичної боротьби та протиріч у центрі, явне відставання докорінних реформ внутрішнього характеру від процесів у сусідніх державах відразу ж позначається погіршенням міжнародного становища України, наростанням відцентрових тенденцій у регіонах, окраїнах, де відчутною є питома вага національних меншин. На таких територіях поширюються сепаратистські ідеї про набуття автономії у складі України.

Окрім України, кожна держава регіону (СРСР, Росія, Угорщина, Румунія, Польща, Словаччина, Чехія) заінтересована у реалізації власного сценарію розвитку подій у Закарпатті. Проблема Закарпаття завжди є особливо актуальною через його стратегічну значимість як для кожної держави, що складу якої він входив, так і для геополітичних центрів всієї Європи.

На Закарпатті це проявилось у посиленні рухів, вимог окремих активістів: надати області автономний статус у складі України, створити Притисянський угорський автономний район чи окремий угорський виборчий округ, визнати русинів окремою нацменшиною або й навіть окремою нацією, створити угорсько-русинську автономію чи окрему русинську автономію. Наростання подібних домагань від сучасної України генеруються складним історичним минулим, значним перемішуванням етносів та змінами кордонів у ПС Європі, зокрема у ХХ ст. Нації у цьому регіоні сформувалися раніше, ніж з'явилися суверенні держави та їхні кордони. До того ж кордони за наслідками обох світових воєн, особливо у Східній Європі, визначалися з гегемоністських позицій,

тому стали дуже суперечливими, далеко не відповідаючи етнічним розселенням народів. Стосовно угорців, австрійців та німців кордони були визначені найбільш несправедливо, ніж для інших народів, зокрема українців. Державні кордони останніх в основному співпадали з їх етнічним переважанням у кожному із суперечливих країв. У ході розпаду Австро-Угорської монархії у жовтні – листопаді 1918 р. і виникнення Чехословаччини основна частина Закарпаття (Підкарпатська Русь) передавалася країнами Антанти до її складу. Незначна південна його частина (Мароморощина) перейшла до Румунії, а західна її частина – Пряшівщина – залишилася у Словаччини у складі ЧСР. Весь цей регіон разом складав площу 15,6 тис. кв. км з населенням понад 850 тис. чол. Восени 1919 р. до Підкарпатської Русі країни Антанти приєднали вузьку смугу угорських етнічних територій (Кошіце-Чоп-Хуст-Рахів), по якій проходила залізниця, щоб з'єднати Чехословаччину з Румунією. Цим самим унеможлиблювалося створення спільного кордону між Угорщиною та Польщею на противагу альянсу Чехословаччини-Румунії-Югославії, майбутньому союзу Малої Антанти у міжвоєнний період, спрямованого на недопущення переглядів кордонів у ПС Європі. Повернуті у жовтні 1938 – березні 1939 рр. до Угорщини території Закарпаття склали 12,06 тис. кв. км. з населенням понад 620 тис. чол. З відновлення угорсько-польського кордону Будапешт вирвався з під політичного зашморгу, який на цю країну було накинута сусідніми державами при сприянні Антанти у міжвоєнний період. У кінці війни Закарпаття передавалося до СРСР у межах, у яких воно перебувало у складі ЧСР за виключенням територій Кошіце і Східної Пряшівщини, що залишилися у складі Словаччини. Натомість до радянського Закарпаття додавалася південно-західна територія Угорщини навколо стратегічної

вузлової залізничної станції Чоп. На 1946 р. територія Закарпатської області склала 12,8 тис. кв. км. з населенням 929 тис. чол. Важливість приналежності Закарпаття до СРСР полягала у його вигідному стратегічному розташуванні: у минулому СРСР, а тепер Україна безпосередньо належить до Середньої Наддунайської Європи (Центральної Європи).

Одним із досить ефективних механізмів поширення впливу сусідніх держав на Закарпаття у ХХ-ХХІ ст. являється русинське питання. Русинський рух з'явився на західних теренах як ідеологія протидії іноземному зазіханню на українські етнічні землі, як різновид захисту західноукраїнського етносу від надмірного впливу і поневолення угорською та польською державами. Посиленню його спричинила поява у Карпатському регіоні у другій половині ХІІІ ст. монголо-татарських завойовників і грабіжників. Прихід османських окупантів остаточно завершив формування ідеології русинського етносу, його етнічної та релігійної окремішності. З початком панування Габсбургів у Карпатському басейні та поширенням ідеології панславізму, генератором якого стала царська Росія у ХІХ ст., русинська ідеологія набула масового проукраїнського та русофільського національно-визвольного спрямування, метою якої було обстоювання етнічної самобутності, збереження мови, традицій матеріальної та духовної культури. Формування ідеї національної окремішності русинів відбувалося не взагалі, не у безпосередній вимозі надання автономії, не кажучи вже про вимоги на створення власної держави, а в межах тої держави, до якої вони територіально належали. У суспільно-політичному житті русинів Закарпаття мали місце три провідні напрямки – угроруський, русофільський та країнофільський [103, с.74].

З падінням Російської, Габсбурзької та Османської імперій на українських етнічних землях формувалися

руські(русинські) народні ради, що відстоювали національні інтереси, а у сприятливій обстановці на рубежі 1918-1919 рр. проголосили автономію, незалежність і об'єднання у єдиній соборній Українській державі. Імперіалістична політика країн Антанти та більшовицької Росії перешкодили становленню Української держави, яку вони у черговий раз спільно розчленували між Росією, Польщею, Чехословаччиною та Румунією. Паралельно до зміцнення і піднесення русинсько-українського визвольного руху, політичного гуртування й консолідації свідомих українських сил навколо визвольних та державницьких рухів, активізації залучення широких народних верств українства до суспільно-політичного життя у державах-метрополіях, до яких входили українські етнічні землі, наростала протидія шляхом їх розколу та протиставлення зсередини, формування та всілякого заохочення створення й діяльності провладних організацій, формування серед русинської інтелігенції компрадорської групи, прийняття привабливих рішень на користь українських русинів із забезпеченням їх виконання лише на користь прихильних та лояльних верств населення, формування ідеологічних міфів про найкращі умови життя русинів у складі даної держави у порівнянні з видуманими труднощами їх проживання в інших країнах. Заохочення представників корінного етносу до здобуття освіти державною мовою, що відкривало широкі можливості для просування по соціальній драбині суспільства. Добровільна асиміляція ставала єдиною умовою і гарантією вибитися у середні верстви країни проживання. Пік такої політики в Угорщині щодо усіх меншин, у тому числі й українства Закарпаття, припав на 70-і роки XIX ст. початок XX ст. Угорщини. Мадяризація була досить активною, але завдяки тому, що національні меншини королівства склали чисельну більшість і сам період тривав всього до

50 років він не завершився тотальним поглинанням державотворним етносом інших великих спільнот. Але у роки війни, після поразки у ній Австро-Угорщини та її розпаду визвольні змагання українського етносу Закарпаття, Галичини, Буковини різко посилювалися. Усе, на що виявилися здатними Угорщина, Чехословаччина, Польща, Румунія у протидії українському національно-визвольному піднесенню, це посилювали протиставлення русинства українському визвольному рухові, обізвати українські прагнення до самостійності та соборності України сепаратизмом, різновидом москвофільства або більшовизму, загрозою і небезпекою для європейських цінностей, заборонити його діяльність на підвладних їм територіях українського етносу. Позиції Франції, Великої Британії та новоутворених на руїнах Габсбурзької монархії країн у східній політиці цілковито співпадали не тільки на антибільшовицькій, але й на антиукраїнській основі, що стало визначальним чинником, який забезпечив розчленування серед них західних українських земель та їх тимчасове утримування. Вінцем плідної політичної і державницької діяльності українських русинів стало виборення у листопаді 1938 р. автономії у складі Чехословаччини, а 15 березня 1939 р. – незалежності Карпатської України, що справило великий вплив на піднесення визвольних змагань не лише серед закарпатських русинів, а й на усіх інших українських етнічних землях.

Друга світова війна знову продемонструвала пріоритет сили інтересів переможців при вирішенні спірних територіальних і етнічних питань. У кінці Другої світової війни до фундаторів Версальської системи мирних договорів долучився й Радянський Союз як провідна сила Антинімецької коаліції. Членами Великої трійки (СРСР, США, Велика Британія) – переможцями війни – українське питання вирішувалося у 1945-1947 рр. одно-

стайно шляхом приєднання до УРСР у складі СРСР основних західних земель, де український етнос явно домінував. Слід відштовхуватися від історичних фактів. На рубежі 1938-1939 рр. Підкарпатська Русь набула статусу автономії у складі Чехословаччини. Після розчленування ЧС Республіки Словаччина і Карпатська Україна проголосили 15 березня 1939 р. свою незалежність. Проте в умовах панування у Європі тоталітарних режимів жодна держава світу не визнала Українську демократичну і правову державу, а радянський диктатор Й.Сталін дозволив собі навіть глузувати з цієї доленосної для українства події. Кожна тоталітарна держава, яка захоплювала Карпатську Україну, жорстоко розправлялася з її демократичними надбаннями. Упродовж двох тижнів у кінці березня 1939 р. її окупувала Угорщина і повернула її до свого складу. Після окупації краю Угорщина зіштовхнулася з тим, що серед русинів Закарпаття цілковито панували демократичні традиції, позиції українофільства, ідеалізованого радянофільства, набули поширення у чехословацький період 1920-1939 рр. Відомий дослідник Геза Вашаш справедливо вказує, що упродовж усіх 20 років перебування Закарпаття у складі Чехословаччини Угорщина боролася за надання русинам автономії, що даним питанням займалися усі попередні глави і члени урядів цієї країни і до цього процесу менше всього залучалися представники русинів. А коли край повернувся до складу Угорщини, то відповідно до закону Угорщини від 23 червня 1939 р. йому було відмовлено в автономії. Запроваджувалася угорська та русинська двомовність, культурно-освітнє, соціальне, релігійне самоврядування, але тільки не територіальна автономія. «Значна русинська меншина Закарпаття була повернута до складу Угорщини, яке було вмонтоване у політико-правову систему Угорщини, що існувала до 1920 року». У її основі лежали принципи

Святоштефанської національної політики Угорщини від 1868 р.: забезпечення найсприятливіших умов для розвитку угорської нації, її чисельного збільшення, перемішування у її середовищі інших етносів, проповідування ідей братерських відносин між різними народами країни, прискорення влиття їх в угорську державотворчу націю. З розчленуванням у кінці вересня 1939 р. Польщі між Німеччиною та СРСР геополітична обстановка змінилася: СРСР вийшов на кордон з Угорщиною у Карпатах, питання автономії для Закарпаття самим рішучим способом остаточно було зняте з порядку денного [104].

За наслідками Другої світової війни геополітична ситуація у ПС Європі, у т.ч. й на Закарпатті, змінилася. Після визволення краю у кінці жовтня 1944 р. Радянською армією з'їзд народних комітетів Карпатської України (парламент) у Мукачевому 26 листопада проголосив про вихід суверенної Карпатської України, маючи на увазі її проголошення 15 березня 1939 р., із складу ЧСР, про незалежність краю тепер уже під назвою Закарпатська Україна, проголосив про приєднання її уже під назвою Закарпатська Україна до УРСР у складі СРСР і прийняв Декрет про перехід прав власності на державне майно від ЧСР та Угорського королівства до Закарпатської України. Після визволення та відновлення суверенітету ЧСР між СРСР та ЧСР 29 червня 1945 р. було підписано Договір про входження Підкарпатської Русі до складу СРСР. Цей договір ратифікував тимчасовий парламент ЧС (22.11.1945 р.) та президія ВР СРСР (27.11.1945 р.). Більше того, ЧСР погодилася передати до СРСР близько 250 кв. км територій навколо вузлової станції Чоп, які не були частиною Підкарпатської Русі, а перебували у складі Угорщини, потім – Словаччини (район Земплина). Указом президії ВР СРСР 22.01.1946 р. на приєднаних землях Закарпаття до СРСР було

утворено Закарпатську область у складі УРСР. Від 25.01.1946 р. на території Закарпатської області почало діяти законодавство УРСР, а також запроваджено радянську виборчу систему. Зазначимо, що ще влітку 1945 р. релігійні ортодокси (православні) Закарпаття відвідували Москву і клопотали включити край в якості 16-ї республіки до складу СРСР чи до складу Росії, в якому проживає «русский народ». У цьому навіть В.Молотов та Л.Каганович їх не підтримали, заявивши, що в Закарпатті проживають українці, тому цей край ввійде до складу УРСР.

З приходом Радянської армії на Закарпаття відразу ж заборонялася пропаганда «угрорусинізму» – очевидної ідеології окремішності русинів краю від українців та «русских», про їх більшу наближеність до угорців. Верх взяла українофільська лінія, ідентифікація русинів як українців. Хоча й вона при сталінській деспотії щодо українства не могла набути завершального розв'язання. Дуже швидко русинсько-українська ідеологія як різновид національно-визвольного руху, носій державницької ідеї українства радянським режимом також була заборонена. Правопорядки періоду Чехословаччини та Угорщини скасовувалися, нав'язувалася тоталітарна модель радянського соціалізму. Починаючи з 1947 р. була проведена паспортизація населення краю, етнонім «русини» виводився із вжитку й заборонявся для використання державними органами влади, замість нього запроваджувалося поняття «українець». У житті краю запроваджувалася мова, культура, діловодство, освіта, культура українською мовою, Управлінські кадри на 62,5% були почерпнуті із місцевого населення, решта – із областей Центральної України та Росії. У той же час тисячі націоналістів і патріотів русинів, українців, прихильників проукраїнського, прочеського, тим більше проугорського спрямувань, церковних діячів греко-

католицької гілки християнства піддавалися репресіям та виселенню до Сибіру. Були знищені лідери українців-русинів – А.Волошин, А.Бродій, десятки інших. Упродовж 1947-1949 рр. католицькі та греко-католицькі церкви у краї були ліквідовані, а священники – репресовані. Усе майно, храми передавалися Російській православної церкві. Відомого русинського греко-католицького діяча краю Т. Ромжу (14.04.1911, Мараморощина – 1.11.1947, Мукачево) було знищено командою НКВС на чолі з П. Судоплатовим за дорученням 1-го секретаря ЦК КП України М.Хрущова.

Місцевий патріотизм зі своїми великими традиціями і здобутками як невід’ємна складова національно-визвольної боротьби української нації зазнав найбільших втрат саме у сталінські часи. Кращі традиції національно-визвольного руху Закарпаття продовжила країни-емігранти у США, Канаді, Німеччині, Британії, Латинській Америці, Австралії. У часи «холодної війни» їх представники на Заході розвивали русинсько-українські ідеї як єдиної нації, що зазнавала на усіх теренах свого проживання гніту радянської імперії. (Масові репресії проти угорців та німців краю, які вважалися як співучасниками війни Німеччини та Угорщини проти СРСР, вчинення воєнних злочинів на окупованих територіях є окремою темою).

Допоки українські землі не були остаточно і в основному об’єднані в одній країні у кінці Другої світової війни, а Українська держава не відродилася у 1991 р. на західних теренах проживання українського етносу широко вживалася первісна його назва – «русини», яка виявилася ефективною ідеологією захисту українства від асиміляції, підтвердження його окремішності від панівних націй Польщі, Австрії, Угорщини, Чехословаччини, Румунії.

Упродовж 700-років після падіння Київської Русі русини-українці на західних теренах пережили владарю-

вання багатьох різних держав, способів виробництва та устроїв, але в основному збереглися як українство і склали нині золотий фонд багатостраждального української нації. А от українство, котре потрапило до складу царської Росії, упродовж 2-3 століть зазнало найбільших втрат: тотальної ліквідації традицій державності часів Київської Русі, Гетьманщини, зросійщення, масового винищення, збіднення і виселення, що обумовило цілковиту втрату ним найцінніших якостей – домінування державницьких і національних ознак. Вони стали малоросами, однією з гілок трьох братніх народів, а на заключному етапі денаціоналізації – єдиним цілим «радянського народу». І лише розпад СРСР дав шанс українській нації на відродження і формування державності, подолання наслідків найжахливішого колоніалізму. З падінням СРСР, демонтажем комуністичної моделі державного устрою та відродженням української державності національно-визвольні сили усіх українських етнічних земель, серед них і Закарпаття, набули прискореного відродження.

Історіографія русинської тематики досить широко представлена в Україні, Угорщині. Над цим науковим напрямком плідно працюють відомі вчені В.Борисенко, М.Вегеш, В.Коцур, О.Майборода, Л.Мушкетик, М.Панчук, О.Рафальський, П.Чучка, Д.Фазекаш (Україна); В.Гіріц, Т.Попович, Сабо, М.Томчаній (Угорщина), О. Мишанич, М.Мушинка (Словаччина), П.Магочі (Торонто), І.Поп (Чехія), лідери політичного русинства Закарпаття – І.Туряниця, Д.Сидор, П.Гецько, О. Онисько, М.Алмашій, Є.Жупан, І.Мигович, Л.Філіп, Д.Поп, П.Годьмаш, І.Керча, І.Петровців, В.Матола, В.Мікулі, В.Джуган, І.Федишинець, В.Сочка та інші.

У більшості наукових праць доводиться, що назва русинського етносу започаткувалася у часи формування держави Русь у IX-XIII ст., столицею якої був Київ. Етно-

нім «русь» має скандинавське (варязьке) походження, вкорінилося як назва місцевого населення у Середньому Подніпров'ї з початку IX ст. З нього започаткувалася назва держави Русь і місцевого населення русини. Це перша самоназва українського народу. Русь та русини зафіксовані у «Повісті временних літ» 911-912 рр. З кінця XII – поч. XIII ст. самоназва «русь», русини поширилося на всю територію середнього Подніпров'я (у майбутньому України). Після падіння Київської Русі це поняття залишилося назвою тих східних слов'ян, які у XIV-XVIII ст. потрапили до Речі Посполитої, Литви, Габсбурзької монархії та царської Росії. Після розчленування Польщі у 1795 р. населення територій, що відійшли до Росії (Західна Білорусь, Волинь), до Габсбурзької монархії – Західна і Східна Галичина, Буковина, до Угорського королівства – Закарпаття, продовжували називатися русинами, руснаками, рутенами.

А. Волошин, майбутній Президент Карпатської України 1939 р., наголошував у 1937 р., що ми є русинами і українцями. Вороги українців «вкрали нашу назву «русини» й нею послуговуються в своїй юдиній роботі» [105, с.1] Ми, підкреслював А.Волошин, запроваджуємо нашу другу назву «українці», щоб більше підкреслити нашу нерозривну єдність з великим українським народом «і щоб ясніше зазначити, що ми нічого більшого не маємо з тими, що, називаючи себе русинами, туманять і продають наш руський нарід». [106, с. 1].

Русинський рух у Європі різко посилювався після революції 1848-49 рр., епохи національного пробудження європейських народів, піднесення національно-визвольних змагань поневолених народів, серед них і українського, як ідеологія збереження розчленованих українських етносів у Східній і Західній Галичині, на Буковині, Закарпатті, Пряшівщині, Мароморощині як відомічнення, ополячення, мадяризації, ословачення, ру-

мунізації, так і проти різних течій русофільства.

На тих етнічних українських землях, де національний і соціальний гніт був менший у порівнянні з Річчю Посполитою і особливо з царською Росією, там розвиток українців був більш успішним, вони навіть змогли зберегти свою первісну назву. Тому у ході піднесення українського національного руху з другої половини XIX ст. на підросійських (у масовому порядку) та на усіх західних теренах (із значно повільнішим розвитком) замість поняття «русини» масового поширення набув етнонім «українці». Але обидва терміни (русини і українці) відігравали у XIX-XX ст. прогресивну роль у збереженні українства, захисті його національних прав як на підросійських землях, так і на західних його теренах, які входили до Габсбурзької монархії, а пізніше – до Польщі, Чехословаччини, Румунії, Угорщини, Югославії – у Галичині, Закарпатті, Пряшівщині, Мараморощині, Воєводині, Хорватії, Словенії. На цих територіях обидві назви русин та українець збереглися й до нинішніх часів. Більшість представників суспільно-політичного життя русинів Закарпаття, Східної Словаччини, Мараморощини й у нинішні часи визнають себе українцями, але значна частина їх продовжує ідентифікувати себе і як русинський етнос, сприймаючи обидва поняття як синоніми – одне з яких є прадавнім, а друге – сучасним, не бачачи між ними великої різниці.

Найголовнішим здобутком носіїв ідеології «русин», «руснак», «рутен» є те, що під цими виокремлюючими і національно гуртуючими етнонімами українство більшості розчленованих і бездержавних земель, пройшовши тяжкий і тривалий шлях свого розвитку упродовж другого тисячоліття, збереглося і сформувалося як велика єдина українська нація, яка у кінцевому підсумку здобула не тільки незалежність, але значною мірою й соборність етнічних земель.

Для неупереджених наукових центрів є очевидним, що етнонім «русини» є насправді попередньою само-назвою усіх українців часів Давньої Русі з центром у Києві. Не випадково в Енциклопедії українознавства, підготовленій відомими вченими Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка у Франції і виданій у 1949 році, жодного слова не сказано про тенденційність русинського руху, про його негативне місце у розвитку української нації чи висловлено критику щодо етнонімів русини, руснаки, рутени.

У багатьох угорськомовних публікаціях про дане питання наводяться об'єктивні дані. В одній з таких говориться, що сучасні русини ПС Європи – це європейська меншина із своєю мовою і культурою, традиціями, літературою, прапором і гімном. У них в історії виникали різні назви: русини, рутени, гуцули, лемки, бойки. Відзначається, що сучасні українці у старовину називалися також русинами. Київська Русь – це основа русинства. На усіх землях цієї країни основна частина жителів була русинами, а у нинішні часи вони стали називатися українцями. Це не «русские» і не великороси, це народ князівської династії Рюриковичів – правителів Київської держави, Великої Русі (IX-XIII століть), столицею якої був Київ. З падінням цієї держави внаслідок монголо-татарської тривалої окупації землі цієї країни перейшли до різних держав: Речі Посполитої, царської Росії, Габсбурзької монархії. Починаючи з XIX ст. основна частина русинів, які перебували у складі царської Росії, почали називатися українцями (по-московськи – малоросами), а у Габсбурзькій монархії за ними залишилася первинна назва – русини, рутени. За русинами у країнах ПС Європи збереглася ця первинна назва [107].

Серед угорських фахівців визнається, що русини походять із Галицько-Волинського князівства, пізніше з Галичини та Поділля, що їхня мова належить до східнос-

лов'янських мов, а за віросповіданням вони греко-католики, що русини є частиною народностей з часів Русі, центром якої був Київ, і яка збереглася до нинішніх часів, що вони у східній і західній Галичині, східних районах Словаччини, Угорщини, північних районах Румунії, Сербії, Хорватії зберегли за собою цю прадавню назву. Але у кінці XIX – поч. XX ст. в Угорщині поняття «русин» стало усе більше набувати не етнографічного, а політичного тлумачення: мол, цей етнос упродовж 2-го тисячоліття проживав разом з угорцями в єдиній державі. Через відсутність століттями будь-яких зв'язків з галицькими і підросійськими українцями карпатські русини змішалися з угорцями, стали угрорусами, набули більше спільних ознак між собою, ніж з українцями. Стверджується, що у підсумку вони сформувалися як окрема нація, відмінна від українців [108].

Поряд з цим епізодично з'являються ідеї окремих крайніх сил у сусідніх країнах про доцільність відновлення історичної справедливості і повернення Закарпаття до складу Угорщини. Для обґрунтування даної позиції застосовується виключно закостенілий стереотип та міфологізований історичний чинник, що русини упродовж 900 років (1000-1918 рр.) перебували у складі Угорського королівства, Трансільванського князівства, Габсбурзької та Австро-Угорської монархії, проживали разом з угорцями в одній державі і взаємопроникнення культур та мов, способу життя за тисячолітній відрізок часу стали настільки глибокими і незворотними, що вони стали ближчими між собою, ніж з українцями за Карпатами, з рештою українців зв'язків як таких не існувало. Останні твердження вимагають додаткових пояснень, бо вони не відповідають дійсності: цілковито замовчуються, або фальсифікуються. Зокрема, що русинські поселення поширювалися і на територію Угорщини, починаючи з часів віднайдення угорцями у IX ст.

батьківщини на Дунайсько-тисянських просторах, що русини перебували у сфері впливу Київської Русі, тому з кінця Х ст. за ними закріпилася ця назва. З початку ХІ ст. Закарпаття почало захоплюватися феодалами Угорського королівства. Син короля Іштвана Емеріх крім титулу угорського короля носив титул «князь русинів». Лише на початку ХІІІ ст. усі землі Закарпаття, яке мало назву «Угорська Русь» опинилися у складі Угорщини, яка володіла ним до 1918 р. Панівна верства в Закарпатті формувалася з угорського дворянства, тоді як переважаючий русинський етнос складав нижчі соціальні верстви населення. Насправді тісні зв'язки Закарпаття з українськими землями ніколи не переривалися. Край у духовно-культурному та соціально-економічному відношеннях розвивався подібним шляхом, що й українські землі на схід від Карпат. Надходила церковна література, закарпатці навчалися у Києво-Печерській Лаврі. Починаючи з ХІV ст. через утиски польської шляхти, а потім царської Росії до Закарпаття постійно емігрувало українське населення Галичини, Волині, Поділля, заселяючи Мараморощину, Бережанщину, Ужанщину та інші рівнинні землі. Зберегти свою мову, національно-культурну самобутність українські русини Закарпаття допомагала їхня релігійна окремішність у тамтешньому провладному католицькому середовищі. Вони сповідували християнство східного обряду. Релігійне протистояння загострювалося, але не так як у Галичині. Уніатська церква запанувала на Закарпатті з кінця ХVІІІ ст.

При цьому перекручуються найважливіші історичні процеси і факти, без яких неможливо об'єктивно оцінити розвиток Закарпаття у складі Угорщини. Зокрема, що період перебування цього краю у складі Угорського королівства насправді тривав не тисячоліття, а в цілому до 300 років, починаючи з кінця ХІІІ ст. Після того як мон-

голо-татари залишили східну частину Угорщини та Закарпаття останнє швидко було прилучене до Угорщини. Потім упродовж 1526-1867 рр. єдиної угорської держави не існувало, вона розпалася на три частини – Трансільванське князівство, Порта, Задунайські землі, що були захоплені у середині ХУ ст. Османською, а потім з початку ХУІІІ ст. – Габсбурзькою імперіями. Лише упродовж 45 років (1867-1918 рр.) напівзалежне від Габсбурзької монархії Угорське королівство успішно розвивалося. Українці, як і усі інші народи, які проживали у цьому королівстві, врятуватися від асиміляції саме завдяки тривалій відсутності угорської централізованої держави. У 50-літній період існування Австро-Угорської монархії (1867-1918 рр.) через короткотривалу, але рішучу мадяризацію українські русини, словаки, інші етноси північно-східної частини сучасної Угорщини, де вони складали значну частку населення, майже втратили свої етнічні ознаки і асимілювалися. Але на східних та окраїнних територіях колишнього Угорського королівства, зокрема у Східній Словаччині, Закарпатті, Мараморощині, Воеводині, Хорватії русинський етнос – корінне населення Карпатського басейну – відстояв свою мову, культуру, прадавню русинську назву. Звичайно, взаємні впливи між суміжними етносами позначилися на мові, культурі, звичаях і побуті підкарпатських русинів, якими вони щедро збагачують українську націю у суверенній державі.

Слід відзначити, що у ХІХ – поч. ХХ ст. чисельність населення Закарпаття упродовж 1880-1941 рр. стрімко зростала, але питома вага українських русинів залишалася переважаючою. Кількість населення Закарпаття постійно збільшувалася завдяки насамперед позитивній демографічній динаміці серед русинського населення. Останнє допомогло долати асиміляційні та природні втрати. Упродовж 1880 – січень 1941 рр.

чисельність населення краю зросла з 401,3 тис. чол. (1880 р.) до 852,6 тис. чол. (січень 1941 р.), приріст – понад 2,1 рази. Кількість українських русинів за ці роки зросла з 240 тис. (59,8%) до 502 тис. чол. (58,9%), приріст подібний. Динаміка зростання угорського етносу відносно є ще більшою, з 102 тис. чол. (25,5%) до 245 тис. чол. (28,8%), збільшення у 2,4 рази. Як бачимо, українці та угорці, незважаючи на різні умови їх статусу проживання, були і залишалися найбільш чисельними і впливовими на Закарпатті. Зрозуміло, чому у часи дуальної монархії частка угорців на Закарпатті була найвищою і складала у 1910 р. 262 тис. осіб (понад 36% населення краю). У період перебування Закарпаття у складі Чехословаччини угорці втратили державницький статус і їхня кількість різко знизилася до 109,5 тис. населення (понад 15% населення краю). На початку 1939 р. в історичному Закарпатті, з урахуванням 4-х районів, що раніше у листопаді 1938 р. відійшли від цього краю до Угорщини, частка угорців складала 26 % населення. У нинішні часи кількість угорців у краї не перевищує 150 тисяч осіб (понад 12% населення області). Твердження окремих угорських фахівців, що угорці у цьому краї у всі часи, у тому числі й на час повернення Закарпаття до Угорщини у середині березня 1939 р., чисельно переважали українців, не відповідають дійсності. Навпаки, на час захоплення Угорщиною Закарпаття у березні 1939 р. (725 тис. загальна кількість населення) питома вага угорства складала всього 15,1%, тоді як русинів ця частка становила 62% [109, с.189, 296, 368].

Після розпаду Австро-Угорської монархії у листопаді 1918 р. країни Антанти упродовж 1919-1920 рр. на відібраних по 2/3 територій від кожної з Австрії та Угорщини допомогли сформувати нові держави – Чехословаччину, Польщу, Румунію та Югославію. Так Чехословаччина утворилася у листопаді 1918 р., а її кор-

дони були визначені Версальським, Сен-Жерменським та Тріанонським мирними договорами 1919, 1920 рр.

Відповідно, землі, на яких збереглися русини, потрапили до усіх цих нових держав. Понад 70% населення краю на той момент складали русини-українці, 20% – угорці, 4% – словаки, решту складали євреї, німці, румуни. Вперше русини Угорщини були виокремлені як окремий етнос 21 грудня 1918 р., коли Закарпаттю було надано автономію під назвою Руська Країна у складі Угорської народної Республіки. У той же час 21 січня 1919 р. на Всенародних зборах угорських русинів у м. Хуст 420 делегатів від 175 населених пунктів Закарпаття було прийнято рішення про возз'єднання Закарпаття з Великою Україною, проголошеною за Карпатами – ЗУНР (Львів), а ще раніше – УНР(Київ). Гуцульську Республіку в Закарпатті збройно повалили спочатку Угорщина, а наприкінці січня 1919 р. – Румунія. Країни Антанти, фундатори Сен-Жерменського договору, також визнавали український етнос окремим у краї, але проігнорували волевиявлення собору русинів у Хусті і передали Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь до складу новоутвореної Чехословаччини, а південну його частину Мароморощину – до Румунії, Пряшівщина залишилася у складі Словаччини. Автономний статус для Підкарпатської Русі у складі Чехословаччини фіксувався статтями 10-13 Сен-Жерменського договору з Австрією від 10 вересня 1919 р., яким передбачався «найвищий ступінь самоуправління й утворення власного парламенту». Дане положення також було закріплене Версальським мирним договором з Німеччиною від 28 червня 1919 р. та Тріанонським мирним договором з Угорщиною від 4 червня 1920 р. Сен-Жерменський договір також включав положення про гарантування прав національних меншин, у т.ч. й українців, у складі Чехословаччини, Польщі, Угорщини та Румунії (рівність полі-

тичних прав, національна і релігійна свобода, культурно-освітній розвиток). Конституція ЧСР 1920 р. також гарантувала автономний статус Закарпаття. Автономія Підкарпатській Русі була надана не територіальна, а лише культурно-освітня Чехословаччиною лише 11 жовтня 1938 р. і то вимушено під дією Мюнхенської угоди. Культурної автономії українські русини набули лише у кінці 1938 – початку 1939 рр., напередодні руйнації Версальської системи правопорядку. За процесом автономізації настав час перегляду кордонів на користь країн Четверного союзу, що капітулювали у 1918 р., проголошення нових суверенних держав.

На жаль, грубі перекроювання кордонів та етносів стали наслідком виключного домінування імперіалістичної, гегемоністської політики спочатку країн Антанти, а потім і країн Антинімецької коаліції. Рішення щодо кордонів приймалися переможцями обох світових воєн під впливом кривавих потрясінь та нечуваного загострення міжнаціональних відносин у регіоні. На момент правового закріплення Підкарпатської Русі у складі Чехословаччини як нової держави, етнічний склад цього краю був таким: понад 70% українські русини, 20% – угорці, 4% – словаки, решту складали євреї, німці, румуни. Підкарпатська Русь передавалася до Чехословаччини виключно з гегемоністських позицій. Така кривдна політика є типовою і несправедливою для Версальської системи мирних договорів. Вона торкалася майже 40 різних національностей Європи. Нинішні заклики змінити політичний статус Закарпаття автоматично зачіпають усі інші проблеми, які суперечать уже самій системі міжнародного правопорядку, не кажучи вже про чинність міжнародних і двосторонніх повоєнних угод, зокрема договорів між СРСР та Чехословаччиною щодо Закарпаття, між СРСР та Угорщиною. Мало того, що подібні вимоги є неприйнятними для жодної суверенної

країни, вони породжують мережу активних, великих і малих перешкод для зближення позицій сторін, спроможних врегулювати проблему у нинішніх умовах, що у подальшому сприятиме покращенню життя угорської меншини Закарпаття. А спроби виокремити окремі етноси і протиставити їх між собою на шкоду інтересам інших, особливо державотворчій нації, є згубними особливо у такому чутливому питанні. У різдвяному привітанні 24 грудня 1936 р. Президент Чехословаччини Е.Бенеш вказував, що у тогочасному світі панувало три форми державного облаштування: фашистська, комуністична і демократична. Він висловив тверде переконання, що демократія і особливо Чехословаччина є досить сильними, спроможними протистояти усім крайнім напрямам, як з лівого, так і правого боків. Демократія, як він наголошував, зобов'язує до виваженості, дисципліни, національної і релігійної терпимості. У той же час демократія означає й силу, яку нікому не слід недооцінювати, оскільки демократія означає єдність і готовність протистояти будь-якому нападу. «Підкарпатська Русь перебуває напередодні запровадження автономії. У 1937 році у цьому краї також будуть вжиті заходи, щоб справдилися мрії місцевого населення» [110, с.258].

Досить поширеними є твердження багатьох угорських фахівців про те, що Закарпаття несправедливо було передане до Чехословаччини на основі Сен-Жерменського договору від 10 вересня 1919 р., як і те, що передача Чехословаччиною Закарпаття до СРСР у 1945 р. відбулася «без жодної правової підстави», за що Е.Бенеш отримав від Й.Сталіна після визволення Чехословаччини Радянською армією підтримку проти угорців та німців. Також доводиться, що 1946 рік, зокрема, став найтрагічнішим для русинів Закарпаття, що складали 60,8% всього населення краю, через те, що радянська

влада змінила їхню національність на українців без їхнього бажання, масово переселила сюди українців із Галичини та Центральної України і відтоді їх стало в Закарпатті 82,3%. А до 1941 р., наголошувалося, українців і сліду не було у цьому краї. Дані фахівців Угорщини про те, що угорський етнос у Південній Словаччині (Фельвідику), Секейському краї та Банаті (Трансільванія, Румунія) цілковито переважав, а у всій Трансільванії, Воєводині (Сербія) і особливо на Закарпатті був у чисельній меншості, є обґрунтованими. У той же час окремими дослідниками Угорщини вважається, що русини у Закарпатті складають 79-80% населення, угорці – 12-13%, а справжні українці, словаки, росіяни та інші разом становлять лише 8-9%, є фальсифікатом, що не відповідає дійсності [111, 1) с.75-76].

Слід погодитися з тим, що Закарпаття, яке, набувало статусу автономії у складі Угорщини (осінь 1918 р.) та ЧСР (на рубежі 1938-1939 рр.) напередодні їх падіння як суверенних держав, а також двічі проголошувало свою незалежність (15 березня 1939 р. та 26 листопада 1944 р.), зазнало значних правових принижень, оскільки у складі СРСР набуло статусу області. І тут є підстави для того, щоб аналізувати причини такого ставлення союзної влади до держави Карпатська Україна. В умовах тоталітарного режиму та ейфорії переможця на Німеччиною очікувати інших рішень було неможливо. Режим взявся за подальше викорінення українського державницького руху, тому очікувати від Москви надання статусу автономної республіки для Закарпаття годі було й сподіватися. Поставало б логічне запитання, а в якому тоді статусі мала входити Західна Україна до складу УРСР, а через деякий час і Кримська область. Політико-правові умови не могли забезпечувати більшу автономію окремим регіонам, окрім як обласний статус. Аргументи опонентів подібних дого-

ворів, публічні акції й приховані спроби змінити політичний статус Закарпаття суперечать цілісності й суверенітету Української держави, міжнародним угодам, зокрема договорам між СРСР та Чехословаччиною 1943, 1945 рр., міжнародним договорам Угорщини щодо Закарпаття 1920, 1947, 1991 років, як і спробам протиставити угорців іншим етносам, зокрема українському, є неприйнятними.

Більшість угорських дослідників, зокрема Андраш Бенедек, Йожеф Ботлік, Вера Гіріч, Імре Еган, Емеше Егей, Пал Енгел, Дюла Маріна, Іштван Удварі (Угорщина), Едуард Попов (РФ) наполегливо доводять, що русини на початку XX ст. сформувалися як окрема нація. Такі висновки ґрунтуються на тій підставі, що русини упродовж дуже тривалої 900-ти літньої відірваності, а часом і в ізоляції від українства за Карпатськими горами під взаємними впливами з угорцями і словаками у складі Угорського королівства сформувалися як самостійний східнослов'янський етнос; що перебування у різних державних утвореннях спричинило визрівання і зміцнення їх духовної і культурної окремішності, яка має більше спільного з угорцями чи словаками, ніж з українцями, тим більше з сучасною українською нацією, що сформувалася у XIX ст. Лінгвістична та етнічна ідентичність русинів з українцями радикальними силами Угорщини цілковито ігнорується, незважаючи на те, що приналежність русинів з певними діалектичними та культурними особливостями до української нації для філологів-славістів, фахівців етнологів з україністики, які володіють українською мовою, є очевидною справою [112]. Фахівцями доведено, що русини Підкарпатської Русі за лінгвістично-культурними та етнічними ознаками є природною частиною української нації з чітко вираженими регіональними відмінностями та виразним діалектом. Вивчення русинства в Закарпатті та на міжнародній

арені може розглядатися у контексті особливості цієї культурно-мовної групи єдиного етносу. Перепис населення 2001 року в Україні показав, що на Закарпатті визнали себе русинами всього понад 10 тисяч осіб з більш як мільйонного населення. Але серед угорців та інших народів Європи, які мови українців та русинів не знають, подібні твердження носять політичний підтекст і відповідно причину такої підтримки.

В основі суперечок навколо історичного минулого Закарпаття акцент робиться на доведенні домінування у цьому багатонаціональному краї окремого русинської народу, який вижив всупереч його тривалому перебуванню у різних країнах і в різних якостях, спричинених багатьма змінами кордонів у ХУІ-ХХ століттях. В ідеології «політичного русинства» лежать спроби довести, що місцеве українське населення краю та українці решти України є окремими націями, що, мол, русини нічого спільного з українцями не мали у своїй тисячолітній історії, бо завжди належали до Угорщини, а українці – до Росії та Польщі, протиставити русинів та українців між собою. Шляхом замовчування і фальсифікації історичного минулого українців Закарпаття, які завжди чисельно переважали у цьому краї і є корінною частиною української нації, підміною понять і замовчуванням спільних процесів формування єдиного українського етносу робляться наміри об'єднати українських русинів (більшість) та угорців (меншість) і спільно повести боротьбу за автономію або всього краю, або південної його частини, де переважає угорський етнос. Проблема русинства загострюється як на двосторонньому, так і на міжнародному рівні. Цілком закономірно, що існування русинської нації заперечується більшістю держав Європи, серед них – Україною, Чехією. Русини вважаються частиною української нації з чітко вираженими регіональною ідентичністю та діалектом, тому в Україні ру-

сини не визнаються окремою нацією чи окремим етносом. Але з боку Угорщини, Словаччини, Польщі, Румунії, Сербії, Хорватії, США, Канади українці та русини на законодавчому рівні у 90-і рр. XX ст. визнані як самостійні нації, відповідно утворено окремі товариства українців та русинів. У цьому питанні найдалше пішла Словаччина, яка русинів заборонила трактувати як українців.

Серед більшості угорських фахівців традиційною є позиція, що в Закарпатті русини є найбільш чисельним і окремим етносом, що має свою русинську мову, територію, релігію та ідентичність – усі ознаки окремої нації. Русини століттями проживали у Карпатському краї, поза межами українства, тому у них склалася ідентичність, відмінна від українців. Але після захоплення цього краю у 1945 р. Радянською армією чеські та угорські правопорядки скасовувалися, заборонялося використовувати етнонім «русин», знищувалася греко-католицька церква – духовна опора їхньої ідентичності. Радянська влада проголосила возз'єднання навіки українських етнічних земель, перевела «місцеве слов'янське населення» (русинів) на навчання українською мовою. Констатується, що до нинішнього часу на державному рівні русини в Україні заперечуються як окремий етнос, у статистиці вони значаться як українці [113, с.100].

Мукачівський філолог Д. Поп вважає, що жива русинська мова значно ближча до російської мови, ніж до літературної української. Його відоміший брат Іван, попрацювавши у Москві (Інститут слов'янознавства і балканістики АН СРСР), після повернення до Ужгород і очолив Інститут карпатознавства. Але не знайшовши порозуміння з панівною елітою на малій батьківщині, він подався до Праги і там продовжує боротися за інтереси українства через призму інтересів Чехії, зокрема й щодо визнання русинів окремою національністю. А от

інший прихильник русинства, комуніст-атеїст І.Мигович, будучи депутатом ВР України від Закарпаття, закликав у листопаді 1998 р. усі народи України захистити співвітчизників-русинів, рішуче заперечував звинувачувати політику русинів у сепаратизмі. Він просив братів-росіян «підняти свій голос на захист тих, хто під Карпатами у тисячолітніх муках зберіг історичну пам'ять, мовні пласти, культурно-побутові традиції Київської Русі» [114]

Ставлення Московії/Росії до України як було ворожим у другій половині ХІІ ст. за часів боголюбських, таким же воно залишилося й у ХХІ ст., у путінські часи. Русинам-патріотам пора нарешті зробити належні висновки з трагічного минулого у взаєминах обох держав і народі та братися рішуче за збереження традицій Київської Русі на всій території України.

Після демонтажу соціалістичного режиму, усунення гегемонії та розпаду СРСР, проголошення незалежної України суспільно-політичне та духовне життя в Закарпатті знову стало багатоманітним. Окрім зміцнення українських патріотичних і державницьких сил, що задомінували у Закарпатті, у краї також активізувалися й угорська спільнота, окремі русинські групи, у їхньому середовищі виникло багато культурно-освітніх та політичних товариств і організацій. Зміцненню політичної палітри на Закарпатті – домінуючої української, впливових – русинської та угорської – сприяли обласні та районні органи влади, місцева інтелігенція. Угорська спільнота почала отримувати велику підтримку з Угорщини; русинські товариства – відповідно з Чехословаччини, Угорщини і Росії.

В Закарпатті на початку 90-х рр. ХХ ст. виникло майже 20 організацій неорусинського спрямування. Серед таких: Організація закарпатських русинів, Русинський рух, Сойм Підкарпатських русинів, Товариство

ім. О. Духновича. Не усі вони активно запрацювали, але усі вони легалізовані і готові до розгортання широкої діяльності в разі складання сприятливої політичної ситуації і належного фінансування з-за кордону. Дуже важливо, що на початку 90-х рр. майже синхронно виникли й активно діють, окрім українських, також і русинські товариства. Подібні організації виникли у всіх західних сусідніх з Україною державах: у Чехословаччині(Чехії, Словаччині) Польщі, Росії, Сербії, Хорватії, Угорщині, Румунії. У Москві русинське товариство виникло у кінці 90-х рр.

Провідну роль у поширенні ідеології політичного русинства відіграли демонтаж комуністичної системи, падіння багатонаціональних держав – СРСР, Югославії, Чехословаччини, а також п'ять світових конгресів та міжнародні конгреси з русинської мови, які по чергово проводилися у країнах, де проживає русинський етнос. Лідером у політиці неорусинства на Закарпатті стало Товариство Підкарпатських Русинів(ТПР), створене 20 лютого 1990 р. напередодні розпаду СРСР, яке визнало окремішність русинської нації і проголосило курс на повернення Закарпатській області статусу «автономної республіки» у складі України.

Політичну позицію ТПР було викладено у Декларації від 20 вересня 1990 р., згодом в удосконаленій під впливом рішень У-го Світового конгресу русинів в Ужгороді 24-27 червня 1999 р. Декларація з незмінними базовими завданнями була озвучена у 1999 р. Йшлося про відновлення автономії Підкарпатської Русі на зразок Швейцарської конфедерації. В унісон з ТПР діяло й Товариство угорської культури Закарпаття, схваливши 17 липня 1991 р. Декларацію про автономний статус Закарпаття. Створений у 1993 р. Уряд Підкарпатської Русі, як грім серед ясного неба, змусив серйозно поставитися до проблем Закарпаття не лише молоду владу

України, але й підштовхнув сусідні країни проникнутися бажаннями русинів створити власну державу. Однак, цей спалах не набув розвитку й швидко згас, не набувши належної підтримки серед місцевого населення і, що найголовніше, з боку зацікавлених держав.

Проте започаткована бурхлива діяльність лідерів ТПР, доводять авторитетні дослідники, відразу отримала підтримку у Москві ще до розпаду СРСР і припускають, що ТПР стало інструментом протидії процесу суверенізації України. Закладені засновниками ТПР на чолі з першим головою М.Томчанієм основи для співробітництва з Москвою виявилися надійними і після розпаду СРСР. Сам то він із активістом сином виїхали до Угорщини, інші припинили діяльність в ТПР, але вибудовані надійні зв'язки з Москвою не втрачені й у нових умовах діяльності ТПР. Русинські організації в Закарпатті розгорнули свою роботу задля досягнення автономії для русинів у складі України, деякі з них виношували навіть плани про незалежність краю. На першому етапі діяльність ТПР йшла на піднесення завдяки зближенню з СРСР та Чехословаччиною, які були бастионом у їх діяльності. Але після розпаду СРСР та ЧСФР (у 1991, 1993 рр.) їхні плани стали нездійсненними. Угорщина та Словаччина не спроможні компенсувати можливості втрачених союзниць. Тому лідери ТПР переорієнтувалися на Угорщину та РФ, які стали головними сприячами політиці русинських організацій Закарпаття. Обидві країни відстоюють ідею визнання на міжнародній арені русинів Закарпаття новим слов'янським народом, намагаються змусити Україну погодитися з цим. А далі ТПР прагнуло домогтися від РФ і ЧР скасувати Договір між СРСР і ЧСР 29 червня 1945 р. про вихід Підкарпатської Русі із складу ЧСР та входження її до складу СРСР і цим самим позбавити Україну правової основи щодо приналежності краю до її складу. Після

цього мала розгорнутися боротьба за незалежність Закарпаття. Розпад СРСР та ЧСФР унеможливив вчинення такої акції. Звичайно, крах СРСР та Чехословаччини став для ТПР неоціненною втратою для усіх сепаратистів України і Закарпаття зокрема. Хоча політичні кола РФ, Угорщини, ЧР продовжують підтримувати сепаратистів Закарпаття, маючи прямі великодержавницькі інтереси до нього.

Слід відзначити, що до розпаду комуністичної системи носії русинської ідеології були застрільниками збереження і відродження корінного етносу у 7-и країнах ЦС Європи, у тому числі й в Закарпатті. Поєднання термінів русини-українці набуло свого найбільшого розвитку саме у ході протистояння асиміляції, втраті культури та їх зникненню. Боротьба за окремішність сприяла збереженню русинів від поглинання їх панівними етносами і служила на користь загальній українській справі.

Але з падінням соціалістичної системи і формуванням незалежних держав, демократичного устрою, зокрема України, ідеологія русинства набула політичного змісту. Карпаторусинство було вмонтоване зарубіжними державами у далекоглядну геополітичну програму: зробити з українських русинів Закарпаття новий русинський народ, відродити традиції Австро-Угорщини початку ХХ ст., розпалити в краї українофобію та галичанофобію, щоб потім змусити обезсилена Україну надати автономію Закарпаттю, а за нею й – незалежність. Кінцевою метою сучасного політичного русинства є антиукраїнська і антидержавна політика, спрямована на розвал Української держави і перегляд її кордонів на користь сусідніх держав. У нинішні часи політичне русинство стало інструментом боротьби проти незалежної України, її ослаблення, розчленування її на окремі регіони і повернення їх колишнім метрополіям. Цілком закономірно, що сучасні лідери неорусинства нама-

гаються навіть відмовитися від назви русини, пов'язаної з Київською Руссю, з українством, і прийняти більш окремішнішу назву «рутени», «рутенський», німецькомовну назву русинів. Для завідувача кафедри історії України П.Магочія (Торонто) русинське питання стало сенсом його життя. Як лідер русинської ідеології на Заході, він мав би перейматися русинами в цілому світі, де, на його думку, проживає 1,547 млн. русинів, з них у Закарпатті – 650 тис. чол., у США – 629 тис. чол. Але чомусь він опікується лише русинами Закарпаття і не бореться за збереження їх у Словаччині, Угорщині, Сербії, Румунії, Чехії, Польщі, де їх 100 років тому було не менше 300 тис. чол., а сьогодні вони, як меншини, перебувають на межі зникнення через асиміляцію. Він прагне довести, що русини, гуцули, лемки, бойки – це один русинський народ, бо він значний період проживав спільно з угорцями, чехами, словаками у Габсбурзькій монархії [115, с. 9,20,31,33,43,47].

За оцінками українських вчених та зарубіжних українців батьком політичного русинства став ще з 70-х років професор Пал Роберт Магочій (1945 р. н., завідувач кафедри української та русинської історії, Торонто) ще до розпаду СРСР та проголошення незалежності України. Він сформувався як прихильник ідеї про окремішність русинської національності, їхньої мови не тільки від мов державницьких націй у країнах їхнього проживання – у Польщі, Словаччині, Угорщині, Сербії, Хорватії, але й від української мови та «руського языка». Безпідставно прагнув подолати аргументи українських лінгвістів, що русинська мова є регіональним діалектом української мови. Згодом П.Магочій своїми науковими результатами, як стверджує Олександр Мотиль (Рутгельський університет, Нью-Йорк), довів, що він з русинського ідеолога став також і українським націєтворцем [116, с. с. 59-60].

Звичайно, П.Магочій представляє свою епоху і уявлення про русинів у нього залишилися з часів Австро-Угорської монархії, коли усі землі українців-русинів знаходилися у цій єдиній країні. Із загостренням міжнаціональних відносин та розпадом цієї монархії русини потрапили до нових п'яти держав, що утворилися. Своєю науковою діяльністю він намагався сприяти збереженню розпилених русинів у різних країнах від асиміляції та зникнення шляхом доведення їхньої окремішності від етносів країн проживання. Вперше він відвідав Закарпаття у 1984 р., вдруге – у 1989 р. Очолити Світовий конгрес русинів з 1991 р. П.Магочій у своїй громадській діяльності продовжував дотримуватися своїх наукових поглядів. Доводив, що карпаторусини Закарпаття, Словаччини, Південної Польщі, Сербії, Хорватії є четвертою східнослов'янською національністю поряд з українцями, білорусами «русскими», що у русинів є аж чотири мови у Закарпатті, Польщі, Словаччині, Воєводині. Це не відповідає жодним науковим підтвердженням. До того ж він чомусь забув про русинську мову Угорщини, Румунії, США й Канади. Хибно відзначаючи, що карпаторусини переселялися в Закарпаття з території сучасної правобережної України аж до XVI століття, у той же час прагнув довести, що назва «русини» походить не виключно з часів Київської Русі, що не можна представляти Карпатську Русь як додаток до Київської Русі. На його думку, Карпатська Русь входила до складу Великоморавського простору до кінця IX ст., що мав велику територію і функціонував як державне утворення. Звичайно, що закарпатські прарусини були не додатком, а однією із складових визрівання народностей Київської Русі. Адже незаперечним є те, що предки усіх українсько-русинських регіонів походили із спорідненої матеріальної і лінгвістичної культури народностей, формування яких започаткувалося ще 5-6 тисяч

років тому. Пращурами українських племен і народностей були венеди, анти, згодом додалися варяги з півночі. В результаті змішання їх упродовж тривалого часу гору над іншими їхніми назвами взяла найуживаніша назва русини, русичі, яка мала норманське походження. Предки русинів Карпатського регіону та сучасної центральної України є вихідцями із лона однієї лінгвістичної праукраїнської мовної групи із діалектичними регіональними та історичними нашаруваннями, що підтверджено фахівцями. Лінгвістичні ознаки закарпатських русинів беззаперечно доводять про їхнє походження від народностей Київської Русі, а не народів ЦС Європи. Подібна спорідненість торкається й релігійних ознак цих частин русинського етносу.

З проголошенням незалежної України і реформою політичної системи він уже толерантніше став розглядати поняття українець-русин. Одні, за Магочієм, вважали, що русини, лемки, українці – синоніми, що русини – це попередня назва українців. Інші переконані, продовжував він, що русини є окремим народом, який є відмінним від українців та інших сусідніх національностей [117, с. 105-115].

Науковими поглядами П.Магочія про окремішність русинської нації, сформованими у працях 70-90-х рр., які були спрямовані на захист русинів від асиміляції у країнах ЦС Європи, спритно скористалися після падіння комуністичної системи у Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині, Румунії, Сербії, а згодом і в РФ. Погоджуючись з окремішністю русинів у цих країнах від державотворчих націй, вони добивалися найголовнішого: довести не тільки те, що русини є окремою нацією на всіх теренах свого проживання, у тому числі й в Закарпатті, а й те, що вони є відмінною від українства незалежної України. Вбивався клин не тільки між українцями та русинами західних сусідів, а й між українцями та ру-

синами Закарпаття. Наукові припущення і експерименти П.Магочія набули політичного тлумачення, лягли в основу політичного русинства і спрямовані у нинішні часи на підрив суверенітету і територіальної цілісності України, посилення регіонального сепаратизму та формування умов для вимоги автономії.

Не підтвердилися прогнози П.Магочія, Т.Кузьо інших авторитетних діячів науки українського походження на Заході й про те, що з падінням комуністичної системи значимість національної держави знижуватиметься, що майбутнє Європи буде наднаціональним, регіони відіграватимуть головну роль. Бажання таким чином урівняти становище і можливості державотворчих націй з недержавними та національними спільнотами, скажімо словаків та русинів Словацької Республіки, було благородним прагненням. Але дана позиція, вироблена у 1990 р., не знаходить свого підтвердження ні у практичній діяльності суверенних держав, ні на рівні інституцій ЄС. Державні нації не готові до діалогу, а їхня еліта не бачить реальних шляхів для досягнення цього [118, 1) с. 28-29].

Для наукових шкіл України лінгвістичні фактори, матеріальна культура, географія розселення і проживання русинів та українців не викликають дискусій: вони одного мовного походження і етнічного кореня. Колишні та нинішні імперії, кожна у подібній манері, прагнули і прагнуть протиставити українців різних земель між собою, ділити їх на русинів, бойків, лемків, буковинців, малоросів, новоросів, українців, гуцулів, галичан, слобожан, луганчан і дончаків як окремих етносів, щоб легше утримувати чи повернути українську націю у колоніальну залежність. Не випадково творча і політична діяльність П. Магочія оцінюється в суверенній Україні критично й аргументовано, не знаходить належної підтримки.

Політичне русинство, вважається науковцями України штучним проектом антидержавного спрямування на розкол місцевих жителів Закарпаття, посилення сепаратизму в цьому краї, центри і джерела його найбільшого стимулювання знаходяться у зарубіжних країнах, які є суперниками чи ворогами соборності і самостійності України.

Загальновідомим стало й те, що багатонаціональні монархії, не кажучи вже про колоніальні імперії у світі, й у Європі, безславно розпалися і ніхто з народів, які вирвалися з того щастя, не бажає повернення назад. І українці на усіх теренах свого проживання також не згоджуються. Україна, об'єднавши у своєму складі основну частину й русинства, постала як суверенна, демократична держава. Незаперечним успіхом усіх етнічних груп українства стало те, що вони вільні у культурно-освітньому середовищі, адже відмінності між державною мовою і їхніми діалектами пов'язані з певними регіональними відтінками, такого ж рівня як це існує між мовою англійців та американців, іспанців та аргентинців. Майже столітнє об'єднання русинів з українцями Великої України довело, що вони являються ударною складовою державотворної нації, перед ними вперше було знято мовний бар'єр і припинено національний гніт. Для кожної національної меншини такі надбання є найбільшою мрією. Хто не вірить, нехай запитає в угорських спільнот у сусідніх з Угорщиною державах чи це не так.

Прикарпаття і Закарпаття – це єдиний географічний, історичний і етнічний світ для українців і русинів, джерело їхнього буття і розквіту. Відійшовши від попередніх українсько-русинських принципів, неорусинство опинилося на обочині державотворного процесу в Україні, його діяльність все більше перетворюється на складову антиукраїнської політики, інспірованої з-за кордону. На-

вколо України немає сусідньої держави, яка не регнула б відхопити частину її території. Найбільшими активістами у цьому є РФ, Угорщина і Румунія; менш активними – Польща, Словаччина, Туреччина та Білорусь. На сучасному етапі триває ідеологічна та економічна експансія на суміжні території України. Першість тримають РФ, Угорщина та Румунія.

Результатами двох додаткових питань місцевого змісту Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., яким визнавалася незалежність України (92%), підтримувалося й набуття Закарпаттям статусу самоврядної території як суб'єкта у складі незалежної України краю (78,6%) та формування окремого автономного району для угорців (81,4%) – прорусинського і проугорського характеру, інспірованих з-за кордону, користуючись нерозторопністю місцевих керівників, тяжким моментом формування в Україні державності і суверенітету, успішно оперують усі антиукраїнські і антидержавні сили області та й за кордоном.

Лідери політичного русинства найбільше цим спекують. Вони досить відчутно живлять ідеологію політичного русинства та домагання угорських спільнот набути автономного статусу у районах їх компактно проживання. Представники політичного русинства у 1992 р. зверталися до уряду України надати русинам територіальну автономію. У 1993 р. зненацька виникав уряд Підкарпатської Русі. Обґрунтуванням подібних дій було прагнення відновити куций автономний період Подкарпатської Русі всього 7 місяців 1938, 1939 та 1945 рр. Це при тому, що край перебував у складі Чехословаччини понад 18 років. І цей статус, мол, було відмінено Москвою після радянської анексії цього краю, а потім пониження його статусу до обласного у ході приєднання до УРСР у складі СРСР. У наступному подібні звернення до обласної та центральної влади повторювалися, але все

безрезультатно. Влада України не розглядає русинів як окремий етнос Закарпаття, тим більше, коли підстави для подібних вимог вважалися необґрунтованими. До нинішнього часу на державному рівні так і не дано оцінки тим діям місцевих керівників, які допустили такі політичні помилки, порушивши вимоги чинного законодавства про референдум в УРСР та вимогу постанови ВР України про недоцільність включення додаткових питань під час підготовки до проведення цього референдуму.

Закономірно, що лише клопотання угорської меншини про формування окремого автономного Прикарпатського району у Закарпатті політикумом України приймалися у подальшому до уваги, особливо напередодні виборів чи у складні кризові періоди в Україні. Так, на президентських виборах 1999, 2004, 2010, 2014 рр. Л.Кучма, В.Ющенко, В.Янукович, П. Порошенко уклали угоди з угорськими товариствами: за підтримку угорцями їхніх кандидатур на виборах їм обіцялося забезпечення культурної автономії в Закарпатті. Але ці домовленості не знаходили втілення до життя через відсутність механізмів їх реалізації. Законодавство України відображає етнічну різноманітність суспільства, проте адміністративно-територіальний поділ України залишається етнічно нейтральним. Пошуки компромісу між концепцією державної етнічної нейтральності та етнотериторіальною парадигмою, яку висувують угорські партії та організації Закарпаття протягом останніх 20-ти років, не увінчалися успіхом. Зокрема, для того, щоб підвищити статус використання конкретно угорської мови до регіональної у краї, забезпечити її застосування в національних та регіональних органах влади Закарпаття вимагаються відповідні конституційні і законодавчі зміни щодо усіх мов інших компактно проживаючих меншин України. Зважаючи на гостроту пи-

тання російськості в Україні, дані зміни на нинішньому етапі неприпустимі. З цієї причини унеможлиблюється реалізація концепції національно-культурної автономії, що впливає із Закону України Про національні меншини від 1992 року, як і зводиться задовільнення вимог угорських партій і товариств про надання автономного статусу для угорської спільноти Закарпаття. Всупереч подібним складнощам, але завдяки «діяльності угорських етнічних партій питання автономії в Закарпатті перебуває на порядку денному з часу здобуття Україною незалежності. Ця тема складає органічну частину виборчих кампаній» [119, с.106].

Русинські політичні мотиви у Закарпатті жевріють завдяки їх підтримці не тільки з боку ряду країн Європи, особливо Угорщини та Росії, а й певної частини місцевого керівництва та інтелігенції краю. В Угорщині вважається, що сплеск русинства у Закарпатті є справою Віктора Балоги та його команди, якого за це було звільнено з посади глави Адміністрації Президента України. Віктор Ющенко обіцяв їм автономію, але вдався до українізації. Політолог Вадим Карасьов заявляв, що нічого поганого немає у прагненні русинів набути автономію. Наймудрішим серед них виявився Ігор Юхновський, який наголошував, що українці – усі русини, річка Рось нас усіх об'єднала в одну націю. Ми усі українці з різними діалектичними відтінками [120].

Не зовсім зрозумілими були мотиви Закарпатської обласної ради (90 депутатів), яка 7 березня 2007 р. прийняла більшістю 72 голоси за і 2 проти рішення про визнання русинів окремою національністю у межах Закарпатської області. Дане рішення надихнуло представників політичного русинства до активізації роботи задля надання цьому етносу статусу автономії та формування відповідних вимог перед центральною владою України.

Вершиною активізації політичного русинства стало проведення I-го (7 червня 2008 р.) та II-го Європейських конгресів русинів (25 жовтня 2008 р., м. Мукачеве), на яких було ухвалено рішення про відновлення статусу автономії Руської Країни, спочатку наданої Угорщиною 21 грудня 1918 р., а потім Сен-Жерменським мирним договором від 10 вересня 1919 р. на формування такої автономії для краю уже у складі Чехословаччини. Вказані ці обидві конкретні рішення були лише намірами надати автономію, тому у русинського конгресу не було жодних правових і моральних підстав говорити про них як про уже діючі правові норми. Адже автономний статус Закарпаття в Угорщині так і не був запроваджений, а в Чехословаччині Підкарпатська Русь отримала автономію лише у листопаді 1938 р. напередодні розпаду самої Чехословацької держави.

Обраний активістами конгресу (500 чоловік з усіх регіонів України та з Угорщини, Словаччини, Румунії, Сербії) сойм (очолив Дмитро Сидор) та уряд (голова Петро Гецько) прийняв меморандум, в якому Києву рекомендувалося надати русинам автономію і визнати русинів окремим етносом України. До грудня 2008 р. вимагалося визнати Подкарпатську Русь як автономну республіку у складі України. Учасники обох конгресів зухвало проігнорували найвидатнішу подію в історії міжвоєнного Закарпаття – проголошення 15 березня 1939 р. Карпатської України саме як української держави, що свідчило про торжество в Закарпатті українофільського політичного напрямку над угрофільським, русинофільським і москвофільським. Матеріали обох конгресів підкарпатських русинів носили явно антиукраїнський і антидержавний характер, усвідомлену фальсифікацію історії Закарпаття, зокрема безпідставні твердження про «українську окупацію Закарпаття», звинувачення чинної влади України в «геноциді русинів України», бо,

на думку лідерів політичного русинства, на момент розпаду СРСР русинів в Закарпатті було приблизно 900 тис. чол., а через 14 років їх залишилося лише 10 тис. чол.; звинувачення у нанесенні русинам незалежною Україною «збитків» на суму понад 20 млрд. дол. США.

Учасник II-го конгресу політолог О. Неменський відзначав, що русини визнані в Угорщині окремою національною меншиною ще 90 років тому, а в Україні мало того, що дане питання не починали розглядати, так ще й радикалізувався наступ проти русинських вимог. Д.Сидор підхопив його думки і доповнив: русини уже 90 років як визнані окремою національністю, а Україна – лише 17 років існує; у категоричній формі заявляв, що русинів не залякати, така нація є і її треба визнавати. Проте пан Сидор забувся додати, що й Угорщина, як суверенна держава, існує 101 рік, а Чехія, Словаччина та РФ – лише з 1991 та 1993 рр.

Лідери русинства на чолі з Д.Сидором та П.Гецьком у травні 2008 р. вимагали від керівництва України визнати русинську національність у межах України. Пізніше вони зверталися й до РФ визнати незалежність Подкарпатської Русі як республіки у складі України «на зразок анклаву Калінінграда у складі Росії». Прем'єр-міністр самозваної «республіки» Петро Гецько поширив цю інформацію після того як Київ у черговий раз залишив поза увагою вимогу про автономію для русинів. Не тільки в Угорщині, але й у РФ активно перейнялися сплеском русинського руху. Для Росії з'явилися надії на повернення Криму, а в Угорщині крайні праві сили розглядати це як можливість поступової інтеграції Закарпаття до Угорщини. У радянський період Інститут етнографії і антропології АН СРСР офіційно визнав, що закарпатці володіють окремими регіональними особливостями, але вони є частиною українського народу. В енциклопедії «Народи Росії», виданій цим же Інститутом

у 1999 р., зазначено, що русини – це етнографічна група українців. У часи актуалізації русинського питання у РФ дане питання набуло політичного звучання. Після чергового звернення кількох десятків русинів РФ до цього ж Інституту, тепер уже РАН, на цей раз русинів було визнано окремим етносом і наділено статусом «четвертого східнослов'янського народу». При переписі населення у РФ русини зазначені окремим етносом. У 2002 р. у Росії їх проживало 95 осіб, а у 2010 р. - 225 осіб.

Представники ТПР керуються визнанням у РФ русинів окремим етносом і відкидають аргументи української науки про русинів як окрему групу української нації з регіональними особливостями мови і продовжують вимагати від влади України визнати їх окремою нацією чи хоча б окремою національністю, як це зроблено у сусідніх з Україною державах, а також формування для них адміністративно-територіальної автономії в Закарпатті.

Лідери угорських громад на Закарпатті у 90-і рр. М.Ковач та К.Балла вважали, що 10 тис. осіб визнали себе русинами під час перепису населення України у 2001 р. – це найсвідоміші представники цього етносу. М.Ковач та К.Балла припускали, що якби під час перепису населення була присутньою графа про русинів, то з 1,3 млн. жителів Закарпаття половина записала б себе русинами. Але сила їх висновків полягає не у цьому припущенні, а у наступному: різниця між українцями та русинами перебуває на такому ж рівні як між угорцями самої Угорщини та угорцями центральної Трансільванії, що знаходиться у складі Румунії. Тобто етнічні розходження між русинами і українцями позначаються лише регіональними особливостями. На їхню думку, це одна й та ж сама нація. М.Ковач та К.Балла – не сприймають русинський рух за автономію чи незалежність Закарпаття серйозно, вважають, що діяльність сучасної русинської

еліти не є прихильною до угорських інтересів і русинський рух за автономію нічого не дасть для покращення становища угорців цього краю. Тим більше, коли русини Закарпаття максимум чого реально хочуть і можливо досягнуть, це набуття певної культурно-освітньої автономії виключно у складі України. Хоча багато угорців краю прагнуть бачити більше можливостей для угорської спільноти у рамках русинської держави. М. Ковач вважав, що політична діяльність Д.Сидора та П.Гецка не є самостійною, українці-русини не прагнуть до незалежності, серед них немає такої активності. Про це свідчить відсутність політичних організацій, які спроможні ці ідеали реалізовувати. Він не виключає, що за діями окремих носіїв політичного русинства стоїть Росія [121].

Побачивши наростання екстремізму і сепаратизму серед радикальних діячів русинського руху П.Магочій разом з іншими поміркованими представниками русинського табору Закарпаття влітку 2008 р. обнародували Відкритий лист-заяву до керівництва України про своє відмежування від екстремізму у карпаторусинському русі. У той же час вони радили визнати русинську національність в Закарпатті і цим самим вплив екстремістських та радикальних сил у краї назавжди зникне, а зволікання з даним питанням провокує наростання русинського сепаратизму. Проаналізувавши рішення цих конгресів М.І.Панчук переконливо довів, що усі вони не мали нічого спільного із життєвими інтересами слов'ян – автохтонів Закарпаття, зі збереженням їхньої самобутності, духовної і матеріальної культури, що возвеличує їх та водночас збагачує українську культуру. А сучасні провідники неорусинства, псевдобудителі корінного населення діють на догоду зацікавленим у дестабілізації ситуації в Україні закордонним силам, не забуваючи при цьому про реалізацію власних амбіцій та інтересів [122, с. 100].

Дуже швидко, 19 грудня 2008 р. у Ростові-на-Дону було проведено першу міжнародну конференцію «Геноцид і культурний етноцид русинів Карпатської Русі (кінець XIX ст. – початок XXI ст.)». Учасників конференції об'єднала мета: «довести», що русини є четвертим східнослов'янським народом, який проживає в основному в Закарпатті України. Заступник голови Московського русинського земляцтва «Карпатська Русь» М.Дронов пішов ще далі, висловивши велике задоволення, що в останні роки в РФ з'являються все частіше статті у пресі про те, що русини є самостійною нацією або ж невід'ємною гілкою «русского», а не українського народу. Філософ Е.Попов (РФ) на конференції доводив, що русини уже набули у 1919 р. статусу республіки в Угорщині, а у складі Чехословаччини володіли автономією. Після Другої світової війни русини хотіли стати 16-ю республікою в СРСР, але тоталітарний режим не сприйняв їхнього клопотання. Українська влада, стверджував філософ, ігнорує результати референдуму на Закарпатті 1991 р., коли 78% виборців краю висловилися за автономію Закарпаття. Він говорив, що в Україні русини не визнаються ні окремою нацією, ні нацменшиною. Позиція Києва – русини це окрема етнічна група української нації. Заборонено вживати термін «русин», який є значно старішим, ніж «українець». На його думку, усі нацменшини України приречені на українізацію, а протидія сепаратизму на сході, півдні і на заході України вважається націоналізмом [123].

Завдяки підтримці з боку Угорщини, Росії, Чехії та інших країн лідери політичного русинства й у 20-і роки XXI ст. не тільки продовжують діяти у такому ж дусі, а й вдаються до войовничих закликів. Під патронатом університетів Москви, С.-Петербурга, Ростова-на-Дону вони на чолі із протоієреєм УПЦ МП Д. Сидором та педагогом П. Гецом продовжували погрожувати Києву,

якщо не надасть русинам автономії, то вони будуть добиватися проголошення незалежності Підкарпатської Русі. І це при тому, що їх поплічники у Москві, на зразок к.і.н. С.Семанова, твердо заявляли на адресу України і Білорусі, що «в природі не существует ни таких стран, ни таких народов и языков, ни тем паче государств». Носіям русинства в Україні варто зважати на таку зверхність і брехню. Якщо українці як нація і Україна як держава не визнаються, то про яку Русинію може йти мова у РФ. На сусідніх недругів треба реагувати аргументовано, як це робить патріот Білорусі В.Ростов, який гідно відповів на запитання, чому в Росії утаємничують те, що до ХУІІІ ст. мова Московії ніде у світі не називалася «руським языком», окрім як мова московитів або мова Московії. До того часу «руським языком» називалася саме мова українська. Європейськими лінгвістами, у тому числі й слов'янських країн, мова Московії не визнавалася ні мовою, ні мовою слов'янською, а відносилася до фінських говірок. За його висновками, сучасна російська мова сформувалася на основі української та білоруської мов [124, 1) с. 95-96].

Закономірно, що органи влади України демонстрували свою толерантну позицію допоки діяльність групки із 200 представників політичного русинства Закарпаття не набула ворожих для українців-русинів ознак, що переслідували інтереси зарубіжних держав. Обласна рада Закарпаття відхилила усі клопотання таких «з'їздів», як такі, що не відносилися до її компетенції. А центральна влада взагалі не реагувала на них. Жодна країна світу не підтримала конгресових звернень і вимог. Вимоги про автономію для штучно видуманого групкою політиканів русинського етносу в Закарпатті – складової частини українства як державотворчої нації в Україні – енергійно заперечувалися. До того ж посилення на результати референдуму 1 грудня 1991 р. в Закарпатській

області були безпідставними, оскільки на референдумі йшлося про розширення адміністративних повноважень краю в цілому, а не про автономію на основі національного чи етнічного принципу. Йшлося про навмисне перекручування змісту запитання, включеного на референдумі. Представник угорців Закарпаття Карой Балла справедливо наголошував, що Закарпаття є багатонаціональним краєм і надання автономії для русинів стало б визнанням їхньої гегемонії над іншими етносами, у тому числі й над 150-тисячною угорською спільнотою. При цьому ним підкреслювалося, що в ідеї русинської автономії більше ілюзій, ніж реальності. Очевидно, що угорцям краю тепер треба буде протистояти як проти українського, так і проти русинського націоналізму [125].

Але після того, як літом 2010 р. керівництво України відмовило у наданні русинам автономії у будь-якій формі і не визнало їх як окремий етнос, керівники ТПР на початку 2011 р. потребували від Києва забезпечити для русинів хоча б мінімальні права, визнати їх окремою національною меншиною України, а лідер політичного русинства Д. Сидор заявив, що оскільки упродовж багатьох років вимоги русинів залишилися без уваги, то у них є право зі зброєю у руках захищати власну свободу, що русини відділяться від України як Словаччина від Чехії. На думку Д. Сидора у Подкарпатській Русі проживає близько 70% русинів, а це біля 800 тис. чол.; що з боку України проти русинів проводиться політика етноциду та геноциду, заперечується існування його як окремого народу, відсутні школи і освіта рідною мовою.

Оскільки правових підстав для визнання русинської національності немає, а викладені факти і вимоги не відповідали дійсності, заяви були голослівними, то компетентні органи України кваліфікували подібні дії лідерів політичного русинства сепаратизмом. СБУ порушило

проти них кримінальні справи. Рятуючись від притягнення до відповідальності за антидержавну діяльність вони втекли до РФ та інших країн [126].

Такими ж далекими від наукової істини, як рішення обох русинських конгресів, виглядають і матеріали Міжнародної науково-практичної конференції на честь 90-ї річниці укладення Сен-Жерменського мирного договору 10 вересня 1919 р., яка прийняла 10 вересня 2009 р. резолюцію про те, що русини хочуть відновити свою державність, порушену 15 березня 1939 р. через зговір Августина Волошина з фашистською Німеччиною і через окупацію краю у 1944-1945 рр. сталінським режимом та насильницькі дії підрозділів НКВС СРСР на території Підкарпатської Русі. Цією резолюцією усім підкарпатським русинам рекомендувалося сміливо включитися у процес русинського національного відродження і подальшого законного державотворення, боротися за своє національне визнання і легітимізацію своєї державності, зокрема й членства її в ООН. Конференція закликала звернутися до Міжнародного суду з прав людини по фактам злочинів української влади проти визнання результатів референдуму 1 грудня 1991 р., на якому 78% населення краю висловилося за надання краю спеціального самоврядного статусу, тобто за надання певних елементів автономії.

Це чергова груба фальсифікація історичних подій. Сен-Жерменський мирний договір 1919 р., як і конституція ЧСР 1920 р., передбачали надання Підкарпатській Русі у складі Чехословаччини автономного статусу. У цих обох нереалізованих документах йшлося про надання Закарпаттю територіальної автономії, а не незалежності. Автономію Словаччина та Підкарпатська Русь отримали лише після прийняття Закону ЧСР 8 листопада 1938 р. Ця акція, як і проголошення 15 березня 1939 р. державності Карпатської України, сталися не за-

вдяки вказаному договору та конституції ЧСР. Ці правові акти, як і сама ЧСР, уже не мали до цього відношення: в умовах панування Німеччини в Європі Сен-Жерменський договір став недійсним, а ЧСР зникла як держава. Зговору А.Волошина з Німеччиною не було. Остання не підтримала Карпатську Україну, а підтримала Угорщину у її прагненні до анексії Закарпаття, що й відбулося всупереч волі А.Волошина. І про найголовніше. Проголошення «незалежності» Підкарпатської Русі у 1944-1945 рр. не було. Народні збори Карпатської України у Мукачевому 26 листопада 1944 р. прийняли Маніфест про вихід суверенної Закарпатської України із складу федеративної ЧСР та приєднання її до УРСР у складі СРСР. Поки ЧСР перебувала під окупацію Німеччини, то укладення угоди про вихід Закарпаття із її складу і приєднання до УРСР унеможливлювалося. Після відновлення державного суверенітету ЧСР між СРСР та ЧСР 29 червня 1945 р. було укладено договір про Закарпатську Україну, яким Москва і Прага визнали право на вихід її із складу ЧСР і приєднання до УРСР у складі СРСР. У причетних до цієї події документах жодного разу не йшлося ні про незалежність, ні про автономію Закарпаття, всюди йшлося про вихід краю із складу ЧСР і приєднання до СРСР. Звичайно, процедуру виходу Закарпаття із складу ЧСР і передачі його до складу СРСР було порушено, бо вчинено було без вчасної участі ЧСР. У той же час учасники конференції стверджували, що сталінський договір з Чехословаччиною «Про Закарпатську Україну» від 29 червня 1945 р. похоронив державність Республіки Підкарпатська Русь та знищив національність носіїв цієї державності – підкарпатських русинів. Слід наголосити, що акт проголошення незалежності краю мав місце лише 15 березня 1939 р., але як української, а не русинської держави. Неприпустимо, що у жодному виступі на конференції та у її рішенні про

цей акт 15 березня 1939 р. навіть не згадувалося. Допущення таких фальсифікації на міжнародному науковому форумі є грубим порушенням наукових адептів, політичною спекуляцією його організаторів.

Низькопробними виглядають звернення учасників науково-практичної конференції від 22 січня 2011 р. в Ужгороді, присвяченої 65-ій річниці позбавлення Підкарпатської Русі статусу суверенної республіки і переведенню її до рівня області у складі УРСР, відповідно до Указу Президії ВР СРСР від 22 січня 1946 р. Наголошувалося, що 26 листопада 1944 р. Закарпатська Україна проголосила про вихід із складу ЧСР і про приєднання до УРСР у складі СРСР. Тому учасниками конференції не було визнано чинності договору між ЧСР та СРСР від 29 червня 1945 р. про передачу Підкарпатської Русі від ЧСР до СРСР, оскільки Карпатська Україна прийняла рішення про незалежність та приєднання до УРСР ще 26 листопада 1944 р. Потрібно знати, що після звільнення ЧСР з під окупації її довоєнні суверенні права відновлювалися. Тому проголошеній незалежності тимчасовими зборами Підкарпатської Русі було недостатньо. На це потрібна була згода насамперед суверенної ЧСР. Вхідження Закарпатської України до складу УРСР відбувся в умовах, коли адміністративно-територіальний поділ УРСР не передбачав ні автономій, ні республік. Тому Указ Президії СРСР 22 січня 1946 р. про утворення Закарпатської області у складі УРСР був у тогочасній державі єдино можливим. Апелювати треба до конституційного права СРСР, а не до звернень Президії ВР УРСР та відповідного Указу ВР СРСР. Лідери політичного русинства на чолі з Д.Сидором та П. Гецьком у черговий раз продемонстрували своє політичну і правову некомпетентність о, вважаючи Указ ВР СРСР від 22 січня 1946 р. нелегітимним, бо ним порушувалося положення міжнародного права, яке діяло на той час. Чер-

гова недоречність. Адже після договору ЧСР та СРСР усі права Закарпатської України переходили під юрисдикцію СРСР, і подальші рішення парламентів України та СРСР щодо внутрішнього адміністративно-територіального устрою не передбачали узгодження з положеннями міжнародного права. Маніпулюючи учасники форуму зробили висновки, що усі правовідносини між незалежною Україною та територією русинів на південь від Карпат є нелегітимними. А 19-ти річний період переслідування лідерів русинського руху з боку влади України не мають правових підстав і відносяться до воєнних злочинів проти русинського народу, що не мають термінів давності. Серед учасників цієї конференції виступ юриста П.Годьмаша заслуговує на увагу [127, с. 8].

Така резолюція цієї конференції як і заклики лідерів неорусинства відзначати 22 січня кожного року день скорботи за втраченою 65 років тому русинами своєї державності ні у правлячих колах України, ні у жодній державі світу, ні серед населення краю не знайшли позитивних відгуків.

На черговому Світовому конгресі Підкарпатських русинів 10-12 травня 2013 р. були прийняті рішення на поглиблення дезінтеграції українського етнічного простору. До цього мали бути задіяні радикальні сили з РФ, впливові представники греко-католицької та православних єпархій в основному УПЦ МП, місцеві олігархічні групи, органи місцевої та державної влади. Планувалося, щоб лідери неорусинства продовжували поглиблювати концепцію інакшості та винятковості краю у порівнянні з іншими регіонами України, окремішності русинів, прабатьківщиною яких є нібито саме Закарпаття, які зазнають на своїй землі нещадної українізації, і поступово додавали нові концепти – «новоросійські елементи». Неорусинство в Закарпатті після агресії Росії проти України мало стати прототипом ідей

формування «Новоросії» – інструменту політики РФ по загарбанню східної і південної частин України.

Відповідно до цього упродовж 2014-2018 рр. центр підтримки політичного русинства на Закарпатті остаточно перемістився від русинських організацій США, Канади через Угорщину, Чехію, Словаччину, Польщу, Румунію, Сербію до Росії. РФ залишилася єдиною державою, що прагне створити міжнародно-правові гарантії для визнання самостійності русинського народу і надання йому автономії у цьому краї. Політтехнологами РФ Закарпатський регіон відноситься до дуже перспективних щодо реалізації геополітичної мети Росії у Східній Європі. На такому зовнішньополітичному фоні відбулася зміна стратегічної орієнтації політики неорусинства від ідеї створення держави «Русинія» за посередництва світових русинських конгресів під егідою західних сусідніх держав України до ідеї «автономної Підкарпатської Русі» за допомогою європейських русинських конгресів на чолі з Є. Жупаном та Д. Сидором, до яких долучилася Росія та дуже обережно сусідні із Закарпаттям 4-и держави.

Але у середині 2019 р. стало очевидним і для Москви, що плани про автономію та окремішність русинів на Закарпатті упродовж 90-х рр. XX – 20-х рр. XXI ст. не реалізувалися так, як цього бажали у сусідніх державах, через відсутність необхідного соціального підґрунтя, широкої підтримки серед місцевого населення Закарпаття. Русинські товариства і організації, лідери політичного русинства втратили велику підтримку з боку сусідніх із Закарпаттям держав, бо там зрозуміли, що корінне населення краю, як би його не агітували за русинські ідеї, за відділення, не сприймає радикалізму. Переважають об'єднавчі традиції у рамках українсько-русинського побуту, матеріальної і духовної культури та менталітету. Вкладені у попередні роки великі кошти в організацію русинських товариств, проведення конгре-

сів, конференцій, за участю представників зарубіжних зацікавлених держав завершалися деклараціями і без вагомих практичних результатів. Органи місцевої влади, зокрема обласна рада, підтримавши 12 років тому визнання русинської національності в Закарпатській області більше повертатися до цього питання не хочуть і не бачать у цьому потреби. На порядку денному постають інші значно вагоміші проблеми, зокрема соціально-економічного характеру, у вирішенні яких заінтересовані переважна більшість мешканців краю. Пік активізації політичного русинства було пройдено і лише агресивна політика РФ спричинила нову хвилю реанімації його ідеї та залучення до їх здійснення значної частини населення Закарпаття.

Скориставшись війною РФ проти України, окремі крайні угорські політичні і державницькі сили посилили поширення ідей навіть про доцільність повернення Закарпаття до складу Угорщини, про відновлення історичної справедливості; а радикальні русинські представники вимагають утворення незалежної русинської держави у Закарпатті. Більш помірковані з них виступають за угорсько-русинську чи окрему русинську автономію краю, розглядаючи її як перехідну форму на шляху до незалежності.

Усі нинішні спроби добитися автономії для русинів Закарпаття переслідують сформовану у королівські часи мету – від'єднати місцеве населення цього краю від української нації, заперечувати етнічну спільність їх та українців за карпатськими перевалами, спробувати відродити місцеве населення як угрорусів, повернути ідеї про тисячолітнє щасливе співжиття русинів з угорцями і спільно повести боротьбу за автономію Закарпаття. Аргументом на користь такої принади зараз виступає не стільки благополуччя самої Угорщини, скільки паспорт Угорщини як країни ЄС, за яким для ру-

синів Закарпаття відкриваються можливості безперешкодно працювати на просторі більш розвинених країн Європейського Союзу. Усі наміри співпраці між русинським рухом та угорськими партіями в Закарпатті в цілому спрямовані на формування русинсько-угорської автономії як для корінних і переважаючих чисельно етносів, відсікання українців як пришельців у цьому краї. Кінцевим підсумком такої стратегії є закладення підвалин для посилення впливу проєвропейських і проугорських стандартів у Закарпатті, започаткування ослаблення і відмирання стосунків з Україною і поступова інтеграція (входження) цього регіону до історичної Угорщини [128].

У сусідніх країнах не припиняється активна робота по реалізації планів русинської автономії, формування русинсько-угорської автономії в усьому Закарпатті чи окремого Притисянського угорського національного району, де угорці складають понад 70%; доводиться, що русини та угорці Закарпаття є найактивнішими борцями за автономію цього краю, хоча й визнається, що для цього ще не склалися сприятливі умови. Сталою є синхронізація дій РФ, Угорщини та лідерів політичного русинства щодо досягнення угорсько-русинської автономії у Закарпатті, оскільки в умовах радикалізації суспільно-політичного життя у цих країнах ці ідеї набувають підвищеного інтересу і знаходять широке сприйняття. Серед російських політтехнологів переважали думки, що в Україні за часів президентства В.Ющенка реалізовувалися проекти «української політичної нації», якими передбачалося забезпечення умов для повного панування державотворної нації, єдиного громадянства, що викликало серйозний спротив з боку керівництва РФ. Вказувалося, що РФ прагне зберегти свій панівний політичний, мовний та культурний статус по всій Україні, а на Закарпатті – відповідно угрорусинський [129].

На жаль, твердження, що для позиції окремих крайніх сил зарубіжжя та самого Закарпаття все більш співзвучною стає ідеологія «політичного русинства», представники якого прагнуть замінити назву українців краю на русинів, протиставити поняття «русин» та «українець», намагаються довести, що вони є окремими націями, замовчувати про їх спільне походження, формування й розвиток як єдиного етносу, що завжди чисельно переважав і є корінним у цьому краї, частково відповідають дійсності.

У сучасних умовах українсько-русинський рух все більше виступає на захист європейських християнських і національних цінностей. У незалежній Україні русинський рух стає все більш дієвою ідеологією у протистоянні олігархічному режимові як рудиментові посткомуністичного тоталітаризму. Праці більшості попередників з русинської проблематики втратили свою наукову цінність, бо їхні матеріали не охоплюють комплексно усіх аспектів їхньої діяльності. Русинський рух на Закарпатті посилюється по мірі наростання проблем у внутрішньому житті України та зокрема й в Закарпатті. Останні місця у Європі за рівнем життя громадян, перші позиції за рівнем корупції та розмахом організованої злочинності, всесилля олігархату, бездіяльності правоохоронної та судової системи змушує громадян вважати, що влада не захищає їхніх інтересів, належить представникам великих олігархічних груп та великого капіталу. Звісно, що русини-українці Закарпаття на генетичному рівні яких збереглися принципи врядування у період Габсбурзької монархії, Угорщини, Чехословаччини, й гадки не мали, що їхні нащадки так будуть пограбовані і розорені олігархічними кланами на чолі з Л.Кучмою та його ставлениками у Закарпатті. Такого масового пограбування, безвідповідальності влади, беззаконня та безправ'я місцевих жителів цього краю

на рубежі XX-XXI ст. Підкарпатська Русь ніколи не знала. Позитивний реформаторський досвід Чехії, Угорщини, Польщі, Словаччини і навіть Румунії дали можливість українцям Закарпаття швидше від інших більш віддалених, особливо найбільш придушених московським пануванням регіонів прозріти й порівнювати явища, які відбувалися у західних сусідів та на рідній Батьківщині і робити відповідні висновки. Приклади колишніх метрополій Закарпаття – Угорщини, Австрії, Чехії, Словаччини, як і Польщі та Румунії – наочно демонстрували, що все, що робиться в Україні, там подібного навіть не можна уявити, бо на сторожі інтересів громадян і суспільства стоять державні органи влади. Соціально-економічна і політична ситуація в області загострювалася по мірі зрощення керівництва області, виконавчої влади з криміналітетом і формуванням олігархічної форми правління. Дискредитація влади на чолі з Л.Кучмою посилилася під час невизнання результатів виборів мера м. Мукачева у 2003 р. 8 народних депутатів України обізвали цю акцію мукачівським ГКЧП. Особливе обурення серед населення викликало постійна масова вирубка лісів, хижацька експлуатація мінеральних ресурсів, розпродаж земельних угідь, протизаконна фінансово-господарська діяльність глави Адміністрації Президента В.Медведчука, партії СДПУ(о), що окупувала Закарпатську область. Починаючи з 90-х рр. і до нинішнього часу, завдяки сформованій злочинній мережі, в області відбулася масова вирубка основної частини цінних порід дерев та вивезення їх до сусідніх держав. Група народних депутатів від Закарпатської області у середині 10-х рр. XXI ст. у зверненні до уряду України зневажливо і справедливо заявляла: «махровим бюрократизмом тхне від відповідей різних міністерств і відомств на численні запити депутатів від Закарпаття про незадовільне ведення лісового господарства та лі-

сокористування. ... Так по-варварськи до найбільшого багатства Карпат ще ніхто не ставився!» Вони звинувачували у цьому керівництво області на чолі з СДПУ(о) [130, с. 5].

На жаль, катастрофічні повені та підтоплення, що охоплюють весь Карпатський регіон, значною мірою спричинені й масовою вирубкою Карпатських лісів. До цих проблем додалися й екологічні, коли в області почали відкриватися іноземні підприємства хімічної промисловості у місцях масового проживання людей та у курортно-відпочивальних зонах, а також нелегальне вивезення на територію області відходів (преміксу) хімічної промисловості Угорщини, корупційні вчинки медведчуків, суркісів, різаків, балог та десятків інших олігархів, які при сприянні Центру перетворили Закарпаття практично на свою вотчину. Усе це призвело до того, що майновий антагонізм не тільки доповнив етнічні та національні суперечності, а й перевершив їх за гостротою, став ключовою проблемою суспільного життя як України, так і Закарпаття. Вододіл у кожному регіоні України, особливо у Закарпатті, проходить не за національною чи релігійною ознаками, а за майновими і соціальними критеріями. 90% пограбованим громадянам України протистоять 10% олігархічних кланів, велика і середня буржуазія, що заволоділа 90% колишнього загальнонародного майна проти 10% його частки, що випала на долю решти населення.

Але якщо у східній, південній і навіть у центральній Україні олігархам вдається продовжувати тримати у покорі населення, то у Закарпатській області їм цього не вдалося зробити, бо українці-русини, оскільки найпізніше потрапили до радянської імперії, в якій перебували основні землі України. Вони хоч і зазнали великих матеріальних втрат, проте у національному, духовному та культурному відношенні виявилися найменш роз'єдна-

ними і знекровленими голодоморами, русифікацією, тотальним вигнанням до Сибіру та заселенням краю іншими етносами, переважно росіянами, як це мало місце в усіх інших регіонах України, уникнули тотального застосування десятиліттями колоніальної кадрової політики як це мало місце на решті територій України.

Ще у березні 2007 році Павло Самарський, торкаючись історії русинів, наголошував, що «зараз проблеми виживання цікавлять жителів Закарпаття значно більше, ніж власна мова чи перспективи державної незалежності. На цьому тлі пожвавилися громади угорців та словаків, і якщо територіально Закарпаття – все ще частина України, то не виключено, що найближчим часом культурно й економічно Київ утратить свій острівець за Карпатами. Угорщина дедалі більше спрямовує свою материнську любов до області, з якою угорці розпочали освоювати Європу». Великий рівень безробіття серед населення, змушує значну його частину, особливо молодь, їхати на тривалі заробітки до Угорщини, Чехії, Словаччини, Польщі та інших країн ЄС. Запроваджене подвійне громадянство сусідніми країнами та безвізовий статус України з ЄС спростили їм право виїжджати на заробітки та на постійне місце проживання в інших країнах. «Просування угорських підприємств Закарпаття, активна робота угорських підприємців у Закарпатті, підтримка на урядовому рівні угорської освіти та культури вже зараз (йшлося про період 12 літньої давності, 2007 рік –М. Д.) дають свої плоди. Угорщина активно рухається на схід» [131, с.12].

Повалення влади промосковського В.Януковича і боязнь остаточної втрати України змусила РФ вдатися до війни проти України. Захоплення українських територій про– стимулювало Угорщину до активізації забезпечення максимально сприятливих умов для угорської спільноти в Закарпатті. Увага до русинського питання,

до сепаратистських рухів упродовж 2013-2019 рр. в Україні та за її межами, інспірованих РФ під гаслами «руського мира», як і до інших антиукраїнських процесів, знову супроводжуються підвищеною увагою з боку сусідніх держав, серед них і Угорщини. Значна всебічна допомога з боку Будапешта угорцям краю націлена на їх етнічне збереження і на забезпечення максимально можливих переваг над українцями краю, що за нинішніх конкретних умов є оптимальною можливістю для досягнення кінцевих результатів. На початковій стадії стратегії по формуванню русинсько-угорської автономії є закладення й зміцнення підвалин, посилення впливу проєвропейських, проугорських стандартів екзистенції у Закарпатті, сприяння ослабленню і відмиранню стосунків місцевого населення з Україною. Кінцевою метою є поступова інтеграція, втягування цього регіону до життєвого і культурного простору Угорщини як історичної її складової [132].

Автономістські ідеї у межах усього Закарпаття чи окремого автономного району в області при домінуванні русинів і угорців розцінюються здебільшого корисною справою як для угорства краю, так і для самої Угорщини. І найголовніше, наявність автономії у Закарпатті стане прецедентом для аналогічних вимог угорських спільнот в інших країнах набути подібного статусу. Через обмеженість сил і впливу Угорщині не вдається ефективно просувати справу щодо формування автономії для закордонного угорства у всіх 4-х сусідніх державах, тому вона гнучко прагне використовувати сприятливий міжнародний чинник. Так, спираючись на підтримку Німеччини та Італії, вона упродовж 1939-1941 рр. добила на свою користь виправлення кордонів із сусідніми державами, зокрема й повернула Закарпаття до свого складу. Але переможці Другої світової війни анулювали нові кордони. У XXI ст. для Угорщини скла-

лися певні додаткові можливості на міжнародній арені, тому вона активно використовує їх на свою користь, зокрема загострення відносин між РФ та Україною і російсько-українську війну. Тим більше, коли Будапешт, Москва, столиці інших країн надмірно опікуються представниками політичного русинства, зокрема, відстежують політичні тенденції у Закарпатті та країнах, де русини складають певну силу і традиції.

Серед угорських прихильників автономії висловлюються закономірні побоювання, що русинський націоналізм може скласти для угорців краю проблеми через їхню чисельну більшість, тому, щоб цього уникнути, рішуче вимагається, щоб русини та угорці краю в Карпатській державі стали союзниками, завдяки чому угорська меншина буде мати найменші проблеми; що навіть автономний статус Закарпаття у складі України не усуне проблем угорства, оскільки Україна сама бідна в Європі, а промисловий розвиток цього краю ще довго не зможе прискоритися.

Проаналізувавши, починаючи з 1990 року, 25 років суспільно-політичного і культурного життя в Закарпатті Ботонд Бьотош виділив три найважливіші особливості у його розвитку, спрямовані на: проголошення в Закарпатті русинської республіки; проголошення русинсько-угорської автономії; анексію Закарпаття Угорщиною. Як він вказує, Угорщина офіційно жодного з цих трьох варіантів не підтримувала. Будапешт прагнув і прагне лише до автономії для угорців у районах компактного проживання цього краю. На його переконання, ідеї русинської республіки, русинсько-угорської автономії носили локальний характер і не мали великого впливу. Після початку російсько-української війни ці ідеї на Закарпатті лише тимчасово посилилися.

28 березня 2014 року група цивільних організацій та історичних церков Закарпаття підтримали клопотання

мешканців про надання «культурної і регіональної автономії для цього краю». Заява В.Орбана 10 травня 2014 р. під час інавгураційної промови при вступі у третій раз на посаду Прем'єр-міністра Угорщини у парламенті про те, що угорці Карпатського регіону (тобто в усіх сусідніх з Угорщиною країнах) заслужити на автономію, викликало невдоволення не тільки у Києва, але й у Варшави та Бухареста. У цих столицях такі слова розцінили як натяк на взаємодію Угорщини і Росії у розподілі сфер впливу в Україні. У червні 2014 р. лідер крайньої правої партії «Йоббік» Г.Вона, Б. Ковач та М. Дьондьоші відвідали Москву для консультації у справі про можливі етнічні чистки Києва в Закарпатті, як це було вчинено на Сході України. З боку Москви на це була отримана позитивна відповідь про підтримку русинсько-угорської автономії в Закарпатті. Якщо правляча партія ФІДЕС ставиться до таких речей помірковано, то у партії «Йоббік» вважають, що «криза в Україні легко може створити таку історичну можливість, що дозволить назавжди заспокоїти угорців Закарпаття і врегулювати становище остаточно». Але найбільше занепокоєння склала третя позиція статті Б.Бьотоша про можливу анексію Закарпаття Угорщиною. Ті сили, які стоять за політикою партії «Йоббік», підкреслюючи вічне русинсько-угорське братерство, вимагають надання самоврядування для Закарпаття та територіальної автономії для угорської спільноти. Але у багатьох випадках відкрито говорять і про військову окупацію цієї території. Офіційний Будапешт відмежовується від заяв В.Жириновського про те, що Закарпаття є угорським. У ході посилення ескалації війни між Росією та Україною зміцнювалися надії крайнього правого табору в Угорщині на повернення цієї території до її складу. Праворадикальний політик член Європарламенту Т.Гауді-Надь у квітні 2014 р. писав про наближення часу на повернення Закарпаття, пуб-

лічно заявляв, що Крим на законній підставі належить Росії, а Карпатський край – Угорщині. Другі у той час у відповідь йому говорили про те, що в Угорщини навряд чи знайдуться сили, щоб зайняти хоча б Берегівський район. Треті нагадували при цьому приклади того, як у 20-30-і рр. XX ст. при підтримці уряду готувалися нелегальні напіввійськові групи диверсантів, робота яких виявилася успішною напередодні 15 березня 1939 р. – моменту захоплення Угорщиною Закарпаття. Той досвід, вважається праворадикалами, має обов'язково бути використаний у нинішні часи. А московські активісти тим часом пропонували угорцям вивчити досвід роботи по формуванню «Донецької та Луганської народних республік», щоб використати його для можливого формування «Закарпатської республіки». Звичайно, офіційний Будапешт у таких справах демонстрував виважені підходи, але третя перемога В.Орбана на виборах та заява В.Путіна під час візиту до Будапешта про спільність інтересів Москви та Будапешта щодо України сприяли підвищенню впливу Угорщини у житті Закарпаття. Автор зазначав, що на фоні російсько-української війни внутрішньополітичне життя в Угорщині радикалізувалося, хоча урядові кола правлячої партії ФІДЕС проводять виважену зовнішню політику, але частина цієї партії, яка протистоїть небезпечній ревізіоністській політиці атлантистів уже не є за впливом домінуючою у цій партії. Подальша доля даного питання залежала від того, наголошував автор, чи поглибитися весною 2015 р. подальша радикалізація політики Угорщини, в якій зараз правий табір досягає 60-70% жителів країни [133].

Позиція Будапешта, що умовами подальшого збереження та розвитку угорської меншини на Закарпатті мають стати адміністративно-територіальна автономія та право на вільне набуття її членами подвійного грома-

дянства (України та Угорщини), є безкомпромісною, але близькою до вирішення. Подвійне громадянство угорці краю мають, а питання щодо автономії поки що не має належного розв'язання. Європейський Центр з питань меншин (ЕСМІ) (далі – Центр) визнає, що поняття «автономія» є дуже складною, чутливою і проблематичною темою для його політико-правового регулювання. Дане поняття більше відноситься до політичної категорії, ніж до правової і його запровадження без проведення реформ на рівні ЄС та внесення конституційних змін кожної країни співтовариства поки що неможливе.

Центр, розглядаючи усі ці наміри угорської меншини щодо національно-територіальної автономії, у черговий раз порушеної у грудні 2015 р., вважає, що проблема має бути вирішена з точки зору сегрегації громадянського життя та інтеграції місцевого населення у рамках незалежної України. Чітких правових норм для формування етнотериторіальних одиниць ні на міжнародному, ні на національному рівні не існує. А спроби «знизу» сформувати етнотериторіальну автономію в Закарпатті у межах унітарної держави сприймаються як надзвичайно непривабливі, як загроза державному суверенітету і територіальній цілісності держави в цілому. Вважається, що якщо на частині Закарпаття з переважанням угорської спільноти буде схвалено її національно-територіальну автономію на законодавчому рівні України, то це у перспективі посилить відцентрові процеси, які завершаться референдумом про самовизначення цієї національної спільноти. Крім того, подібний приклад унаслідують інші меншини, які компактно проживають на території України. Помилки з утворенням Кримської Автономної Республіки у складі України без забезпечення у ній першочергових прав корінним етносам – татарам, караїмам, грекам, вірменам, в умовах віроломної анексії Криму РФ, дискримінації цивіль-

ного населення, за ознакою мови, культури, релігії та національності, скасування кримськотатарського самоврядування та оборонної війни України проти РФ різко посилили позиції противників демократичного табору України щодо несвоечасності автономізації та розширення повноважень для регіонів.

Лідер партії “Йоббік” Т. Шнайдер, перебуваючи у середині травня 2019 р. у Берегівському районі Закарпатської області, висловився за доцільне формування територіальної та економічної автономії для всього Закарпаття, що допомогло б на місці вирішувати важливі питання, дозволило б залишати більші кошти для потреб області. На перший погляд його ідею можна сприймати як поверхову, що, мол, Т.Шнайдер є радикальним політиком і не розуміє, що Закарпатська область є дотаційною на 70 відсотків, тому його слова виглядають як відвертий популізм. Насправді автономія не є економічною категорією, вона обумовлює у кінцевому підсумку розвиток політичних і культурно-освітніх процесів іншого спрямування.

І хоча плани створити автономію не завершувалися конкретними результатами, проте умови для культурно-освітнього життя угорців Закарпаття покращувалися. З боку владних органів України не виникало жодних заперечень проти активної діяльності Угорщини на Закарпатті у реалізації законів про статус закордонного угорця, про надання подвійного громадянства, формування освіти угорської меншини усіх рівнів на національній мові, розвитку культурно-мистецького життя угорців краю, усіх інших заходів, великої фінансової, інвестиційної та економічної допомоги з боку уряду Угорщини для покращення економічного та матеріального становища угорців Закарпаття, задля залишення їх проживати на рідній землі, недопущення масової еміграції та цілеспрямованої асиміляції. У Закарпатській області

спостерігалися активні процеси суспільно-політичного і соціально-економічного життя угорців, відсутність політики щодо їх асиміляції, найнижчий рівень еміграції угорців у порівнянні з Румунією, Словаччиною та Сербією.

З часу проголошення незалежності України, в умовах наявності великої кількості «руських» (17%) та значної частини російськомовних українців (понад 10%), як наслідок 300-літньої колоніальної і русифікаційної політики царизму/більшовизму в Україні, знищення голодоморами і масовим виселенням українства із своєї землі взамін на постійне масове завезення російськомовного населення на українські землі, перемішування етносів в Україні. Негативний досвід багатовікової ворожої політики Росії щодо Української держави, наслідки загарбання АР Крим та окупації східних районів України з боку РФ посилили несприйняття у суспільством незалежної України будь-яких проєктів про регіональні утворення та вільні економічні зони. Через негативний досвід зрозуміле прагнення меншини до автономії за будь-якою формою стало особливо чутливою проблемою, яка сприймається більшістю українського соціуму як різновид сепаратизму, надзвичайна загроза інтересам держави.

З початком війни РФ проти України у березні 2014 р. загострилися не тільки міждержавні відносини, але й поглибився розлом у духовній сфері між українською та російською мовами і культурами, замість сприятливого ставлення до існуючої практики широкого вживання російської мови, розширення культурно-освітніх прав меншин, лояльного сприймання перекосів на їхню користь в українському соціумі різко посилилися протестні процеси державницького змісту, на усіх напрямках суспільного життя України взяли гору ідеї консолідації української нації, зміцнення її духовних цінностей на

всьому соборному просторі, посилювалися державницькі та центроспрямовуючі тенденції, натомість ідеї нацменшин щодо федералізації, заохочувані РФ чи іншими країнами, відтіснялися на другорядний план і навіть заборонялися. Етнічні, культурно-освітні процеси й в інших регіонах постійно поглиблювалися і на ділі носили автономістський характер, але у мирний час їх не помічали, не приділяли належної уваги і не протидіяли. Відкрита агресія РФ, віроломна окупація Криму та частини Донбасу радикально змінили внутрішньополітичну пильність в Україні. Стало зрозумілим те, що «м'яка та розумна» політика сусідніх держав щодо всебічної підтримки, що здійснювалася тихо упродовж багатьох років через недержавні громадські організації національних спільнот, як правило, досягла успіхів у реанімації, формуванні та зміцненні автономістських ідей різного змісту. Якщо у стабільні й сприятливі часи України діяльність по покращенню задовільнення прав національних меншин не вступала у серйозні суперечності із загальнодержавними інтересами, то у часи війни РФ проти України та розкриття планів агресора захопити Україну, знищити державність і повернути її до попереднього колоніального стану – все це отримало рішучу відсіч з боку широких українських патріотичних сил. Воєнний стан негативно відобразився на соціально-економічному становищі усього соціуму України, вплинув на хід загальноукраїнських реформ та демократизацію суспільно-політичного життя суспільства; позначився на можливостях подальшого покращення культурно-освітнього становища усіх спільнот, у тому числі й угорської на Закарпатті.

В умовах порушення територіальної цілісності України, реальної загрози її суверенітету і територіальній цілісності питання створення окремого Притисянського національного округу, який би об'єднав 4-и

прикордонні з Угорщиною райони Закарпаття, в яких угорці компактно проживають і складають 72%, як і про територіальну автономію, бажані, але не на часі.

Спроби лідерів угорської меншини, їхня активність у цих питаннях поки що є малоефективними, подібні настирливі вимоги не враховують реального становища України і наштовхують на думки, що вони навмисне користуються цією складною спровокованою РФ проти України ситуацією. Інакше не можна пояснити вимог угорських фахівців з цього питання. Досконало знаючи становище угорців Закарпаття завдяки ретельному багаторічному вивченню даного питання, їхня землячка М. Ш. Баєрне наголошує, що угорство Закарпаття перебуває у небезпеці без надання йому автономії, формування Притисянського національного округу. Вона закликає Будапешт добиватися від України, яка прагне до євроатлантичної інтеграції, надати для угорської спільноти автономію, цю останню надію їхнього збереження у цьому краї від масового виїзду та асиміляції [134, с. 13, 15, 25].

Як показав досвід, прагнення угорських товариств до відновлення угорського Притисянського виборчого округу, що існував у 1998-2002 рр., який об'єднував основні угорськомовні райони і угорці могли обирати свого депутата до ВР України, не кажучи про обрання органів місцевого самоврядування, як і до формування національно-територіальної автономії у Закарпатті, не увінчалися успіхами. Законодавство України відображає етнічну різноманітність суспільства, проте адміністративно-територіальний поділ України залишається етнічно нейтральним. Пошуки компромісу між концепцією державної етнічної нейтральності та етнотериторіальною парадигмою, яку висувають угорські партії та організації Закарпаття протягом останніх 20-ти років, поки що не увінчалися успіхом. В умовах війни РФ проти

України, анексії Криму і окупації деяких районів Донбасу, без досягнення миру між РФ та Україною, відновлення територіального суверенітету України, покращення економічного становища в Україні реалізація концепції національно-культурної автономії, що випливає із Закону України Про національні меншини 1992 року, а й відновлення Притисянського виборчого округу, поки що унеможлиблюється.

Адміністративно-правові процеси як і культурно-освітнє життя національних меншин, особливо прагнення до автономних утворень у різних формах, мають узгоджуватися з вузловими питаннями національної безпеки держави, ув'язуватися з міжнародними обставинами, відповідати умовам сегрегації громадянського життя та інтеграції місцевого населення у рамках суверенної держави. А спроби «знизу» сформувати етнотериторіальну автономію на Закарпатті у межах унітарної держави сприймаються переважною частиною суспільства надзвичайно насторожено, з розумінням високого рівня ризику, а політичними силами – як загрозу державному суверенітету і територіальній цілісності держави в цілому.

Прагнення до автономії угорців у сусідніх країнах, у тому числі й в Закарпатті, про що постійно підкреслюється офіційними установами Будапешту, це не спроба добиватися територіальних змін, претензій на Закарпаття на зразок Криму чи Донбасу, які були вчинені з боку РФ. Угорщина хоче добитися для угорців територіальної автономії в Закарпатті у складі України, яка відповідала б критеріям ЄС, хоча однозначних критеріїв на просторі ЄС ще не існує. Позиція ЄС щодо національних меншин у Європі поки що носить більш теоретичний, ніж практичний вимір. Чітких правових та уніфікованих норм про формування етнотериторіальних одиниць ні на міжнародному, ні на національному рівні

центри світової демократії так і не виробили. Сам же Будапешт наголошує, що кожна автономна форма у Європі є неповторною і має свої значні особливості, тобто має більші шанси для вирішення на рівні двох держав, яких це торкається, аніж на міжнародному. Питання про автономію угорців у Закарпатті має задовільно розв'язуватися на двосторонньому рівні між Україною та Угорщиною.

Формування автономії для угорців Закарпаття можливе у недалекому майбутньому при сприятливих зовнішніх (припинення війни РФ проти України, відновлення територіальної цілісності останньої, вступ України до євроатлантичних структур) та внутрішніх факторах (стабілізація соціально-економічного становища, прискорення розвитку економіки, подолання корупції, безробіття, покращення рівня життя громадян). Оскільки задовільнення їхніх інтересів не гарантоване й у перспективі, то угорські спільноти нехтують нинішніми складностями і діють активно задля якомога швидшого досягнення своєї заповітної мети.

Голова Комітету ВР України Ганна Гопко відзначала на Євроатлантичному форумі у Києві 17 вересня 2018 р., що Угорщина добивається від України згоди на формування в Закарпатті угорської національної автономії, щоб подолати кайдани 100-річної давнини – нав'язаний їй несправедливий Тріанонський мирний договір 4 червня 1920 року. Жорстка відповідь Г.Гопко на рахунок цього – «ніколи на Закарпатті не буде територіальної автономії для угорців» – свідчить, що вона розглядає дану проблему у контексті світової, зокрема політики ЄС і НАТО. Допоки не припиниться війна Росії проти України і не буде відновлено територіальної цілісності України, а ЄС не виробить критеріїв і стандартів у питанні щодо автономії закордонних угорців, що відповідатимуть сучасному рівню цивілізації, а ЄС і НАТО цим самим виви-

щатися над стандартами міжнаціональних відносин періоду XIX-XX століть, і Україна отримає надійні гарантії від самої Угорщини, тоді вирішення питання автономії стане можливим і бажаним.

В умовах адміністративно-територіальної реформи в Україні, політики децентралізації, здійснюваної у 2015-2019 рр., як впливає з програми уряду України «Нова територіальна основа – 2020», схваленої у кінці 2018 р., передбачалося наступний територіально-адміністративний устрій України: 24 області та АР Крим, 100 районів та до 1800 об'єднаних територіальних громад (ОТГ). На кінець 2018 р. в Україні утворилося всього 874 об'єднаних територіальних громад. У Закарпатській області буде сформовано замість 13 районів всього три райони – Ужгородський, Мукачівський та Хустський. Метою цієї реформи є передати значні повноваження та бюджети від центру до органів місцевого самоврядування – ОТГ, яких у області має сформуватися понад 50 одиниць. 2019 рік – вирішальний у завершенні децентралізації. Дана реформа фінансується за рахунок ЄС, найбільше її підтримують Данія, Естонія, Німеччина, Швеція; не підтримують Польща, Румунія, Угорщина, Болгарія – країни значні меншини яких проживають у суміжних областях України. Станом на травень 2019 р. по Україні уже створено близько 900 ОТГ. Серед усіх областей України (окрім окупованих Росією) лише у Закарпатській області дана реформа ігнорується: упродовж 2015-2019 рр. не розроблено Перспективного плану формування ОТГ; Закарпаття суттєво відстає від інших регіонів України у здійсненні державної політики децентралізації; ОДА на чолі з Г.Москалем не погоджувалася з такою реформою, вважаючи її збитковою для більшості населених пунктів краю; прихильники реформи називають Закарпаття білою «плямою» у політиці децентралізації в Україні. За словами Кароліни

Дарчі, голови фракції ТУКЗ у міськраді м. Берегове, у грудні 2015 р. відзначалося, що 113 сіл, селищ та міст, що теоретично можуть ввійти до Притисянського національного округу, це 170 тис. чол., з них 72% угорці, уже заявили про свою готовність створити таку адміністративну одиницю «не з метою досягнення певних політичних цілей, а перш за все для забезпечення стабільного економічного розвитку цієї територіальної громади та Закарпаття в цілому».

Глава Закарпатської ОДА Г. Москаль, як і представник Закарпатського регіонального бюро реформ Олег Лукша зазначили з цього приводу, що для створення угорського округу «не має конституційної основи», що нові територіальні громади формуються відповідно до концепції реформи за іншими принципами. Вони не можуть бути великими і не передбачають окремого об'єднання усієї угорської меншини. В Україні не існує законодавства, яке б дозволило створити національний район у процесі децентралізації [135, с.8].

Окрім того, Г.Москаль вважав, що децентралізація у такій формі начебто створює передумови для посилення сепаратизму і відокремлення Закарпаття. Тому він не підтримував такої реформи. Натомість представники місцевих органів влади вважали, що ОТГ апріорі не можуть бути сепаратистами та автономістами. Експерт з питань реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади у Закарпатті Анатолій Ткачук мав іншу точку зору: нині діючі райони і області були більшими носіями сепаратизму, ніж ті, що виникнуть після завершення децентралізації. Жодна ОТГ не проявляла ознак сепаратизму та не заявляла про наміри автономізуватися.

Така оцінка слухна на стадії до проведення децентралізації, а не за результатами її наслідків. Адже реформа передбачає докорінну зміну територіально-

адміністративного устрою України, серед них і Закарпатської області. Укрупнення районів у кожній області не покращить становища більшості населених пунктів, а піде на користь лише тим із них, які потраплять до центру ОТГ або до центрів нових районів.

Голова ОДА Г.Москаль направляє 28 квітня 2018 р. позов до Верховного Суду України про неконституційність ряду положень ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 2016 р. і заявляє, що до рішення суду ОДА не розглядатиме жодних матеріалів щодо ОТГ на Закарпатті. На травень 2019 р. у цій області мало було утворитися 53 ОТГ, але процес зупинився у 2018 р., коли утворилося лише 6 ОТГ. Місцеві мешканці кількох сіл Ужгородського району протестували проти перешкоджання з боку Закарпатської ОДА у створенні ОТГ. У відповідь Г.Москаль назвав це шантажем. Позиція ОДА щодо створення ОТГ поблизу Ужгорода залишалася незмінною – не дозволити знищити район, щоб зробити щасливими кілька сіл. Вони хочуть забрати податок на доходи фізичних осіб 2-х найбільших бюджетоутворюючих підприємств району, обваливши фінансову систему Ужгородщини, хоча до створення цих підприємств не мають жодного відношення. Подібні наміри простежуються серед усіх інших спритних ділків, які переслідують лише місцеві і власні інтереси, а не всієї округи, що склалася історично.

У Закарпатській області до негативної частини реформи децентралізації додається й міжнаціональний чинник. Реформа спрямована на розпорошення компактного проживання угорської спільноти у межах Ужгородського, Мукачівського, Берегівського і Тячівського районів, що об'єднують у собі до 75% угорців Закарпаття. У кожному з трьох районів Закарпаття, що мають бути створені за горизонтальним принципом від західного кордону області аж до східних її меж, угорська

спільнота складатиме значну меншість на відміну від нинішнього адміністративного поділу області. У попередні часи Товариства угорців весь час боролися за об'єднання Ужгородського, Берегівського, Мукачівського і Тячівського районів і формування Притисянського національного району або Притисянського виборчого округу, у кожному з яких угорці становили би більшість. Це давало можливості краще забезпечувати культурно-освітні, виборчі та інші потреби цієї меншини. Тепер же із створенням трьох районів та відповідних ОТГ, як цього вимагає положення про адміністративну реформу, створюється нова модель у житті угорців усього краю. Вони перебуватимуть у меншості у кожному з районів, а кілька ОТГ, де вони складатимуть більшість, не будуть володіти правами на рівні районів і області.

Керівні органи національних меншин у цій реформі не бачать можливостей для покращення забезпечення їх етнічних, мовних, релігійних, соціально-економічних інтересів. Лідери угорської меншини Закарпаття не розуміють необхідності формувати нові територіальні громади, об'єднувати райони відповідно до норм нинішньої адміністративної реформи України. Вони гальмують процес реформи, натомість активно добиваються, щоб у ході адміністративної реформи створити Притисянський національний округ(район) у межах компактного проживання меншини на пограниччі з Угорщиною.

Закономірно, що ТУКЗ надіслало до уряду України 17 грудня 2018 р. звернення, в якому наголошується, що закладені положення такої реформи значною мірою обмежують інтереси угорської спільноти Закарпаття, оскільки передбачається розділ компактно проживаючої спільноти, що складає більшість на своїй території, на три частини, в яких вона перетвориться на меншість. ТУКЗ опротестувало цей проект реформи через те, що

Концепція «Нова територіальна платформа – 2020» суперечить Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Вказується, що до уваги не береться етнічний та культурно-освітній чинник, який потрібно взяти до відома у процесі проведення децентралізації, порушується принцип добровільності об'єднання територіальних громад. Висловлено побажання, щоб створювалися такі адміністративно-територіальні райони, які відповідають національно-культурним відносинам, принципам субсидарності та інтересам багатонаціонального становища у Закарпатській області [136].

Ця реформа нагадує адміністративну реформу у Словаччині, райони якої мали формуватися замість горизонтального за вертикальним принципом, що руйнувало компактний принцип проживання угорців у Південній Словаччині, перетворювало б їх на суцільну меншину у новому адміністративному поділі СР. Боротьба Угорщини та угорської спільноти на усіх рівнях ЄС призвела до того, що ця реформа так і не запрацювала у цій республіці.

Угорщина вбачає у цій реформі в Україні цілковиту аналогію з досвідом адміністративно-територіальної реформи у Румунії, Словаччині, які наочно показали, що такі зміни переслідують мету – розпилити потенціал угорської меншини, прискорити її влиття до державотворчого етносу. Підсумовуючи, слід відзначити, що ставлення офіційного Будапешта, як і керівництва угорської громади Закарпаття, до такої реформи в Україні є негативним.

В.Орбан 12 травня 2014 р. відзначав: 200 тисячна угорська спільнота в Україні заслуговує на подвійне громадянство, колективні прав і на автономію; що це «наші чіткі очікування від нової України, яка зараз відроджується». При цьому він наголосив 16 травня 2014 р., що

Угорщина підтримує владу України щодо розвитку її як демократичної держави, а в умовах порушення суверенітету України з боку Росії «нам слід підтримувати Україну».

Процес набуття подвійного громадянства Угорщини на Закарпатті упродовж 2012-2018 рр. носив масовий характер. Припускається, що на Закарпатті кількість осіб з подвійним громадянством може досягати 120 тис. осіб [137, 1) с.5]. Але точна кількість осіб, які набули й громадянства Угорщини, не відома. Угорщина тримає дані про закарпатців-громадян Угорщини у таємниці від органів влади України.

В умовах війни Росії проти України, метою якої є намагання повернути під свій виключний вплив політичними методами, а якщо цього не вдасться, то збройно захопити основну частину її території, розчленувати й ліквідувати Українську державність, фактор подвійного громадянства складає небезпеку для України, бо підсилює потенціал антиукраїнського табору всередині держави, сприяє реалізації імперіалістичних намірів Росії. Процес набуття подвійного громадянства у масовому порядку національними спільнотами України в таких умовах не матиме позитивних наслідків для її суверенітету. Соціологічні опитування у грудні 2014 р. показали, що суспільство відчуває несвоєчасність і небезпеку запровадження цього інституту права: на підтримку подвійного громадянства в цілому по Україні висловилося лише 30,2% респондентів, а проти – 44,9%. Не випадково найбільш масово прагнуть набути подвійного громадянства українські громадяни суміжних регіонів з РФ, Угорщиною, Румунією, Польщею. Найбільшої підтримки отримано у Закарпатті – 56,7% та на Донбасі – 45,3%.

Конституцією та відповідним законодавством України визнається єдине громадянство, з чого випливає, що подвійне громадянство не допускається, не пе-

редбачається належність громадянина України і до громадянства іншої держави, тобто одночасна наявність подвійного громадянства заборонена. У Законі Про громадянство України (ст. 2) чітко зафіксовано принцип єдиного громадянства України. Якщо громадянин України набув громадянства іншої держави, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України; а також визначено: «підставами для втрати громадянства України є добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття» (ч.11 ст. 19 цього Закону). У цьому законі не визначено санкцій, які наступають у разі невиконання даного припису, окрім штрафу від 10 до 30 неоподаткованих мінімумів, не передбачено автоматичної втрати громадянства України. Це відбувається виключно з дня обнародування указу Президента України про припинення громадянства щодо конкретної особи. Оскільки в Україні нормативно забороняється подвійне громадянство, то, незважаючи на те, що чітких правових механізмів унеможливлення його як набуття, так і позбавлення не існує, то це означає, що особа, яка отримала друге громадянство, наприклад Угорщини, має самостійно відмовитися від громадянства України, здати український паспорт і продовжувати проживати в Україні без її громадянства. Законодавство України щодо подвійного громадянства містить великі прогалини. Подвійне і множинне громадянство, якого за різними даними набули біля 0,5 млн. осіб, стало можливим не стільки через недосконалість законодавства України у цій сфері, скільки через сприятне використання зарубіжними державами цієї правової недосконалості. Автоматичне припинення громадянства України не застосовується, бо механізмів його припинення у нормативних актах не передбачається, тому поведінка

українського законодавця бездіяльна. Разом з тим, не відповідають дійсності твердження окремих правознавців про те, що нормативні акти України не заперечують подвійного громадянства. Громадянство в Україні визнається єдиним, а не множинним. Прихильниками подвійного громадянства найчастіше є представники національних спільнот України, які є складовою етносу колишньої прабатьківщини. Дійшло до того, що кількість громадян України з подвійним громадянством Румунії, Угорщини, РФ в окремих районах суміжних з цими державами може переважити загальну чисельність місцевих жителів. В окремих районах може виникнути ситуація, що в разі позбавлення громадянства України осіб з подвійним громадянством, їх чисельність уже як іноземних громадян може перевищити кількість громадян України. Це не тільки правовий нонсенс, а й злочин. Виходом із ситуації, що склалася, є негайне укладання двосторонніх договорів з відповідними державами про умови набуття подвійного громадянства та порядок його дії і застосування. Без цього друге громадянство в Україні має бути поставлене поза законом.

Твердження про наявність можливості чи про не заборону подвійного громадянства у чинному законодавстві України є невірним, нечіткість правових норм не є підставою для схвального висновку. Представник Президента України Володимира Зеленського у КМ України Святослав Юраш відзначив 7 травня 2019 р., що в Україні формально подвійне чи множинне громадянство не заборонене. Але цього недостатньо для його визнання.

При сприятливих міжнародних умовах подвійне громадянство в Україні було б можливим і навіть доцільним. Але у час війни РФ проти України масове набуття подвійного громадянства використовується Москвою як дієвий елемент гібридної агресії проти України. РФ

діє в Криму, на Сході України зухваліше від Німеччини у 30-і роки XX ст., яка спочатку надавала громадянство Німеччини етнічним німцям Судетського краю, Сілезії, Східної Пруссії, західним областям, які були під контролем Франції, насильницьки відірваних від Австрії і Німеччини та переданих до Чехословаччини, Польщі й Франції, а потім повернула їх до рейху. Підходи РФ у Криму і на Сході України гірші і не співставимі з діями Німеччини, бо Москва сама добровільно ініціювала їх входження до України і у неї їх ніхто не загарбував. Політика «фольскдойче» Берліна не співмірна з практикою «русского мира» Москви на територіях суверенної України.

У березні 2017 р. Президенту України було запропоновано внести наступні зміни до Закону про громадянство: громадяни України, які є власниками кількох громадянств мають визначитися, від якого громадянства відмовитися. Хто не відмовиться від громадянства іншої держави, той буде позбавлений громадянства України. Після переговорів 30 березня 2017 р. В.Орбана з П.Порошенком ця поправка до Закону України про громадянство у ВР України так і не розглядалася, бо була відхилена ним 16 травня 2018 р. У квітні 2019 р. П.Порошенко висловив готовність до діалогу з Угорщиною у питанні про подвійне громадянство, але його запровадження в умовах війни було небезпечним. Він послався на практику масового отримання громадянства РФ у Придністров'ї, Південній Осетії, Криму, яке перетворилося на важливий елемент продовження гібридної війни РФ проти сусідніх держав [138]. Враховуючи гірше економічне становище України від Польщі, Румунії, Угорщини, а також переваги паспортів цих країн як членів ЄС, власники яких отримують право вільно перебувати і легально працювати в країнах ЄС, все це підвищує попит на цей документ не тільки серед

національних меншин, але й серед значної частини й етнічних українців задля того, щоб легально працевлаштуватися на просторі ЄС. Тривала і масова видача паспортів країн-членів ЄС сприяє на збільшення чисельності відповідних національних меншин в Україні за рахунок змішаних сімей, представників попередніх поколінь, які проживали на території, яка у минулому входила до складу інших держав, зміцнити підстави для вимог щодо проголошення автономії. Прагнення забезпечити домінування інтересів угорської нації на Закарпатті добре розкривається на позиції **директора** Центру стратегій за основні права Угорщини Іштвана Ковача, який 8 жовтня 2018 р. звинуватив Україну у тому, що вона по жертвувала добрими українсько-угорськими відносинами «тільки тому, що існує конфлікт з Росією». Замовчував, що Угорщина активно, без узгодження з Києвом, масово надає подвійне громадянство угорцям України на Закарпатті, зате стверджував, що Угорщина має адекватно діяти у разі, якщо у сусідній державі починають безпідставно обмежувати права громадян Угорщини, зокрема обмежувати права угорців Закарпаття й на угорське громадянство. **А** вжиті освітні, мовні заходи по зміцненню українськості в Україні він розцінив як початком загибелі української держави. «Цим самим Україна потрапила до такого становища, коли її існування у близькому майбутньому стане неспроможним». ... «Складається так, що Україна як держава, мабуть, – продовжував І.Ковач, – існуватиме до тих пір, поки США та західний світ будуть бачити у ній потребу» [139].

Незмінним у підтримці угорської спільноти з боку Угорщини є сприяння розвитку економіки, господарсько-підприємницької діяльності, матеріальної бази культурно-освітніх установ у місцях її компактного проживання. Ця політика активізувалася з 2015 року і належить до стратегічної сфери уряду Угорщини.

Інвестиційна та матеріальна підтримка з боку Угорщини вважається ключовою передумовою збереження угорців у сусідніх державах, у тому числі й на Закарпатті. Соціально-економічний та культурно-освітній рівень розвитку меншини має бути вищим від середніх показників країни проживання. Кожна угорська сім'я, кожен учасник чи працівник культурно-освітньої, медичної сфери почав отримувати додаткову матеріальну допомогу від Угорщини. Сформована мережа надання допомоги і контролю за її використанням принесла помітні успіхи. У ній провідну роль відіграють десятки благодійних фондів та організацій Угорщини, які охоплюють розвиток усіх головних сфер життєдіяльності угорства Закарпаття. Серед таких слід виділити Фонди імені Г. Бетлена та Е. Едена, які надають значну допомогу у ремонті освітніх установ, відновленні культурних і культових споруд, історичних пам'яток угорської культури у сусідніх країнах. Усі проекти програм розробляються у центрі з паралельним узгодженням їх змісту з керівництвом відповідних місцевих угорськомовних установ, організацій, громад, культових споруд, затверджуються на рівні урядового органу, відповідального за роботу із угорськими закордонними меншинами і через належні фонди направляються безпосереднім споживачам. Керівництво підприємств, установ, організацій, закладів має складатися із осіб обраних місцевими угорськими спільнотами, затвердженими в урядовому комітеті у Будапешті. Контроль за використанням допомоги покладається на апарат урядового органу Угорщини, його уповноважених представників у самому Закарпатті, на ТУКЗ, конкретні суб'єкти – отримувачі і користувачі допомоги та пільг, що надходить з Угорщини.

Так, у 2017-2018 рр. внесок Угорщини в економічний розвиток угорських спільнот Закарпаття склав 17 млрд. фрт. (1,7 млрд. грн., 61 млн. дол.). Програмою еконо-

мічного розвитку було підтримано 23 тис. середніх та малих підприємств на суму 13,5 млрд. фрт. А обсяги реалізації ними продукції перевершили 18 млрд. фрт. Упродовж лише 2016-2017 рр. було вкладено 150 млн. форинтів на розвиток угорських підприємств краю. Упродовж 2018 р. всебічна допомога угорцям склала 2,197 млрд. фрт. (до 8 млн. дол.). На підтримку освітніх установ Закарпаття у 2019 р. передбачено 1,4 млрд. фрт. (140 млн. грн. або 5 млн. дол.). Обсяги матеріальної допомоги у 2019 р. збільшаться у два рази і складуть до 3 млрд. фрт. (понад 280 млн. грн. або 10,7 млн. дол.). Доплатою до річного заробітку охоплюються 23-24 тис. угорців, працівники освіти, охорони здоров'я, культури, соціальної сфери. Кожен угорець Закарпаття в останні роки отримує щорічно напередодні Різдва Христового мінімум 100 євро. Загальна сума цих витрат складає 11,8 млн. євро. Лише у 2017 році у для угорців Закарпаття було споруджено нових дитячих садочків на 10 тисяч місць. Добре налагоджені система освіти, соціальної сфери та сприяння розвитку економіки формують сильні моральні й національні позиції меншини, умови для її залишення на рідній землі і уникнення асиміляції.

Черговими кроками є сприяння поширенню угорської мови та культури серед неугорського населення, яке проживає у місцях угорської меншини і особливо регіонів, що у минулому входили до складу Угорського королівства. Безплатні мовні курси, окремі класи й групи у місцях проживання неугорського населення, як і кількамісячні літні школи та табори відпочинку для шкільної та студентської молоді в Угорщині, що спонсоруються з Угорщини, мають за мету гальванізувати процеси по відродженню історичної пам'яті про спільне минуле народів в угорській державі, прищеплення прихильності до Угорщини, як країни ЄС.

Лише на розвиток угорськомовних дитячих садочків Карпатського басейну у 2016-2020 рр. буде направлено понад 47 млрд. форинтів допомоги, з яких уже 39 млрд. фт. реалізовано. Доля Закарпаття складає 15% цієї суми. Вирішуючи на третій стадії питання про функціонування мережі угорських садочків цього краю програмою уряду Угорщини передбачається створення упродовж 2018-2020 рр. для кожної угорської дитини та дитини кожної змішаної родини умов відвідувати угорські ясла та садочки. А.Я.Потапі, відкривши завдяки підтримці уряду Угорщини новий телевізійний центр TV21 Ungvar 6 березня 2019 р. у складі 60 співробітників, що діятиме на всій території Закарпаття угорською та українською мовами 50% на 50%, підкреслив, що Угорщина зробила все, щоб угорська мова збереглася й розвивалася у цьому краї. Але можливості Угорщини обмежені, якщо в Україні звуть права на застосування рідної мови у навчанні та переведуть її на рівень використання у приватному житті, що передбачається у новому проєкті закону про застосування державної мови. Він закликав угорців не хвилюватися, а угорських батьків – записувати дітей до угорських садочків та шкіл, бо тільки так можна забезпечити угорську ідентичність для підростаючих поколінь. Разом з тим він з приємністю відзначив, що все більше українських родин вибирають для дітей угорські садочки та школи, які мають кращі умови для виховання і навчання. Цим самим у Закарпатті зміцнюються традиції культурного багатобарв'я. Факти підтверджують, що діти змішаних та українських сімей краще вливаються у систему угорських дитячих садків та шкіл. Щорічно до 3-х тисяч його мешканців краю, переважно не угорського походження, тією чи іншою мірою залучаються до таких заходів. В останні роки 13 тис. осіб з 12 районів Закарпаття пройшли курси угорської мови. У 2017 р. в угорськомовному

інституті у м. Берегове – в основному вузі для угорців, навчалось, окрім угорців, 2 тисячі українців за національністю. В Ужгороді, інших містах, почали додатково відкриватися угорські групи у садочках, окремі класи угорською мовою навчання в українських школах [140]. Успішно реалізується проект будівництва автосполучень між Угорщиною та Закарпаттям, на що Угорщина виділила кредит 50 млн. євро. США, восени 2018 р. запущено регулярне залізничне сполучення Мукачеве – Будапешт. Важливою подією грудня 2018 року стало завершення капітальних і реставраційних робіт приміщення угорського театру у м. Берегове, що затягнулося на 25 років, на що було використано 110 млн. фрт. (до 1,2 млн. дол.), виділених урядом Угорщини. Приміщення театру – важлива історична пам'ятка, яке у свій час відвідували видатні діячі Угорщини, серед них і національний поет Шандор Петефі.

У відповідь на закон про освіту (27.09.2017 р.) та закон про застосування української мови як державної в Україні (16.05.2019 р.), якими значно обмежується застосування рідної мови в освіті та у адміністративній сфері, уряд Угорщини відреагував збільшенням вдвічі допомоги закарпатським угорцям, що перевищує 2,5 млрд. фрт. (понад 7,5 млн. євро) в якості підвищення зарплат вихователям дитячих садочків, шкіл, медичних установ, ЗМІ, установ культури, освіти та церков, які проводять роботу угорською мовою. Заходи Будапешта спрямовані на підтримання нормального життя угорців Закарпаття у всіх його сферах. Від 15 травня 2019 р. ці кошти виділяються як матеріальна допомога угорцям Закарпаття для подолання економічних і соціальних труднощів. Ця програма буде продовжуватися щороку, стане важливою для десятків тисяч угорців. Звичайно, зовнішніх впливів і допомоги завжди недостатньо для процвітання усієї спільноти цього краю, але вони до-

статні, щоб не опуститися до межі виживання. За повідомленнями А.Я.Потапі (Державний секретар уряду з питань національної політики) та І.Грежа (уповноважений уряду Угорщини за координацію співробітництва прикордонних областей Угорщини та України) уряд з травня 2019 р. розгорнув на Закарпатті «угорську культурну експансію». Тільки до кінця 2019 р. за рахунок Угорщини передбачається реставрувати 39 медичних установ Закарпаття, з них 5 в Ужгородському районі. Реалізація такої програми почнеться з 2020 р. і пошириться вона на все Закарпаття. Якщо ця модель запрацює успішно, то її досвід буде поширено і на інші угорські зарубіжні общини. І. Грежа відзначив, що уряд Угорщини готовий підтримувати не лише угорців Закарпаття, а й інші національності краю, якщо їхні пропозиції будуть попередньо схвалені урядом Угорщини [141].

Перебуваючи в Ужгороді з метою організації чергового проведення у Будапешті Угорського літнього університету для молоді Закарпаття, що діє з 2003 р., депутат парламенту Угорщини І. Бойкої 17 квітня 2019 р. підкреслював, що угорці цього краю найрідніші для Угорщини, бо перебувають у найтяжчому становищі серед усіх спільнот, образно кажучи, «проживають у недружній атмосфері». Здобутки угорців у Закарпатті є доволі помітними. Завдяки підтримці уряду Угорщини їхній рівень життя вищий від решти населення краю. Авторитет і попит на угорське у Закарпатті стало поширеним явищем, всюди відчувається турбота Угорщини. Хоча угорська громада складає 12% населення, проте її культурно-освітній, організаційний, фінансово-економічний, морально-психологічний і духовний рівень дуже високий, що постійно наростає. Велика матеріальна й інвестиційна допомога розвитку угорських освітніх та культурних установ надається для того, щоб угорська молодь цього краю залишалася проживати на своїй

землі і не вдавалася до масової еміграції. Ця стратегічна мета не зовсім спрацьовує на кінцевий результат. З одного боку, це результат багаторічного вкладання з боку Угорщини великих ресурсів у розвиток Закарпаття, що угорська спільнота однозначно схвалює такі заходи Угорщини, з другого боку, реалізує їх далеко не за сценарієм Будапешта. Як наслідок, більша частина випускників угорських освітніх закладів краю продовжує навчання чи розпочинає працювати у Європі, найбільше – в Угорщині. Причини таких суперечливих тенденцій глибокі, носять системний характер. Серед найбільш вагомих: об'єднана Європа демонструє високий правопорядок, стабільний економічний і соціальний розвиток, передові технології, інфраструктуру, мінімізацію корупції та тіньової економіки; в результаті успіхи сталої демократії, безпечну екзистенцію, заможніше і якісніше життя. Це особливо кидається у вічі на різке контрастному фоні збанкрутілої комуністичної доктрини, значного відставання Східної Європи від Західної, невдач нового устрою постсоціалістичних країн, особливо України, в якій переважає засилля олігархату та клановості, корупція і кримінал. Війна РФ проти України, окупація та загарбання її територій, беззубість гарантів суверенітету і територіальної цілісності нашої держави спричинили в останні роки різке погіршення економічних умов, породили несприятливі процеси серед угорців та інших жителів краю. До цього додалося активне зманювання Будапештом угорства сусідніх країн до матері-батьківщини (угорське громадянство, не тільки духовна, а й правова рівність усіх частин розчленованої нації, вільне право на освіту і працевлаштування в Угорщині, особливо на просторі ЄС). Посилення впливу і великої матеріальної допомоги від Угорщини Закарпаттю обертаються суперечливими наслідками для інтересів обох країн. Насамперед саме ці чинники, а не лише

тяжке економічне становище в Україні, яке впало до рівня 1993 року, про що заявляє Державний секретар уряду Угорщини з національної політики А.Я.Потапі, прискорюють масову еміграцію угорської молоді з краю. Будапешт усвідомлював можливу небезпеку з наданням громадянства, встановленням безвізового режиму між ЄС та Україною, пов'язану з гіршим матеріальним та економічним становищем в Україні, ніж у країнах ЄС, війною РФ проти України і небажанням молоді потрапити на фронт, але не прагнув уникнути цих негативних процесів чи хоча б пом'якшити їх наслідки.

Оскільки паспорт країни ЄС є привабливим серед усіх жителів Закарпаття, незалежно від національності, тому його набуття торкається не тільки угорців, а й українців. Причина – спрощені умови для вільного перебування і працевлаштування у країнах ЄС. Активна видача угорських паспортів здійснювалася не тільки угорцям, а й проугорськи налаштованим прихильникам русинства, українцям, євреям, ромам. Значна частина й депутатів місцевих органів самоврядування також отримали ці документи. У лютому 2019 р. прокуратура Угорщини всерйоз займалася 370 громадянами України, які підозрювалися у незаконному отриманні громадянства Угорщини, а щодо 156 осіб пред'явлено звинувачення. Українська сторона до цього не була причетною, оскільки Угорщина, без узгодження з органами влади України, масово надає угорське громадянство на Закарпатті.

В результаті того, що у краї проживають десятки тисяч осіб з чужим громадянством, тому Угорщина прагне схилити Київ прийняти поправку до закону про громадянство, щоб дозволити особам набувати громадянство Угорщини, не виходячи з українського, закріпивши це у відповідній двосторонній угоді. При такому розвитку подій питання щодо майбутнього Закарпаття

може набути вкрай суперечливого політико-правового звучання. Україна та Угорщина урівняються у правах щодо офіційної опіки і захисту своїх громадян легально на території України. Громадянство і етнонаціональний фактор дає Угорщині переваги, за Україною залишиться лише фактор громадянства. Така неординарна ситуація спрацьовує на користь Угорщини.

Оцінки українських та угорських фахівців у питанні щодо причин наростання виїзду угорців із Закарпаття подібні. О.Гаврош (Ужгород) покладає вину на Угорщину. Адже спільні зусилля Будапешта та керівних органів угорської меншини краю перетворили її життя на культурно-мовну ізоляцію від українського суспільства, без чого лише одиниці можуть повноцінно забезпечити свою екзистенцію в Україні. На його думку, угорці в Закарпатті стають «абсолютно відрубним тілом у незалежній Україні», що тільки прискорює їх еміграцію. Угорцям Закарпаття загрожує не стільки асиміляція, скільки масова еміграція, спричинена насамперед самою Угорщиною [142]. Підганяючи закордонні угорські організації, партії та їхніх лобістів краю усе активніше нелегально набувати й громадянства Угорщини та усіма методами добиватися автономії у країнах проживання завершилося тим, що з близько 155 тис. угорців, які проживають у Закарпатті, до 120 тисяч набули й громадянства Угорщини. Видачею паспортів Угорщина тільки різко прискорила масову еміграцію їх не стільки до Угорщини, скільки до інших країн ЄС. В останні роки Закарпаття стало найбільшим регіоном України, з якого до 250 тис. чол. тимчасово чи постійно працюють за кордоном. У межах 45-50 тис. угорців Закарпаття працює за кордонами України, біля 10 тисяч пенсіонерів стали отримувати угорську пенсію, значить вони усі набули громадянства Угорщини. Лише упродовж 2001-2017 рр. із Закарпаття до Угорщини переселилося до 35 тис.

чол., 90% яких є етнічними угорцями чи особами, які володіють угорською мовою. Загальна чисельність угорців Закарпаття скоротилася до 150 тис. чол. [143, с.12-14]. Відомо дослідниця міжнаціональних проблем Ч. Феденець (Закарпаття-Угорщина) поцінювала становище угорців в Україні тим, що вони тут активніші, ніж це дозволяє їм робити їхня чисельність. Вона вірить, що «основне завдання в українському суспільстві вибудовується на намірах урівноважити національну ідентичність та громадянську лояльність». На її переконання, «Україні нічого хвилюватися через угорський сепаратизм, оскільки головне завдання Угорщини – утримати угорців Закарпаття на їхній батьківщині, у складі України» [144, с.126]. Обидва автори – О.Гаврош та Ч.Феденець – пояснили причини масової еміграції угорців з України. Ні в Угорщині, ні в Україні не вдалося виробити реальних пропозицій щодо унеможливлення масової еміграції угорців з України до Угорщини та до інших країн ЄС. У той же час для самої Угорщини, можливо, краще, коли вони виїдуть на батьківщину, ніж стануть державотворчим матеріалом для іншої держави. Тим більше, що до еміграції вдаються угорці разом із своїми родинами, які часто змішані на половину, на третину чи уже й зовсім асимільовані.

Будапешт прагне до формування з кожною сусідньою державою цивілізованих, демократичних і рівноправних відносин, надає підтримку кожній з них і сприяє реалізації планів інтеграції до євроатлантичних структур. Нинішньою фазою відродження угорських спільнот у сусідніх з Угорщиною державах, серед них і на Закарпатті (Україна), є формування освітньої системи усіх рівнів від дитячого садочка через середні заклади і до вищої школи, усіх видів діяльності культурно-мистецьких установ виключно на рідній мові, у рамках національної культури та повної ідентифікації її з угорською

нацією – непохитна умова збереження закордонних угорців від асиміляції. Цілеспрямована діяльність на охорону рідної мови, забезпечення навчання усіх рівнів рідною мовою та домінування її ролі у повсякденному житті угорської меншини спрямована на те, щоб її представники інтегрувалися на угорськомовній національній основі і розвивалися автономно як окремий соціум в Україні. Збереження для угорців культурно-освітніх умов, убезпечення їх як етносу від асиміляції, формування автономії у прийнятних формах у Закарпатті за-слуговують на підтримку.

На жаль, в Україні через міжнародні і внутрішні перешкоди, пов'язані із труднощами зміцнення молодой держави, дуже суперечливо удосконалюються політико-правові засади щодо єдиної політичної нації, єдиного громадянства чи подвійного громадянства, культурно-освітніх прав національних меншин. До активного завершення реформ у цих сферах змушують процеси з набуттям громадянами України одночасно й громадянства сусідніх країн, особливо Румунії, Угорщини, Польщі, Росії. З боку Угорщини надання громадянства закордонним угорцям Закарпаття триває уже сім років і набуло масового характеру. До цього залучилися й представники місцевої влади в Закарпатті й керівництво області усіх рівнів. Тривале заперечування фактів масового отримання в області громадянства Угорщини, замовчування проблеми, що загострюється, тільки ускладнює її розв'язання. В умовах оборонної війни України проти Росії, перебування України та західних країн-сусідів у різних воєнно-політичних та економічних статусах, посилення сепаратизму у ряді регіонів України, у тому числі й на Закарпатті, складають загрозу для національної безпеки й існування держави і тому спонукають українську сторону діяти енергійно задля консолідації суспільства, підвищення рівня безпеки

держави, удосконалення законодавства про культурно-освітню діяльність національних меншин, про громадянство України.

На щорічних нарадах у Будапешті Консультативної Ради угорців Карпатського регіону (КМКФ) за участі керівників угорських товариств Румунії, Словаччини, України, Сербії під постійною увагою постійно перебуває культурно-освітня політика цих країн щодо угорської спільноти. Усі реформи, що торкаються життя чи інтересів угорської спільноти, піддаються аналізу, вивчаються їхні наслідки і вживаються відповідні заходи. Не є виключенням і Україна.

Період президентства Л.Кучми і особливо В.Януковича був для угорців Закарпаття та самої Угорщини благодатним. Повну підтримку з їхнього боку отримав Закон України Про засади державної мовної політики» від 10 серпня 2012 р., відомий як закон Колісниченка - Ківалова. Відповідно до його положень 19 мов національних меншин на територіях, де компактно проживало не менше 10% їхніх представників, набували в Україні регіонального статусу, набували застосування нарівні з українською мовою. У половині областей України мала запроваджуватися поряд з державною мова меншин: російська мова ставала регіональною у 9 областях України, фактично другою державною; угорська мова (12,1%) набувала регіонального статусу у Закарпатській області, румунська (12,5%) – у Чернівецькій області, кримських татар (12,1%) – на території Кримської АР. З цього приводу В.Янукович наголошував, що в Закарпатті проживає значна частина угорської спільноти, тому для неї також важливо забезпечити умови для вільного використання рідної мови, що відповідає схваленій в Україні Європейській Хартії регіональних мов і мов національних меншин. В Україні зміст цієї Хартії спритно використали антиукраїнські сили (С.Ківалов,

В.Колісніченко, Н.Шуфріч), підмінивши поняття мов меншин, які зникають, мовами меншин, мова яких є державною в інших країнах, зокрема в Росії чи Угорщині. Відповідно до положень Хартії, Україна має приділити підвищену увагу для збереження мов кримських татар, караїмів та ромів. Закономірно, що уже з березня 2012 р., ще за півроку до прийняття цього закону, в Угорщині щиро раділи, що в Закарпатті угорська мова стане офіційною наряду з українською [145].

Цей закон отримав значний розголос серед національних меншин, тому з цим законом та з проголошенням в Україні курсу на децентралізацію і адміністративно-територіальну реформу у багатонаціональних регіонах, у тому числі й в Закарпатті, події блискуче радикалізувалися. У центрі угорського суспільно-політичного життя у м. Берегове 9 березня 2013 р. було відкрито офіс депутата Угорщини у ПАРЄ від праворадикальної парламентської партії “За кращу Угорщину” (Йоббік) Бели Ковача. На проведеному у жовтні 2013 р. цією партією політичному форумі Б.Ковач заявляв, що Україна може розраховувати на підтримку Угорщини при підписанні асоціації з ЄС лише в разі беззаперечного виконання Закону України «Про засади державної мовної політики» від 10.08.2012 р., а також вимагалось негайне створення Притисянського національного округу чи окремої адміністративної одиниці із включенням до них населених пунктів, де переважає угорськомовне населення (170 тис. чол., з них 72% угорці). Звернення Закарпатської обласної ради від 5.04.2016 р. до Президента України про розширення повноважень місцевих органів влади у руслі політики децентралізації деякими політичними силами, сприймалося окремими силами як таке, що містило вимогу автономії для Закарпаття, що не відповідало дійсності. Боротьба за скасування Закону «Про засади державної

мовної політики» від 10 серпня 2012 р. постійно наростала, в результаті чого Верховною Радою України він був зупинений в дії 23 березня 2014 р. і скасований КС України 28 лютого 2018 р., як такий, що явився апогеєм антиукраїнськості, ворожим для титульної нації. Офіс партії «Йоббік» в Закарпатті було ліквідовано разом із скасуванням ВР України 23.03.2014 р. вищевказаного закону.

Будапешт постійно приділяє підвищену увагу змісту законопроектів гуманітарного спрямування: про освіту, про застосування державної мови, про громадянство, про ЗМІ, іншим законопроектам, що перебувають на розгляді ВР України: У першому законопроекті приписується застосування державної мови у всіх сферах діяльності державних інституцій; передбачається надання права на використання мов національних меншин у всіх сферах суспільного життя лише у тих населених пунктах, де їх доля досягає 30% жителів. Не регламентується порядок використання національних мов у роботі обласних, районних та сільських органів влади. У скасованому законі 2012 р. ця частка складала 12%. Не втрачає актуальності у законодавців України й питання щодо обмеження процедури набуття подвійного громадянства. Важливим досягненням є зобов'язання усіх ЗМІ підвищити питому вагу україномовної продукції до 60%.

Угорською стороною вважається, що права національних меншин, у тому числі й культурно-освітні, краще забезпечувалися законом 2012 р., ніж прийнятими чи тими, що розглядатимуться. Якщо негайно не вжити належних кроків проти запровадження закону про освіту, то в Україні прискориться прийняття поправок й до законів про застосування державної мови та громадянство. Обидва законопроекти, на думку Будапешта, загрожують угорській спільноті в Закарпатті. Стверджується, що в Україні може бути відмінене право

на практичне використання мов національних меншин. Міністр П.Сійярто назвав це «брутальним наступом проти національних меншин», розкритикував рішення КСУ про скасування закону 2012 р., оцінив це «націоналістичною політикою» і закликав «не сприймати Україну як серйозну країну, що щиро наближається до ЄС та НАТО» [146]. Так, усі спроби, спрямовані на зміцнення позицій української мови в Україні при В.Ющенкові та П.Порошенкові, викликали у них велике занепокоєння. Лідерами угорських спільнот Закарпаття направлялися звернення до відповідних органів влади Угорщини про допомогу, розроблялися термінові рекомендації як діяти при тих чи інших обставинах. Починаючи від засідання цієї Ради 11 вересня 2009 р. до уряду Угорщини систематично надсилалися клопотання докласти усіх зусиль для відстоювання недоторканості системи освіти угорців Закарпаття, що уже встигла скластися на угорській мові, оскільки боротьба між українськими та проросійськими силами у законодавчій сфері України рано чи пізно приведе до підвищення ролі державної мови в освітньому процесі, що розцінювалося Будапештом швидше як небезпека для угорської спільноти. Слід відзначити у цьому відношенні проект закону України «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні», внесений до ВР України 19 січня 2013 р. (автори – В.Яворівський, М.Матіас, І.Фаріон), що цілковито нейтралізував закон Ківалова – Колісниченка 2012 року [147]. Після удосконалення він буде прийнятим 15-го травня 2019 року.

Відносини обох держав враз загострилися після прийняття Закону про освіту у вересні 2017 р., затьмаривши усі набутті здобутки українсько-угорських відносин, серед них і питання про подвійне громадянство угорців Закарпаття та забезпечення для них автономії.

Серед усіх сусідніх з Україною держав в Угорщині Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. викликав найгостріше невдоволення у частині, що торкається освіти національних меншин, зокрема угорської. Серед 11 депутатів ВР України від Закарпаття 5 проголосували за (І.Балога, В.Пацкан, В.Петьовка, Р.Хорват, Ю.Чізмар), 4 не голосували (П.Балога, М.Ланьо, В.Лунченко, Н.Шуфрич), 1 утримався (В.Балога). Три брати Балоги на всякий випадок розподілили свої голоси у всі корзини. Лише один Л.Брензович проголосував проти.

У статті від 12 вересня 2017 р. на сторінках газети «Karpati Igaz Szó» (Ужгород) М.Товт (Київ) висловив сумніви щодо можливої модифікації цього закону, оскільки у внутрішній політиці України та серед громадськості склалася підтримка цього закону. Агресія РФ проти України як і інших країн, настільки консолідувала українські патріотичні сили, що підірвати їх тепер зсередини стало неможливо. Антиукраїнські і сепаратистські елементи в Україні втратили найголовніше – привабливість російського чинника. Тому Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року не було скасовано. Натомість цей закон, вступивши в силу після підписання його 27 вересня 2017 р. Президентом України П.Порошенком, зміцнює в освітньому процесі позиції української мови як державної, відповідає інтересам титульної нації, державним засадам України. Урядові, парламентські, освітні й наукові, громадські кола Угорщини та угорські товариства Закарпаття виступили практично єдиним фронтом на захист прав молоді угорської 150-ти тисячної меншини на навчання національною мовою, з пропозиціями та вимогами до Президента, уряду України скасувати або модифікувати цей закон, залишити систему навчання угорської національної меншини без змін. Серед угорського істеблішменту склалося одностайне неприйняття цього освітнього закону.

Безкомпромісність угорської сторони обґрунтовується тим, що статтею 7 закону, починаючи з 5-го класу у школах національних меншин, планувалося переведення навчання на державну мову і лише окремі предмети малися викладатися рідною мовою. У Будапешті ця стаття була сприйнята негативно, оцінена початком мовної асиміляції національних меншин, зокрема угорської, ліквідації угорськомовних шкіл.

У заяві МЗС Угорщини від 7 вересня 2017 р. відзначалося: «ганебно, що країна, яка прагне розвивати дедалі тісніші відносини з ЄС, ухвалила рішення, яке прямо суперечить європейським цінностям. Це неприпустимо, що Україна позбавила угорців їхнього права здобувати освіту рідною мовою у школах і університетах і залишила їм таку можливість тільки у дитячих садках і початкових класах». Міністр Петер Сійярто оцінив цей закон особливо недружнім актом, ударом у спину Угорщини та угорцям Закарпаття у той час, коли Угорщина в останні роки так багато зробила для України на її євроатлантичному шляху розвитку [148].

Відомі державні, наукові і громадські діячі України та Угорщини – В.Огризко, С.Головатий, М.Томенко, В.Трюхан, В.Прихід, М.Данилюк-Ярмолаєва, Дм.Тужанський, В. Ференц – та інші висловлювалися за продовження мовної політики, вважали, що підстав для накладення вето на цей закон немає. Закон не порушував ні національного, ні міжнародного законодавства. Державна мова в усіх міжнародних зобов'язаннях посідає важливе місце в освітній політиці кожної держави. Бажання національних меншин навчатися на рідній мові має вирішуватися шляхом створення власних приватних навчальних закладів, але не зобов'язує державу їх фінансувати. У створених приватних угорських школах навчання здійснюватиметься угорською мовою, але їх має фінансувати Угорщина.

З боку Міністерства закордонних справ Угорщини постійно реагували на цей закон досить різко, повідомлялося, що на усіх рівнях Угорщина блокуватиме Україну на міжнародній арені, поки закон не буде відмінено. Уряд Угорщини висловив 7 вересня 2017 р. опротестував цей закон, бо він грубо порушував права національних меншин, позбавляв їх можливості навчатися рідною мовою, у тому числі й 150-тисяч угорців, поставив під загрозу їхнє виживання на рідній землі у Закарпатті [149].

Державні збори Угорщини 18 вересня засудили Закон про освіту як такий, що грубо порушує права угорської меншини в Закарпатті на навчання рідною мовою. Усі п'ять парламентських партій (праві й ліві сили) одноголосно підтримали дане рішення і закликали керівництво України дотримуватися демократії та поважати загальноєвропейські цінності і верховенство права, що випливають з міжнародних та двосторонніх угод, а також Конституцію України, яка забороняє звужувати уже надані права. На думку угорського аналітика І. Немеша, за конкретно зроблені справи для України треба вимагати від неї взаємного компромісу. Навіть при злочинному радянському режимі нас так не принижували, як це зроблено зараз. Тепер іншого немає, окрім як боротися у правовому полі. Будапешт має вступитися за справедливі інтереси угорців Закарпаття. Прем'єр-міністру треба бути хоробрим, бо перед ним постала тяжка проблема. Як вона вирішиться не знаємо, але те, що В. Орбан своєю внутрішньою політикою зіпсував стосунки з Брюсселем, не на його користь. В результаті всього цього тяжко вірити у підтримку Брюсселя [150].

Міністр освіти і науки України Л. Гриневич досить гостро відповіла на неадекватні заяви П.Сійярто: «під час агресії і війни, ще треба подумати, хто кому вставляє в

спину ніж (насправді П.Сійярто сказав, що Україна завдала удару в спину, самого слова «ніж» не вживалося – автор), обговорюючи такі речі, як освіта, і попереджаючи, що Угорщина не буде підтримувати ніяких важливих ініціатив України» [151]. Перша реакція Міністра закордонних справ України П. Клімкіна на гостру і неадекватну заяву свого угорського візаві П. Сійярто була категоричною. Якщо незнання державної мови – це радикалізм, то я, наголосив П.Клімкін, радикал. 11 вересня 2017 р. він відзначав, що Україна і надалі усе робитиме для розвитку української мови як державної і гарантуватиме вільний розвиток мов національних меншин в Україні. Аж 10 липня 2019 р. П.Клімкін визнає, що дипломатичний конфлікт між Україною та Угорщиною навколо закону про освіту виник через те, що він був внесений до ВР України не у тому вигляді, у якому потім ухвалювався. Закон був змінений у ВР України. Згодом П.Клімкін пом'якшив свою позицію, відзначивши, що «в Закарпатті має бути більше України» [152].

Позиція Угорщини залишалася незмінною. Вона продовжувала добиватися від Києва відміни спірних положень закону про освіту, а якщо цього не станеться, то буде вимагати перегляду Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, запровадження санкцій ЄС проти України. Угорщина вдаватиметься до санкцій проти України до тих пір, поки уповноважені угорських організацій Закарпаття не підтвердять уряду Угорщини, що мовне становище для них стало прийнятним. П.Сійярто підкреслив, що доля закордонних угорців для Будапешта не є предметом для торгу. «Ми будемо боротися до останнього за відклик Україною цього закону. У цій справі не може бути компромісів» [153].

Відповідальний уповноважений уряду Угорщини за координацію співробітництва прикордонних областей Сабольч-Сатмар-Берег (Угорщина) та Закарпатської

(Україна) Іштван Грежа на зустрічі на початку грудня 2017 р. з угорськими та українськими журналістами у м. Ніредьхаза відзначав, що, незалежно від того, що відносини між Україною та Угорщиною у нинішній час дуже погані, що позиції обох країн не можуть зближуватися, допоки діє 7 стаття ЗУ про освіту, угорська сторона і у подальшому постійно буде підтримувати угорців Закарпаття. Тут же ним було запевнено, що за підтримкою угорців Закарпаття немає «жодних намірів територіальної ревізії, у цих прагненнях всього на всього лежить угорська національна політика піклування про угорців Карпатського басейну» [154].

Міністерство освіти і науки України, зокрема, не бачило порушень прав національних меншин в освітній сфері, вважало, що ст. 7 цього Закону усуне існуючу дискримінацію національних меншин в частині доступу до вищої освіти в Україні і забезпечить рівні умови для них у здобутті повної загальної середньої освіти. Українська сторона цим продемонструвала готовність до конструктивізму і двостороннього діалогу у сфері освіти 16 тис. угорських учнів, які навчаються у 100 загальноосвітніх закладах, особливо щодо їхньої перспективи. Запровадження з 5-го класу шкіл національних меншин державної мови навчання із збереженням викладання окремих предметів угорською мовою переслідувало мету підвищити рівень знань учнів з української мови, щоб випускники таких шкіл отримали широкі можливості для продовження на рівних активного життя як в Угорщині, так і в Україні, як в угорському, так і в українському соціумі. Серед тимчасових союзниць Угорщини постали Румунія, Польща, меншою мірою Болгарія та Словаччина. В оцінках закону про освіту, законопроекту про громадянство в Україні позиції Угорщини та Румунії співпали. Вони виступили на захист 0,5 млн. угорців та румунів України. Після внесених змін до

закону про освіту, рекомендованих ВК, усі країни, крім Угорщини, погодилися з ними.

Боротьба за збереження недоторканості освітньої системи угорців Закарпаття на рідній мові набула рівня державної політики Угорщини. Будапешт зайняв однозначну позицію: підтримка приєднання України до євроатлантичних структур залежатиме від забезпечення прав угорської меншини Закарпаття на умовах, на які погодяться представники угорських товариств краю, які будуть підтримані й Будапештом. Вважається, що 2017 рік став для угорців Закарпаття серед усіх 26 років незалежності України найтяжчим через соціально-економічну кризу та мовний закон. Причиною такої безкомпромісної позиції Угорщини щодо освітнього закону України є те, що він спрямований на ліквідацію уже сформованої і успішно діючої системи освіти угорської спільноти національною мовою, що стало надійною формою збереження угорства на своїй рідній землі, убезпечення його від асиміляції. Діюча система освіти на ділі стала вагомою складовою фактичного формування культурно-освітньої автономної території для угорців Закарпаття. Цей закон України найбільше непокоїть угорську сторону тим, що може зруйнувати набуту освітню автономію.

Шляхи для порозуміння з Україною у цьому питанні, на думку Угорщини, усі парламентські партії якої одногласно вважали цей закон неприйнятним, звузилися, дипломатичні можливості вичерпалися. Залишилося звернення з протестами до міжнародних інституцій по захисту порушених прав угорської меншини в Україні на освіту рідною мовою. Угорська сторона не проти вжитих Києвом заходів задля розширення освіти українською мовою як державною, але вона проти будь-яких втручань у сформовану систему освіти угорців, щоб це забезпечувалося за рахунок обмеження освіти

мовою національної меншини. Насправді в Угорщині на масових протестних акціях осені 2017 р. на знак солідарності з угорцями Закарпаття озвучувалися значно ширші проблеми угорських меншин, ніж освітні. Так, глава адміністрації Прем'єр-міністра Г. Гуяш 1 жовтня 2017 р. наголошував, що «Угорська держава, якщо потрібно буде, то забезпечить навчання угорською мовою в Закарпатті у приватних школах, приватних університетах». під час мітингу біля Посольства України у Будапешті 13 жовтня 2017 р., організованому правими силами, незалежний депутат Європарламенту Крістіна Морваї наголосила: «у кожної угорської людини є право проживати на рідній землі як угорцю, а у автохтонних національних спільнот є право на автономію». Це стосується й України, з якою ЄС уклав угоду про асоціацію. Тоді як виконавчий директор міжнародної служби по захисту прав нацменшин Т. Гауді-Надь бу присутнім на цьому мітингу із транспарантом: «Крим законно належить Росії, а Закарпаття так же законно належить до Угорщини».

Усі спроби України упродовж жовтня 2017-2018 рр. досягти з Угорщиною компромісу у мовному питанні, керівництвом угорських товариств Закарпаття, між якими існує повна узгодженість дій та позицій, завершалися безрезультатно. Позиції української та угорської сторін в оцінках закону не співпадають, для підтвердження своєї правоти кожна з них використовує свої аргументи. Угорська сторона розгорнула активну роботу серед інституцій Європарламенту і ЄС, щоб винести це питання на рівень Єврокомісії і міжнародними зусиллями схилити Україну скасувати його. Обидві сторони досягли порозуміння лише у тому, що закон про освіту щодо угорської меншини не буде застосовуватися до отримання висновків Венеціанської комісії (ВК) щодо нього.

Як і очікувалося, в оцінці від 8 січня 2018 р. мовного закону ВК підтримувалося прагнення України розширити застосування української мови як державної в освітньому процесі на всій території держави при одночасному забезпеченні широких освітніх прав на навчання національною мовою. Визнаючи пріоритет державної мови в освітньому процесі на території України, ВК рекомендувалося: продовжити забезпечувати достатню кількість уроків мовами меншин у початковій та середній школах в рамках вивчення державної мови, покращити якість викладання останньої; забезпечити довший перехідний період впровадження мовних норм закону, що стосуються національних меншин; звільнити приватні школи від нових мовних вимог; розпочати консультації з представниками нацменшин щодо запровадження його положень в системі освіти.

Оцінки Угорщиною та Україною рішення ВК протилежні, хоча згода рекомендацій ВК з положеннями освітнього закону України є очевидною. Угорщина вимагала цілковитої відміни дії 7-ї статті закону про освіту, залишити уже сформовану систему освіти без змін. Тобто основною мовою навчання усіх рівнів у місцях компактного проживання угорської меншини Закарпаття мала залишатися угорська мова. Угорська сторона ратувала за незмінність освітньої системи на національній мові, а українська – за розширення в освітніх установах застосування української мови при збереженні вагомої частки навчання рідною мовою.

За наслідками рекомендацій ВК міністром П.Сійярто були викладені наступні умови покращення відносин Угорщини з Україною: 1) залишити набуті угорською нацменшиною освітні права недоторканими, звуження набутих прав неможливе; 2) українській стороні доцільно розпочати консультації з представниками угорської меншини у Закарпатті щодо застосування

цього закону; 3) беззастережно виконати рекомендації та позицію ВК. Допоки Україна не виконає резолюції ВК Угорщина не може підтримувати прагнення України на міжнародній арені. Уряд Угорщини до тих пір боротиметься за збереження навчання рідною мовою закарпатських угорців, поки їхні уповноважені не заявлять, що становище угорської меншини врегульовано належним чином [155].

Очільник МЗС Угорщини П.Сійярто відзначав 26 вересня 2017 р., що цим актом Україна зробила величезний крок не у наближенні до ЄС, а у протилежному напрямку. Ним гарантувалося, що «усе це для України боляче відобразиться у майбутньому», бо Угорщина втратить у міжнародних інституціях усі ініціативи України, з належною рішучістю і послідовністю перешкоджатиме її євроатлантичній інтеграції [156].

Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан вперше висловився 9 листопада 2017 р. про Закон України про освіту на XVI-му засіданні Угорської постійної наради у Будапешті з керівниками організацій закордонних угорців. Наголошувалося на тому, що Угорщина активно підтримувала незалежність України, її приєднання до європейської спільноти, і за це отримувала від України запевнення, що угорська громада в Закарпатті за жодних обставин не буде позбавлена своїх уже набутих прав. Але тепер мовним законом Україна «явно дискримінує наших співвітчизників, які проживають на її території». Він пояснив причину такої гострої реакції угорської сторони на мовний закон тим, що на порядку денному ВР України перебуває ще як мінімум три важливих законопроекти і законодавчі ініціативи, які в разі їх прийняття, призведуть до обмеження прав меншин. Йшлося про законопроекти щодо громадянства, використання мови, реституції та використання церковної власності, які системно мають забезпечувати верховен-

ство права України на її території у гуманітарно-освітній сфері. В.Орбан підкреслив, що дуже важко співпрацювати з країною, яка звужує набуті права нацменшин, і наголосив, що «Європейський Союз твердо стоїть на позиції, що уже набутий і отриманий рівень прав меншин не може бути зменшений з жодної причини» [157]. П.Сійярто 10 січня 2018 р. торкнувся й інших законопроектів України, зокрема про громадянство, про державну мову, про ЗМІ, які спрямовані на ще більші обмеження прав національних меншин. На його думку, в Україні замість того, щоб прагнути врегулювати конфлікт через освітній закон, зробили чергові кроки до обмеження використання мови та процедури набуття подвійного громадянства. Він запевнив, що на усі нові обмеження прав національних меншин уряд Угорщини так же сильно відповідатиме, як і після прийняття освітнього закону.

А тим часом Європарламент прийняв 7 лютого 2018 р. постанову «Про захист національних меншин та заборону їх дискримінації у країнах членах Європейського Союзу», у розробці якої прийняли найактивнішу участь угорські депутати Європарламенту: Пал Чакі (Словаччина), Кінга Гал (Угорщина), Андреа Бочкор (Закарпаття – Україна). Автором розробленого у травні 2017 р. проекту був Пал Чакі. Це результат тривалої праці багатьох депутатів. Підставою його прискореного прийняття стали неспростовні докази порушень прав меншин, насамперед угорської у Словаччині, Румунії, а також української і німецької в Україні та у Польщі. П. Чакі заявив, що це фантастичний успіх, що в історії ЄП це перше прийняте рішення про заборону дискримінації автохтонних національних меншин та про широку систему захисту їхніх прав в рамках Європейського Союзу». К.Гал та А. Бочкор відзначили, що «нинішнє голосування в ЄП освятило угорські прагнення у національній полі-

тиці», це стало епохальним мірилом у сфері захисту меншин у Європі». Прийнята постанова на такому рівні може розглядатися як політичне рішення. У документі наголошується, що принципи захисту прав на самоідентифікацію, навчання рідною мовою нацменшин, використання рідної мови у повсякденному житті, заборону усіх форм дискримінації поширюються не тільки на країни ЄС, а й на країни, які прагнуть вступити в ЄС, наприклад, Сербію і Україну також; на недопущенні відриву мови навчання від мови використання у повсякденному житті є найголовнішою збереження нацменшини від асиміляції. А. Бочкор відзначила, що ЄП рекомендував інституціям ЄС також займатися захистом прав нацменшин, оскільки він не приділяє автохтонним меншинам Європи належної уваги. Вона висловила впевненість, що в рамках ЄС незабаром також буде прийнято подібний правовий акт, що буде носити зобов'язальний характер і для країн, які перебувають напередодні вступу до ЄС чи є його асоційованими членами [158]. Наступного дня 8 лютого 2018 р. А. Бочкор, депутат ЄП від ФІДЕС, представниця закарпатських угорців, а також народний депутат України, голова ТУКЗ Л. Брензович були прийняті у Страсбурзі головою Європарламенту Антоніо Таяні. Під час цієї зустрічі Л. Брензович повідомив, що уряд України залишив поза увагою пропозицію Венеціанської Комісії внести більш зважені умови мовного характеру і не почав консультацій з цього питання з представниками національних меншин. Звернув увагу на те, що внесені доповнення до мовного закону жителі України розбиті за національною ознакою на різні категорії. Суть такої етнонаціональної концепції полягає у тому, що українська нація як більшість віднесена до привілейованої групи. Автохотною (корінною) меншиною названо лише кримських татарів, які не мають своєї держави, а

інші меншини України, які мають етнічні країни в ЄС, потрапили до громадян третього сорту, Виключенням серед них складають лише русские, які ввійшли до 4-ї категорії.

А.Бочкор зосередила увагу на тому, щоб голова ЄП і депутати чітко бачили розвиток негативних тенденцій в Україні і виступили на захист уже набутих прав національними меншинами. Вона доводила однозначне звуження прав національних меншин в Україні, прагнення до їх відкритої асиміляції, що не відповідає європейській практиці. Висловила впевненість, що при допомозі ЄС можна запобігти дискримінаційним процесам. Консенсус з Україною можливий, якщо вона буде обходитися з національними меншинами конструктивно і цивілізовано. У відповідь А.Таяні відзначив, що як і до цього, так і у майбутньому він уважно буде спостерігати за законодавчими процесами України, що торкатимуться освіти та інших сфер життєдіяльності нацменшин. У направленому на ім'я П. Порошенка листі він просив виконувати пропозиції Венеціанської Комісії [159].

Під впливом даного рішення Європарламенту МЗС Угорщини 8 лютого спростувало твердження ЗМІ України, що під час політичних консультацій 7 лютого в Ужгороді стосовно ЗУ «Про освіту» сторонам вдалося досягти компромісу. Представник МЗС Угорщини Т. Менцер зазначив, що Україна не виконує рекомендацій ВК щодо освітнього закону, тому з нею не було досягнуто жодної угоди щодо цього. Позиція Угорщини була жорсткою: «Україна не може вводити в дію Закон про освіту доти, доки не узгодить усі питання мовно-освітньої статті з нацменшинами, включно з угорською». ТУКЗ діяло згідно з чіткою позицією уряду Угорщини: поки між українською владою та угорцями Закарпаття не буде досягнуто угоди з усіх питань

освітнього закону, блокуватиме міжнародні ініціативи Києва [160]. На нараді міністрів оборони країн НАТО у Брюсселі 15 лютого 2018 р. державний секретар Міноборони Угорщини Томаш Варга висловився різко: «до тих пір, поки закон України про освіту не буде удосконалено, позиція Угорщини не зміниться. Поки Угорщина не отримає правових гарантій, що освітній закон змінено і права угорської меншини в Україні не обмежуються, ніяких передумов для переговорів з Україною ні у НАТО, ні у ЄС не буде» [161].

Чергове збурення в Угорщині викликало рішення Конституційного Суду України 28 лютого 2018 р. про неконституційність Закону України Про засади державної мовної політики від 10.08.2012 р., прийнятого януковцями, та його скасування. Новий проект закону про застосування української мови як державної (схвалений у першому читанні ВР України 4 жовтня 2018 р.) підняв поріг набуття мовою національної меншини статусу регіональної до 33%. Офіційна Угорщина, РФ виступили проти такого рішення. Один із головних ідеологів цього закону С.Ківалов діяв в унісон з ними, вважаючи, що «відміна мовного закону – це чисто політичний, популістський акт, що не має нічого спільного з потребами громадян». Він зухвало обізвав реальні заходи влади України посилити політику українізації пустопорожністю, псевдопатріотизмом, не підтримав схвалений у першому читанні законопроект «Про забезпечення функціонування української мови як державної». На його думку, потрібно забезпечити нормальні умови життя громадянам, дати можливість людям розмовляти на тій мові, на якій вони хочуть, дуже смішно і примітивно говорити про захист державної мови прийняттям закону 5670-д.

14 лютого 2018 р. уряд України схвалив усі рекомендації ВК щодо освітнього закону і передав до ВР України

законопроект про продовження перехідного періоду імплементації мовної статті з 2020 до 2023 рр. Оптимізовано культурно-освітні принципи щодо меншин, які не мають державності, які є представниками країн ЄС, які є представниками інших держав. В залежності від цієї класифікації визначається питома вага освіти на національній та державній мовах кожної з трьох категорій меншин. Для першої з них передбачена найбільша частка в освіті національною мовою, у другій – менша, а у третій – зовсім незначна. Незважаючи на це, позиція Угорщини в освітньому питанні закарпатських угорців залишається безкомпромісною, що позначається й на позиції української сторони. Угорщина не погоджується з Україною на жодні консультації та компроміси, вимагає цілковитої відміни 7 статті освітнього закону і залишити нинішню систему освіти без змін. Основною мовою навчання усіх рівнів у місцях компактного проживання угорської меншини має бути угорська мова з розширенням вивчення української мови. Перебуваючи в Ужгороді 29 червня 2018 р. П.Сійярто запропонував, щоб Україна запровадила офіційний статус угорської мови в Закарпатті, гарантувала у новому мовному законі право на освіту угорців Закарпаття рідною мовою. У протилежному випадку Будапешт і у подальшому блокуватиме євроінтеграційні прагнення України.

Зовнішня політика Угорщини у питанні захисту національної меншини, надання екстериторіального статусу закордонним угорцям не знаходить розуміння ні у Румунії, Словаччині, Сербії та Україні, ні в інституціях ЄС. Хоча політика рівновіддаленості від Брюсселя і Москви, як незалежного курсу, все ж приносить Угорщині певний авторитет у Європі. Освітній закон України суттєво вплинув на угорсько-українські відносини, але не у доленосних питаннях. Так, сприяння прилученню України до ЄС у Будапешта не викликає сумнівів. Упродовж 20-

х рр. ХХІ ст. Угорщина продовжує активно сприяти Україні на шляху до ЄС, не змінює своєї позиції й в умовах агресії РФ проти України від 16 травня 2014 р., підтримуючи її територіальну цілісність, поставки газу із Європи до України. Товарообіг між Угорщиною та Україною стабільно зростає, перевершивши 3 млрд. дол. США (проти 1 млрд. дол. США у 2003 р.).

А тим часом, у середині лютого 2018 р. Угорщина вдруге заблокувала засідання комісії Україна – НАТО. У формі тиску Угорщина вимагала від України переглянути мовну норму освітнього закону. П.Сійярто 12 лютого 2018 р. заявив, що Угорщина не відмовиться від нинішньої політики щодо освітнього закону, відзначивши: для того, щоб вето Угорщини щодо України на міжнародній арені було подолане Україна має схвалити рішення про призупинення дії закону, доки не буде узгоджено кожної деталі законодавства з представниками угорської нацменшини Закарпаття. Він пояснив, що право вето у НАТО «єдиний інструмент, за допомогою якого Угорщина може захистити закарпатських угорців та примусити Україну діяти відповідно до міжнародних норм» [162].

Четверта (третя підряд) перемога партії ФІДЕС на парламентських виборах у квітні 2018 р. дозволила зберегти високий рівень захисту інтересів угорців у Закарпатті, активно змушувати Україну до компромісу. Криза у питанні угорської спільноти Закарпаття набула затяжного характеру. Блокування співробітництва України з євроатлантичними структурами з боку Угорщини продовжується. Кожна з країн чекає зміни курсу іншої сторони. До тих пір, поки не буде внесено змін до закону про освіту і до проекту закону про застосування української мови як державної, які задовільнятимуть інтереси угорської спільноти Закарпаття, чекати на зміну позиції Угорщини на краще не треба. Угорщина не підт-

римала виділення ЄС для України у червні 2018 р. 1 млрд. євро макроекономічної допомоги, у липні 2018 р. заблокувала чергове проведення засідання Комісії Україна–НАТО на Брюссельському саміт, але підтримала проведення засідання такої комісії у форматі Україна-Грузія-НАТО.

Активність представників Угорщини на міжнародній арені, в інституціях ЄП, ОБСЄ та ЄС, як і серед угорської меншини в Закарпатті, спрямована на те, щоб подолати усталену позицію міжнародних організацій, що права людини і національних меншин є внутрішньою справою країн, яких ці питання стосуються, довести, що ці питання складають міжнародну проблему і відповідно мають вирішуватися на цьому рівні; усе робиться для того, щоб питання усіх нацменшин Європи, у тому числі й угорської у сусідніх державах та в Україні винести на рівень ЄС і спільними зусиллями міжнародної спільноти змусити кожну країну, якої це стосується, забезпечити права на автономію для меншин, а Україну, зокрема, скасувати освітні, мовний закони у частині, що порушують нацменшин. Угорщина у дискусії з Україною в освітньому питанні не знайшла підтримки серед сусідніх країн ЦС Європи, не вдалося сформуванати спільну позицію з Румунією, Польщею, Словаччиною, щоб не допустити впровадження освітніх і мовних законів в Україні у частині їх застосування щодо нацменшин. Запевнення керівництва Угорщини про твердість позиції ЄС у подібних питаннях, як і те, що Угорщина являється фактором стабільності у ЦС Європі, що її політику підтримують усі провідні держави світу, лише частково відповідають дійсності. Намагання Угорщини добитися міжнародної підтримки у формуванні автономії, як і культурно-освітні домагання для угорських спільнот у сусідніх державах, не знаходять належної для Будапешта підтримки в інституціях ЄС. Нормативно-правові

акти України у сфері освіти, застосування мови, які на думку Будапешта, суперечать Угоді України про асоціацію з ЄС, не стали предметом обговорення в інституціях ЄС. Різка критика законів про освіту, про застосування української мови як державної, про подвійне громадянство в Україні з боку Угорщини корелюється певною мірою лише з позицією РФ, що неначе ці закони анти-угорського та антиросійського спрямування, переслідують тотальну українізацію суспільства всупереч уже набутим правам, обмежують права чверті громадян України. Будапешт і Москва ігнорують наслідки і уроки насильницької асиміляції української нації на її рідній землі у XIX-XX століттях, які Україна нарешті почала усувати.

Важливо відзначити, що політичні сили Угорщини почали активно залучати міжнародну спільноту для протидії українській політиці в Закарпатті. 24 жовтня 2018 р. 5 угорських політичних сил і організацій Румунії звернулися до ООН із заявою проти позбавлення прав нацменшин Закарпаття, а також і переслідування угорців цього краю, порушуючи права людини відповідно до 2 статті Установчого документу ООН, та вимогою дотримуватися даного положення, яке схвалене й Україною [163]. 29 листопада 2018 р. 7 депутатів Європарламенту від Угорщини та угорських меншин ближнього закордоння обнародували заяву про те, що серед усіх угорських закордонних спільнот «угорська спільнота Закарпаття беззаперечно перебуває у найтяжчому становищі». Причини такої негативної оцінки: «східно-український конфлікт», виборча кампанія 2019 року. У цій заяві сказано, що заручниками загострення внутрішньополітичної боротьби в Україні стали закарпатські угорці, що проявилось найбільше у звуженні прав на використання рідної мови та освіти національних меншин. Економічне та матеріальне становище в Україні в цілому

ускладнюється, погіршуються умови для їх залишення у Закарпатті. Підкреслено, що інституції Європейського Союзу та частина європейської політичної еліти своєю слабкою позицією нехтують інтересами закарпатських угорців. Цим зверненням угорські депутати у черговий раз закликали європейські інституції вжити заходи для захисту угорців Закарпаття. У них викликало справедливе обурення, що європейські інституції виступають на захист Центрально-Європейського Університету у Будапешті, переймаються біженцями Північної Африки та Близького Сходу, але не захищають багатьох тисяч учнів, студентів національних меншин, яких позбавляють освіти рідною мовою у Закарпатті, не підтримують діяльність угорськомовного медичного університету у м. Тиргу-Муреш (Марошвашархей, Трансільванія, Румунія) [164].

Як показали наступні події, надії угорської сторони так і не справдилися, їй не вдалося окремими рішеннями ЄП підштовхнути ЄС прийняти правовий акт про заборону дискримінації національних меншин, який носив би зобов'язальний характер для членів спільноти і для країн, які перебувають напередодні вступу до ЄС чи є його асоційованими членами. Попри усі домагання угорських європарламентарів, Брюссель продовжує політику невтручання у напружені стосунки між Угорщиною та Україною, бо дане питання не належить до пріоритетів ЄС. У той же час настирливість Угорщини по вирішенню проблем угорських меншин зберігає напруження у регіоні, а у ряді випадків і певною мірою переконує про проблемність правопорядку, запровадженого за наслідками Другої світової війни. В.Орбан не випадково звертає увагу не стільки на те, чи відповідає міжнародним стандартам український закон про освіту чи ні, скільки на те, що угорська нація розчленована і подолати це ніяк не вдається. Вирішення проблеми, як і у

XX ст., знову перебуває у тупику. Подібні причини вимагають ґрунтовного тлумачення. Слід розуміти позицію і прагнення Угорщини реалізувати пріоритетну концепцію про єднання угорської етнонації, незалежно від кордонів, які її розчленували, та місця її проживання. Правлячі кола Угорщини та керівники угорських товариств в Україні діють злагоджено і співпрацюють тісно як у питанні захисту закордонних меншин, так і у забезпеченні державних інтересів Угорщини у регіоні. Такий підхід Угорщини стає зрозумілим, він обумовлений 100-річною трагедією угорської нації. На жаль, прагнення угорців до єднання не співпадають з унітаризмом та переважанням державницьких принципів співіснування держав не тільки у регіоні, але і на просторі ЄС.

Прийнятий закон про освіту у вересні 2017 р. був одним з перших заходів Президента України П.Порошенка щодо посилення українізації. Згодом, у жовтні 2018 р. влада України вдалася до реалізації 4-х нових законопроектів: про загальну середню освіту, про застосування української мови як державної в основних сферах життя країни, про статус осіб, які мають подвійне громадянство, про збільшення питомої ваги україномовних передач у ЗМІ. Проектом закону Про загальну середню освіту передбачається упродовж 2019-2023 рр. запровадити три освітні моделі для дітей, які навчаються мовами національних меншин. На думку Міністра освіти і науки Л.Гриневич, «не може бути громадянина України, який би не володів вільно державною мовою». Для меншин, мова яких належить до мов країн ЄС, передбачається викладання українською(державною) мовою з 5-го класу не менше 20% річного обсягу навчального часу, з 9-го класу – не менше 40%, в 11-12 класах – не менше 60% річного обсягу навчального часу. Для корінного етносу – кримських татар, які не мають держави, в якій би їхня мова була

державною, весь навчальний процес переважно здійснюватиметься рідною мовою. У російськомовних школах, починаючи з 5-го класу, не менше 80% навчального часу буде викладатися державною мовою.

Після прийняття ВР України у першому читанні 4 жовтня 2018 р. проекту Закону України Про функціонування української мови як державної, Єврокомісія рекомендувала направити його для вивчення Венеціанською Комісією. При цьому було висловлено побажання, щоб він відповідав міжнародним нормам, зокрема конвенціям РЄ щодо захисту регіональних мов та мов меншин. Попередній закон про освіту приведено у відповідність до вимог Венеціанської Комісії: продовжено термін його запровадження з 2020 до 2023 року; освіта угорських приватних навчальних установ забезпечуватиметься виключно угорською мовою за рахунок фінансування Угорщини; оптимізовано квотування навчання державною мовою і мовами меншин за трьома категоріями: які не мають державності, країни яких входять до ЄС, меншини інших країн. Будапешт б'є на сполох через поступове доведення у 2023 р. річної частки освітніх предметів державною мовою у навчальних закладах меншин, серед них і угорської, до 60% у двох останніх класах ЗОСШ.

Після прийняття такого квотування, Будапешт вважає, що становище угорської спільноти Закарпаття стало найгіршим серед усіх угорських закордонних громад. Активізація Угорщини наростає по мірі просування в Україні політики українізації. Добиваючись змінити чинне законодавство про освіту, і не допустити модифікації інших законопроектів України, що перебувають у ВР України (про державну мову, громадянство, ЗМІ, концепції державної етнонаціональної політики в Україні), які, на думку угорської сторони, обмежать права угорської спільноти у Закарпатті, і не отримавши

належної підтримки з боку ЄС у цих питаннях, Угорщина продовжує блокувати засідання Комісії Україна – НАТО. На нараді міністрів закордонних справ Комісії членів НАТО П.Сійярто 5 грудня 2018 р. підтвердив попередню угорську позицію: поки Україна не припинить систематично порушувати права угорської меншини Закарпаття, до тих пір Угорщина не зніме вето на проведення засідання Комісії НАТО – Україна. Таку поведінку П.Сійярто обґрунтував тим, що в Угорщини немає іншого важеля, щоб захищати інтереси угорської спільноти Закарпаття.

Двосторонні консультації України та Угорщини щодо подвійного громадянства розпочалися з кінця жовтня 2018 року. Певним просуванням вперед може стати підписання двосторонньої угоди про захист нацменшин, запропонованої у кінці 2018 р. Угорщиною. Обидві сторони мають взяти зобов'язання щодо захисту національних меншин, закріпивши у ній право на вільне користування рідною мовою у сфері релігії, культури, освіти та державного управління, утримання від політики, спрямованої на асиміляцію нацменшини чи зміну національного складу у конкретному регіоні. З метою оптимізації транскордонного економічного співробітництва у Закарпатті обидві країни затвердили у кінці 2018 р. своїх уповноважених: Угорщину представляє заступник Міністра закордонних справ Левенте Мадяр, Україну – надзвичайний і повноважний посол Микола Балтажі.

З початком 2019 року в угорськомовних школах Закарпаття розпочалося розширене вивчення української мови як державної. Угорщина почала надавати у цьому допомогу для навчальних установах угорської спільноти Закарпаття. У разі необхідності Угорщина буде самостійно фінансувати освіту угорською мовою у приватних закладах Закарпаття.

Новий рівень загострення двосторонніх відносин розпочався після того, як П.Сійяртом було сказано 26 вересня 2018 р., що нормалізація відносин з Україною можлива, якщо Президентом України буде не П.Порошенко, а керівником апарату Прем'єр-міністра Г.Гуяшем 21 лютого 2019 р. було названого закон України про освіту «напівфашистським» і вимагав його змінити. Такі різкі заяви з'явилися, після того, як Будапешт переконався у тому, що нинішня влада програє президентські вибори і після 21 квітня до влади прийде інша команда, з якою вдасться налагодити взаємоприйнятний діалог. Г.Гуяш повідомив, що претензії Угорщини до України не обмежуються сферою освіти, що зокрема «у нас є і ще серйозніші проблеми» [165].

Голова парламентського комітету у закордонних справах Ж. Немет 3 квітня 2019 р. вірно наголошував, що для України потрібно забезпечити такі мирні умови з РФ, щоб для неї не було перешкод рухатися до західної інтеграції, щоб дотримувалися права національних меншин. Упродовж останніх кількох років у питаннях прав людини та прав національних меншин в Україні було допущено відступ назад.

Напередодні президентських виборів в Україні 31 березня 2019 р. кореспонденти Європейської правди зверталися до 4-х кандидатів у Президенти (П.Порошенка, Ю.Тимошенка, В.Зеленського, А.Гриценка) з ключовими питаннями міжнародного життя, серед них і щодо відносин Угорщини та України. На основі отриманих від них відповідей угорські журналісти 27 березня 2019 р. зробили свої висновки: у жодного з кандидатів немає прагнень врегулювати двосторонні відносини; також не вдалося з'ясувати настільки вони обізнані з причиною українсько-угорського конфлікту. Відзначено, що для кандидатів головнішим в Україні є утримання влади чи її здобуття, ніж дотримання прав

національних меншин [166]. Питома вага участі жителів Закарпаття в обох турах виборів Президента України 31 березня та 21 квітня 2019 р. була найнижчою (понад 46%) серед усіх областей. Причини: велика кількість закарпатців працює за кордоном, інші не бачать свого кандидата на цю посаду. Угорська меншина не отримала від жодного з кандидатів запевнення у підтримці їхніх вимог, тому її участь у голосуванні була низькою. Довірена особа П.Порошенка депутат Ігор Гринів проводив неопублічні переговори з керівництвом ТУКЗ депутатом Л.Брензовичем про підтримку П.Порошенка на пост Президента, проте вони завершилися невдачею. Помітною стала участь П.Порошенка в урочистостях, приурочених 80-річчю проголошення незалежності Карпатської України 15-го березня у містах Хуст та Ужгород. У його виступах наголошувалося на створенні сприятливих умов для проведення в Україні децентралізації та безумовної інтеграції усіх регіонів, цілковито заперечуючи прагнення до автономії у будь-якій формі, оскільки Україна є унітарною державою. Заходи в Ужгороді вперше за 30 років цілковито паралізували усі традиційні урочистості угорців у центрі міста з нагоди масового вшанування національного свята Угорщини – дня Угорської революції 1848-1849 рр., що також відзначається 15 березня.

У соціологічному опитуванні угорськомовним інформантством Карпатхір, що проводилося 23 лютого 2019 р., ставилося одне запитання «Чи залишиться Порошенко Президентом України» було отримано такі відповіді: 5% -так; 95% – ні. Слід враховувати й ту обставину, що 90% виборців Закарпаття, які взяли участь у у другому турі голосування, підтримали кандидатуру В.Зеленського. І це при тому, що явка на виборах у Закарпатті була найнижчою по Україні – 46%. Голова ТУКЗ Л. Брензович наголосив, що це майже 75% вибор-

ців краю, такий вирок політиці П.Порошенка. Він продовжив, що подібного в Україні ще не було, щоб у 2-у турі президентських виборів другий кандидат не набрав й 30-и відсотків голосів. Це наслідок глибокого роздратування політикою П.Порошенка, в якій переважали негативні рішення над добрими. Громадяни своїм вибором показали, відзначив Л.Брензович, що вимагають змін і позиція українців співпала з позицією угорців Закарпаття.

Слід відзначити, що ніхто з реальних кандидатів на посаду президента, окрім Ю.Бойка, на цей раз не приїжджав до Ужгорода і не вів переговорів з керівництвом угорських меншин щодо покращення їхнього культурно-освітнього становища, зокрема усунення спірних питань в освітній сфері. Ю.Бойко запевнив угорську спільноту, що у разі його перемоги права усіх меншин, зокрема й угорців, в освітній діяльності будуть відновлені, а відповідні положення законодавчих актів будуть модифіковані. Справа у тому, що усі попередні президенти України укладали з угорськими товариствами відповідні угоди про формування автономного округу і про підтримку автономії для угорців, але їх у наступному не виконували. У нинішній час, на відміну від попередньої ситуації, навіть спроби голови ТУКЗ народного депутата VIII скликання Л.Брензовича під час переговорів з партією Слуга народу та Опозиційним блоком – За життя про включення угорських кандидатів до прохідного списку депутатів ВР України завершилися невдачею. Обидві угорські організації Закарпаття прийняли рішення про спільну участь їх кандидатів у мажоритарних округах на виборах до ВР України.

А тим часом перед парламентськими виборами в Україні в урядових колах Угорщини та угорських організаціях Закарпаття знову порушувалося питання про створення угорського виборчого округу в Закарпатті. У

березні 2019 р. народний депутат України, голова ТУКЗ Л.Брензович подав скаргу до суду на ЦВК України, оскільки вона не погодилася напередодні чергових виборів утворити окремий угорський виборчий округ, який би дозволив об'єднати територію 4-х районів Закарпаття, що прилягають до р. Тиси. Незважаючи на великі зусилля і на цей раз не вдалося відновити виборчий округ, в якому б більшість складали угорці. До 2006 р. існував виборчий округ на базі Берегівського району, де основу виборців складали угорці. Починаючи з 2010 р. ЦВК змінило межі виборчих округів, нівелювавши більшість угорців у них. Спроби відновити виборчий округ на базі Берегівського району у 2014 та 2019 рр. були відхилені ЦВК України. ТУКЗ наголошувало 27 червня 2019 р., що відповідно до адміністративної реформи угорськомовний край (Притисянський регіон) зазнав розділу на три частини, які були об'єднані з іншими районами у нові виборчі округи, що цілковито унеможливило обрання угорського кандидата до ВР України, бо в кожному з них угорський етнос складає значну меншість. Депутат Європарламенту від угорців Закарпаття Андреа Бочкор 16 липня 2019 р. скаржилася учасникам пленарного засідання, що ЦВК України у черговий раз відхилила клопотання про утворення з переважаючим угорським населенням виборчого округу на Закарпатті, змусивши цим самим представників угорства брати участь у парламентських виборах України лише на мажоритарних умовах. У коментарі МТІ серед причин ухилення української сторони від формування угорського виборчого округу називається насамперед побоювання, що це може стати першим кроком на Закарпатті до спроби створити угорський Притисянський автономний район [167]. Звичайно, порівнювати ревізіоністську позицію правої парламентської партії “Йоббік” з політикою правлячої урядової коаліції Угорщини та прагнен-

нями угорської спільноти Закарпаття, чи проводити паралелі між політикою Угорщини та РФ щодо України буде неправильно. Разом з тим, в умовах анексії Криму та війни на Донбасі виборчий округ на етнічній основі не знайшов належної підтримки у жодній владній структурі України, патріотичні кола сприйняли дану пропозицію як несвоєчасну, серйозну загрозу для суверенітету України. В умовах війни між Росією та Україною будь яка згадка про автономію посилено розцінюється серед патріотичних кіл як сепаратизм. На жаль, культурно-освітні і громадянські інтереси національних спільнот стали заручниками цієї ситуації.

Під час святкування 30-річчя утворення ТУКЗ його голова Л.Брензович відзначив 6 квітня 2019 р., що, незважаючи на невиконання П.Порошенком угоди з ТУКЗ від 1 травня 2014 р. і обмеження культурно-освітніх прав угорців, угорство Закарпаття не злякалося. Серед усіх меншин України угорці єдині, які зібрали 65 тис. підписів проти обмежень навчання рідною мовою освітнім законом та майбутнім мовним законом України. Л.Брензович висловив сподівання, що результати другого туру виборів Президента України стануть сприятливим поворотом для України та становища закарпатських угорців. Голова парламентського комітету у закордонних справах Ж. Немет, який брав участь у цьому святкуванні, зазначив, що піднесення угорців Закарпаття має бути одночасно спільним інтересом і України, і Угорщини. Позиція Угорщини є незмінною: забезпечення прав людини, у тому числі й прав нацменшини, здійснення угорською мовою освіти, культури, форм самоврядування, діловодства, використання угорської символіки, правове забезпечення процесу поглиблення стосунків з матір'ю-батьківщиною. Гарантія на практиці цих складових не може бути предметом для дискусії, адже все це також сприяє й зміцненню України. «Ми че-

каємо від нового Президента України такої політики, яка стане прийнятною для угорців Закарпаття і яка полегшить Угорщині підтримувати міжнародні прагнення України» [168]. К.Сілі оцінила 6 травня 2019 р. становище угорців Закарпаття найскладнішим серед усіх угорських закордонних спільнот. Обмеження їх прав і скасування уже набутих можливостей набуло такого розвитку, було підкреслено, що спочатку мова може йти про їхнє відновлення і лише після цього – про подальше їх розширення [169].

Звичайно, на цьому фоні не можна обійти увагою той факт, що громадянина і депутата парламенту Румунії, угорця за національністю, голову ДСУР, кандидата на посаду Президента Румунії, колишнього міністра культури Румунії Хунора Келемена, який 6 квітня 2019 р. їхав з Румунії через Угорщину до України з дипломатичним паспортом для участі у цьому святі, не пропустили в Україну. Більше того, у Посольстві України у Румунії йому завчасно повідомили про заборону його перебування в Україні. У м. Чоп прикордонна служба України зробила відмітку у його дипломатичному паспорті про заборону на в'їзд в Україну до 13 жовтня 2020 року. У такий спосіб українська сторона прагне обмежити перебування на її території лідерів угорських партій інших країн, які вдаються до антиукраїнської політики.

Неочікуваним для Угорщини стало схвалення ВР України 25 квітня 2019 р. Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та його підписання 15 травня 2019 р. Президентом П.Порошенком. Закон має вступити в силу через три місяці з часу його обнародування. Українська сторона вважає, що цей Закон містить рекомендації Венеціанської Комісії про врахування інтересів національних меншин відповідно до міжнародних зобов'язань України. Як наголосив П.Порошенко, прийняття цього закону є

«надзвичайним кроком на шляху нашої ментальної незалежності». Цим історичним рішенням Верховна Рада проявила чітку державницьку позицію, що стоїть поряд з відновленням української армії, отриманням автокефалії і формуванням Православної церкви України. І хоча опозиційні парламентарі, колишні регіонали на чолі з О.Вілкуллом та Ю.Бойком, вважають цей закон дискримінаційним і каральним у відношенні до інших етносів України, тому включилися у роботу по його скасування, це не може знизити значущості даної події.

Негативна реакція Будапешта була очікуваною. П.Сійярто ще у день прийняття закону про застосування державної мови різко розкритикував його як неприйнятний, бо він, начебто, порушує права угорської спільноти у Закарпатті, відображає духовні позиції П.Порошенка, який проводив антиугорську політику. П.Сійярто висловив сподівання, що з новим Президентом України будуть знайдені підходи для відновлення дружніх відносин між Україною та Угорщиною, запевнивши, що Угорщина зробить усе для цього [170]. У той же час радикальні опозиційні сили від партій «Йоббік» та «Можна політизувати по-іншому» вважають, що цей закон «несумісний з європейськими цінностями», вимагають від уряду Угорщини блокувати євроінтеграційні ініціативи України до тих пір, поки Україна «не скасує усі юридичні норми, які дискримінують закарпатських угорців». Голова ТУКЗ, народний депутат від БПП Л.Брензович вважав, що даний закон є неприйнятним для застосування, бо позбавляє мовних прав національних меншин, наголошував, що він не вигідний для більшості населення України. У підсумку він закликав угорську спільноту Закарпаття готуватися до боротьби на «захист своїх прав». На думку ТУКЗ, «цей закон позбавляє набутих мовних прав національних меншин». Але з точки зору інтересів України прийняття цього закону є

надважливим кроком на шляху посилення ментальної незалежності українці, зміцнення державотворчих засад. Це видатна історична подія, задля якої ВР України проявила чітку державницьку позицію.

Після інавгурації В.Зеленського відбулися його переговори з Президентом Угорщини Яношом Адером, який брав участь у цих урочистостях. Сторони погодилися якнайшвидше створити спільну двосторонню комісію для обговорення усіх спірних питань та їх вирішення. Позиція угорської сторони полягає у тому, щоб набуті права угорцями Закарпаття залишилися без обмежень. Йшлося насамперед про подвійне громадянство, освіту угорців рідною мовою та застосування української мови як державної у місцях компактного проживання угорців. Українська сторона сподівається на відновленні підтримки євроатлантичної інтеграції України з боку Будапешта. Угорська сторона висловилася за побудову відносин між двома країнами на рівні, які склалися в Угорщині з іншими сусідніми державами, підкреслила, що «сьогодні в Україні права угорської меншини більш обмежені, ніж у часи радянської системи». Останні обидві думки вимагають значного пояснення [171].

Цікавими були ініціативи П.Сійярто у Торонто (Канада), де він 3 липня взяв участь у роботі міжнародної конференції, приуроченій започаткуванню процесу реформ в Україні, і зініціював упорядкувати відносини Угорщини з новим українським керівництвом на чолі з В.Зеленським. Пропонувалося повернутися до періоду, коли угорську спільноту Закарпаття не було позбавлено набутих раніше прав новими законами про освіту та про державну мову, схваленими при президентові П.Порошенку. Міністр говорив з оптимізмом, що нове керівництво не буде продовжувати антиугорську політику часів Порошенка, через що угорці Закарпаття були

сильно обмежені в освітніх та мовних правах. Із заяви П.Сійярто випливало, що в разі, якщо нова влада України зможе відновити попередні освітні й мовні норми, якими раніше користувалася угорська меншина, то Угорщина негайно зніме вето і запропонує провести наступне засідання комісії Україна-НАТО, виділить 50 млн. євро допомоги на ремонт робіт у Закарпатті, відкриє 4 нових КПП на спільному кордоні, виділить 100 стипендій для навчання українських громадян у вузах Угорщини, відновить роботу спільної Комісії з питань економічного та екологічного захисту прикордонних районів. Для прискорення розвитку економіки Закарпаття пропонувалося виділити допомогу на 14 млрд. фрт. А на завершальній стадії реалізації цієї програми буде додатково виділено 1,5 млрд. фрт. Наголошувалося, що для Угорщини важливо, щоб Україна як сусідня держава була сильною, стабільною і демократичною, територіально інтегрованою та суверенною. П.Сійярто провів зустріч з віце-прем'єр-міністром України Степаном Кубівим. Здавалося, пропозиції були слухними, над ними слід було уважно працювати. Але замість цього в МЗС України було негайно, 5 липня викликано посла Угорщини в Україні Іштвана Ійдярто через недружні заяви П.Сійярто на конференції у Торонто, бо він говорив про порушення прав угорської громади в Україні через буцімто прийнятий закон про освіту, що викликало здивування в українській сторони. Т.в.о. міністра Єгор Божок нагадав, що під час його візиту до Будапешту у травні 2019 р. українська сторона ініціювала розробку «алгоритму врегулювання неконструктивних питань в українсько-угорських відносинах». Але відповіді на ці українські пропозиції від Угорщини не отримано. У зв'язку з цим українська сторона заявила, що висловлювання П.Сійярто не відповідають досягнутим раніше домовленостям між країнами щодо мови освіти

[172]. Громадськість України та Угорщини, у тому числі й угорці Закарпаття, на жаль, зовсім не обізнані з подібними кроками зовнішньополітичного відомства.

Міністр закордонних справ Угорщини П.Сійярто в інтерв'ю угорському телеканалу 6 липня 2019 р. продовжував діяти у своєму ключі. Зокрема, висловив сподівання, що, можливо, у нового Президента України В.Зеленського після обрання нової ВР України з'являться можливості повернути двосторонні відносини у русло взаємної поваги, довіри та взаємної користі. П.Сійярто вбачає у новому Президентові надію у врегулюванні «мовного конфлікту» між обома державами, назвав кілька положень в обох мовних законах, що не влаштовують Угорщину: у сфері освіти угорці України мали 100% можливість навчатися рідною мовою; мовний закон практично унеможлиблює виростання угорської мови у всіх сферах життя спільноти, окрім релігійних обрядів та особистого спілкування. Він запропонував у першому законі відмінити статті, які позбавляють угорців уже набутих прав; а у другому – внести зміни і дати шанс угорцям на використання рідної мови у трьох сферах – у державному управлінні, культурі та ЗМІ. У разі досягнення цього з боку Угорщини буде скасовано вето на проведення засідань Комісії Україна – НАТО [173].

У ході зустрічі Прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана з Л. Брензовичем у Будапешті 12 липня головним предметом обговорення було забезпечення за угорцями місця у ВР України на позачергових парламентських виборах 21 липня, щоб вибори відбулися чесно. Обидва політики закликали угорців Закарпаття, які працюють в Угорщині, поїхати додому і проголосувати.

Під час зустрічі з виборцями Виноградівського району Закарпаття Л.Брензович, як кандидат у депутати до ВР України, виклав наступні головні думки: попередній

Президент України П. Порошенко обіцяв економічне зростання, але в останні 5 років Україна стала самою бідною державою у Європі, її обігнали навіть Молдова та Албанія; Україна стала найбіднішою, а наш Президент – одним із найбагатших; усі його дії призвели до погіршення становища в Україні; навіть у Закарпатті Порошенко нав'язував нову церкву; ми були кинуті на самовиживання. Тоді як уряд Угорщини був з угорцями не на словах, а на ділі. Допомогає і допомагає нам у повсякденному житті, конкретними кроками довів, що ми важливі для нього. Завдяки такій допомозі угорці мають добрі результати. Далі Л. Брензович відзначав, що ми не знаємо нинішньої чисельності населення України. У 2001 р. було 52 млн. чол., а сьогодні – 30-35 млн. чол. Населення України ще значно більше, ніж в Угорщині, але бюджет Угорщини перевищує український у 2 рази. Він припустив знецінення української грошової одиниці, що одна тисяча гривень, за яку так масово продавали свої голоси виборці, коштуватиме кілька копійок. На закінчення він «закликав усіх йти голосувати, якомога більше людей мобілізувати на це, щоб вони були з нами. Адже на цих виборах вирішується майбутнє Закарпаття. Доведемо, що ми спроможні досягти гарного результату» [174]. У виступі голови комітету Державних Зборів Угорщини у закордонних справах Ж. Немета перед слухачами Угорського літнього університету 12 липня велику увагу приділив перемозі В.Зеленського на президентських виборах, висловивши сподівання, що період анти-угорської політики під час 5-ти річного правління П.Порошенка завершився, позиція України щодо Угорщини, у тому числі й угорської меншини Закарпаття, зміниться на користь обох сторін. Завданням Угорщини у нинішні часи, підкреслив Ж.Немет, є спрямувати увагу світових геополітичних гравців на упорядкування законів України про освіту та про мову, які

порушують права національних меншин. Тому блокування засідань комісії Україна-НАТО, як і підтримка угорців Закарпаття залишатиметься незміною позицією Будапешту. Народний депутат України, голова ТУКЗ Л.Брензович під час свого виступу на цьому ж заході зробив припущення, що становище в Україні ближчим часом не зміниться, відзначив як позитив те, що ЦВК зареєструвала угорських кандидатів – мажоритарників у Закарпатті по обранню депутатів ВР України. На думку Брендзевича, новий парламент України не поставить на порядок денний справу національних меншин, адже жодна впливова партія не погодилася включити до списків кандидатів від національних меншин. Підкреслив, що завдяки відкритості кордонів та вільному поширенню інформації спроби насильницької українізації угорства Закарпаття обернуться фіаско. Попередній 5-ти річний досвід показав, що з вірою і витримкою угорська спільнота Закарпаття всупереч великому натиску зуміла досягти надзвичайно великих успіхів, насамперед, завдяки позиції Угорщини, підтримці угорського уряду [175].

Під час засідання міністрів закордонних справ країн членів ЄС у Брюсселі 15 липня 2019 р. П.Сійярто опротестував проведення спецслужбами України обшуків у помешканнях керівників ТУКЗ, і заявив, що Угорщина покладає великі надії на нового Президента України Володимира Зеленського і сподівається, що висловлені ним раніше обіцянки будуть реалізовані. Якщо усе це станеться і угорцям Закарпаття будуть відновлені відібрані права, то Угорщина з радістю повернеться до тісного і стабільного співробітництва з Україною. Угорщина бажає, щоб у нормалізації відносин Угорщини та України новий Президент був партнером [176].

Ухвалення закону про порядок використання української мови як державної, що вступив в силу з 16 липня

2019 р., а ряд важливих положень набудуть чинності через два роки, викликало чергове загострення відносин Угорщини та України. Угорські джерела засвідчують, що закон спричинив рішучий протест як в самій Угорщині, так і серед угорської спільноти Закарпаття, бо позбавляє меншини уже набутих мовних прав. За його порушення передбачається й кримінальна відповідальність. У дуже критичних оцінках усіх рівнів освітнього та мовного законів в Угорщині висловлювалися сподівання, що нове керівництво України врегулює дану проблему на прийнятних для обох сторін умовах. Звертається увага на квітневу обіцянку В.Зеленського, що після вступу на посаду він перегляне мовний закон з точки зору дотримання прав кожного громадянина. Глава адміністрації Прем'єр-міністра Угорщини Гергей Гуяш, який 15 липня 2019 р. брав участь у відкритті реформаторської церкви у с. Паладькомороц, збудованої у XIII ст. і у нинішній час відреставрованої за рахунок уряду Угорщини, наголосив, що у цій частині Європи тяжко бути вільною однією нацією, якщо інша, яка поруч проживає, невільна, позбавлена права на використання мови, якщо не може молитися і навчатися рідною мовою. Він висловив сподівання, що нинішні зміни, які відбуваються в Україні, сприятимуть нормалізації двосторонніх відносин. Торкаючись 100-річчя Тріанону, що наближається, Г. Гуяш сказав: ми не можемо переписати історію заново. Угорщина пишається тим, що і через століття наші національні спільноти вижили, відновлюються церкви. Якщо інші суспільства, особливо у Західній Європі, навіть в рамках своїх держав втрачають національну ідентичність, а ми, хоч і розчленовані, але не зламані. І навіть поза державними кордонами зберегли наших співвітчизників по крові [177].

На зустрічі з керівництвом угорських товариств Закарпаття у м. Берегове 16 липня 2019 р. П.Сійярто, який

був запрошений народним депутатом України Л.Брензовичем, наголосив, що сучасний рівень відносин Угорщини та України не на користь обох країн. Погані стосунки у минулі роки склалися не з вини угорської сторони. Досить детально міністр поінформував про надання фінансової та економічної допомоги для закарпатців, розвитку середнього і малого підприємництва краю, які були вперше викладені ним на міжнародній конференції у Торонто 3 липня 2019 р.

Не минуло й двох тижнів як МЗС України вдруге 17 липня викликало посла Угорщини в Україні і вручить ноту МЗС України проханням, щоб Угорщина не переходила «червоних ліній» у взаєминах з громадянами України угорського походження на Закарпатті. У ноті зазначалося, що відповідно до 74 статті Закону про вибори народних депутатів України іноземцям чи особам без громадянства забороняється брати участь у виборчій кампанії та у публічних заходах, метою яких є підтримка певної партії чи особи на виборах; а 41 статтею Віденської конвенції 1961 р. дипломатичним та офіційним особам зарубіжних держав дотримуватися національних законів країни перебування і не втручатися у її внутрішні справи. Зверталася увага на сподівання П.Сі-йярто, що новий Президент України В.Зеленський не буде реалізовувати «рішучу антиугорську політику» попереднього президента України П.Порошенка стосовно угорців, які живуть на Закарпатті.

Напередодні дострокових парламентських виборів в Україні, як влучно відзначає політолог Д. Тужанський, вперше в історії українсько-угорських взаємин відбулася безпрецедентна мобілізація угорської спільноти у Закарпатті за безпосередньої участі офіційних представників влади Угорщини [178]. Саме серія акцій та візитів угорських високопосадовців до Закарпаття стала підставою для подвійного, упродовж 2-х тижнів липня

запрошення угорського посла до МЗС України: зустріч 12 липня у Будапешті Прем'єр-міністра Угорщини В.Орбана з народним депутатом України, головою ТУКЗ Л. Брензовичем, ряд візитів до Закарпатської області офіційних осіб Угорщини і публічних заяв агітаційного характеру з боку курівників Угорщини на підтримку угорських кандидатів на виборах до ВР України 21 липня 2019 р. Йшлося про їх відвідання та участь у публічних заходах: 27 червня – Держсекретаря уряду Угорщини А.Я.Потاپі в об'єднавчому засіданні ТУКЗ та УДСУ заради успіхів на парламентських виборах (м. Берегове), 10 липня – Генконсула Угорщини в Закарпатті Й.Бугайло у зустрічі кандидата у депутати Й.Барта (68 округ, Ужгородщина), 10 липня уповноваженого уряду Угорщини І.Грежі (с. Галач); 11 липня – заступника МЗС Угорщини Л. Мадяра (м. Берегове), 15 липня – Глави Адміністрації Прем'єр-міністра Г. Гуяша (Ужгородський район, с. Паладь-Комарівці), 16 липня – Міністра закордонних справ П.Сійярто (м. Берегове) [179].

Це більш м'якого змісту реакція. Але існує й інша, більш жорстка позиція. Посла І.Ідьярто було викликано до МЗС України у зв'язку з вимогою Міністра закордонних справ Угорщини П.Сійярто від України повернути угорській спільноті Закарпаття її права, яких вона уже набула раніше. Як вважає П.Сійярто, людей позбавили прав після прийняття законів про освіту та про державну мову. Обидва закони порушують європейські стандарти. МЗС Угорщини висловило сподівання, що новий Президент України В.Зеленський зверне на суперечливі положення в обох законах. Під час зустрічі Є.Божка з І. Ідьярто було висловлено занепокоєння у зв'язку «з можливим втручанням угорської влади у процес підготовки до проведення позачергових виборів до ВР України. Були висловлені претензії щодо зустрічі Прем'єр-міністра Угорщини В.Орбана з народним де-

путатом України, головою ТУКЗ Л.Брензовичем у Будапешті. Крім того, МЗС України звернув увагу на поїздки угорських високо посадовців до Закарпатської області та їх «публічні заяви агітаційного характеру» на підтримку цього та інших кандидатів на позачергових виборах до ВР України. МЗС України висловило здивування з приводу неофіційного візиту в Закарпаття Глави Адміністрації Прем'єр-міністра Угорщини Г. Гуяша всупереч рекомендаціям української сторони [180].

В офісі Президента України 16 липня 2019 р. «пригрозили угорським чиновникам заходами за відвідування Закарпатської області без узгодження. Там відзначили, що Угорщина, як дружня держава, повинна утриматися від подібних поїздок напередодні виборів до українського парламенту». У той же час уряд Угорщини вбачає покращення стосунків з Україною після парламентських виборів і станом на 18 липня розробив для цього свій план. У той же день МЗС України звинуватило угорськомовну газету Закарпаття "Karpatalja" у сепаратизмі, бо 16 липня на її першій сторінці три виборчі округи (68,69,73), де балотувалися угорські кандидати до ВР України, було позначено у складі Угорщини і зафарбовано кольорами національного прапора Угорщини, і звернулося до СБУ та ГПУ відреагувати на такі дії. Із 6 виборчих мажоритарних округів Закарпаття у 3-х з них – 68,69,73 – угорські представники, відповідно Йожеф Барта, Міхай Товт, Ласло Брензович, брали участь у виборах народних депутатів України. Усі вони балотувалися під гаслом «Для нас головне – Закарпаття!». За підсумками голосів вони не потрапили до ВР України, посівши відповідно 4, 3 і 2 місця. Переможцями стали Горват Р.І., Балоба В.І., Поляк В.М. Явка на виборах у Закарпатській області склала 41,16%, виявилася найнижчою в цілому по Україні – 49,84%.

Виникає закономірне запитання, чому при такій великій політичній підтримці, економічній і фінансовій допомозі з боку уряду Угорщини жителям Закарпаття, насамперед угорській спільноті, не вдалося добитися успіху. Усе це не справило належного впливу на результати виборів, усі три угорські кандидати зазнали невдачі. Поки що не все відомо у цій ситуації. Однак, прагнення Угорщини є зрозумілими. Вона хотіла підтримати угорських кандидатів, щоб зберегти представництво угорства у ВР України. Це принципова позиція Будапешта. Великою економічною, фінансовою підтримкою, що надається досить активно з 2015 р., а також політичним «штурмом» Закарпаття у липні 2019 р. Прем'єр-міністр Угорщини В.Орбан прагне схилити нового Президента України В. Зеленського до діалогу і порозуміння, підкреслюючи, що В.Зеленський є новою надією для Будапешта. На такі очевидні позитивні дії Будапешта Київ має реагувати адекватно. Майбутнє відносин України та Угорщини лежить не у подальшому загостренні ситуації, а у зниженні напруження та розв'язанні проблем на компромісній і взаємовигідній основі.

ТУКЗ на своєму засіданні 25 липня підвело підсумки участі 3-х угорських кандидатів у виборах до ВР України. Зокрема було відзначено, що всупереч усім негараздам «єднання угорства було продемонстровано успішно». Протиправно утворені 7 років тому виборчі округи в Закарпатті розбили територію з переважаючим угорським населенням на три частини, кожна з яких ввійшла до нових окремих округів, що знизило можливість угорських кандидатів виграти вибори. Шанси на їх перемогу зменшувалися через наявність серед кандидатів двійників, дезінформаційну та підкупну роботу серед виборців, залякування, застосування інших способів маніпулювання. Важливою обставиною стало й те, що

значна частина угорців не повернулася в Закарпаття через роботу в інших країнах. Участь у виборах є надто низькою у порівнянні з традиційними результатами. Незважаючи на те, що три угорські кандидати не пройшли до ВР України, все ж угорство продемонструвало свою згуртованість, у кожному угорському населеному пункті вони перемогли з великою перевагою. Все це підтверджує, що згуртована угорська спільнота є силою, з якою у майбутньому усі мають рахуватися.

В інформації члена Європарламенту від угорців Закарпаття А. Бочкор від 25 липня 2019 р. на ім'я керівництва ЄК, ЄП вказувалося, що дострокові парламентські вибори в Україні відбулися. Але через відмову української влади на створення угорського виборчого округу угорська спільнота була розбита на три частини і кожна з них потрапила до округів з явно переважаючим неугорським населенням, тобто була поставлена у нерівні змагальні умови з ними. Це вплинуло на результати виборів. А.Бочкор просила керівництво ЄК та ЄП уважніше стежити за порушенням прав меншин в Україні, оскільки позитивні зміни можливі лише на основі формування дійсно рівних суспільно-політичних та правових умов [181].

Прихід до влади в Україні нової команди на чолі з Президентом В.Зеленським вселив надію на те, що двосторонні взаємини покращаться. Найбільшою проблемою є непоступливість угорської сторони, яка прагне зберегти навчання в угорських школах лише рідною мовою. Міністр закордонних справ України В.Пристойко чітко дав зрозуміти, що Україна опікується своїми громадянами, а Угорщина активно допомагає угорській спільноті Закарпаття у покращенні її соціально-економічних умов життя. Але навчання на 100% в угорських школах виключно угорською мовою не може бути, «це абсолютно нереально, щоби такого виду конгломерат створився

всередині України». Через тиждень 27 вересня 2019 р. Віце-прем'єр-міністр України Д.Кулеба наголосив, що «з угорцями потрібно домовлятися. Цей конфлікт треба розрулити» [182]. На основі інтерв'ю В.Пристайка угорська сторона зробила припущення, що у позиції України щодо освіти угорців Закарпаття у порівнянні з попередньою владою нічого не змінилося. Україна не рахується із взятими на себе міжнародними та двосторонніми зобов'язаннями у сфері забезпечення прав національних меншин [183]. Дворічне блокування Угорщиною з цієї причини проведення засідання Комісії Україна – НАТО, як і перешкоджання євроінтеграційному курсу України може з боку Угорщини не тільки продовжитися, але й посилитися.

Угорська спільнота Закарпаття спромоглася: сформувати культурно-освітню систему усіх рівнів: від дитячого садочка, середніх освітніх закладів і до вищої школи з викладанням угорською мовою; забезпечити фактичне функціонування культурно-освітньої автономії; об'єднати життя угорської спільноти навколо національно-культурних товариств; створити угорськомовні ЗМІ на всій території краю; забезпечити умови для отримання подвійного громадянства (України та Угорщини). У сфері освіти й культури склався автономний угорський район, як прообраз можливої майбутньої автономії. Такі досягнення є кращими серед угорських спільнот Румунії, Словаччини, вони співмірні із становищем угорців у Воєводині (Сербія).

Різке невдоволення Угорщини освітньою політикою України у 2017-2019 рр. впливає з побоювань Будапешту, що цим самим може бути зруйнована сформована культурно-освітня автономія угорців Закарпаття, почнеться їх насильницька асиміляція і масова еміграція з краю.

Обидві сторони визнають, що відсутність належних знань з державної мови веде до соціокультурної ізоляції

місцевих угорців від суспільства і держави, в яких вони проживають. Задля гідного проживання в Україні, збереження угорців в Закарпатті як невід'ємної складової свого етносу мають бути сформовані для цього прийнятні умови. Підлягають вирішенню на двосторонньому рівні питання автономії та збереження системи освіти угорців Закарпаття рідною мовою, що є незмінною вимогою угорської спільноти та уряду Угорщини. В угорських освітніх установах українською мовою мають викладатися лише ті предмети, з яких випускники планують чи мають здавати іспити на рівні ЗНО. Обидві країни мають виробити оптимальне співвідношення навчання рідною та державною мовами. Україна та Угорщина зобов'язані на рівні ЄС врегулювати питання подвійного громадянства для угорців Закарпаття, які набули його у масовому порядку.

Збереження Закарпаття багатомовним і багатокультурним краєм відповідає насущним інтересам наших країн. Адже обидва етноси – українці та угорці – є автохтонним населенням Закарпаття. Запорукою добросусідських надійних відносин України та Угорщини є забезпечення повноцінних умов для життя і розвитку угорської спільноти в Закарпатті, її благополуччя, недопущення масової еміграції та асиміляції.

Заслужовує уваги прагнення Угорщини перезавантажити стосунки з новим керівництвом України, як і те, що «Угорщина зацікавлена у тому, щоб вибудовувати з Україною самі коректні відносини». Це спонукає й українську сторону до відповідних дій. Україна повинна стати для Угорщини надійним партнером у розумінні проблем угорців Карпатського регіону і цим самим послужити добрим сигналом для інших сусідніх держав, на території яких проживають значні угорські спільноти, для формування й ними добросусідських взаємин з Угорщиною.

Висновки.

Кожен з трьох центрів світової політики (країни Атлантики, Німеччина, СРСР) у ХХ-ХХІ ст. зробив величезний внесок у подолання імперіалістичної природи капіталізму, різних видів тоталітаризму (націоналістичного і інтернаціоналістичного), світової колоніальної системи, перемогу національно-визвольних рухів, забезпечення виходу на світову арену понад 200 суверенних держав, у набуття ними повноцінного членства в ООН. В умовах жорстокої конкуренції, гарячих і холодних світових воєн між центрами світової геополітики людська цивілізація була виштовхнута на більш вищий політичний, економічний, технологічний і духовний рівень розвитку. Система міжнародних відносин і міжнародного права набула найбільш прискореного посилення ролі права та принципів демократії.

Разом з тим, найменшим виявився внесок трьох світових центрів в оздоровлення міжнаціональних відносин, подолання тяжких міжетнічних конфліктів, розв'язання національного питання на принципах демократії і самовизначення народів аж до формування суверенних держав. На жаль, у світовому масштабі не вдалося: подолати протиріччя між панівним державотворчим і недержаним етносами багатонаціональної держави; між кордонами держави і межами етнічного розселення націй; узгодити етнічні інтереси з державними кордонами. Неможливість вирішення цих найбільш складних проблем у демократичний, правовий, справедливий спосіб, змусила ці три центри (меншою чи більшою мірою) у ході прагнення розв'язати ці проблеми вдаватися до політики гегемонізму та великодержавництва, яка передусім задовольняла їхні власні інтереси, країн-союзниць та стратегічних партнерів, ігноруючи інтереси меншин.

Фундатори європейського правопорядку (країни Атлантики на чолі з США, країни Осі на чолі з Німеччиною, СРСР та країни соціалістичної системи) упродовж XX ст. ні з позицій сучасної демократії та правових державних систем, ні з позицій крайніх правих сил, ні з позицій комуністичного інтернаціоналізму виявилися неспроможними справедливо розв'язати національне питання усіх народів Європи. Інтересами ряду країн і народів було проігноровано.

Сформовані після Другої світової війни міжнародні відносини до останнього часу ідеалізувалися і не піддавалися критичному аналізу. У фаховій літературі панують думки про всесилля у післявоєнний період міжнародного права, загальнолюдських цінностей та сталої демократії країн Заходу, верховенство права та демократії, рішень ООН, ЄС, РЄ на міжнародній арені. Реальність міждержавних і міжнаціональних відносин у сучасній Європі свідчить про посилення тенденцій, які все більше не відповідають таким оцінкам.

Виходячи з досвіду реформації колишніх багатонаціональних і багатоконфесійних держав, насамперед прагнень удосконалити взаємини титульної нації та національних меншин, необхідно відзначити: задля покращення становища усіх народів і народностей країни приймалося багато доцільних і прогресивних політико-правових актів, змін і поправок до конституцій; політика самоврядування, що мала великі напрацювання, визнана й на міжнародному рівні, сприяла удосконаленню міжнаціональних відносин. Все це дозволило забезпечувати права окремих націй, національних меншин на трьох рівнях: загальнодержавному, республіканському та місцевому (регіональному). Похвально, що вони застосовувалися не за принципом правового централізму, а на основі домінування відповідних правових норм згідно із засадами діяльності конкретної само-

врядної території (республіки, краю, місцевих органів). Такої практики формування прогресивних взаємин між націями та національними меншинами на законодавчому рівні, як це мало місце у період трансформації, до цього історія країн Європи не знала.

Незважаючи на очевидні успіхи: високий рівень розвитку міжнаціональних відносин, прогрес у реформуванні органів управління багатонаціональних утворень, їхні результати все ж виявилися не настільки ефективними і достатніми для збереження єдності федерації. Навіть таких сприятливих політико-правових факторів у рамках оновленої єдиної держави було недостатньо для забезпечення повноцінного розвитку і процвітання усіх народів, націй і меншин. Національно-визвольні рухи, державницькі ідеї, прагнення до незалежності кожної нації багатонаціональної країни, особливо їхні крайні прояви у формі націоналізму і сепаратизму, у підсумку виявилися визначальними майбутнього багатонаціональної держави, сильнішими від усіх консолідуючих факторів, якими б вони були справедливіми не були. У межах найдемократичнішої багатонаціональної федерації забезпечення рівності більшості та меншості досягається дуже тяжко.

Подібні проблеми поки що не вдалося розв'язати не тільки у Європі, а й на жодному іншому континенті. Все це свідчить про те, що закони формування і розвитку націй та етносів та закони державотворення, визначення державних кордонів перебувають у різних площинах і фазах свого становлення та розвитку, здебільшого не пересікаються і не гармоніюють між собою. Більше того, державотворні процеси і такі політико-правові категорії як держава і нація, та націєтворення мало того, що не синхронізовані у розвитку, на просторі Східної Європи формування держав і кордонів відбувалося з великим відставанням від процесів утворення націй, від

демократизації суспільно-політичних та міжнаціональних відносин. На просторі Габсбурзької монархії таке відставання і запізнення було особливо відчутним.

У часи Габсбурзької монархії гострі міжнаціональні протиріччя подолати не вдалося. Імперія впала. Але між новими країнами, що утворилися на її місці, міжнаціональні проблеми так і залишилися не вирішеними належним чином. Три члени колишньої Малої Антанти – Чехословаччина, Румунія та Югославія – надійні партнери Великої Антанти, що були сформовані у таких вигідних для них кордонах саме завдяки Франції та Британії, успішно протистояли Угорщині у її намаганнях переглянути на свою користь несправедливі кордони. Після розпаду комуністичного табору та багатонаціональних імперій – СРСР, СФРЮ, Чехословаччини – у Південно-Східній Європі з'явилося уже 7 країн – Чехія, Словаччина, Україна, Румунія, Сербія, Хорватія, Словенія, які продовжують той же антиугорський курс, бо так і не спромоглися розв'язати міжнаціональні спори, створити для угорських автохтонних спільнот, які насильницьки потрапили до них, сприятливі умови для розвитку та проживання.

До таких цілковито належить і Угорщина, національне і територіальне питання якої було вирішено несправедливо, уже 100 років ця країна переживає трианонську трагедію.

На конкретних прикладах Угорщини продемонстровано, що розчленованість 100-літньої давнини угорської нації до нинішніх часів не вдалося не тільки подолати, але й наблизитися до її розв'язання. У жодній стабільній сусідній з Угорщиною державі, навіть у тій, де угорська спільнота є досить чисельною, міжетнічні відносини перебувають у не задовільному стані.

Століття тому несправедливо сформовані етнічні кордони між Угорщиною та сусідніми державами не

вдалося у наступному справедливіше розв'язати жодним режимом і суспільним моделям. Вибудовані за наслідками трансформаційних перетворень на рубежі XX-XXI століть сучасні механізми функціонування парламентської форми правління в Угорщині забезпечили можливості для консолідації різних за світоглядом політичних сил і еліт задля посилення боротьби Угорської держави за інтереси угорської нації у сусідніх державах. Проте у всіх новоутворених сусідніх з Угорщиною державах не тільки реальні кроки до набуття автономії, а й сама згадка про неї розцінюється як сепаратизм, порушення унітарного устрою країни, що провокує наростання антиугорських кампаній, акцій та настроїв. Далеко не всі заходи Угорщини, спрямовані на допомогу і підтримку закордонного угорства, слід оцінювати і сприймати як складову сепаратистської діяльності.

Позиції Угорщини у регіоні після набуття нею членства у євроатлантичних структурах зміцніли, а відновлення державного суверенітету, формування правового устрою та моделі державної влади стали ефективнішими для задовільнення її національних і державних інтересів. Проте її досягнення в економічній сфері, заходи по модернізації країни та її прискореному розвитку і наближенню до рівня розвитку найрозвинутіших країн ЄС є скромними. І все ж при демократичних умовах ЄС Угорщина отримала незрівнянно кращі можливості рішуче відстоювати національні інтереси та права угорської меншини у 4-х сусідніх країнах у порівнянні з попередніми періодами. Боротьба за захист прав та інтересів чисельної й автохтонної угорської меншини, що компактно проживає у сусідніх з Угорщиною державах, у 20-і роки XXI ст. набула закономірного піднесення як в самій Угорщині, так і серед угорських спільнот Румунії, Словаччини, Сербії та України.

Загроза асиміляції і зникнення закордонних угорців стала головною причиною консолідації усіх провідних політичних сил сучасної Угорщини та лідерів партій і організацій закордонного угорства навколо ідеї автономії.

Угорською стороною продовжуються активні правові дії, щоб завершити формування автономії у різних формах для угорської національної спільноти у сусідніх країнах. Боротьба за досягнення автономії для них являється незмінною стратегічною метою посттрансформаційної Угорщини, якій підпорядкована її внутрішня і міжнародна політика. Угорщина прагне добитися формування територіальної автономії для угорців у сусідніх країнах, вбачає у цьому єдину можливість забезпечити їм повноцінні умови для розвитку на своїй рідній землі, не емігрувати і не асимілюватися.

Однак, і в сучасних більш кращих умовах Угорщина та угорські спільноти у сусідніх країнах не мають достатніх ресурсів, щоб змусити уряди сусідніх держав політичними методами сформувати оптимальні умови для екзистенції угорських меншин, задовільнити їхнє прагнення до набуття статусу автономії у прийнятних для усіх сторін формах, подолати пригнічений стан закордонних угорців. Приклад Угорщини підтверджує, що незначний потенціал країни не дозволяє їй наодинці вести активну роботу на міжнародній арені по захисту закордонних спільнот, тим більше у всіх сусідніх державах одночасно. Для успіху потрібна опора на іншу світову потужну державу чи коаліцію держав. Закріплене у Статуті ООН положення про права народів на самовизначення легітимізувало національно-визвольні рухи в Африці, Азії, Латинській Америці, що призвело у кінцевому підсумку до краху колоніальної системи. Але дане положення не торкається проблем національних спільнот, які проживають у сусідніх з батьківщиною країнах. Положення, що у ХХІ ст. права людини мають бути біль-

шими і сильнішими ніж права нації-держави, звучать декларативно, не мають механізмів реалізації.

Якщо у першій половині ХХ ст. для подолання несправедливого Тріанонського договору Угорщина перевагу віддавала союзу з Німеччиною, що принесло їй, хоч і тимчасові, але все таки успіхи, то з початком ХХІ ст. для забезпечення автономних прав для угорських спільнот у сусідніх державах вона спирається на підтримку США, Німеччини та РФ.

Активний захист і підтримка угорських спільнот у сусідніх країнах все більше фокусується на домаганнях забезпечити для закордонних угорців на територіях їх компактного проживання культурно-освітньої та територіальної автономії, набуття подвійного громадянства, консолідації закордонних угорців навколо Угорщини, сприяння формуванню для них добрих умов економічного та соціального розвитку, залишення проживати на своїй рідній землі, збереження їх окремішності, уникнення еміграції та асиміляції. Це стало стратегічним завданням політичних еліт сучасної Угорщини, для вирішення якого вона діє всередині країни і на усіх міжнародних напрямках злагоджено, наполегливо і у правовому полі. Сучасні проблеми міжнаціональних відносин між Угорщиною та сусідніми країнами впливають з кривдного великодержавницького минулого та неспроможності через об'єктивні і суб'єктивні фактори подолати його наслідки. Становище угорських спільнот у Румунії, Словаччині, Сербії, Україні є надзвичайно чутливим для Угорщини і регіону. Від рівня забезпечення їх прав залежить ефективність співробітництва Угорщини з цими сусідніми державами. Особливо це позначається на взаєминах Угорщини з Україною та Сербією, які не входять до євроатлантичної спільноти. Будапешт ефективно використовує цей вагомий важель впливу на них.

Угорщина узалежнює співробітництво з сусідніми державами від рівня забезпечення прав меншини. Небезпека асиміляції і зникнення закордонних угорців спонукала до консолідації провідних політичних сил сучасної Угорщини та лідерів партій і організацій закордонних угорців навколо ідеї автономії. Угорщина прагне добитися формування адміністративно-територіальної автономії для угорців у сусідніх країнах, вбачаючи у цьому єдину можливість забезпечити їм повноцінні умови для розвитку на своїй рідній землі, не емігрувати і не асимілюватися.

Напередодні столітньої дати підписання Тріанонського мирного договору 4 червня 1920 р. активна боротьба Угорщини та угорських спільнот у сусідніх державах за свої культурно-освітні права і автономію наростає, і Будапешт цьому всіляко сприяє. У відповідь сусідні з Угорщиною країни посилюють адміністративно-правову, інформаційну діяльність, щоб переконати вітчизняну і міжнародну громадськість та правлячі кола, що усі права для угорської спільноти забезпечені задовільно, відповідають положенням резолюцій ООН, рішень ОБСЄ, нормам ЄС. Це є лише частковою правдою. Зволікання сусідніх з Угорщиною держав – Румунії, Словаччини, Сербії, України – з наданням територіальної автономії обумовлені невеликим економічним потенціалом і військово-політичним впливом самої Угорщини, відсутністю надійних союзниць, критикою і не підтримкою її реальних прагнень з боку ЄК. Рішучі спроби Угорщини винести питання захисту прав національних меншин на рівень інституцій ЄС, ЄП не знаходять підтримки, демонструє поверхове ставлення з їхнього боку до цієї проблеми.

Підводячи підсумки 28-ми річному трансформаційному періодові, зваживши всі плюси і мінуси, складнощі розвитку та суперечливі результати після входження

Угорщини до євроатлантичних структур, слід відзначити, що мети, спрямованої на забезпечення доленосних потреб перехідного процесу і угорської нації, вдалося досягти лише частково. Успіхи Угорщини на просторі Європи стають відчутними у справі відновлення правочентристських і християнських традицій, подолання соціалістичних, лівих і ліберальних ідеологій, зміцнення ідеї про те, що Європа має стати Європою сильних націй, сприяти відродженню історичних традицій на християнських цінностях. Слід погодитися з її позицією, що успішною Європу завжди робили сильні нації, тому ці духовні корені треба відроджувати і сприяти ренесансу християнської демократії на континенті.

Але у справі захисту національних меншин успіхи Угорщини скромні. Положення Конституції Угорщини, Закону про громадянство, інші нормативні акти щодо захисту прав угорських спільнот у сусідніх державах в ЄС оцінюються критично. Інституції країн ЄС займають у цьому питанні дуже виважену позицію і прагнуть, щоб Угорщина та сусідні держави на двосторонньому рівні досягали компромісу з усіх міжнаціональних проблем. Крім того, вважається, що увага на рівні інституцій ЄС до національних, етнічних, мовних та релігійних проблем поширюється на країни члени цієї спільноти, а не на країни, які не є її членами. Однак, практика довела, що ці питання й щодо країн ЄС не набули належної уваги з боку інституцій ЄС. Усе це не означає, що між Угорщиною та сусідніми державами, яких це стосується, напруження у цьому питанні знято. Гострота проблеми зберігається, а врегулювати її на взаємоприйнятному рівні не вдалося ні у минулому, ні у нинішні часи.

Особливо це підтверджується сучасним розвитком країн ЦС Європи, де поступово на передній план висунулися консервативні, національні й християнські цінності, спостерігається чергове загострення міжна-

ціональних проблем, що склалися в результаті невідповідності проведених у минулому кордонів етнічному розселенню народів. Державами-монополістами демонструється бажання законсервувати чи не торкатися їх, ще більша протидія вживається проти пошуку шляхів їхнього врегулювання. Держави, які втратили свої значні етнічні території разом із відповідними спільнотами, навпаки, посилюють діяльність за недопущення асиміляції та зникнення їх колишніх співвітчизників із своєї рідної землі, підвищення правового, культурно-освітнього статусу, покращення матеріального й соціального рівня життя.

Боротьба точиться за набуття національними спільнотами територіальної і культурно-освітньої автономії, за постійне удосконалення їхнього повсякденного існування. Угорські спільноти у сусідніх державах не проявляють великої рішучості у досягненні своїх прав як це роблять русские, албанці, румуни, євреї, народи ісламського світу. Ця слабкість передається їм від самої Угорщини, у якій немає достатнього потенціалу і міжнародного впливу у відстоюванні насушних інтересів закордонних спільнот. Столітній досвід нерозрішимості даного питання підтверджує, що автономія для угорських спільнот у сусідніх з Угорщиною державах можлива лише при сприятливих міжнародних умовах, при підтримці світових держав.

На відміну від російських меншин, які є наслідком переважно колонізаторської політики Росії на теренах сусідніх держав і вони не є автохтонними, то угорські спільноти, які є автохтонними спільнотами, що виникли переважно через проведення державних кордонів, які не співпадають з їх етнічним розселенням. Такі різні обставини перетворення їх на меншини у державах ЦС Європи, їх роль у суспільному житті, проблеми мають обов'язково враховуватися.

Серед усіх сусідніх з Угорщиною держав Україна чи не найбільше розуміє трагедію угорської нації. Україна не пов'язана і не причетна до формування несправедливих кордонів Угорщини у 1918-1920 та 1945-1947 рр. переможцями обох світових воєн. Українська нація добре пам'ятає своє тривале розчленування, бездержавність і колоніальне минуле, їй зрозумілі страждання угорців, які уже століття перебувають у приниженому становищі.

У процесі зміцнення Української державності та консолідації титульної нації Україна зіштовхнулася саме з цими новими явищами на міжнародній арені. Серед сусідніх держав України на сході й на заході даються взнаки політичні акції, які свідчать про вступ країн у нову полосу взаємовідносин. Росія, в якій після зміцнення авторитарного і тоталітарного режиму, вдалася до збройної агресії проти Молдови, Грузії, України, демонстрації сили в інших регіонах світу з метою відновлення свого впливу на посткомуністичному просторі Європи та у світі в цілому. Серед західних сусідів України наростає увага до тих регіонів, які у минулому належали до сусідніх держав – Польщі, Угорщини, Румунії, Австрії.

Діалог України та Угорщини розвивався позитивно: було сформовано організаційну та культурно-освітню систему угорців Закарпаття на засадах автономії; видача угорських посвідчень та надання подвійного громадянства в Україні сприймалися з розумінням і не заборонялися. Тісні двосторонні відносини порушилися лише з причин агресії РФ проти України. Україна вдалася до рішучих захисних заходів у духовній сфері на законодавчому рівні по обмеженню мовного, культурного та релігійного впливу Росії в Україні, що бумерангом відобразилося на становищі угорської спільноти на Закарпатті. У питанні щодо надання економічної допомоги

і фінансової підтримки у забезпеченні культурно-освітньої, господарської, підприємницької та організаційної діяльності закордонних спільнот, а також за рівнем завзяття забезпечити для угорських спільнот адміністративну та територіальну автономію Угорщина тримає першість серед усіх своїх сусідніх держав. Результати роботи Угорщини у питанні подвійного громадянства не гірші від Румунії, Сербії, Хорватії, Словенії, але випереджають Австрію, Словаччину та Україну.

Наполеглива діяльність Угорщини у захисті своїх співвітчизників у сусідніх державах складає найменший негативний вплив для України у порівнянні з іншими нашими сусідніми державами. Серед усіх сусідніх держав Угорщина складає чи не найменшу проблему для України. Адже її активна діяльність політика торкається захисту культурно-освітньої сфери угорської спільноти, яка проживає на Закарпатті, та набуття нею автономного статусу. Мова йде не про ревізію кордонів з Україною чи про її розчленування. Тоді як РФ проявила себе як найбільший ворог України: вчинила агресію і вдається до неї упродовж багатьох років, анексувала і окупувала значні території України і продовжує виношувати загарбницькі плани, вичікуючи слушного моменту. всебічну підривну діяльність проти України. За нею слідує Румунія, прибічники створення «Великої Румунії» не приховують посягань не тільки на всю територію Республіки Молдова, а й на Чернівецьку область, а також на значні частини Вінницької, Івано-Франківської, Закарпатської та Одеської областей України. Австрія, яка є спадкоємницею Габсбурзької монархії і до складу якої входили західні регіони України (до 1920 року), проте сьогодні у роки агресії РФ проти України займає анти-українські позиції. Сербія, яка ніколи не мала проблем у відносинах з Україною, проте проводить чітку анти-українську політику на користь РФ. Серед сусідніх з

Україною держав у нинішні часи Польща, три країни Балтії, Грузія, Молдова найбільше підтримують Україну. До них також слід віднести й Угорщину, чітко відділяючи її прихильну до інтересів Української держави політику від її активної боротьби по захисту угорських спільнот у сусідніх державах, у т.ч. й в Україні.

Після встановлення несправедливих кордонів між Угорщиною та сусідніми державами пройшло 100 років, змінилася епоха, але й досі ні з боку їх творців, ні з боку їх користувачів визнання несправедливості цього акту не відбулося. Якщо у фундаторів Тріанону позиція незмінна, то від спадкоємців територіальних надбань тим більше не слід чекати об'єктивної оцінки цих кордонів. Адже якщо критерії їх визначення й не були однозначно пронизані великодержавницькими мотивами, то все рівно у разі визнання їх несправедливими, наступним кроком від їхніх творців має бути надання плану їх удосконалення та виправлення.

Допоки не вдасться подолати складні міжетнічні проблеми, зокрема й ті, що існують між Угорщиною та сусідніми державами, Східна Європа більше втрачатиме, ніж здобуватиме на просторі ЄС та й у світовому вимірі також.

Список використаних джерел

1. Мунтіян В.І. Економічна безпека України /В.І.Мунтіян// – К – КВІЦ – 1999; Фесенко М.В. Консолідація суб'єктів світ-системи у розбудові нового міжнародного порядку /М.В. Фесенко// – К – ЦВП – 2015.
2. [Електронний ресурс] – Semjen Zsolt: Nem fogjuk a II. világhaboru, a világeges elokeszitoit unnepelni. Режим доступу: <https://kdn.hu/hirek/semjen-zsolt-nem-fogjuk-a-II-vilaghaboru-a-vilageges-elokeszitoit-unnepelni>
3. Pinter Istvan. A Magyar antifasiszta Hitler-ellenes nemzeti ellenallas tortenetehez. Munkasmozgalom-torteneli tanulmanyok. – Bp – Kossuth – 1976.
4. Держалюк М.С. Формування кордонів у Центрально-Східній Європі за наслідками Другої світової війни /М.С. Держалюк//. Сторінки воєнної історії України. Збірник наук. статей. – К – 2015 – Вип. 17.
5. [Електронний ресурс] – Az olaszoknak maris gondja aradt az uj osztrak kormannyal. Режим доступу: <http://kitekinto.hu/2017/12/18/europai-ugyek/az-olaszok-maris-gondja-aradt-az-uj-osztrak-kormannyal/>
6. Ткаченко В.М. Україна: guo vadis куди йдемо? /В.М. Ткаченко//. – К – Логос України – 2017.
7. Держалюк М.С. Угорська Революція 1956 року: причини, результати та уроки /М.С. Держалюк//. Проблеми всесвітньої історії. – К – 2017 – №1 –№2.
8. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России /А. Г. Дугин//. – М – 1999.
9. Шпак В.Т. Філософія нашої історії /В.Т. Шпак//. – Черкаси – БРАМА-Україна – 2009.
10. Мельниченко Б. Політико-правові перетворення в Центральній-Східній Європі наприкінці ХХ ст. (на матеріалах Польщі, Чехії та Словаччини). Монографія /Б.Мельниченко//. – Львівський ун-т внутрішніх справ – Льв – 2012.
11. Шпак В.Т. Філософія нашої історії /В.Т. Шпак//. – Черкаси – БРАМА-Україна – 2009.
12. Хантингтон С. Третя волна. Демократия в конце XX век /С. Хантингтон//. – М – РОССПЭН – 2003; Бродовская Е.В. Коэволюция институциональных и социокультурных составляющих трансформации политической системы современной России /Е.В. Бродовская/. – Тула – 2009; Ткаченко В.М. Україна: guo vadis куди йдемо? /В.М. Ткаченко//. – К – Логос України – 2017.
13. Balazs Peter. Magyarorszag es Europa. 20 ev utan. – Bp – Napvilag Kiado – 2011.

14. Ткаченко В.М. Україна: quo vadis куди йдемо? /В.М. Ткаченко//. – К – Логос України – К – 2017; Харитонов О.Г. Цветные революции в контексте теорий демократизации//О.Г. Харитонов//. – М – Политическая наука – 2014 – №3.

15. Ткаченко В.М. Україна: quo vadis куди йдемо? /В.М. Ткаченко//. – К – Логос України – 2017.

16. Шпак В.Т. Філософія нашої історії / В.Т. Шпак//. – Черкаси – БРАМА-Україна –2009.

17. Рудич Ф.М. Виклики, що постали перед сучасною владою: спроба політологічного аналізу / Ф.М. Рудич//. Трибуна – К –2015 – № 9-12.

18. Ткаченко В.М. Україна: в пошуку ідентичності (Нариси політичної освіти /В.М. Ткаченко/. – К –АПН – 2018.

19. Ткаченко В.М. Україна: quo vadis куди йдемо? /В.М. Ткаченко//. – К – Логос України – 2017.

20. Табачник Д. Нельзя отдавать России украинскую русскоязычную культуру. Профиль Украины / Д. Табачник// – К – 25 сентября 2006 – №38 (157).

21. Ткаченко В.М. Україна: quo vadis куди йдемо? /В.М. Ткаченко//. – К – Логос України – 2017.

22. Ткаченко В.М. Україна: в пошуку ідентичності (Нариси політичної освіти) /В.М. Ткаченко/. – К – АПН – 2018.

23. Ткаченко В.М. Україна: в пошуку ідентичності (Нариси політичної освіти) /В.М. Ткаченко/. – К – АПН – 2018.

24. Дюррозель Ж.Б. Історія дипломатії від 1919 року до нинішніх днів / Дюррозель Ж.Б.//. – К – Основи – 1995.

25. Ткаченко В.М. Україна: в пошуку ідентичності (Нариси політичної освіти) /В.М. Ткаченко/. – К – АПН – 2018.

26. Строгальщикова П.Б. Влияние Трианонского мирного договора на формирование политики Венгерской Республики по защите соотечественников и диаспоры /П.Б. Строгальщикова//. Известия РГПУ им. А.И.Герцена – М – 2009 – № 101(2009).

27. [Електронний ресурс] – Стыкалин А. Конфликт между Румынией и Венгрией вокруг Трансильвании в контексте растущих советско-германских противоречий. Режим доступа: <http://hvylya.net/analytics/history/konflikt-mezhdu-rumyniej-i-vengriej-vokrug-transilvanii-v-kontekste-rastuschih-sovetsko-germanskih-protiv>

28. [Електронний ресурс] – Magyarok a Karpat-medenceben. Режим доступа: <http://karpatalja.net/magyarok-a-karpat-medenceben/>

29. Ткач Д.І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій / Д.І.Ткач//. – К – МАУП – 2004.

30. [Електронний ресурс] – Orban: nekunk Magyarország az elso. Режим доступу: <http://www.karpatalja.ma//karpatalja/nezopont/orban-nekunk-magyarország-az-elso/>

31. [Електронний ресурс] – Semjen Zs. Karpataljan gyakorlatilag a magyar állam tartja fenn az intézményrendszert.

Режим доступу: <https://karpathir.com/2017/11/15/semjen-zsolt-karpataljan-gyakorlatilag-a-magyar-allam-tartja-fenn-az-intezmenyrendszert>

32. [Електронний ресурс] – Semjen Zsolt: Nem fogjuk a II. világháború, a világeges elokeszitoit unnepelni.

Режим доступу: <https://kdn.hu/hirek/semjen-zsolt-nem-fogjuk-a-ii-vilaghaboru-a-vilageges-elokeszitoit-unnepelni>

33. [Електронний ресурс] – Тужанский Д. Что скрывается за идеей автономии венгров? Риски и возможности для Украины.

Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/article/2017/03/29/7063755/>

34. Держалюк М.С. Активізація діяльності Угорщини у регіоні та Україна /М.С. Держалюк//. Стратегічні пріоритети (НІСД) – К – 2018 – №1(46).

35. Joggal Európában. A Karpat-medencei magyar autonómia-tervezések 25 éve. – Budapest – Harmattan Kiado –2016.

36. Szili Katalin az autonómia-rol: “Nincs ujobb huszonot elvesztegetheto evunk. [Електронний ресурс] –

Режим доступу: <http://felvidek.ma/2016/05/04/szili-katalin-az-autonomiarol-nincs-ujobb-huszonot-elvesztegetheto-evunk>

37. Szili Katalin az autonómia-rol: “Nincs ujobb huszonot elvesztegetheto evunk. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://felvidek.ma/2016/05/04/szili-katalin-az-autonomiarol-nincs-ujobb-huszonot-elvesztegetheto-evunk>

38. Держалюк М.С. Активізація діяльності Угорщини у регіоні та Україна /М.С. Держалюк//. Стратегічні пріоритети (НІСД) – К – 2018. – №1(46).

39. Держалюк М.С. Активізація діяльності Угорщини у регіоні та Україна /М.С. Держалюк//. Стратегічні пріоритети (НІСД) – К – 2018. – №1(46).

40. Урасинова О.В. Этнический фактор в политике Венгрии: внешний и внутренний аспекты. Автореферат диссертации на соискание ученой степени к. полит. н. – ДА МИД РФ – М – 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kodolanyi.hu/kv/cikk/nagyhatalmak-kisallamak-321>

41. Держалюк М.С. Активізація діяльності Угорщини у регіоні та Україна /М.С. Держалюк//. Стратегічні пріоритети (НІСД) – К – 2018 – №1(46).

42. Joggal Europaban. A Karpat-medencei magyar autonomiato-rekvesek 25 eve. – Budapest – Harmattan Kiado – 2016.

43. Joggal Europaban. A Karpat-medencei magyar autonomia-torekvesek 25 eve. – Budapest. – Harmattan Kiado – 2016.

44. Joggal Europaban. A Karpat-medencei magyar autonomia-torekvesek 25 eve. – Budapest. – Harmattan Kiado – 2016.

45. Orban Viktor beszede 2017. november 9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kitekinto.hu/>; Ukran oktatasi torveny. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://karpathir.com/2017/11/10/>; Vona Gabor. Ne keverjuk ossze a nemzetpolitikat a partpolitikaval. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [vona-ne-keverjuk-ossze-a-nemzetpolitikat-a-partpolitikaval http://karpathir.com/2017/11/10/](http://karpathir.com/2017/11/10/)

46. Dupka Gy., Koszegi E. Jelentes a magyar nemzeti kozzzosseg helyzeterol Ukrajnaban 2009. KMMI – Fuzetek. – Ungvar – 2009.

47. Potapi A. J. A Karpat medence magyar kozossegei nem adtak fel az autonomiaert folytatott harcukat. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/potapi-a-karpat-medence-magyar-kozossegei-nem-adtak-fel-az-autonomiaert-folytatott-harcukat/>

48. Szucs K. Az iskola es a konyvtar szerepe a szlovakiai magyarok identitasmegorzeseben. – Esztergom es videke. – 2013 – №1.

49. Velemenyek az autonomia torekvesek eseljeirol. 2014.aug.2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kethane.hu/kozoz-ut-cikkek/kitekinto/Velemenyek-az-autonomia-torekvesek-eseljeirol>.

50. Illar K. Magyarorszag kulpolitikaja a rendszervaltastol napjainkig. – Beregszaz – 2012.

51. [Електронний ресурс] – Hosszu az ut a szekelyfoldi autonomiaig. 2019.01.19. Режим доступу: www.karpatalja.ma/kitekinto/karpat-medence/hosszu-az-ut-a-szekelyfoldi-autonomiaig/

52. Prugberger T. Az autonomia, illetoleg az onkormanyzatisag es a kollektiv jogok tartalma, jelentosege es idoszerusege. – Miskolc – 2009.

53. Az EU-s egyuttmukodesrol irtak ala Karpat-medencei Nyilatkozatot. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://az-eu-s-egyuttmukodesrol-irtak-ala-Karpat-medencei-Nyilatkozatot>

54. Potapi A. J. A Karpat medence magyar kozossegei nem adtak fel az autonomiaert folytatott harcukat. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/potapi-a-karpat-medence-magyar-kozossegei-nem-adtak-fel-az-autonomiaert-folytatott-harcukat/>

55. Szavay I. 1920. junius 4-e a legfajdalmasabb magyar tortenelmi datum. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://karpathir.com/2018/06/04/szavay-istvan-1920-junius-4-a-legfajdalmasabb-magyar-tortenelmi-datum/>

56. A nemzeti összetartozas eve lesz 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.karpatalja.ma/kitekinto/magyarorszag/a-nemzeti-osszetartozas-eve-lesz-2020/

57. Menczer Tamas. Kulpolitikank sarokkove kulhoni magyarok melletti kiallas Режим доступу – <https://www.karpatinfo.net/cikk/kulfold/200027017-menczer-kulpolitikank-sarokkove-kulhoni-magyarok-melletti-kiallas>

58. Відродження «Великої Румунії» – примарний ідеал або небезпека дестабілізації ситуації в регіоні. – К – 2018.

59. [Електронний ресурс] – Gaudi-Nagy T. Erdely 100 ev alatt sem lett romanna, a magyar es szekely igazsag es onrendelkezes elkerulhetetlen Режим доступу: [gaudi-nagy-tamas.erdely-100-ev-alatt-sem-lett-romanna-a-magyar-es-szekely igazsag-es-onrendelkezes-elkerulhetetlen -kuruc.info/r/6/192598](http://gaudi-nagy-tamas.erdely-100-ev-alatt-sem-lett-romanna-a-magyar-es-szekely-igazsag-es-onrendelkezes-elkerulhetetlen-kuruc.info/r/6/192598)

60. [Електронний ресурс] – Стыкалин А. Конфликт между Румынией и Венгрией вокруг Трансильвании в контексте растущих советско-германских противоречий. Москва, 23 марта 2012 г. Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/history/konflikt-mezhdurumyniej-i-vengriej-vokrug-transilvanii-v-kontekste-rastuschih-sovet-sko-germanskih-protiv>

61. Рендюк Т.Г. Українці в Румунії та румуни в Україні: проблеми минулого та сучасне становище – К – 2011.

62. [Електронний ресурс] – Биткова Т. Наследие Трианона: К вопросу об актуализации трансильванского узла напряженности. Режим доступу: http://www.perspektivy.info/oikumena/politika/nasledije_rianona_k_voprosu_ob_aktualizacii_transilvanskogo_uzla_naprazhennosti_2012-04-25.htm

63. [Електронний ресурс] – Биткова Т. Наследие Трианона: К вопросу об актуализации трансильванского узла напряженности. Режим доступу: http://www.perspektivy.info/oikumena/politika/nasledije_rianona_k_voprosu_ob_aktualizacii_transilvanskogo_uzla_naprazhennosti_2012-04-25.htm

64.[Електронний ресурс] – Тужанский Дмитрий. Что скрывается за идеей автономии венгров? Риски и возможности для Украины.

Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/article/2017/03/29/7063755/>

65. [Електронний ресурс] – Kiakadtak a romanok Erdely vedhatalmi statuszanak emliteserol. Режим доступу: <https://delhir.info/2013/08/06/kiakadtak-a-romanok-erdely-vedhatalmi-statuszanak-emlitestl/>

66. [Електронний ресурс] – Szili Katalin: Tamogatando az europai kisebbségi fejlesztési regio kialakitasa 2019.majus11. Режим доступу: <https://magyarnemzet.hu/belfold/szili-katalin-tamogatando-az-europai-kisebbségi-fejlesztési-regio-kialakitasa-6916100/>

67. Prugberger T. Az autonomia, illetoleg az onkormanyzatisag es a kollektiv jogok tartalma, jelentosege es idoszerusege. – Miskolc – 2009.

68. [Електронний ресурс] – Дворников Ю.В., Полякова С.Д. Этнокультурный регион. Трансильвания в составе румынского государства /Ю.В. Дворников, С.Д. Полякова//. Псковский региональный ж-л. История. Исторические науки – 2017 – №3(31). Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/etnokulturnyy-region-transilvaniya-v-sostave-rumynskogo-gosudarstva>.

69. [Електронний ресурс] – Tarjan M.T. A romanok fehervari nagygyulese kimondja Erdely elszakadasat. 1918. dec.1. Режим доступу: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1918_december_1_a_romanok_gyulafehervari_nagygyulese_kimondja_erdely_elszakadasat/

70. [Електронний ресурс] – Szijjarto P. Tudose kijelentese teljes egeszeben tarthatatlan. Режим доступу: <https://888.hu/article/-szijjarto-tudose-kijelentese-teljes-egeszében-tarthatatlan>

71. [Електронний ресурс] -Szavay I. 1920. junius 4-e a legfajdalmasabb magyar tortenelmi datum. Режим доступу: <http://karpathir.com/2018/06/04/szavay-istvan-1920-junius-4-a-legfajdalmasabb-magyar-tortenelmi-datum/>

72. [Електронний ресурс] – Potapi A. J. A Karpat medence magyar kozossegei nem adtak fel az autonomiaert folytatott harcukat. Режим доступу: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/potapi-a-karpat-medence-magyar-kozossegei-nem-adtak-fel-az-autonomiaert-folytatott-harcukat/>

73. [Електронний ресурс] – Egyre jobban hasonlit az ukan es a roman kisebbségpolitika Режим доступу: karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/egyre-jobban-hasonlit-az-ukan-es-a-roman-kisebbségpolitika/

74. [Електронний ресурс] – Hosszu az ut a szekelyfoldi autonomiaig. 2019.01.19. Режим доступу: www.karpatalja.ma/kitekinto/karpat-medence/hosszu-az-ut-a-szekelyfoldi-autonomiaig/

75. [Електронний ресурс] – Ujra Kelemen Hunort valasztotta elnokeve a RMDSZ szombat kolozsvari kongresszusban Режим доступу: hirado.hu/kulfold/kulpolitika/cikk/2019/02/23/kelemen-hunor-maradt-az-rmdsz-elnoke/; [Електронний ресурс] – Vetek lenne kimaradni a Karpat-medencei magyar osszefogasbol– Kelemen Hunor a kisebbségi kerdés unios rendezesének eselyeiről. Режим доступу: [kronika online/ro/erdelyi-hirek/vetek-lenne-kimaradni-a](http://kronikaonline.ro/erdelyi-hirek/vetek-lenne-kimaradni-a)

karpát-medencei-magyar-ország-foglalkoztatási-tervezési-terv-2014-2020-ig

76. [Електронний ресурс]-Szili K. Székelyföldön töretlen az autonómia és az országfoglalkoztatási igény. Режим доступу: <https://www.maszol.ro/index.php/belfold/103621-szili-katalin-szekelyfoldon-toretlen-az-autonomia-es-az-országfoglalkoztatási-igény>; [Електронний ресурс] – Hosszu az út a székelyföldi autonómiaig. Режим доступу: www.karpatalja.ma/kitekinto/karpat-medence/hosszu-az-ut-a-szekelyfoldi-autonomiaig/; [Електронний ресурс] – Autonomiatörvények szempontjából zászlóshajónak tekinthető a Vajdaság. Режим доступу: <https://felvidek.ma/2019/04/autonomiatörvények-szempontjából-zászlóshajónak-tekinthető-a-vajdaság/>

77. Az EMNP (Erdélyi Magyar Nemzet) a magyarellenes allampolitika lealítására hívja tüntetni Székelyudvarhelyre szimpatizánsait. 2019.07.09. Режим доступу – <https://www.karpatalja.ma/kitekinto/karpat-medence/az-emnp-a-magyarellenes-allampolitika-lealítására-hívja-tüntetni-szekelyudvarhelyre-szimpatizánsait>

78. Az EMNP (Erdélyi Magyar Nemzet) a magyarellenes allampolitika lealítására hívja tüntetni Székelyudvarhelyre szimpatizánsait. 2019.07.09. Режим доступу – <https://www.karpatalja.ma/kitekinto/karpat-medence/az-emnp-a-magyarellenes-allampolitika-lealítására-hívja-tüntetni-szekelyudvarhelyre-szimpatizánsait>

79. Відродження «Великої Румунії» – примарний ідеал або небезпека дестабілізації ситуації в регіоні. – К – 2018.

80. Відродження «Великої Румунії» – примарний ідеал або небезпека дестабілізації ситуації в регіоні. – К – 2018.

81. Rakoczi K. Autonomia helyett önkormányzatiság. Az önkormányzatok kérdése Szlovákiában – Budapest – Századvég – 2016 – № 4.

82. Rakoczi K. Autonomia helyett önkormányzatiság. Az önkormányzatok kérdése Szlovákiában. – Budapest – Századvég – 2016 – № 4.

83. Joggal Európában. A Kárpát-medencei magyar önkormányzatok 25 éve. – Budapest – Harmattan Kiadó – 2016.

84. [Електронний ресурс] -Szlovák nyelvű törvény. Режим доступу: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szlovák_nyelvtörvény

85. [Електронний ресурс] -Királyszky M., Szentgáli-Toth B. Az egyszerűsített honosság első éve. Режим доступу: www.uto-siklodi.hu/.../Kiralysszky_Szentgali_egyszerusített_

86. [Електронний ресурс] -Királyszky M., Szentgáli-Toth B. Az egyszerűsített honosság első éve. Режим доступу: www.uto-siklodi.hu/.../Kiralysszky_Szentgali_egyszerusített_

87. Низамова Д.И. Особенности этнонациональной политики в Чехии и Словакии на современном этапе /Д.И. Низамова//. – ДА МЗС РФ – М – 2016; Harrach G. – Rakoczy K. Kulon utakon. Adalekok a felvideki magyarsag 2009 utani politikatortenetehhez. – Бр – 2017.

88. Низамова Д.И. Особенности этнонациональной политики Чехии и Словакии на современном этапе /Д.И. Низамова//. – ДА МИД РФ – М – 2016.

89. [Електронний ресурс] – Nemeth Zs. Info jel, hogy a MKP nem jutott a parlamentbe. Режим доступу: <http://uj szo.com/online/kozelet/2012/04/26/nemeth-zsolt-info-jel-hogy-a-mkp-nem-jutott-a-parlamentbe>

90. Низамова Д.И. Особенности этнонациональной политики Чехии и Словакии на современном этапе /Д.И. Низамова//. – ДА МИД РФ – М – 2016.

91. Rakoczy K. Autonomia helyett onkormanyzatisag. Az onrendelkezes kerdese Szlovakiaban. – Budapest – Szazadveg – 2016 – № 4.

92. Медушевский А.Н. Конституционные циклы в Центральной и Восточной Европе /А.Н. Медушевский//. – Социологический журнал – М – 2004 – №3/4; Каменецький М.С. Косовська проблем від Маркса до Буша. Зовнішні справи /М.С.Каменецький//– К – 2008 – № 6.

93. Vom Baltikum zum Schwarzen Meer. Transformation im ostlichen Europa. – Munchen – 2002 – 1.Auflage.

94. Joggal Europaban. A Karpat-medencei magyar autonomia-torekvesek 25 éve. – Budapest – Harmattan Kiado – 2016.

95. Joggal Europaban. A Karpat-medencei magyar autonomiato-rekvesek 25 éve. – Budapest – Harmattan Kiado – 2016.

96. [Електронний ресурс] – Sikeres a magyar kormany vajdasagi gazdasagfejlesztési programja. Режиму доступу: www.karpatalja.ma/kitekinto/karpat-medence/sikeres-a-magyar-kormany-vajdasagi-gazdasagfejlesztési-programja/

97. Beretka K. Autonomia a Vajdasagban. – Budapest – Szazadveg – 2016 – № 4.

98. Joggal Europaban. A Karpat-medencei magyar autonomiato-rekvesek 25 éve. – Budapest – Harmattan Kiado – 2016.

99. Beretka K. Autonomia a Vajdasagban. – Budapest – Szazadveg – 2016 – № 4.

100. [Електронний ресурс] – Autonomiatorekvesek szempontjabol zaszloshajonak tekintheto a Vajdasag. Режим доступу: <https://felvidek.ma/2019/04/autonomiatorekvesek-szempontjabol-zaszloshajonak-tekintheto-a-vajdasag/>

101. [Електронний ресурс] -Semjen Zs: Nem fogjuk a II. vi-

laghaboru, a vilageges elokeszitoit unnepelni. Режим доступу: <https://kdnp.hu/hirek/semjen-zsolt-nem-fogjuk-a-II-vilaghaboru-a-vilageges-elokeszitoit-unnepelni>

102. [Електронний ресурс] – Meg kell akadalyozni, hogy visszaeljenek a Magyarigazolvannyal.

Режим доступу: <http://kitekinto.hu/karpatmedence/2010/07/19/meg-kell-akadalyozni-hogy-visszaeljenek-a-magyar-igazolvannyal>; [Електронний ресурс] – Magyarigazolvanyok: figyelmeztetes Karpataljananak.

Режим доступу: [http://kitekinto.hu/karpat-medence/2010/09/24/magyarigazolvanyok: figyelmeztetes_karpataljananak](http://kitekinto.hu/karpat-medence/2010/09/24/magyarigazolvanyok_figyelmeztetes_karpataljananak)

103. Панчук М.І. Політичне русинство – антирусинський (антиукраїнський) проект /Панчук М.І.// Кол. Монографія – Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку – К – 2013.

104. [Електронний ресурс] – Vasas Geza. A ruszin autonomia valasztujain (1939.marcius-szeptember) Aetas, 2000/4.sz. Режим доступу: [https://web.archive.org/20120829220337/ http://www.aetas.hu/2000_4/2000-4_06.htm](https://web.archive.org/20120829220337/http://www.aetas.hu/2000_4/2000-4_06.htm)

105. Волошин А. Русини чи українці? – Ужгород – 1937 – с. 1.

106. Волошин А. Русини чи українці? – Ужгород – 1937 – с. 1.

107. [Електронний ресурс] – Hucul Koztarsasag, avagy a karpataljai Koszovo? Zaratov Fegya. 2008.10.30. Режим доступу – www.mixonline.hu/Cikk.aspx?id=18789

108. [Електронний ресурс] – Popovics T.M. Magyarország. Adalekok a ruszin etnikum értelmezesehez. Режим доступу – popovicstibor.blogspot.com/2010/07-popovics-tibor-miklos-adatak-ruszin.html

109. Fedinec Cs. A karpataljai magyarsag torteneti kronologiaja 1918-1944. – Бр.– 2002.

110. Fedinec Cs. A karpataljai magyarsag torteneti kronologiaja 1918-1944. – Бр.– 2002.

111. Bayerne S. M. A Karpataljai magyar kisebbség autonómia története. Pécs – 2014; [Електронний ресурс] – Mihályi M. L. Szent István napi «Nyílt level a Trianoni diktátum felülvizsgálatára ügyben». Режим доступу: <https://tenyek.sk/2017/08/20/szent-istvan-napi-nyilt-level-a-trianoni-diktatum-felulvizsgalata-ugyeben/>

112. [Електронний ресурс] – Egey Emese. A ruszinokrol. Електронний ресурс www.vasiszemle.hu/2015/03/egey.htm; Engel Pál. Szlovákok, románok, rutének. Telepítések Zsigmond korában. Historia, Бр., 1999, 2.sz, 27-28.old.; [Електронний ресурс] – Mar a függetlenség a cél. Режим доступу: <https://www.karpatinfo.ne/het-ilap/belfold/2008/12/30/mar-fuggetlenseg-cel>

113. Ferenc V. – Toth N. Autonomiatorekvesek Karpataljan. – Szazadveg – 2016 – № 4.

114. Мишанич О. Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела Закарпатського регіонального сепаратизму / О. Мишанич // Кол. монографія – Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку – К – 2013 – с. 39; [Електронний ресурс] – <http://rusinpresent.narod.ru/podkarrus.htm>

115. Мишанич О. Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела Закарпатського регіонального сепаратизму / О. Мишанич // Кол. монографія – Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку – К – 2013

116. Науковець, історик і громадський діяч: внесок Павла-Роберта Магочія в наше розуміння України та Центральної Європи. Видання друге – Ужгород – 2013.

117. Магочій П.Р. Русинське питання//П.Р. Магочій/ Політична думка – К – 1995 – №2-3(6).

118. Джерело Науковець, історик і громадський діяч: внесок Павла-Роберта Магочія в наше розуміння України та Центральної Європи. Видання друге – Ужгород – 2013; Павло-Роберт Магочій. Інтерв'ю. На Закарпатті ми робимо те, що рух громадівців робив в Україні в ХІХ столітті. <https://www.historians.in.ua/index.php/en/intervyu/291-pol-robert-magochi-na-zakarpatti-my-robymo-te-shcho-ruk-hromadivtsiv-robyv-v-ukraini-v-khikh-stolititi>

119. Ferenc V. – Toth N. Autonomiatorekvesek Karpataljan. – Bp – Szazadveg – 2016 – № 4.

120. [Електронний ресурс] – Hucul Koztarsasag, avagy a karpataljai Koszovo? Zaratov Fegya. 2008.10.30. Режим доступу – www.mixonline.hu/Cikk.aspx?id=18789

121. [Електронний ресурс] – Wikipedia. Ruszinok. Режим доступу: https://hu.wikipedia.org/wiki/ruszinok#_tortenetuk; [Електронний ресурс] – Viss vagy orosz truck lehet a ruszin. 2008.10.26. Режим доступу – <https://www.origo.hu/nagyvilag/20081026-ruszin-autonomiat-kovetelnek-karpataljan.html>

122. Панчук М.І. Політичне русинство – антирусинський (антиукраїнський) проект /Панчук М.І.// Кол. монографія – Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку – К – 2013; с. 100

123. [Електронний ресурс] – Mar a fuggetlenseg a cel? 2008.12.30. Режим доступу: <https://www.karpatinfo.net/hetilap/belfold/2008/12/30/mar-fuggetlenseg-cel>

124. Панчук М.І. Політичне русинство – антирусинський (антиукраїнський) проект /Панчук М.І.// Кол. Монографія – Українці-

русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку – К – 2013; [Електронний ресурс] – Vics vagy orosz truck lehet a ruszin. 2008.10.26. Режим доступу: <https://www.origo.hu/nagyvilag/20081026-ruszin-autonomiat-kovetelnek-karpataljan.html>

125. [Електронний ресурс] – Balla D. Karoly. Ruszin allem Karpataljan? 2008.11.30. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/ballakaroly/muvek/publicisztika-jegyzet/ruszin-allam-karpataljan>

126. [Електронний ресурс] – Fegyveres felkelessel fenyegetoznek a ruszinok. 2011.01.06. Режим доступу:– <https://www.nyest.hu/hirek/fegyveres-felkelessel-fenyegetoznek-a-ruszinok>

127. За право быть народом! Газета «Правозахист» – 28 січня 2011 – № 16 (362).

128. [Електронний ресурс] – Угорська проблема Закарпаття: пошук дорожньої карти. Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/izagrebelniy/article/23293.aspx>

129. [Електронний ресурс] – «Закарпатье будет венгерским и русинским?» Режим доступу: <http://hungarian.ruvr.ru/2014-04-23/A-magyaroke-es-a-ruszinoke-lesz-karpatalja-5013/>

130. Балога В. Авторитет –питання болюче// В.Балога/ Голос України. 5 березня 2004 – №43.

131. Самарський П. Новітня історія русинів. «Українська столиця» – 26 березня 2007 – № 13(58).

132. [Електронний ресурс] – Угорська проблема Закарпаття: пошук дорожньої карти. Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/izogrebelniy/article/23293.aspx>. 04.08.2016

133. [Електронний ресурс] – Botos B. Karpatalja visszater Magyar nemzeti radikalizmus Karpataljan. I. resze. Режим доступу: <https://atlatzso.hu/2015/03/25/karpatalja-visszater-magyar-nemzeti-radikalizmus-karpataljan-i/>

134. Bayerne S. M. A kisebbsegi autonomiatervek szakaszai Karpataljan 1989 utan. – Pecs – 2013.

135. Smith D.I., Semenyshyn M. Territorial-administrative decentralization and ethno-cultural diversity in Ukraine: addressing hungarian autonomy claims in Zakarpattya. ECMI Working Paper # 95 November 2016.

136. [Електронний ресурс] – Ukran oktatasi torveny: a magyar kulgy szerint no a nyomas Kijeven (Освітній закон України: на думку МЗС Угорщини наростає тиск на Київ). Режим доступу: <https://mno.hu/hatarontul/ukran-oktatasi-torveny-a-magyar-kulgy-szerint-no-a-nyomas-kijev-fele-2432818>; [Електронний ресурс] – No a nyomas Ukrajnan /Nyelvtorveny/. Режим доступу:

http://www.3szek.Rod/cikk/108495/no_a_nyomas_Ukrajnan_nyelvtorveny

137. [Електронний ресурс] – Szijjörty P. Magyarország nem tudja támogatni Ukrajna integrációs törekvését. Режим доступу: http://mandiner.hu/cikk/20171027/szijjörty_magyarország_nem_tudja_tamogatni_Ukrajna_integrációs_törekvését; [Електронний ресурс] – Szijjörty P. Ez főjni fog Ukrajnának. Режим доступу: http://hvg.hu/itthon/20170926_szijjarto_ukrajna_nyelvtorveny

138. [Електронний ресурс] – Прем'єр Угорщини: мені бай- дуже, чи відповідає стандартам український закон, питання в іншому. Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/13/7073569>

139. [Електронний ресурс] – Az Europai Parlament elfogadta az oshonos kisebbségekről szóló határozatot. Режим доступу: <http://felvidek.ma/2018/02/az-europai-parlament-elfogadta-az-os-honos-kisebbségekről-szóló-határozatot/>

140. [Електронний ресурс] – Folytatodnak a kisebbségi jogszukitesek Ukrajnaban. Режим доступу: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/folytatodnak-a-kisebbségi-jogszukitesek-ukrajnaban/>

141. [Електронний ресурс] – Угорщина спростувала погодження з Україною шляхів врегулювання мовного питання. 09.02.2018. Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/2389017-ugorschina-sprostuvala-dosyagnennya-domovlenostey-z-ukrajnonyu-schodo-vregulyuvannya-movnogo-pytannya>

142. [Електронний ресурс] – Vargha Tamas: minden elvvel es vállalással szembe megy az ukan oktatási törvény. 2018.II.16. Режим доступу – <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/vargha-tamas-minden-elvvel-es-vallalással-szembe-megy-az-ukan-oktatási-törvény/>

143. [Електронний ресурс] -A migrációs folyamatok hatása a karpataljai magyarok számanak alakulása. Metszetek. – 2018 – №. Режим доступу: www.metszetek.unideb.hu

144. Феденец Ч. Вопрос венгерского меньшинства на фоне украинского кризиса//Чилла Феденец/ Россия и Центральная Европа в новых геополитических реальностях. Сб. статей X-й международной научной конференции 10-11 сентября 2015 года. – ИЕ РАН. – М. – 2015.

145. [Електронний ресурс] – Ukrajna hivatalos nyelv lesz a Magyar. Режим доступу: <http://kitekinto.hu/karpat-medence/2012/03/25/16>

146. [Електронний ресурс] -Szijjörty: Ukrajnaban brutalis tamadast inditottak a nemzeti kisebbségek ellen. Режим доступу:

karpatalja.ma <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/szijas-jarto-ukrajnaban-brutalis-tamadast-inditottak-a-nemzeti-kisebb-segek-ellen/>

147. [Електронний ресурс] – Фаріон Ірина. «Свобода» не наймалася виганяти «тушок» з Ради. Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/artices/2013/01/18/6981741/Українська_права_20.01.2013.

148. [Електронний ресурс] – Ukrбn oktatбsi tцrvйny – Szijбrtу: Ukrajna hбtba szъrta Magyarorszбgot. Режим доступу: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/ukrajna-hatba-szurta-magyarorszagot-oktatasi-torvenyenek-modositasatasaval/>

149. [Електронний ресурс] – Уряд Угорщини виразив протест проти нового українського закону про освіту. Режим доступу: <http://www.karpatalja.ma/novini/uryad-ugorshhini-viraziv-protest-proty-novogo-ukrainskogo-zakonu-pro-osvitu/>

150. [Електронний ресурс] – Orbбn Viktor is vizsgбzik. Режим доступу: <http://karpathir.com/2017/09/07/orban-viktor-is-vizsgazik/>

151. [Електронний ресурс] – У МЗС України сподіваються, що Угорщина змінить риторику щодо освітнього закону. Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/15/7071051/>

152. [Електронний ресурс] – Клімкін висловився про мовне питання та ситуацію з нацменшинами на Закарпатті. 10.07.2019. Режим доступу – <https://zak-kor.net/55401-klmkn-vislovivsysa-promovne-pitannya-ta-situacyu-z-nacmenshinami-na-zakarpatt.html>

153. [Електронний ресурс] – Szijбrtу P. Magyarország nem tudja támogatni Ukrajna integrációs törekvéseit. Режим доступу: http://mandiner.hu/cikk/20171027/szijasrtu_magyarorszag_nem_tudj_a_tamogatni_Ukrajna_integracios_torekveseit

154. [Електронний ресурс] – A rossz államközi kapcsolatok ellenére Magyarország továbbra is fokozottan fogja támogatni Kárpátalját. Режим доступу: <http://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/2563740-rossz-allamkozi-kapcsolatok-ellenere-magyarorszag-tovabbra-is-fokozottan-fogja-tamogatni>

155. [Електронний ресурс] – Ukran oktatasi torveny: a magyar kulugy szerint no a nyomas Kijeven (Освітній закон України: на думку МЗС Угорщини наростає тиск на Київ). Режим доступу: <https://mno.hu/hatarontul/ukran-oktatasi-torveny-a-magyar-kulugy-szerint-no-a-nyomas-kijev-fele-2432818>; [Електронний ресурс] – No a nyomas Ukrajnan /Nyelvtorveny/. Режим доступу: http://www.3szek.Rod/cikk/108495/no_a_nyomas_Ukrajnan_nyelv-torveny

156. [Електронний ресурс] – Szijjörty P. Magyarország nem tudja tamogatni Ukrajna integracios torekveseit. Режим доступу: http://mandiner.hu/cikk/20171027/szijjorty_magyarorszag_nem_tudja_tamogatni_Ukrajna_integracios_torekveseit; [Електронний ресурс] – Szijjörty P. Ez főjni fog Ukrainának. Режим доступу: http://hvg.hu/itthon/20170926_szijjarto_ukrajna_nyelvtorveny

157. [Електронний ресурс] – Прем'єр Угорщини: мені бай- дуже, чи відповідає стандартам український закон, питання в іншому. Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/13/7073569>

158. [Електронний ресурс] – Az Europai Parlament elfogadta az oshonos kisebbsegekről szóló határozatot. Режим доступу: <http://felvidek.ma/2018/02/az-europai-parlament-elfogadta-az-os-honos-kisebbsegekről-szóló-határozatot/>

159. [Електронний ресурс] – Folytatodnak a kisebbségi jogszukitesek Ukrainában.

Режим доступу: <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/folytatodnak-a-kisebbségi-jogszukitesek-ukrainában/>

160. [Електронний ресурс] – Угорщина спростувала погодження з Україною шляхів врегулювання мовного питання. 09.02.2018. Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/2389017-ugorschina-sprostuvala-dosyagnennya-domovlenostey-z-ukrajnonyu-schodo-vregulyuvannya-movnogo-pytannya>

161. [Електронний ресурс] – Vargha Tamas: minden elvvel es vállalással szembenegy az ukan oktatasi torveny. 2018.II.16. Режим доступу – <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/vargha-tamas-minden-elvvel-es-vallalással-szembenegy-az-ukan-oktatasi-torveny/>

162. [Електронний ресурс] -Угорщина висунула умови для початку діалогу з Україною щодо мови освіти. Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2018/02/13/7077478>

163. [Електронний ресурс] – Osszefogtak az erdelyi magyar partok a karpataljai magyarok erdekeben. Режим доступу: <https://www.maszol.ro/index.php/belfold/103490-osszefogtak-az-erdelyi-magyar-partok-a-karpataljai-magyarok-erdekeben>

164. [Електронний ресурс] – Brüsszeli nyilatkozat Karpatalja magyarsaga mellett. Режим доступу: <https://felvidek.ma/2018/11/brüsszeli-nyilatkozat-karpatalja-magyarsaga-mellett>

165. [Електронний ресурс] – Гра з «фашизмом»: чому Угорщина підвищує ставки у тиску на Україну. Режим доступу: <https://www.eurointegracion.com.ua/articles/2019/02/22/7093197/>

166. [Електронний ресурс] – Így rendeznek az elnökjelöltek az ukan-magyar konfliktust. Режим доступу: <https://www.karpatinfo.net>

/cikk/belfold/200021481-igy-rendeznek-az-elnokjeloltek-az-ukran-magyar-konfliktust 2019/03/27

167. [Електронний ресурс] – Kopogtato: magyar valasztokerulet veszelyeztetne Ukrajna szuverenitasat? Режим доступу: www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/kopogtato-magyar-valasztokerulet-veszelyeztetne-ukrajna-szuverenitasat/

168. [Електронний ресурс] – Soha nem volt olyan nagy szukseg a határozott megalkuvás nélküli érdekepviseletre, mint a jelenlegi ukrainai helyzetben.

Режим доступу: hunhir.info/index.php?pid=hirek&id=124831

169. [Електронний ресурс] – Autonomiatorekvesek szempontjabol zaszloshajonak tekintheto a Vajdasag. Режим доступу: <https://felvidek.ma/2019/04/autonomiatorekvesek-szempontjabol-zaszloshajonak-tekintheto-a-vajdasag/>

170. [Електронний ресурс] – Глава МЗС Угорщини розкритикував закон про мову, покладає надії на Зеленського. Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/04/25/7095661/>

171. [Електронний ресурс] – Президент Угорщини назвав обнадійливими переговори із Зеленським. Режим доступу: www.karpatalja.ma/novini/president-ugorshhini-naznav-obnadjivimi-peregovori-iz-zelenskim/

172. [Електронний ресурс] – В Угорщині назвали Зеленському умови, за яких перестануть блокувати Україну в НАТО. Режим доступу: https://www.ua/politics/10608570-v-ugorshghini-nazvali-zelenskomu-umovi-za-jakih-perestanut-blokovati-ukrajnu-v-nato-html?utm_; [Електронний ресурс] – МЗС викликало на бесіду посла Угорщини в Україні. Режим доступу: <https://prm.ua/mzs-viklikalo-na-besidu-posla-ugorshhini-v-ukrayini/>

173. [Електронний ресурс] – Глава МІД Венгрії озвучив мовні вимоги до Києва. Режим доступу – <https://www.segodnya.ua/world/europe/glava-mid-vengrii-ozvuchil-yazykovyye-trebovaniya-budapeshta-k-kievu-1296700.html>

174. [Електронний ресурс] – “Menjunk el szavazni, es probaljunk meg minel tobb embert mozgosítani!” Режим доступу – <https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200027122-menjunk-el-szavazni-es-probaljunk-meg-minel-tobb-embert-mozgosítani>

175. [Електронний ресурс] – Nemeth Zsolt: bizunk a magyar-ukran kapcsolatok normalizalodasaban. Режим доступу – <https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200026893-nemeth-zsolt-bizunk-magyar-ukran-kapcsolatok-normalizalodasaban>

176. [Електронний ресурс] – Bocskor Andrea: magyarellenes választási kampány zajlik Ukrajnában. 2019/07/16. Режим доступу –

<https://www.karpatinfo.net/cikk/kulfold/200027436-bocskor-andrea-magyarellenes-valasztasi-kampany-zajlik-ukrajnaban>

177. [Електронний ресурс] – Gulyas Gergely. A magyar kormány soha nem fogja feladkozni egyetlen nemzeti kozzosseget sem nagyhatalmi erdekek oltaran. Режим доступу – <https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200027430-gulyas-gergely-magyar-kormany-soha-nem-fogja-feladkozni>–

178. [Електронний ресурс] – Тужанський Д. Черговий наступ Орбана: навіщо Угорщина втручається в українські вибори. 16.07.2019. Режим доступу – <https://zak-insider.com/2019/07/16/csergovij-nastup-orbana-navishho-ugorshhina-vtruchayetsya-v-ukrainski-vibori/>

179. [Електронний ресурс] – Україна попросила Угорщину не переходити «червоні лінії» на Закарпатті. Режим доступу – <https://www.unian.ua/politics/10618236-ukrajna-poprosila-ugorshchinu-ne-perehoditi-chervoni-liniji-na-zakarpatti.html>; [Електронний ресурс] – A kijevei kulugyminiszterium az ucran hatosagokhoz fordul Szijjarto karpataljai latogatasa miatt 2019/07/17

Режим доступу – <https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200027505-kijevei-kulugyminiszterium-az-ucran-hatosagokhoz-fordul-szijjarto-karpataljai-latogatasa-miatt>

180. [Електронний ресурс] – МИД України обвинил Венгрию во вмешательстве в политику страны. 2019.07.16. Режим доступу – <https://www.segodnya.ua/politics/mid-ukrainy-obvinil-vengriyu-vo-vmeshatelstve-v-politiku-strany-1301736.html>

181. [Електронний ресурс] – KMKSZ: a negativumok ellenere eredmenyes volt a magyar osszefogas az ucran parlamenti valasztason. 2019.07.26.

Режим доступу – <https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200027947-kmsz-negativumok-ellenere-eredmenyes-volt-a-magyar-osszefogas-az-ucran-parlamenti-valasztason>

182. Пристайко В. Ми вже 100 разів пояснювали це Угорщині! [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2019/09/20/7100979/>; Кулеба Д. Венгрия тоже должна пойти на уступки. [Електронний ресурс] –

Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/interview/2019/09/27/7101190/>

183. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.karpatinfo.net/cikk/belfold/200030482-prisztajko-es-nyughatatlan-magyarok>

Mykola Derzhaliuk

Doctor of Historical Sciences

Revitalisation of Hungary in Europe at the Beginning of the 21st Century: Reasons and Results

It has been noted that the growth of national-liberation competitions, significant confrontations between big states were intrinsic to international relations in Europe of the 20th century. Entente Powers (Allies) France, Great Britain and USA as victors of the First World War, having imposed an unjust framework of Versailles peace treaties, couldn't draw the due conclusions from the lessons of war. They couldn't resolve international, interethnic and interstate contradictions fairly, overcome the main source of antagonism meaning unjust borders, dismemberment of one states and peoples in favour of others, they couldn't create new principles of relations in Europe, which would avoid recurrence of the world tragedy in future, both world hot and one cold wars.

The traumas sustained a hundred years ago by many peoples and states remained the main sign in the history of the 20th century. The severity of animosity on interstate and international levels remained after dissolution of big and small empires at the end of the 20th century and inception in their place new sovereign, except for Romania, states Ukraine, Czechia, Slovakia, Serbia, Croatia, Slovenia together with completion of transformation processes on post-communist space.

All this is inherent to Hungary's fate, borders of which were formed in 1918-1920 rather contradictory, as its territory diminished by two thirds and population decreased by one third. A few centennials ago the country's borders did not correspond to ethnic margins of Hungarian nation's settlement.

For a hundred years, Hungary was longing to overcome this tragedy but to no avail. The country's positions have strengthened after entering Euro-Atlantic structures, opportunities have become available to uphold national rights and interests of Hungarians of four neighbouring states in a bolder fashion. Defense

of the interests and rights of three-million Hungarian indigenous society, living in adjacent to Hungary states has become a priority of its international activities.

Hungary strives to solve problems of multimillion Hungarian community in bordering states within the bounds of law on a bilateral basis and under permanent and steady acceptance of their territorial integrity and sovereignty. Hungary totally supports the right for consolidation of the fragmented Hungarian nation in a single ethnicity, protects loyally and organisationally Hungarians from assimilation contributing to invitation of foreign Hungarians to live in their homeland. Safeguarding of extritoriality status, guaranteeing dual citizenship (Hungarian and foreign), creation of autonomy that provides for cultural-educational and administrative-territorial principles, collective and individual rights of the community, financial aid for social-economic development of their territories belong to active forms of foreign Hungarians' support.

An autonomy idea is the heart of Hungary's renaissance concept, which embraces all areas of Hungarian population between countries of the Carpathian Basin, it is a basis of spiritual live and mentality of the society, its deliberate part in particular. This idea is a key component of the modern policy of state creation, a sacred togetherness and extritoriality of the Hungarian nation in spite of present disintegration. Various forms and models of autonomy are provided for Hungarians who live in different areas, as Romania (Transylvania), Slovakia (Southern regions), Serbia (Vojvodina) and Ukraine (Transcarpathian). The plans of the autonomy provide for:

State support of the national culture development and foreign Hungarians' education, functioning of the native language schools, classes, faculties and institutes in the Hungarians' densely populated territories and organisational joining of Hungarians into cultural societies and organisations. Stimulation to mass free Hungarian language studying by native population to raise the number of people who support deepening of relations with Hungary.

Granting dual citizenship to foreign Hungarians. Since May 2010, this procedure has acquired simplified character.

Protection and depiction of foreign Hungarians' interests through their representatives in local and central authorities in the countries where they live. Orientation social and cultural-educational organisations to political parties. Coordination of their work by official Budapest, providing for ideological escort, support and monitoring of their activities. The ultimate goal is to ensure dominating integration and re-assimilation processes and Hungarian nation's unifying in the Eastern Europe around Budapest.

Struggles for autonomy among Hungarians among all foreign communities in Transylvania is the best performing one. Two million Hungarians of Romania (10% of the population) form powerful potential to make the efforts for territorial autonomy most effective. Hungarian minority in Slovakia is deprived from the right of dual citizenship and autonomy, they have no right for spiritual, linguistic and cultural cohesion with their ethnic group and their Motherland Hungary. Transcarpathian Hungarians in fact have attained a wide cultural and educational autonomy, dual citizenship, regional status of Hungarian, representation at all levels of legislative powers in Ukraine; formation of a separate Hungarian educational territory in Transcarpathian has been completed. Notwithstanding debates around language policy in Ukraine, conditions of Hungarians in Transcarpathian not worse and in some aspects better if compared with Romania and Slovakia.

All measures that Hungary takes to protect Hungarian communities in these countries only partially prevent from reduction of their number, assimilation and mass migration to Hungary and other EU states. Among underlying causes lie discrimination policy of these countries in spheres of economic, social and educational life conditions of the ethnic groups in comparison with state-forming ethnic groups, worse socio-economic opportunities, lower birthrate in contrast to dominant ethnicities, forced eviction, substantial emigration and forcing to depart, hidden policy of national minorities' assimilation.

The struggle for protection of numerous autochthonous Hungarian minority living close together in neighbouring to Hungary countries has acquires a logical rise at the beginning of the 21st century not only in Hungary, but also among Hungarian communities in adjacent Romania, Slovakia, Serbia and Ukraine.

Hungary is striving to establish territorial autonomy for Hungarians in neighbouring states and sees this as a single opportunity to enable them with conditions of full-fledged development on their native land, not to emigrate and not to be assimilated. The threat of social absorption and disappearance of foreign Hungarians has become a main reason for consolidation for majority of political forces in contemporary Hungary and parties' and organisations' leaders of foreign Hungarians around the idea of autonomy. Shrinking in foreign Hungarian population size in the last centennial (1920-2019) has become the largest and the pace of the population drawdown shows that in the nearest 25 years the problem of Hungarians autonomy won't be doing much of either because of their disappearance.

Approaches of Hungary and adjacent states towards national minorities' status do not coincide, as it was at the beginning of the 20th century. Inconsistency of attitudes in national question continues to dominate over constructivism now between Hungary and neighbouring countries. Nowadays, Hungary goes on seeking the support of EU, USA, Russia and international NGOs in national minorities rights protection issues, providing them with autonomies on the lands of their habitat, meaning particularly Hungarian communities. Nevertheless, all the attempts of Hungarian Government to submit these problems of EU institutions' level have not produced the desired outcome yet. Brussels doesn't worry about protection of collective rights of national minorities in the vastness of EU, rather than seek ways to eliminate the dissection of Hungarian nation. In this spirit, Romania, Slovakia, Serbia and Ukraine are confidently sabotaging autonomous rights' granting to Hungarian minorities living there.

Cooperation of Hungary with bordering states to a large extent depends upon the level of ensuring minorities' rights. This is particularly vivid in Hungary's relations with Serbia and Ukraine that have not yet entered Euro-Atlantic community.

Keywords: *Central-Eastern Europe, Hungary, foreign Hungarians, cultural and educational conditions, inter-ethnic problems/issues, majority and minority relations, autonomy, dual citizenship, assimilation, mass migration.*

**До відома авторів статей, що приймаються до друку
науково-популярного журналу
«Суспільно-політичні процеси»
ISSN 2518-7546**

Захищаючи права авторів, редакція стежить за плагіатом або некоректним використанням статей, опублікованих у журналі. Надіслані статті можуть бути перевірені щодо наявності повторів з текстів, що були опубліковані раніше. Якщо буде встановлено, що стаття містить плагіат або частини чужих текстів без належного посилання, чи виникнуть сумніви щодо авторства статті, редакція залишає за собою право:

- відмовити у публікації;
- опублікувати спростування;
- повідомити керівництво автора за місцем роботи чи навчання;
- заборонити автору публікуватися у науково-популярному журналі «Суспільно-політичні процеси»;
- вжити інших заходів правового характеру.

Редакція проводить відбір статей виходячи виключно з їхньої наукової цінності. Якщо стаття прийнята до друку, вона розміщується у відкритому доступі, а авторські права належать авторам. Редакція передає отримані матеріали на рецензування члену редакційної колегії журналу та зовнішнім рецензентам.

Вимоги до авторів:

- подавати до друку статті, що раніше не публікувалися, містять нові оригінальні результати;
- коректно оформляти посилання на джерела, використані в ході підготовки статті;
- правильно зазначати авторство. Авторами статті вважаються особи, внесок яких у підготовку статті є суттєвим. Особи, які брали опосередковану участь у її написанні, не можуть зазначатися як автори. У випадку співавторства особа, яка подала статтю, відповідає за те, що усі автори ознайомилися з її остаточною версією і дали згоду на публікацію;
- розкривати наявність конфлікту інтересів. Кожен автор повинен повідомити про наявний фінансовий чи змістовний конфлікт інтересів, який може впливати на зміст і висновки статті, поданої до публікації;
- негайно повідомляти редакцію про виявлені помилки чи неточності у своїй статті та надавати усю необхідну допомогу для їх усунення;
- статті авторів, які не мають наукового ступеня доктора наук або кандидата наук (доктора філософії) не приймаються до друку.

Вимоги до рецензентів:

- попереджати редактора про недостатню кваліфікацію для рецензування роботи або нездатність рецензувати роботу у встановлені строки та відмовитися від рецензування;
- дотримуватися принципів конфіденційності: будь-який текст повинен розглядатися як конфіденційний документ. Рецензенту забороняється його обговорювати з іншими особами або показувати будь-якій особі, якщо на це не отримано згоди редактора;
- дотримуватися принципу об'єктивності: критика повинна бути аргументована, мати за мету покращення роботи автора і не містити жодних суб'єктивних міркувань чи персональних зауважень до автора;
- вказувати на літературу, що стосується теми статті, і не була згадана автором.

Редакційна колегія журналу

**Вимоги до змісту та оформлення статей
у науково-популярному журналі
«Суспільно-політичні процеси»
ISSN 2518-7546**

Стаття, що подається для публікації у журналі, повинна містити такі структурні елементи (відповідно до Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1):

1. Постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

3. Формулювання цілей статті (постановка завдання).

4. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

5. Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Стаття оформляється наступним чином:

- індекс УДК (у верхньому лівому кутку сторінки);
- прізвище, ім'я, по батькові автора (-ів), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (навчання), посада;
- назва статті (по центру, напівжирним, усі прописні літери);
- анотація (мінімум 5 речень) та ключові слова (мінімум 5 слів) українською;

- текст статті, підготовлений у форматі Microsoft Word (*.doc або *.docx); основний шрифт – Times New Roman; розмір шрифту – 14 пунктів; міжрядковий інтервал – 1,5; вирівнювання тексту по ширині; абзацний відступ – 1 см.; посилання на літературу нумерувати в порядку надходження (1,2,3....), а список бібліографічних посилань, оформлений згідно з ДСТУ 8302:2015, слід наводити в кінці тексту в такому ж порядку із зазначенням цитованих сторінок.

Окремо до статті обов'язково додається розширене резюме англійською мовою обсягом не менше 3000 знаків. Також зазначаються прізвище, ініціали автора (-ів), назва статті, ключові слова англійською мовою.

Статті приймаються українською або англійською мовами у друкованому і електронному варіанті (у вигляді файлу на носії або листом на електронну пошту aps-m@ukr.net).

Статті авторів, які не мають наукового ступеня доктора наук або кандидата наук (доктора філософії) не приймаються до друку.

Редакційна колегія журналу

Certificate ICI Journals Master List

Certificates that journal

Суспільно-політичні процеси

ISSN: 2518-7546

has been indexed in
the ICI Journals Master List in 2017

18 December 2018

Date

Index Copernicus Sp. z o.o.
ul. Kosprzaka 31A lok. 104, 01-234 Warszawa
REGON 148900211, NIP 7010326698
KRS 0000403736

Signature

Академія політичних наук

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ
ПРОЦЕСИ**

Public Political Processes

Науково-популярне видання

Випуск 4(14)-2019
Тематичний

Мова видання:
українська

Виходить щоквартально

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації Міністерства юстиції України
Серія KB № 23948 – 13788P від 19 червня 2019 року

Головний редактор
Мироненко Петро Володимирович

Макетування
Лебедь Дмитро Олександрович

Підписано до друку 04 жовтня 2019 року
Формат 60х90/16. Ум. друк. арк. 23.00
Наклад 500 прим.

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПОЛІТІЯ»
вул. Леонтовича, 5, оф. 302, м. Київ, 01030
Тел. (044)-227-82-02
e-mail: aps-m@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців:
Серія ДК № 5869 від 13.12.2017 р.